

T. C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ARAP DİLİ VE BELAGATİ ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

ENDÜLÜS ARAP EDEBİYATINDA İSTİSRÂH

(h.456 - 897 / m.1064 -1492)

Naim HANK

2502170536

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Sultan ŞİMŞEK

İSTANBUL – 2022

ÖZ

ENDÜLÜS ARAP EDEBİYATINDA İSTİSRÂH

İstisrâh Endülüs'te İslam Devleti'nin bütünlüğünün bozulması ve Hristiyan saldırılarının başlaması üzerine Endülüslü şair ve yazarların edebiyatı bir yardım çağrısı olarak kullanmaları sonucu ortaya çıkmış bir akımın adıdır. Endülüs üzerine olan saldırıların başladığı en meşhur hadise, h.456/m.1064 yılında Sarakusta (Zaragoza) şehrinde gerçekleşen Berbuşter (Barbastro) hadisesiydi. Çalışmamızın zamansal çerçevesi de bu tarihten son Endülüs şehri olan Gırnata'nın h.897/m.1492 yılında yaşanan düşüşüne kadarki süreç olacaktır. Çalışmamızda metin tahlili ve tümevarım yöntemlerini esas aldık. Bu nedenle bahsi geçen dönemde Endülüs'te *istisrâh* şiiri ve nesrinin tarihsel anlamda izini sürdük. Sonrasında sanatsal ve üslup özelliklerini görebilmek için inceledik ve tahlil ettik. Aynı zamanda en meşhur *istisrâh* yazar ve şairlerini tanıtarak *istisrâh* konusuna katkılarını gösterdik.

Araştırmamız neticesinde bu edebi konuya *istincâd*, *istinîfâr* ve benzeri birkaç isim verildiği sonucuna ulaştık. Biz ise yardım çağrılığında bulunan kişinin çektiği acıyı ifade eden güçlü anlamından dolayı *istisrâh* konusu olarak adlandırmayı tercih ettik. *İstisrâh* konusunda şiir ve nesir iç içe geçmiştir. O dönemde edebiyatçıların büyük bir çoğunluğu İslam'ı korumak üzere görevlerini eylemsel boyutta da yerine getirmişlerdi. Zira bu edebiyatçılardan bazıları Endülüs'ün içinde veya dışında elçilik görevi yapmaktaydı. *İstisrâh* edebiyatçılarının arasında meşhur olanların büyük bir kısmı da vezirlik olsun elçilik olsun Endülüs emirliklerinde resmi görevleri yerine getiren kimselerdendi.

İstisrâh konusu bazı dil özellikleriyle ön plana çıkmıştır. Bunlardan biri argo lafızların yer almamasıdır. Ayrıca kullanılan kelimelerin ince anlamlara sahip merhamet ve şefkat dilenme duygularını dile getiren kelimelerle güçlü anlamlara sahip, cihadı ve savaşları ifade eden kelimeler arasında çeşitlilik arz etmesi de bir diğer özelliğidir. Üslup yönünden bakıldığında ise iyi bir belagat seviyesinde oldukları, kararlılık ve ciddiyet özelliklerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu edebi konuda

haber ve inşâ üslupları mezcedilmiş; ayrıca Kuran, emsal ve hikemden hazır kalıplar da kullanılmıştır.

Edebiyatın içerisinde bulunduğu, geliştiği dönemle arasında sıkı bir bağ bulunması tabiidir. Endülüs'te de gerçekleşen siyasi, dini ve bunlar dışındaki olaylar edebiyatı etkilemiştir. *İstisrâh* konusu özelinde bakıldığında bu edebi konusunun büyük ölçüde İslam temeline dayandığı ortaya çıkmaktadır. Zira yapılan yardım çağrılarının kahir ekserisi İslam'a yardım edilmesi ve İslam'ın muzaffer olması amacına yönelikti. Aynı şekilde çalışmamız sürecinde ve sonucunda *istisrâh* metinlerinin neden başka edebi türlerle iç içe oluşturulduğu da ortaya çıkmıştır. Şöyle ki mersiye ve vasf üslubu yardım çağrısının sebeplerini açıklamak için kullanılmıştı. Medih, hamaset ve hiciv ise yardıma teşvik etme ve yüreklendirme maksadıyla kullanılan muharrik unsurlardı. Çalışmamızın bize gösterdiği bir başka husus *istisrâh* konunun bahsi geçen bu edebi türlerden ayrılmasının önemidir. Zira *istisrâh* konusuna dair izler taşıdığını zikretmeksizin bir kasidenin, örneğin; mersiye veya vasf türleri kapsamında olduğunu söylemek doğru olmayacaktır.

Çalışmamızın neticesinde araştırmacılara, özellikle de Türkçe yazan araştırmacılara bu edebi konu üzerine eğilmelerini tavsiye ediyoruz. Zira araştırmamız esnasında bu konu üzerine inceleme yapan Türkçe bir kaynakla karşılaşılmamıştır. Aynı şekilde *istisrâh* konusu kapsamındaki şiirler ve risaleler tek bir eserde bir araya getirilmemiştir. Böylece bu tez çalışması bu konunun şahitlik ettiği dönemde haclı saldırıları ve yıldırma politikaları anlamında müslümanların çektiği sıkıntı ve zorlukları ispatlamak için bu metinlere ulaşmayı kolaylaştırmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Endülüs edebiyatı, *İstisrâh*, Berbuşter, Endülüs'ün düşüşü.

ABSTRACT

BESEECHING LITERATURE IN ANDALUSIA

This study seeks to define the type of literature that the writers of Andalusia relied on to perform their role in defending their homeland after the division of the Islamic state in Andalusia and the beginning of the Christian attacks.

Beseeching literature is the literature that is written to ask for help after the weakness of the Taifa kingdoms in Andalusia, and the incident that started the attacks on Andalusia was the Barbastro incident in the city of Zaragoza in the year 456 AH / 1064 AD. So the limits of our study will be from this year until the fall of Granada, the last Andalusia city in the year 897 AH / 1492 AD. This study was based on the analytical inductive method. Therefore, we sought to trace the poetry and letters of seeking help literature in Andalusia during this period, and then analyze it to find out its artistic and stylistic characteristics. We also tried to introduce the most famous writers and poets and mention their contributions to seeking help literature.

The study concluded that this type of literature was called by several names, including appeal and alertness, and we chose to call it the literature of beseeching (*istisrâh*) because of its strong meaning that expresses the pain experienced by the help seeker. The beseeching literature came mixed between poetry and prose, and most of the writers of that era had effectively performed their duty to protect Islam, and some of them were ambassadors inside and outside Andalusia, also the most famous of the beseeching literature writers were those who carried out official duties in Andalusia as ministers or ambassadors. Linguistically, including the absence of colloquial words, and its vocabulary varied between the vocabulary of feelings of sympathy and mercy with nice meanings, and vocabulary expressing wars and *jihad* with strong meanings. It also came mixed between indicative style and imperative style, and the use of ready-made methods from the Qur'an, proverbs, and wisdom, as it appears to us that Andalusia literature is closely related to the era, as all political, religious and other events affected it. It also highlights the reliance on the Islamic religion in the beseeching literature, because most of the helping seekers were in support of the

Islamic religion. It also became clear to us why the Beseeching literature was mixed with other literary styles, the Lamentations and descriptions came to explain the reasons for shouting, while praise, enthusiasm, and satire are motives to encourage help. The lament and description came to clarify the reasons for seeking help, and praise, enthusiasm, and satire are to motivate and encourage the potential helper, it also became clear to us the importance of separating these literature styles, it is not correct to mention that a poem is in lamentation or description without mentioning that it also included the beseeching literature.

In the end, we recommend researchers to pay attention to this literature style, especially researchers who write in Turkish language because we could not reach any source in Turkish language talking about this style of literature. we also recommend collecting the beseeching literature poems and prose in one source, to be easily accessible and to prove what Muslims suffered in that period from Crusader terror.

Keywords: Andalusia literature, The Beseeching literature, Barbastro, The fall of Andalusia.

ÖNSÖZ

Yıkılışının üzerinden 530 seneden fazla bir zaman geçmesine rağmen Endülüs hala İslam ümmetinin bedeninde açık kalmış bir yaradır. Endülüs’e ve tarihine olan şahsi ilgim eğitime başladığım ilk yıllardan gelmektedir. Zira o yıllarda ailemin köklerinin, Endülüs’ten çıkarılan ve Hafsiler Devleti döneminde bölgeden Bicâye şehrine göçe zorlanan Endülüs Amaziğlerine dayandığını keşfetmeye başlamıştım. Endülüs şehirlerine yaptığım mükerrer seyahatlerim sonrasında Endülüs’e, ziyaret edenlere Müslüman ahalisinin çektiği acıyı, nasıl öldürüldüklerini, kovulduklarını ve diyarlarından göçe zorlandıklarını haber veren güzel yapılarına ve kalelerine olan ilgim daha da arttı. Hep Müslümanların Endülüs’e yardım etmeme sebebini, düşüşe ve çöküşe giderken onu neden korumadıklarını düşündüm, araştırdım. Bunun neticesinde Endülüs’te cihada teşvik meselesine, ardından savaş edebiyatına ve en nihayetinde de *istisrâh* edebiyatına ulaştım. Akabinde *istincâd* ve *istinîfâr* şiiri ile ilgilenen araştırmaları inceledim. Sonra bu edebi konunun *istisrâh* olarak adlandıran çalışmalarıyla karşılaştım ve bu başlığın bahsi geçen konu için uygun olan isimlendirme olduğu görüşüne vardım. Ancak bu isimlendirmenin yalnızca şiirde kullanıldığını gördüm. Nesir alanında yapılmış herhangi bir araştırmaya ise rastlayamadım. Bu, üzerinde uzunca araştırmayı gerektiren büyük ve kapsamlı bir konu olmakla birlikte başka araştırmacılar tarafından daha sonra yapılacak geniş çaplı araştırmalara bir çıkış noktası olması amacıyla bu konu üzerine eğilmeye; şiir ve nesri bir araya getirmeye ve eserlerin Arapça bilmeyen insanlara da ulaşması ve gelecekte daha geniş bir biçimde tamamlanması ümidiyle çalışmamı bilhassa Türkçe olarak yapmaya karar verdim.

Bu çalışmayı herşeyden önce {*Onlar sırf “Rabbimiz Allah’tır” dediklerinden dolayı haksız yere yurtlarından çıkarılmış kimselerdir*} [Hac Suresi: 78/40] ayeti fehvasınca Müslüman Endülüs’ün şehitlerine ve dünyanın dört bir yanında dini ve toprakları konusunda zulme uğrayan her bir müslümana ithaf ediyorum.

Çalışmanın danışmanlığını yapan, her aşamada, ihtiyaç duyduğum her konuda yardımını esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Sultan Şimşek’e sonsuz şükranlarımı sunarım. Aynı şekilde kıymetli kurul üyesi hocalarıma da teşekkür ederim. Ayrıca

İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi'nde görev yapan Arş. Gör. Menekşe Filiz Yıldırım'a bu tezin metnlerinin tercümesindeki ve dil açısından gözden geçirilmesindeki yardımlarından dolayı teşekkürlerimi sunarım. Son olarak büyük desteğini ve Türkçe dili üzerindeki tetkikleri ile bu tezim üzerindeki yardımlarını esirgemeyen çok kıymetli eşim Gamze HANK'a teşekkür ediyorum.

Naim HANK

İSTANBUL, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ENDÜLÜS EDEBİYATINDA İSTİSRÂH'IN MAHİYETİ VE TARİHSEL SÜRECİ

1.1.Endülüs Tarihine Genel Bir Bakış.....	11
1.2.İstisrâh Kavramının Luğavi ve İstilahî Anlamı.....	19
1.2.1.Luğavî Anlamı	19
1.2.2.İstîlâhî Anlamı	23
1.3.Endülüs'te <i>İstisrâh</i> ın Ortaya Çıkışı ve Tarihî Bağlamı.....	26
1.3.1.İstisrâhın Ortaya Çıkmasına Sebep Olan Olaylar	26
1.3.2.İstisrâhın Zamansal Çerçevesi.....	34
1.3.2.1.Tuleytula (Toledo) Faciası.....	35
1.3.2.2.Belensiye'nin (Valencia) Düşüşü	37
1.3.2.3.Ma'raketu'l-'Ukâb (Las Navas de Tolosa).....	39
1.3.2.4.Gırnata'nın Düşüşü	41
1.4.İstisrâhın Siyasi ve Sosyal Etkenleri	43
1.4.1.Siyasi Etkenler	43

1.4.1.1.Müslümanlar ve Hristiyanlar Arasındaki Siyasi Mücadele	43
1.4.1.2.Endülüs'teki Küçük Müslüman Devletler ve Taifeler Arasındaki Mücadele.....	45
1.4.2.Sosyal Etkenler	46

İKİNCİ BÖLÜM

BERBUŞTER FACİASINDAN ENDÜLÜS'ÜN YIKILIŞINA KADAR İSTİSRÂHIN YAZARLARI VE ESERLERİ

2.1.Endülüs Edebiyatında İstisrâh Şiirleri ve Şairleri.....	51
2.1.1.İstisrâh Şairleri	52
2.1.1.1.Ebû Hafs Ömer b. el-Hasen el-Hevzenî.....	53
2.1.1.2.İbnu'l-‘Assâl et-Tuleytulî	55
2.1.1.3.Ebû İshâk İbn Hafâce.....	56
2.1.1.4.Ebû Ca‘fer el-Vakkaşî el-Endelusî	58
2.1.1.5.İbnu'l-Ebbâr el-Kudâ‘î	59
2.1.1.6.Ebu'l-Hasen Hâzim b. Muhammed b. el-Hasen b. Muhammed el-Kartâcennî.....	61
2.1.1.7.Ebû Muhammed ‘Abdülhak b. ‘Atiyye	62
2.1.1.8.İbn Tufeyl el-Kaysî Ebû Bekr Muhammed b. ‘Abdilmelik.....	63
2.1.1.9.İbn ‘Ayyâş Muhammed b. ‘Abdil‘azîz b. ‘Abdillâh et-Temîmî	65
2.1.1.10. Ebû İshâk İbrâhîm b. Sehl el-İsrâ‘îlî el-İşbîlî	66
2.1.1.11.Ebu'l-Mutarrif Ahmed b. ‘Abdillâh b. ‘Amîra el-Mahzûmî ..	67
2.1.1.12.Mûsâ b. Hârûn b. Mûsâ b. Halef.....	69
2.1.1.13.Ebu'l-Bekâ’ er-Rundî	71
2.1.1.14.Ebu'l-Hakem Mâlik b. ‘Abdirrahmân b. Azrak İbnu'l-Murahhal	73

2.1.1.15.Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm b. ‘Ubeydis b. Mahmûd en-Nefzî	74
2.1.1.16. Ebû ‘Âmir İbnu’l-Murâbit el-Edîb	75
2.1.1.17.Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb Muhammed b. ‘Abdillâh.....	76
2.1.1.18.Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Muhammed b. Zümrek es-Süreyhî (es-Sarîhî) el-Ğırnâtî	78
2.1.1.19.Ebu’l-Haccâc Yûsuf b. Muhammed es-Sâlis Meliku Ğırnâta	82
2.1.1.20.Ebû ‘Abdillâh Muhammed et-Tâsi‘ b. Nasr b. Muhammed b. Yûsuf.....	83
2.1.1.21.ed-Dekkûn Ebu’l-‘Abbâs Ahmed b. Muhammed.....	84
2.1.2.İstisrâh Şiirleri.....	85
2.1.2.1.Ebû Hafs Ömer b. el-Hasen el-Hevzenî’nin Kasidesi	86
2.1.2.2.Ebû Muhammed ‘Abdihak b. ‘Atiyye’nin Kasidesi	89
2.1.2.3.İbnu’l-Ebbâr el-Kudâ‘î’nin Kasidesi	90
2.1.2.4.Bir Moriskonun İstanbul’daki Osmanlı Sultanı II. Bayezid’e Yazdığı Kaside.....	94
2.2.Endülüs Edebiyatında <i>İstisrâh</i> ın Nesir Metinleri ve Yazarları	98
2.2.1. <i>İstisrâh</i> ın Nesir Yazarları	98
2.2.1.1.Ebû Hafs Ömer b. el-Hasen el-Hevzenî.....	99
2.2.1.2. Ebu’l-Mutarریف Ahmed b. ‘Abdillâh b. ‘Amîra el-Mahzûmî	101
2.2.1.3.Ebu’l-Bekâ’ er-Rundî	102
2.2.1.4.Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb Muhammed b. ‘Abdillâh.....	104
2.2.1.5.Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. ‘Abdillâh el-‘Arabî el-‘Ukaylî	112
2.2.1.6.Ada Halkından Bazı Kimselerin Osmanlı Sultanı Bayezid Hana Yazdıkları Nesir	115
2.2.2. <i>İstisrâh</i> ın Nesir Metinler	116

2.2.2.1.el-Mutevekkil ‘Alellâh Ömer b. Muhammed el-Eftas’ın Emriyle Kaleme Alınan Eser	116
2.2.2.2.İbn ‘Abbâd’dan Yûsuf b. Tâşfin’e Gönderilen Yardım Çağrısı	117
2.2.2.3.Sarakusta (Zaragoza) Kadısının Endülüs Emirlerinden Birine Gönderdiği Risale	118

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ENDÜLÜS EDEBİYATINDA *İSTİSRÂH*’IN SANATSAL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

3.1. <i>İstisrâh</i> ’ın Sanatsal Özellikleri	122
3.1.1. <i>İstisrâh</i> ın Dil ve Anlatım Özellikleri.....	122
3.1.1.1.Acıyı İfade Eden Lafızlar	123
3.1.1.2.Dini Lafızlar.....	125
3.1.1.3.Cihad ve Savaş Lafızları	127
3.1.2. <i>İstisrâh</i> ’ın Sanatsal Özellikleri	132
3.1.2.1.Teşbih.....	133
3.1.2.2.İstiare	136
3.1.2.3.Tıbak	143
3.1.2.4.Cinas	146
3.2. <i>İstisrâh</i> ın Üslup Çeşitleri ve Özellikleri.....	150
3.2.1. <i>İstisrâh</i> ın Üslup Özellikleri	150
3.2.1.1.Uyarıdan Açık Çağrıya Üslup Gelişimi.....	151
3.2.1.2.Şiir ve Nesrin Mezcedilmesi.....	153
3.2.2. <i>İstisrâh</i> ın Üslup Çeşitleri.....	154
3.2.2.1.Kolay Üslup	154
3.2.2.2.Hazır Kalıp İfade Kullanımının Ön Plana Çıktığı Üsluplar ...	156

3.2.2.3.İnşâî Üsluplar	158
3.2.2.4.Haberî Üsluplar	160

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ENDÜLÜS EDEBİYATINDA *İSTİSRÂH*IN TEMATİK OLGULARI

4.1.Edebiyatta Tematik Olgu Kavramı.....	165
4.1.1.Arap Edebiyatında Tematik Olgu Kavramı.....	165
4.1.2.Endülüs <i>İstisrâh</i> Edebiyatında Tematik Olgu	167
4.1.2.1.Metin İçinde Edebi Türler Arasında Esnek Geçiş	167
4.1.2.2.İstisrâh Metinlerinde Görülen Edebi Konu Çeşitliliği Üzerinde Çevrenin Etkisi	169
4.1.2.3.Tek Bir Metin İçerisinde Temaları Yenileyerek Okurun Dikkatini Çekmek	171
4.2.Endülüs <i>İstisrâh</i> Edebiyatında Tematik Olgular Üzerine İnceleme Örnekleri.....	173
4.2.1.Hamase	173
4.2.2.Mersiye	175
4.2.3.Medih.....	178
4.2.4.Vasf.....	182
4.2.5.Hiciv	186
SONUÇ.....	192
KAYNAKÇA.....	196
ÖZGEÇMİŞ.....	204

KISALTMALAR LİSTESİ

b.	: Bin/ İbn
b.y.	: Basım Yeri Yok
bk.	: Bakınız
bs.	: Baskı
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
h.	: Hicrî
İ.Ü	: İstanbul Üniversitesi
m.	: Milâdî
nşr.	: Neşreden
s.	: Sayfa/Sayfa aralığı
t.y.	: Yayın tarihi yok
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
Ünv.	: Üniversite
ö	: Ölüm tarihi

GİRİŞ

Endülüs'ün fethinden yıkılışına kadarki süreçte Endülüslüler Arap Medeniyeti'ni etkilemiş ve farklı alanlarda ondan etkilenmiştir. Zira Endülüs'ün Doğu Arap dünyasıyla sanat, kültür ve düşünce gibi pek çok alanda sıkı bir ilişkisi ve bağlantısı bulunmaktaydı.

Edebiyat bu iki kültür havzası arasındaki etkileşimin bariz bir şekilde ortaya çıktığı alanlardan biriydi. Bu alandaki etkileşim, edebiyatçıların doğudan batıya yaptıkları edebi amaçlı geziler, yazarların eserlerini ve el yazmalarını hükümdarlara ve yöneticilere hediye olarak takdim etmeleri veya bahsi geçen eserlerin ilim talebeleri ve seyyahlar aracılığıyla nakledilmesi yoluyla gerçekleşmiştir.

Endülüs'te edebiyat gelişimini sürdürmüş ve Endülüslülerin nahiv ve dil alanındaki görüşleri, diğer ekollerden ayrılarak farklılaşmıştır¹. Aynı zamanda Endülüs'te bazı edebi türler (*ağrâz* أغراض) ortaya çıkmış, bu türlerde, diğer kültür havzalarındaki edebiyatçılardan ziyade, Endülüslüler uzmanlaşmış olup bu türler onların ismiyle meşhur olmuştur. Endülüs'ün coğrafi ve tarihi özelliklerinin buradaki edebiyatın doğası üzerinde büyük bir etkisi olmuştur². Öyle ki coğrafi tecrit ve Endülüs'ün çöküşünden önceki son beş asırda yaşanan dramatik olaylar edebiyat dağarcığına, günümüze dek etkileri devam eden eserler kazandırmıştır. Tarihi olayların ortaya çıkmasında etken olduğu edebi türlerden biri *İstisrâh*dır. Biz de çalışmamızın ilk bölümünde önce *istisrâh* kelimesinin luğavî ve ıstilahî anlamlarını, ardından *İstisrâh*ın Endülüs'te ortaya çıkış sebeplerini, doğuş ve gelişim safhalarını ele alacağız. Aynı zamanda *İstisrâh*ın siyasi ve sosyal etkenlerine de değinmeye çalışacağız.

Bu çalışmamızın tarihsel süreçle ilgili bölümü üç kısımdan, tematik bölümü ise iki kısımdan oluşacaktır. Tarihsel süreçle ilgili bölümün ilk kısmında genel olarak Arap edebiyatında, özel olarak Endülüs edebiyatında *İstisrâh* şiirinin tarifi yer

¹ Sâfiye, Kessâs, *Nuhâtu 'l-Endelus ve Cuhûduhum fi 'd-Dersi 'n-Nahvî* (Cezayir: Tîzî Vezzû Mevlûd Ma 'merî Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Doktora Tezi, 2018), 72.

² Bk. Muhammed 'Abâse, *el-Müveşşahât ve 'l-Ezcâl*, (Cezayir: Dâru Umî 'l-Kitâb li'n-Neşri ve 't-tevzî', 2012), 5.

alacaktır. Ayrıca bu şiir konusunun ortaya çıkışı, öncüleri ve ortaya çıkış sebepleri de zikredilmeye çalışılacaktır. İkinci kısımda ise kaside, edebi risale ve diğer türlerde yazılmış şiir olsun nesir olsun *İstisrâha* dair ulaşılabilen eserler (isimlerine işaret edilerek) bir araya getirilecektir. Ayrıca eserlerin yazar ve konuları zikredilip kısaca tanıtımları yapılacak, Endülüs edebiyat tarihçileri tarafından yapılan dönemlemelerden hangisine ait oldukları ortaya konulacaktır. Bununla Endülüs edebiyatının bir parçası olan *İstisrâh*ın ardındaki kültürel mirası ortaya çıkarmak hedeflenmektedir. Böylece en zor dönemlerinde dahi yardım istemek, İslam âlemine seslerini duyurmak ya da Endülüs yarımadasında İslam toprağı olarak kalan son bölgeleri korumak için dikkatleri çekmek amacıyla kaleme alıp bir miras olarak bıraktıkları edebi zenginliğin gün yüzüne çıkarılması amaçlanmaktadır. Tarihsel araştırmanın yapıldığı bölümün son başlığında *İstisrâh* yazımında meşhur olan bazı edebiyatçılar tanıtılacak, bilhassa *İstisrâh* konusundaki eserleri zikredilecektir.

Tematik incelemenin yapılacağı ikinci bölümde Endülüs edebiyatında *İstisrâh* konusu çerçevesinde dile getirilen konuların belirginleştirilmesi amaçlanmaktadır. Şair ve edebiyatçıların eserlerinde, amaçlarını dile getirmenin bir aracı olarak istifade ettikleri bu konu ve içeriklerin öne çıkanları *hamâse*, şehir mersiyeleleri, yardım istenen kişinin medh edilmesi gibi temalardır. Bahsi geçen bu tematik incelemenin ilk bölümünde *İstisrâh* edebiyatı çerçevesinde şair ve edebiyatçıların nazım olsun nesir olsun eserlerinin mazmununu oluşturan en önemli konulara değinilecek, bunlar tanıtılacak ve ele alınma yoğunluğuna göre sıralanacaktır.

Tematik inceleme çerçevesinde yer alan ikinci bölümde, bir kaside ya da metin ele alınarak örnekleme düzleminde yapılacaktır. Bu şekilde örneğin medhiye bölümüyle başlayıp *hamâse*, *istiğâse*, *istisrâh* ve mersiye bölümlerinin yer alması gibi metinlerdeki konu çeşitliliği ortaya konulacaktır. Hemen akabinde *İstisrâha* dair örnek metin tahlilleri yapılarak yazarların bir konudan diğerine yapısal bir bütünlük içerisinde nasıl geçtikleri belirginleştirilmeye çalışılacaktır.

Bu çalışma Endülüs edebiyatının *İstisrâhi* tarihi açıdan ele alması bakımından önem arz etmektedir. Zira Endülüs'teki müelliflerin isimlerinin ve *İstisrâh* üzerine kaleme aldıkları eserlerinin bir araya getirildiği bibliyografik bir araştırma yapılacaktır,

böylece bu konuyla ilgili bilgilerin topluca yer aldığı, kolayca ulaşılabilir ilmi bir kaynak metin oluşturulmuş olacaktır. Ayrıca bu sanat dalının önde gelen isimleri ve edebi yönelişleri ile Endülüs davasına yardım etme hususunda gösterdikleri edebi gayretleri tanıtılmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın tematik kısmı da Endülüs edebiyatının *İstisrâhta* bariz bir şekilde görülen olguların açıklanması, seçilen metinlerin tahlili ve vasıflandırılması aracılığıyla edebiyatçı ve şairlerin, zayıf düşmüş Müslümanların seslerini İslam âlemine duyurmak için bu tematik olguları nasıl kullandıklarının ortaya konulması bakımlarından önem arz etmektedir.

Konunun sınırlandırılmasına gelince elimizdeki kaynaklara göre Endülüs edebiyatında *İstisrâh* Mulûku't-Tavâ'if döneminde, Zaragoza krallığında Benî Hûd'dan iki kardeşin hâkimiyet konusunda ihtilafa düşmesinin ardından ortaya çıkmıştır. Bu kardeşlerden biri, diğer kardeşinin el koyduğu toprakları geri almak için Hristiyanlardan yardım istemiştir. Fakat Hristiyanlar bölgeye girdiklerinde Zaragoza'nın bir bölümünü ele geçirmiş ve kendi hükümleri altına almışlardır. Endülüs tarihinde bu olay Berbuşter Faciası olarak bilinmektedir. Bölgenin kuşatılması kırk gün sürmüştür. Hicri 456 yılında gerçekleşen bu kuşatma, Berbuşter'deki Müslümanları, Endülüs'teki Müslüman emirleri yardıma çağırmaya itmiştir.

Bu çerçevede çalışmamız zamansal olarak kuşatmanın olduğu h.456/m.1064 yılı ile Endülüs'teki birliğin küçük devletlere bölünerek ortadan kalkması, tek tek toprakların kaybedilmesi ve sonunda h.897/m.1505'te Gırnata'nın düşmesi ile Endülüs'te Müslüman hâkimiyetinin son bulmasına kadar geçen yaklaşık dört buçuk asırlık bir dönemi kapsamaktadır. Bu dönem tarihi öneminin yanı sıra, şairlerin yaşadıkları dönemin tarihi olayları ile olan etkileşimi ve bunları eserleri aracılığıyla bizlere ulaştırması bakımından edebi anlamda da bir önemi haizdir.

Çalışma çerçevesinde bir bütünün parçalarını oluşturan bazı sorulara cevap bulmak amaçlanmaktadır. Bu sorular özetle şu şekildedir:

1. Endülüs edebiyatında *istisrâh* kavramı nedir? Ortaya çıkış ve gelişim sebepleri nelerdir?
2. Endülüs'te *istisrâh* oluşturan eserler nelerdir? Berbuşter faciasından başlayıp Endülüs'ün yıkılışına kadarki dönemde *İstisrâh* edebiyatının önemli isimleri kimlerdir?
3. *İstisrâh* üzerine eserler kaleme alan yazarların şiir ve nesir eserlerinde ele aldığı konular nelerdir? Bu konular *istisrâh* hedefine nasıl hizmet etmişlerdir?
4. Endülüs edebiyatında *istisrâh* tematik çerçevesi nedir?

*İstisrâh*ın ele alınacağı bu çalışma, Endülüs'te edebiyatın konumu açısından önemli bir yerde durmakla birlikte, araştırmalarımız neticesinde gördüğümüz kadarıyla bizzat *İstisrâh*a yönelik akademik çalışmalar bir hayli azdır. Bununla birlikte, ulaşabildiğimiz kadarıyla, bu alana dair daha önce yapılmış edebi inceleme eserlerinden faydalanılacak olup bunlar çalışmamızın öncelikli başvuru kaynaklarını oluşturacaktır. Aynı şekilde *İstisrâh*ın arka planını da açığa çıkarmak üzere tarihi, medeni ve siyasi pek çok olaya da bu çalışmada yer verileceği için bu alanlarla ilgili yapılan araştırmalardan da istifade edilecektir.

Ulaşabildiğimiz kadarıyla daha önce yapılan çalışmalar şu şekildedir:

İlk çalışma Endülüs'ün yıkılışına yakın bir dönemde ortaya çıkan Mihne edebiyatını (*Edebu'l-Mihne*) incelemek üzere Rab'î b. Selâme tarafından kaleme alınan 1990 tarihli *Edebu'l-Mihneti'l-İslâmiyye fi'l-Endelus* isimli eseridir. Yazar bu çalışmasında Endülüs'teki edebi hareketi, bu hareketin Endülüs'te yaşanan olaylara nasıl eşlik ettiği ve bu konuların ne derece ciddiyetle ele alındığı gibi hususları incelemiştir. İncelediği konulardan biri Karşı koyma ve Çöküş edebiyatı (*Edebu't-Tasaddî ve'l-İnhiyâr*) olmuştur. Bu konuyu birkaç başlık altında incelemiş olup bu başlıklar şunlardır: Uyarı ve Eleştiri (*et-Tahzîr ve'n-Nakd*), Savaş Çağrısı (*el-İstinfâr*) ve Yardım İsteme (*el-İstisrâh*). Bu son başlık, çalışmamızın tamamlanması için gerekli ilmi malzemenin bir araya getirilmesinde istifade edeceğimiz bölümdür. Ayrıca yazar, Endülüs'te Çile edebiyatına damgasını vuran sanatsal özelliklerin en önemlilerine

değindiği bu eserinde anlamlarını ve delaletlerini ortaya çıkarmak için tahlil, şerh ve tefsir yöntemlerini esas almış olup bu anlamda da kendisinden faydalanılacaktır.

Üniversite kütüphanesi aracılığıyla ulaştığımız ikinci çalışma, *istisrâh* konusunun ele alındığı *Hayatu 'ş-Şi 'r fî Nihâyeti 'l-Endelus* adlı doktora tezi olup 2001 yılında basılmıştır. Yazar Bûzûite et-Trâblusî, dilsel kökenleri, doğuşu ve gelişimini ayrıntılı bir biçimde ele alacak şekilde kitabın bir bölümünü *istisrâha* ayırmış, bilgilerin sunulmasında tarihi sıralamayı esas almıştır. Bu eser, çalışmamızın ilgili alanında bize yardımcı olacaktır.

Endülüs'te *istisrâh* ile ilgilenen bir diğer çalışma 'Azûz Zerkân'ın 2008 yılında yayımlanan *Şi 'ru 'l-İstisrâh fî 'l-Endelus* isimli doktora tezidir. Bu esere de bir üniversite kütüphanesi, Cezayir'in Kostantîne şehrinde bulunan *el-Emîr 'Abdulkâdir Üniversitesi'nin* kütüphanesi aracılığıyla ulaşmıştır. Yazar bu çalışmasında Endülüslü şairin vatanına dair duygu ve düşüncelerinin değerini, bu bağlantının maddi ve manevi yönlerini ele almıştır. Bunun ardından *istisrâh* şiirinin sanatsal özelliklerine, dil ve üslubunun nasıl geliştiğine, Endülüs'teki şairlerin, Endülüs'ün yaşamış olduğu felaketi ele alma konusundaki sanatsal yetileri ve oluşturmuş oldukları imkânlar açısından aynı düzeyde yer alıp almadıkları gibi hususlara değinmiştir. Bu eser Endülüs edebiyatında *istisrâhın* yalnızca şiire dönük yanını ele almış olsa da çalışmamızda bize iki yönden yardımcı olacaktır: Öncelikle bahsi geçen eser *istisrâh* şiirinin sanatsal açıdan incelenmesi için, *İstisrâh* çerçevesinde yer alan otuz beş kasideyi bir araya getirmiştir. Bunun dışında *istisrâh* şiirinin sanatsal içeriklerinin genel çerçevesine ulaşmakta da bize yol gösterecek olup biz de bunun üzerine *istisrâhın* nesir tarafını eklemeye çalışacağız. Azûz Zerkân'ın çalışmasıyla benim çalışmam arasındaki fark, benim şiir ve nesiri birlikte ele almış olmam ve Azûz Zerkân'ın çalışmasında ise sadece şiirle ilgilenmiş olmasıydı. Ayrıca nesir çalışmalarına Nesir Üslubunun Özelliklerini ve Tematik kısmını da ekledim. Aynı zamanda *İstisrah* konusunda Nesir yazılarından ulaşabildiğim yazıları da toplamaya çalıştım.

Daha önce bu alanda yapılmış çalışmalardan bir diğeri 2012 yılında yayımlanan Fetîha Dahmûş'a ait *Şi 'ru 'l-İstisrâhi 'l-Endelusî er-ru 'ye fî kira 'eti 'l-cemâl ve 't-teşkîl* isimli makaledir. Yazar bu çalışmada Endülüs *istisrâh* şiirinin bazı tematik olgularına

değirmiştir. Tematik olguların tamamını içermemekle birlikte *hamâse* ve medih gibi *istisrâh* şiirinin temel olgularına işaret etmiş ancak büyük ölçüde estetik yapı ve bakış açısı (*ru'ye* - رؤية) üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu anlamda *istisrâh* şiirinde acıların ve mekânın tasviri konularını zikretmiştir. Estetik olgular açısından şairlerin hikâye ve anlatı üslubunu, *mutâbaka*, *mukâbele* ve bunlar dışında edebî ürünlerin estetik yapısını oluşturan unsurları nasıl görevlendirdiği hususlarına değirmiştir. Bu çalışma bize, genelde Endülüs edebiyatında *istisrâh*ın, özelde *istisrâh* üzerine yazılmış olan şiirlerin estetik ve sanatsal özelliklerinin betimlenmesi açısından yardımcı olacak olup, yazarın ulaştığı noktadan hareketle eksiklerin tamamlanacağı bütüncül bir sonuca ulaşılmaya gayret edilecektir.

Daha önce bu alanda yapılmış çalışmalardan bir diğeri 2015 yılında yayımlanan, *Havle Misiya* ait *Edebu'l İstisrâh ve istincâd fi'l-Endelus* isimli makaledir. Araştırmacı önce *İstisrah* edebiyatı kavramına, daha sonra *İstisrah* kavramının tercih edilme sebebine ve son olarak bu edebiyatın tarihsel arka planına kısaca değindi. Kısa sayıda beyitler topladıktan sonra *İstisrah*'ın nerede mevcut olduğunu açıkladı. Ancak araştırmacı mersiyelerde bulunan bazı beyitleri mezcetti, onları *İstisrah* içerisine ekledi ve *İstisrah* edebiyatı çok kısa bir şekilde ele alındı. Biz bu araştırmaya *İstisrah* edebiyatı konusu açısından birçok kavramı ekleyeceğiz. *İstisrah* edebiyatının şair ve yazarlarından, bu edebiyatın özelliklerinden ve ortaya çıkış nedenlerinden bahsedeceğiz.

Endülüs'te *istisrâh* edebiyatı ile ilgilenen bir diğeri 2017 yılında yayımlanan, ait Ben K'aba Sidi Mohmet *Edebu'l İstisrâh fi'l-Endelus neş'e ve tatavvur*. Araştırmacı, bu araştırmada bahsettiğimiz kaynaklardan bir bütün olarak *İstisrah*ın tanımlarını aktarmıştır. Aynı zamanda *İstisrah* edebiyatının kökenine, sadece Endülüs'te mi yoksa başka bölgelerde de mevcut mu bakmaya çalışmıştır. Böylelikle başka bölgelerde de bu edebî konunun mevcut olduğu sonucuna vardı. Ancak Endülüs'ün yaşadığı Büyük Mihne nedeniyle *İstisrah* başka türlerden ayrılmıştır. *İstisrah* edebiyatının Endülüs'teki siyasi aşamalara ayak uydurduğu sorusunu da yanıtlamaya çalıştı.

Endülüs'te ortaya çıkmasının kesin nedenlerinin izini sürerek, araştırmacının buraya getirdiklerine, *İstisrahın* nasıl ortaya çıktığını ekleyeceğiz. Ayrıca *İstisrahı* yazan yazar ve şairleri bir araya toplayıp daha sonra araştırmacının bu çalışmada değinmediği konulardan olan *İstisrah* edebiyatının teknik özelliklerinden ve tarihsel referansından bahsedeceğiz.

Genel anlamda Endülüs edebiyatını ele alan ve içerisinde *istincâd* ve *istisrâh* edebiyatına da yer verilen bir diğer eser *Fi'l-edebi'l-Endelusî* isimli bir kitaptır. Ridvân ed-Dâye tarafından kaleme alınmış olan bu eser dört bölümden oluşmaktadır. Kitabın ilk bölümü Endülüs ve onun tanıtılması, ikinci bölümü Endülüs şiiri, üçüncü bölümü Endülüs'te nesir ve dördüncü bölümü ise edebiyatçılar ile ilgilidir. Yazar bu çalışmasında Endülüs edebiyatına yönelmiş olup Endülüs şiirine dair inceleme yaptığı ikinci bölümde *istisrâh* şiirine değinmiş ve bunu *istincâd* şiiri olarak adlandırmıştır. Amaç aynı olmakla beraber bu isim, Endülüslü edebiyatçıların risale ve şiirlerini yazmış oldukları asıl gayeyi tam anlamıyla ifade edememektedir. Buna rağmen eser, çalışmamızın hedeflerinden birinin, tarihsel arka planla ilgili araştırmanın gerçekleştirilmesinde bize yardımcı olacaktır. Ayrıca *istisrâh* şiirinin sanatsal görünümlerine değinmesi yönüyle de çalışmamıza sanatsal yönden de katkıda bulunacaktır.

Türkçe olarak Endülüs edebiyatında işlenen önceki çalışmalardan: Mahmut Üstün, Endülüs Edebiyatı Beni Ahmer/Nasriler Dönemi, İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 1. Basım, 2021. Kâtip, Gırnata döneminde çok fazla şair ve edebiyatçıları zikretti. Gırnata'da, geniş bir bilimsel ve edebi rönesansın ülkeyi kapladığından bahsetti. O edebiyatçılardan bazıları ise Lisanuddîn İbnu'l-Hatîb, İbn Zümrek ve Ebu'l-Haccâc Yûsuf b. Muhammed es-Sâlis... Biz de o yazarların *İstisrah* edebiyatında ne yazdıklarını ortaya çıkarmaya çalışacağız. Kâtip, Beni Ahmer krallarının şairleri destekleyip onları kendilerine yaklaştırdıklarını kitabında bahsetmiştir. Onların en meşhuru şair ve vezir olan Lisanuddîn İbnu'l-Hatîb'dir. O şairler aynı zamanda Nesir yazarlarıdır. Gırnata edebiyatçılarının kendilerinden önceki Endülüs edebiyatçılarından bir farkları yoktu. Yazılarını vâsf, medih, hicâ ve başka türlerde yazmışlardır. Bazen cihâda davet ediyorlar ve bazen de düşman elinde bulunan esirleri

için ağıt yakıyorlardı. Kâtip birkaç sonuca ulaştı. Onlardan biri bu dönemde yaklaşık on dört türü ortaya çıkarmış olmasıdır. Bizim araştırmamıza en yakın olan tür İstigâse/İstincâd (yalvarmak) türüdür. Ancak kâtip *İstisrâhtan* hiç bahsetmedi. Bazı yerlerde *İstisrâh* edebiyatına Mersiye ya da Cihâda Teşvîk edebiyatı adını verdi. Bu kitap Gırnata döneminde bizim çalışmamızdaki çok önemli bir dönemden bahsetmektedir. O dönemin önemli olmasının sebebi bütün Endülüs şehirlerinin düşmesi ve sadece Gırnata'nın ayakta kalmasıdır. O zamanda *İstisrâh* artış göstermiştir. Biz ise Beni Ahmer dönemindeki edebiyattan bahseden bu kitaptan faydalanacağız. Ayrıca bu kitaptan *İstisrâh* şiiri ve Nesirleri ele alacağız.

Genel anlamda Endülüs edebiyatını ele alan ve içerisinde mersiyeler edebiyatına da yer verilen bir diğer eser: *Abbasi Ve Endülüs Dönemi Şehir Mersiyeleri Karşılaştırmaları*, Melike Hassanin, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Lisans Tezi, 2021. Araştırmacı bu çalışmasında şehir mersiyelerinin doğuşunu işledi ve tüm edebiyat dönemlerinin gelişimini örneklerle ifade etti. Abbasiler ve Endülüs dönemi şehir mersiyelerinin nasıl meydana geldiğini ve gelişim sürecini ele aldı. Farklı tarihi olaylar sonucunda kaleme alınan mersiyelere örnekler getirdi. Sonuç bölümünde de konu bütünlüğünü koruyarak genel bir değerlendirme yapıp iki dönemde yazılan şehir mersiyeleri çerçevesinde farklı ve ortak yönleri mülâhaza ederek karşılaştırmasını yaptı. Aynı dönemde var olan iki farklı devletin yaşadığı ortak acıları edebi zarafetle şiirlerine nasıl işledikleri üzerinde çalışma yaptı. Bu çalışmada yürek yangınlarından, vatan özleminden doğan nadide şiirleri inceledi. Daha önceki araştırmalarda olduğu gibi araştırmacı bazı yerlerde *İstisrâh* edebiyatına Mersiye edebiyatı adını verdi.

Bu eserler dışında konumuzla yakından ilgili başka bir araştırma eserine ulaşamadık. Ancak *istisrâh* konusu ile ilgili farklı kaynaklarda parça parça bilgilere rastlanmıştır. 'Abdulazîz el-'Atîk'in 1995 tarihinde yayımlanan *Târîhu'l-edebi'l-Endelus* isimli kitabında, 'Umer ed-Dekkâk'ın 2006 tarihinde yayımlanan *Melâmihi's-şi'ri'l-Endelusî* isimli kitabında ya da İhsân 'Abbâs'ın 2008 yılında yayımlanan *Târîhu'l-edebi'l-Endelusî* adlı eserinde yer alan *eş-Şi'ru'l-Endelusî Sada'n-Nekebât* bölümündeki bilgiler, *İstisrâhtan* ulaştığımız bilgilere örnek olarak

gösterilebilir. Ayrıca çalışmamızın kaynaklarından biri olarak Tâhir Mekki'nin *Dirâsât Endelusiyye fî'l-edeb ve't-târih ve'l-felsefe* isimli eseri ile bunun dışında incelediğimiz konuya araştırmalarının bir bölümünde yer vermiş modern ve kadim dönemde yazılmış edebi, eleştirel ve tarihi kaynaklardan da yararlanılacaktır. Endülüs edebiyatını ele alan genel edebiyat tarihi kitapları ile Türkiye Cumhuriyeti üniversitelerinde hazırlanmış, genelde Endülüs tarihini, özelde edebiyatını ele alan yüksek lisans ve doktora çalışmalarından da istifade edilecektir.

Daha önce yapılan çalışmaların Endülüs edebiyatının veya şiirinin türlerinden biri olarak *istisrâh*'a değindiği tespit edilmiş olmakla beraber *istisrâh* edebiyatını şiiri ve nesriyle beraber bütüncül bir surette ele alan akademik bir çalışma ya da bir araştırma metnine ulaşamamıştır. Öyle ki incelediğimiz kaynaklarda nesir alanına dair araştırmalar yok denecek kadar azdır. Aynı şekilde araştırmalarımızda *istisrâh* üzerine yazılmış eserlerin tamamını, eserin başlığı, yazarı ve metniyle beraber bir araya getiren bir çalışmaya da ulaşamamıştır. Ancak 'Azûz Zerkân gibi bazı araştırmacılar eserlerinde, ulaşabildikleri kasidelerin isim ve yazarlarını zikretmektedir. Ne var ki Zerkân'ın sanatsal inceleme amacıyla yer verdiği numuneler dışında, ait oldukları yazarlarla birlikte zikredilen bu kasidelerin metinlerine yer veren bütüncül bir esere rastlanmamıştır.

Biz ise bu çalışmamızda, bizden önceki çalışmaların *istisrâh* şiiri mefhumuna ve tanımına dair ortaya koydukları bilgileri geliştirip, Endülüs'te edebi risaleler ve nesir türünde görülen *istisrâh* mefhumuna dair eksik olan bilgileri tamamlayacağız. Ayrıca zamansal sıralamayı göz önünde tutarak bu risalelerin isimlerini ve yazarlarını bir araya getirmeye çalışacağız. Ardından bu verileri tematik bir incelemeye tabi tutacağız.

Önceki çalışmalara göz atıldığında bunların çoğunun, II. Bayezid'e gönderilen *istincâd* risalesi gibi nesir formunda yazılmış bazı *istisrâh* risaleleri İslam tarihinde meşhur olsa da, *İstisrâh* şiiri kapsamında ele aldıkları, bu mefhumu estetik ve sanatsal, çoğunlukla da tematik bir çerçevede inceledikleri görülmektedir. Biz ise bu çalışmamızda bizden önce yapılan çalışmalardan istifade ederek onları genişletmeye ve eksik kalan kısımları tamamlamaya çalışacağız.

Endülüs edebiyatında *istisrâh* konusuna dair daha önce yapılmış çalışmalardan yola çıkılarak araştırmamız neticesinde şu gibi sonuçlara ulaşılabacağı beklenmektedir:

1. *İstisrâh* edebiyatının amacı genelde İslam dünyasından, özelde, coğrafi yakınlığı dolayısıyla Kuzey Afrika'dan yardım istemektir.
2. Edebiyatçı ve şairleri, yaralı vatanlarının mesajını ulaştırmak üzere edebi haznelerini kullanmaya iten etken, onların ince hissiyatı ve vatan, toprak ve dine karşı duydukları mesuliyettir.
3. Endülüs edebiyatında *istisrâh* hem şiir hem de nesir formunda bulunmakla beraber bunun daha çoğunlukla şiirde vücut bulduğu sonucuna ulaşılabacağı beklenmektedir. Bunun sebebi belki de şiiri dinleyen kişinin benliğinde nesirden daha etkili olmasında aranmalıdır. Ne var ki krallara ve sultanlara hitaben kaleme alınmış olan resmi *istisrâh* risaleleri nesir formunda kaleme alınmıştır.
4. *İstisrâh* edebiyatında en fazla işlenen konuların *hamâse* ve medih olduğu sonucuna varılabacağı beklenmektedir. Zira yardım isteyen kişi öncelikle yardım istediği kişiyi överek konuya başlamakta, sonra ondan kurtuluş için yardım istemektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENDÜLÜS EDEBİYATINDA İSTİSRÂH'IN MAHİYETİ VE TARİHSEL SÜRECİ

1.1. Endülüs Tarihine Genel Bir Bakış

Bu girişte Endülüs edebiyat tarihini anlamak isteyenlerin bilmesi gereken bazı gerçeklerden bahsedeceğiz. Ancak tarihi ayrıntılara girmeden anlatacağız. Çünkü kaynaklarda ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

Endülüs edebiyatının Arap edebiyatındaki durumuna açıklık getirirken, İstisrah edebiyatının nasıl ortaya çıktığını ve Endülüs edebiyatının genel olarak Arap edebiyatındaki yerini kısaca açıklamaya çalışacağız.

Endülüs'ün fethi, Osman b. Affân (r.a.) döneminden beri Müslümanların ilgisini çeken eski bir düşüncedir. Ancak Müslümanlar bu bölgeye Mûsâ b. Nusayr'ın Kuzey Afrika üzerindeki egemenliği sırasında Emevi Krallığı dönemi hariç ulaşamadılar.

Endülüs, Emevi devletinde h.86/m.700 yılından h.96/m.710 yılına kadar hüküm süren Emevi Halifesi Velîd b. Abdülmelik'in halifeliği sırasında h.92/m.706 yılında fethedildi. Yani, Endülüs'ün fethi Velîd b. Abdülmelik'in halifeliğinin ortasıydı.

O zamanlar Avrupa, yeryüzüne yayılan büyük bir cehalet içinde yaşıyordu ve İslam'ın adaletinden çok uzaktı. Yöneticilerden halka karşı acı bir haksızlığın gösterilmesinin yanı sıra, yöneticilerin elinde ne kadar para ve mal varsa halklar da bir o kadar büyük sefalet içinde yaşıyorlardı.

Endülüs'ün fethi h.92'den h.96'ya kadar dört yıl sürmüştür. Edebiyat alimleri Endülüs tarihini siyasi dönemlere göre dört döneme ayırırlar³:

³ Abdulazîz Atîk, *Târîhu 'l-edebi' l-'Arabî fi 'l-Endelus* (Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 1976), 35.

Birinci dönem: Valiliklerin Dönemi h.96-138/m.505-755

Bu dönemde Endülüs valisi Şam'da bulunan Emevi halifesi tarafından tayin ediliyordu. Ayrıca bu dönemde Abdurrahmân B. Muâviye de Endülüs'e girmiş ve daha sonra Emevi devletini kurmak için Endülüs'teki kabilelerle savaşmıştır.

İkinci dönem: Endülüs'te Emevi Hilâfeti h.138-422 / m.756-1031

Emevi hilâfeti, Abdurrahmân B. Muâviye tarafından kurulması ve Mansûr İbn Ebû Âmir'in hilâfeti ele geçirmesine kadar devam eden bir süreçtir.

Emeviler h.368-399/m.978-1009 tarihleri arasında hüküm sürmüştür. Daha sonra Mansûr İbn Ebû Âmir'in oğullarının yönetimi ile birlikte Endülüs'te Emevi Halifeliğinin kaldırılmasından sonra bir siyasi kaos ortaya çıkmıştı. Bu kaos, yaklaşık 30 yıl hüküm süren Âmiri devletinin sona ermesinden Mulûku't-Tavâif devletlerinin kuruluşuna kadar devam etti.

Emevi Halifeliği'nin Mânsur b. Ebû Âmir'in yönetimine kadar olan dönemde Kurtuba dünyanın en büyük şehri haline geldi. Böylece medeniyet ve kültürün gücü simgesi haline geldi. Kurtuba, Endülüs'ün başkenti olarak Abbasi devletinin başkenti olan Bağdat'a göre ilim, edebiyat ve medeniyette çok daha yüksek bir seviyeye ulaştı.

Üçüncü dönem: Mulûku't-Tavâif h.422-502/m.1032-1108

Hicri beşinci yüzyılın başlarında Mulûku't-Tavâif'in kurulmasından bu yüzyılın sonunda Murabıtların eline geçene kadar devam eden süreçtir.

Bazı Mulûku't-Tavâif kralları Endülüs'te yaşanan siyasi farklılıklara ve bölünmelere rağmen edebiyat ve şiirle ilgilenmişlerdi. Kendilerini göstermek adına şairleri ve yazarları almak için bir yarışa girmişlerdi. Dolayısıyla edebiyat o dönemde hızlı bir yükselişe geçti.⁴

⁴ Atîk, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî fi'l-Endelus*. 412.

Araştırmamız (*İstisrah* konusu) bu çağda, Berbuşter Olayı (h.456/m.1064)'nda Müslüman topraklarına yönelik saldırıların başlamasıyla başlamaktadır. Ve Endülüs'ün düşüşüne kadar devam etmektedir.

Dördüncü dönem: Kuzey Afrika ve Endülüs'te Murabıt ve Muvahhid Dönemi h.503 – 668 / m.1109 - 1269

Bu dönem iki büyük Kuzey Afrika devletini, son Endülüs krallığı Gırnata'nın tarihini ve Endülüs'ün düşüşünü içerir. Bu üç aşamada meydana gelen Hıristiyanlaştırma, çeşitli zulüm ve işkence yöntemleri, Endülüs'te güç ve zayıflık arasında bir dengesizlik oluşturdu.

Endülüs'ün doğası, tarım ve mineral kaynaklarının bolluğu ve ticaretinin faaliyeti Endülüs'te medeniyetin gelişmesine yardımcı olmuştur. Doğu'dan gelen bilim, edebiyat ve medeniyet de buna yardımcı oldu.

Endülüs, fetihden sonra bir süre fikrî ve edebî hareketten uzak kalmıştır. Zira bu devirde işler henüz tam oturmamış, fetih meşgaleleri ve aşiret ihtilafları düşünce ve edebiyat meşgalesine yer bırakmamıştır. Dolayısıyla bu çağda yazar, şair ya da düşünür bulamamaktayız. Ancak birkaç şiirsel iz bulunmaktadır.⁵

Endülüs'ün fikrî hareketini, h.172 yılında ölen Abdurrahmân b. Muâviye dönemine geri götürüyoruz. Endülüs'teki Emevi devletinin kurucusu olduğu için düşünce, edebiyat ve şiir alanında ortaya çıkan ilk önemli şahsiyettir. Kendisi halefleri döneminde gelişen edebi, düzyazı ve şiirsel rönesansın öncüsü sayılır.⁶

Bu dönemin en belirgin edebi olgusu, Arap dilinin ve edebiyatının Müsta'ribler, yani İslâm hâkimiyeti ve etkisi altında kalan Endülüs hıristiyanları arasında yayılması ve birçoğunun bunda meşhur olması ve onu yazmada ustalaşmalarıdır. Müsta'riblerin durumu bu seviyede iken, Arapların durumu ise yaratıcılığın ve gelişmişliğin sınırlarına ulaşmıştı.

⁵ Kayser, Mustafa. *Havle el-Edebi'l-Endelusî*. (Beyrut: Mu'assasat Eşref li't-Tibâ'a, ts), 47.

⁶ İbn Haldûn, *Kitâbü'l-'İber fi'l-mübtedâ ve'l-haber eyyâmü'l-Arabi ve'l-Acemi ve'l-Berber*, 7/230.

Abdurrahmân en-Nâsır (III. Abdurrahmân) dönemi, Emevi devletinin Endülüs'te ilim ve edebiyatın geliştiği, bir grup büyük şair ve âlimin ortaya çıktığı en parlak dönemlerinden biridir. Bu dönemin önde gelen isimlerinden İbn Abdürabbih el-‘İkdü'l-ferîd adlı eseriyle tanınmıştır. İbn Lübâbe de Kurtuba halkındadır ve Endülüs haberlerini ezbere bilen gramer ve şiirleri vardır.⁷

Endülüs'te edebî ve fikrî rönesans, Nâsır ve oğlu II. Hakem el-Müstansır-Billâh (h.350-366) döneminde de devam etmiş, güç ve refah artmıştır. Büyük Kurtuba Üniversitesi'nin (Kurtuba Ulucamii) ve büyük Emevi kütüphanesinin kurulması, büyük emekler ve bol kaynaklarla hüküm süren, benzeri görülmemiş olguları arasındaydı. Bu eşsiz kütüphanenin içeriği, çeşitli bilim ve sanat türlerinden oluşan yaklaşık dört yüz bin cilt kadardı. Kamu ve özel kütüphaneler çoktu ve kitap edinme tutkusu o çağda doruk noktasına ulaşmıştı. Seçkin bilim adamlarından oluşan bir kalabalık halifenin etrafında toplanmıştı.

ed-Devletü'l-Âmiriyye dönemi bitince Emevi Halifeliği çöktü. Endülüs'te fitne çıkmasıyla beraber fikrî ve edebî hareket küçüldü⁸. Endülüs milleti de peş peşe gelen fitnelerle meşguldü. Ancak bu fitnede edebiyatı tattıran ve tertip eden halifelerde bulunmaktadır. Süleyman el-Müstâîn-Billâh onlardan biriydi. Yetenekli bir yazar ve matbu bir şairdi. İbn Bassam onun edebiyatını çokça övmüştür.⁹

50 yıldan fazla olmayan kısa bir süre içinde Endülüs, birbirinden çok farklı iki evre arasında gidip geldi. Dördüncü yüzyılın ortalarında iken bu yüzyılın sonuna kadar Abdurrahmân en-Nâsır, II. Hakem el-Müstansır-Billâh ve Mansûr b. Ebû Âmir gibi büyük adamların yönetiminde güç ve birliğin zirvesine ulaştı.

O zamanlarda beşinci yüzyılın başından itibaren kargaşa, çekişme ve yıkıcı iç savaştan bir anda benzeri olmayan bir çöküşe inen bu kaostan kısa bir süre sonra ortak bağları olmayan kesimler ortaya çıkmıştı.

⁷ İbn'l-Hatîb, Lisânüddin. *El-İhâta Fî Ahbâri Ğurnâta*. (Beyrut: Darul' Kütübil İlmiyye, 1997), 230.

⁸ Adnân, Muhammed 'Abdullâh. *Devletü'l-İslâm fî'l-Endelüs*. (Kahire: Matba'atu'l-Hancî, 4. Basım, 1997). 1/164.

⁹ Lisânüddin, İbn'l-Hatîb, *el-Hulelü'l-mevşîyye fî zikri'l-ahbâri'l-Merrâküşîyye*, (Fas: Daru Raşad, 1. Basım, 1979), 26.

Hicri 422 yılında Emevi Halifeliğinin düşmesiyle birlikte Endülüs siyasi birliğini yitirmiş ve “Mulûku’t-Tavâif” adında küçük bağımsız devletlere bölünmüştü. Bunlar bir kabile reisi, nüfuz sahibi bir kimse, bir şehrin valisi, eski bir bakan veya bir kadı idi. Ülkenin siyasi durumundan yararlandılar ve kendilerine ait alanları ele geçirdiler. Hepsi de bu mini devletleri kurmak ve ailelerini muhafaza etmek için çalıştılar.¹⁰

Endülüs, en önemli Mulûku’t-Tavâif 'in kurulduğu birkaç bölgeye ayrıldı. Bunlar:

1. Kurtuba, Komşu Köyleri ve Merkez Bölgeleri.
2. İşbiliye (Sevilla) ve Onun Çevresinde Bulunan Batı Endülüs.
3. Batalyevs.
4. Gırnata.
5. Belensiye (Valencia) Ve Onun Çevresinde Bulunan Doğu Endülüs.
6. Sarakusta (Zaragosa) *Essağro El 'Alâ*.
7. Tuteylıl (Toledo) *Essağro El 'Avsat*.
8. Balear Adaları.

Bu bölgelerin her biri bir Tavâif Krallığını barındırıyordu ve alan, nüfus ve askeri önem açısından farklılık gösteriyordu. Bu mini devletler, Murabıtlar Endülüs'e girene kadar devam etti. Murabıtlar Endülüs'te birliği yeniden sağlamak için çok çalıştılar.

Mulûku’t-Tavâif dönemi yetmiş yıldan fazla sürmese de, Endülüs bundan sonra Murabıtlar ve onlardan sonra gelen Muvahhidler altında yeniden birleşmiştir. İspanyol yarımadasındaki eski askeri üstünlüğünü kısa sürede geri kazanabilse de Endülüs eski toprak bütünlüğünü geri kazanamadı. Ayrıca Hristiyan İspanya ile uzun mücadelesi sırasında gücünü ve kaynaklarını art arda kaybetti ve coğrafi alanı giderek küçülmeye başladı.

¹⁰ Kayser, *Havle el-Edebi 'l-Endelusî*, 44.

Hicri yedinci yüzyılın ortalarında (m.13. yüzyıl), Endülüs anavatanı Vâdilkebîr Nehri'nin ötesine geçti ve onu küçük Gırnata Krallığı ile sınırladı. Endülüs'ün Kurtuba, İşbîliye, Zaragoza, Belensiye (Valencia), Mursiyye (Murcia) ve diğerleri gibi büyük antik üslerinin İspanyol Hristiyan şehirleri haline geldi. İspanya yarımadasındaki güç dengesi Büyük Kaştâle Krallığı'nın eline geçmişti.

Mulûku't-Tavâif döneminde Endülüs'te çıkan fitneler her krallıkta edebiyata ve bilime olan ilgiyi, bu Tavâiflerin her hükümdarının yeteneğine, ihtiyacına veya takdirine göre tabi hale geldi. Bazıları edebiyata, fıkıh ve bilime çok meraklıydı. Bazıları ise cimri davranarak paralarını değersiz gördükleri bu şeylere değil, eğlence ve lükse harcamak istiyorlardı.¹¹ Dolayısıyla burada önemli bir hususa işaret etmek istiyoruz ki o da bütün Mulûku't-Tavâif krallarının edebiyatla ilgilenmediğidir. Bazı edebi kaynakların belirttiği gibi, bu çağda edebiyatın gelişmesini ve krallıkların saraylarında "resmi" teşvik hareketini birbirine bağlayan abartılar vardır. Çünkü bu krallıklara baktığımızda, aralarında ilgi alanlarının veya edebiyata ilgisizliklerinin doğasında keskin bir fark buluruz.

Genel olarak bu dönemde edebiyat çeşitli yönleriyle geniş bir gelişime sahne olmuştur ki, Endülüs edebiyatının Mulûku't-Tavâif, Murabıtlar ve Muvahhidler dönemindeki imajlarını daha sonra tamamlandığını ve son gelişme aşamasına geldiğini söylemek doğru olur. Bu edebiyatın mekânsal kapsamı genişlemiş, yazar isimleri çoğalmış, edebi merkezler çoğalmış ve Kurtuba'dan sonra yazarların çeşitli açılardan etkilendiği büyük çevrenin önüne geçmiştir. Edebiyatı ve onu destekleyenleri çok övenler ve koruyanlar olmuş, yaratılış koleksiyonları çoğalmış, vezirler, yazarlar ve şairler çoğalmıştır. Böylelikle rekabet daha da şiddetlenmiş ve güçlenmiştir. Mulûku't-Tavâif, Murabıtlar ve Muvahhidler döneminde kendisine değinilen olumlu bir özellik varsa, o da edebi çalışmalardır.

"Bu dönemlerde yaşanan sorunlara ve savaşlara rağmen edebiyat ve düşünce güzel bir dönemden geçiyordu. Ve bazıları Mulûku't-Tavâif krallarının zulümlerine

¹¹ Muhyiddîn, el-Merâkeşî, *el-Mu'cib fî Telhîsi Ahbâri'l-Mağrib*, (Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1. Basım, 2006), 2/12.

rağmen edebiyat ve bilimi korudu. Hatta bazı krallar şair ve yazardı. Saraylarını bilim, edebiyat ve sanat sahnesine çevirmişlerdi".¹²

Mulûku't-Tavâif dönemi, edebi *istisrah* türüyle çalışmamız bu alanının başlangıcıdır. Yani, hicri beşinci yüzyılın ortalarından sonra, Endülüs'te siyasi gücün azalması İslam ordusunun Krallıklar arasında bölünmesine sebep olmuştu. Bu zamanlarda İslam topraklarına Haçlılar tarafından ilk seferler başlatıldı. Bu seferin ilki h.456/m.1064 yılında Sarakusta (Zaragoza) şehrinde gerçekleşen Berbuştar (Barbastro) hadisesiydi. Çalışmamız ayrıca Gırnata Krallığı dönemini de içeriyordu. Çünkü Gırnata'yı yeni bir dönem olarak gördük.

Genel olarak, Mulûku't-Tavâif döneminde mersiye şiiri, felsefî şiir ve zühhd şiiri gibi yeni edebi akımlar popüler hale gelmiştir. Gazel şiiri ise bu dönemde dinî ahlâkların zaafa uğraması ve ahlaki değerlerin yok olması sebebiyle rağbet gören bir edebi türdür. Bizi ilgilendiren, özellikle *Essağro el 'Alâ* bölgesinde yaşanan Berbuştar hadisesini betimleyen *istisrah* şiirleridir. Hicri 456'da Normanlar tarafından işgal edildi ve çokça zulüm, tecavüz ve ölüme sebep olup orada hasara yol açtılar. Bu edebi hareketler, Beni'l-Ahmer Krallığı'nın dönemi sırasında şiir ve nesir alanında devam etti. Bu hareketlerin en önemli edebiyatçılarından biri Lisanuddîn İbnu'l-Hatîb ve İbn Zümrek'ti. Bu Gırnata'nın düşüşüne kadar devam etti. Sanki kalem ve kılıç cihada söz vermiş ve son nefese kadar yolu devam ettirmiş gibi.

Gırnata Krallığı döneminde edebi akımı en üst seviyeye taşıyan yazarlar şunlardır:

1. Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb Muhammed b. 'Abdillâh (h.713-776/m.1313-1374)¹³: Başta medih ve siyaset olmak üzere çeşitli türlerle bize kasideler bırakmıştır. Beni'l-Ahmer Krallığı'nda yürüttüğü siyasi pozisyonları, olaylara yakınlığı ve iştirakçiliği ile Endülüs'le ilgili tarih kitapları bir temel kaynak haline geldi.

¹² el-Merâkeşî, *el-Mu'cib fî Telhîsi Ahbâri'l-Mağrib*, 141.

¹³ Hayatı ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Hayruddîn ez-Ziriklî, *el- A 'lâm*, 6/235.

2. Muhammed b. Zümrek es-Süreyhî (h.733-796/m.1333-1393): İbn Zümrek olarak da bilinir. İbn el-Hatib'in öğrencisi ve h.776'da hocasını öldürmeye çalışan kişidir.¹⁴ İbn Zümrek bize medih, vasf ve gazel konulu bir şiir koleksiyonu bırakmıştır.¹⁵
3. İsmâ'il b. Yûsuf b. Nasr b. el-Ahmer (h.677-725/m.1279-1325): Edebi hareketin öncülerinden biridir. Bu edebiyatçılarımız gibi diğer edebiyatçıları da araştırmamızda zikredeceğiz.¹⁶

Mulûku't-Tavâif, Murabıtlar, Muvahhidler ve Gırnata Krallığı döneminde yaşamış *istisrah* türünde yazan yazarların birçoğunu bulabilmekteyiz. Ayrıca *istisrah* türünün mersiye ve diğer türlerle birleştirildiğini de göreceğiz. Mesela kimisi resmî mesaj olan *istisrahlarda* bulduğumuz mesajlar, kimisi mersiye veya medihle karışık bulduğumuz şiir ve kasideler gibidir. Bununla birlikte, bazıları *İstiğase* (الاستِغَاثَة) edebiyatı veya *Mihne* (المِحْنَة) edebiyatı ile ünlüdür. *İstiğase* ve *Mihne* edebiyatı da bir yardım isteme edebiyatıdır.

Böylelikle Endülüs'ün siyasi birliğini ve askeri gücünü kaybetmesinden bu yana Endülüs'ün yaşadıklarının bir sonucu olarak bu edebi türün nasıl ortaya çıktığını göreceğiz. İslam şehirleri, şehir şehir düşmanın eline geçmeye başladığında askeri, siyasi ve mali yardım isteyen sesler ortaya çıktı. Bu nedenle araştırmanın bundan sonraki bölümünde *istisrah* türünün ortaya çıkmasının nedenlerine daha detaylı değineceğiz.

¹⁴ Şemsuddîn ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubela*, 3/154.

¹⁵ Bk. İsmail, Durmuş, "İbn Zümrek" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 12 Temmuz 2021).

¹⁶ Hayatı için bk. ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 1/329.

1.2. *İstisrâh* Kavramının Luğavi ve İstilahî Anlamı

Bu bölümde öncelikle *istisrâh* kelimesinin luğavî anlamına, ardından bir edebî tür olarak *İstisrâh* 'ın ıstilahî anlamlarına değineceğiz.

1.3. Luğavî Anlamı

İstisrâh tarihinin ve edebî özelliklerinin incelenmesinden önce ilk olarak dilde *istisrâh* kelimesinin delaletinin mahiyetine ve anlamsal çerçevesine değinmek gerekmektedir. Bunun ardından Arap dilinde bu kelime ile aynı anlamı taşıyan diğer kelimelerin neler olduğu ve bu kelimeler arasından neden diğerlerini değil de *istisrâh* lafzını kullanmayı tercih ettiğimizi ortaya koymaya çalışacağız.

İstisrâh'ın luğat anlamına gelirsek, bu kelimenin anlamı *Kitâbü'l-Ayn*'de şu şekilde geçmektedir: Bağırıldı (Saraha صرخ), Haykırış (Sarha الصَّرْحُ): Panik veya talihsizlik olduğunda şiddetli bir şekilde çılgılık atmak. Bağırarak gelen kişi (الصريح) Sarih) hücum anında yardım isteyerek başka insanlara gelir. el-Müstesrih (المستصرخ): Yardım isteyen. el-Müsrih (المصرخ): Yardım eden. Esrahtühüm (أصْرختهم): Onlara yardım ettim.¹⁷

Tâcü'l-'arûs'te şu şekilde geçmektedir: el-Müstesrih (المستصرخ): O yardım isteyen kişidir. *İstisrâh* (الاستصراخ): İstiğase, İğase, yardım isteme demektir. es-Surâh (الصُّرَاخ) onların yardım isteme sesidir. İbn Esîr dedi ki: (استصْرخَ) Ona bağırarak birisi gelince insandan yardım istendi. Aynı zamanda olayların durumunu haber veren sestir ve yardım ister.¹⁸

Lisânu'l-'Arab'ta ise şu şekilde geçmektedir: *İstisrâh*, *istiğâse* (yardım istemek, yardıma çağırmak) demektir. İbnu'l-Esîr şöyle demiştir: Yardım isteyen (*sârih*) (bağırarak, çılgılık atan) bir kimse birine geldiğinde “Falancadan yardım istendi (*ustusriha*)” denilir. Bu ifadede geçen *sârih*, bir kimseden yardım istemek için olmakta olan bir durumu haber vermek üzere ortaya çıkan sestir. Ayrıca bir kimse yardım

¹⁷ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, thk.. Mehdî el-Mahzûmî – İbrâhim es-Sâmerrâî, (Dâru ve mektebetü'l-hilâl, yy., ts.), 4/185.

¹⁸ ez-Zebîdî, Ebu'l-Feyz Murtazâ. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, (Kuveyt: Dâru'l-Hidâye, 1965), 7/292.

isteyip (*istegâse*) *vâ ğavsâh*, *vâ sarhatâh* derse, “falanca feryat etti (*saraha*: çılgılık attı, haykırdı, yardım istedi)” denilir. Kelimenin sülasi kökü (صرخ) fiili olup bu kökten türeyen (الصرخة) kelimesi, bir musibet ya da korku anındaki şiddetli feryat (*sayha*) demektir¹⁹. Bu lafız Kuran-ı Kerim’de de şu şekilde geçmektedir:

﴿مَا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنتُمْ بِمُصْرِخِي﴾ “...ben sizi kurtaramam, sizde beni kurtaramazsınız...” (İbrahim 14/22).

Bu ayetin tefsirinde Kurtubî şöyle demektedir: “...ben sizi kurtaramam...” yani “ben sizin muğîsiniz (*muğîs*: yardım eden, feryada yetişip imdat eden, icabet eden) değilim”; “...siz de beni kurtaramazsınız...” yani “siz de benim muğîsim değilsiniz”. Sârih ve mustesrih yardım (*nusret* ve *mu’âvene*) isteyen; *musrih* ise yardım edendir (*muğîs*).²⁰

Kuran-ı Kerim’de ayrıca şu şekilde de geçmektedir:

﴿فَأَصْبَحَ فِي الْمَدِينَةِ خَائِفًا يَتَرَقَّبُ فَإِذَا الَّذِي اسْتَنْصَرَهُ بِالْأَمْسِ يَسْتَصْرِخُ﴾

“Şehirde, korku içinde etrafı gözetip dolaşarak sabahladı. Dün kendisinden yardım isteyen kimse bağırarak ondan yine yardım istiyordu” (Kasas 28/18).

Kuran-ı Kerim’de ayrıca şu şekilde de geçmektedir: “Biz istesek onları suda boğarız da kendileri için ne imdat çağrısı yapan (*sarîh*) olur, ne de kurtarırlar” (Yasin 36/43). Kurtubî bu ayetin tefsirinde “yani onlar için hiçbir yardımcı (*muğîs*) yoktur. Sa’îd bunu Katâde’den rivayet etmiştir” demiştir.²¹

Selâme b. Cendel²² de Kuran’daki minvalde bu kelimeyi kullanmıştır:

¹⁹ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, nşr. Abdullah Ali el-Kebîr (Beyrut: Dâru Sâdir 3. Basım, 1414h.), “ص” 3/33.

²⁰ Ebû ‘Abdillâh Muhammed Şemsuddîn, el-Kurtubî, *el-Câmi ‘li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, (Kahire: Dâru’l-Kutubi’l-Misriyye 2. Basım, 1964), 11/354.

²¹ el-Kurtubî, *el-Câmi ‘li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, 15/35.

²² Selâme b. Cendel Benî Temîm’den Benî ‘Âmir’e mensuptur. Kadim Cahiliye şairlerinden ve dönemi içerisinde Benî Temîm’in önde gelen (sayılı) savaşçılarındandır. Ayrıntılı bilgi için bk.: İbn Kuteybe ed-Dîneverî, *eş-Şi‘r ve ‘şu‘arâ*’ (Beyrut: Dâru’l-Me‘ârif, 1982), 264.

كَانَ الصُّرَاخُ لَهُ قَرْعُ الظَّنَائِبِ²³

كُنَّا إِذَا مَا أَتَانَا صَارِخٌ فَرَعٌ

Birisi korkup bağırarak bize geldiyse,

Nal sesleri²⁴ ile ona yardım ettik.

Bu ifade yardım istemek için feryat eden kişiye çabucak cevap vermek anlamında bir kinaye olup süvari, yardım isteyerek bağıran kimseye yardım etmek için atını hızlandırmak üzere kamçıyla ayakkabısına vurmaktadır.

Yine bu minvalde Umeyye b. Ebi's-Salt²⁵ şöyle demiştir:

وَلَيْسَ لَكُمْ عِنْدِي غَنَاءٌ وَلَا نَصْرٌ

وَلَا تَجْزَعُوا إِلَيَّ لَكُمْ غَيْرُ مُصْرِحٍ

Kaygılanmayın, zira benden bir yardım göremeyeceksiniz,

Benden size ne bir fayda ne de bir destek vardır.

İstisrâh kelimesinin luğavi anlamlarının tamamı, *istincâd* ve *isti'âne* kelimelerinin anlamları ile benzerlik arz etmektedir. *İstisrâh* kelimesinin bu diğer kelimeler kadar yaygın kullanılmadığı düşünülebilir. Ne var ki bu kelimenin kavramsal çerçevesi (mefhumu), aynı anlamı taşıyan pek çok kelimede ve aynı veya yakın anlam ve delaletle sahip lafızlarda mevcuttur. Biz burada, *İstisrâh* konusunu incelerken kastettiğimiz anlama yakın duran bazı lafızları zikretmeye çalışacağız:

- **İstincâd** (استنجد): Anlamı *Lisânu'l-'Arab*'da şu şekilde geçmektedir: *istencedehû* (ondan yardım istedi) yani *isteğâsehû* اسْتَغَاثَهُ (ondan yardım istedi, yardıma çağırdı). Bu kelime ile aynı kökten gelen *mincâd*, hızlıca yardıma

²³ Ahmed Muhammed, Şâkir – Abdusselâm, Hârûn, *el-Mufaddaliyât* (Beyrut: Dâru'l-Me'ârif, 6. Basım, ts.), 124.

²⁴ Atlarla koşarak ona ne kadar çabuk yardım ettiklerini gösteren bir kinaye.

²⁵ Umeyye b. Ebi's-Salt: Muhadram şairlerden olup Taif'in sakinleri olan Sekîf kabilesine mensuptur. Babası da şair olan İbn Ebi's-Salt'ın uzun bir divanı bulunmaktadır. Hayatı için bk.: Behcet 'Abdulğafûr, el-Hadîsî, *Umeyye b. Ebi's-Salt hayâtuhû ve âsâruhû* (Bağdat: Matbû'âtu Vizâratî'l-İ'lâm, 1975), 46.

koşan (nasûr - نَصُورٌ) anlamındadır. *Bir adam yardım istedi* cümlesinde geçen *istencede* fiili, *iste'âne* ve *isteğâse* anlamına gelmektedir.²⁶

- **İsti'âne** (استعانة): *Falanca kimse filancadan yardım istedi (iste'âne)* cümlesinde olduğu gibi bu fiil, “*ondan yardım* (‘avn ve *musâ'ade*) talebinde bulundu” anlamını ifade etmektedir.²⁷
- **İstiğâse** (استغاثة): *Bir adam filancadan yardım istedi (isteğâse)* cümlesinde olduğu gibi bu fiil, “*ondan yardım istedi (istsarsa ve iste'âne)*” anlamına gelmektedir. *İstiğâse* yardım (ğavs - الغوث) talebinde bulunmak anlamında olup bahsi geçen fiilin masdarıdır. Nahiv literatüründe bu kelime, şiddetli (zor) bir durumdan kurtulan ya da bir zorluğu defetmeye gayret eden kimsenin nidası anlamına gelmektedir.²⁸
- **İstizhâr** (الاستظهار): Bu fiille aynı kökten gelen *tezâhera* fiili, *sırt sırta verip yardımlaştı (tedâbera ve te'âvene - تَدَابَّرُوا وَتَعَاوَنُوا)* anlamına gelmektedir. Yine bu kökten gelen *zahîr* kelimesi, *yardım eden (mu'in - مُعِين)* anlamında olup *istezhera bih*, birinden yardım istedi (*iste'âne bih*) demektir.²⁹

Yukarıda geçen kelimelerden her biri luğat anlamı açısından *yardım istemek* anlamında birleşmekte, aynı şekilde konumuzu oluşturan *istisrâh* kelimesiyle de ortak bir anlamı paylaşmaktadır. Bu kelimelerin anlamlarına yer vermekteki amacımız, *istisrâh* kelimesiyle ulaşmak istediğimiz anlamın belirgin hale gelmesidir. Bahsi geçen bu kelimelerin anlamları incelendiğinde şu sonuca varılabilir: Bu kelimelerin luğavi anlamlarını birbirinden ayırmak bir hayli zordur. Zira *istisrâh*, *istincâd* ve *isti'âne*’den her birinde yardım isteyen kişi bir zaafa yahut darlığa düşmüş ve yardıma (*musâ'ade - مُسَاعَدَةٌ*) gücü yeten bir başka merciden yardım (‘avn ve *musâ'ade - عَوْنٌ وَمُسَاعَدَةٌ*) talep etmektedir. Ne var ki *istisrâh* kelimesinin içerisinde, diğer kelimeler yerine bu

²⁶ Ebu'l-Feyz Murtazâ, ez-Zebîdî, *Tâcû'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs* (Kuveyt: Dâru'l-Hidâye, 1965), 11/210.

²⁷ Hassan, ez-Zeyyât vd., *el-Mu'cemu'l-vasît*, Thk. Mecma'u'l-Luğati'l-'Arabiyye (Kahire: Dâru'd-Dâve, 6. Basım 1348h), 2/638.

²⁸ ez-Zeyyât vd., *el-Mu'cemu'l-Vasît*, 2/665.

²⁹ Muhammed b. Ya'kûb, el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 2005), 8/557.

kelimeyi seçmemizi sağlayan bazı başka anlamlar da bulunmaktadır. Bu hususu ıstılâhi anlamlara değindiğimiz bölümde açıklamaya gayret edeceğiz.

1.2.2. Istilâhî Anlamı

Bu başlık altında bir edebi tür olan *İstisrâh* ile neyi kastettiğimizi ve anlam bakımından bu kelimeye benzeyen diğer kelimeler yerine *istisrâh* kelimesini kullanma nedenimizi belirgin hale getirmeye çalışacağız.

Bu çalışmamızda, Endülüs'ün düşmesinden önceki son dört asırda ortaya çıkan ve edebiyatçı ve şairlerin Endülüs içinde ve dışındaki Müslüman emirliklerden, kendilerine musallat olan bela ve düşmanın def edilmesi hususunda yardım istemek için inşa ettikleri *istisrâh* edebiyatına yöneleceğiz.

Modern dönemde bazı edebiyatçılar, *istisrâh* kelimesi yerine *istincâd* ve *isti'âne* gibi başka kelimeler kullanmaktadır³⁰. Buna rağmen biz çalışmamızda *istisrâh* kelimesini tercih edip bunun dışındaki *istincâd*, *istikvâ'* ve *isti'âne* gibi kelimeleri kullanmaktan kaçındık. Bunun en önemli sebebi, *saraha* kelimesinin taşıdığı ve mana açısından bu kelimeyle ortak olan diğer kelimelerde bulunmayan luğavî delaletlerdir. Bahsi geçen delaletlerden bazıları şu şekildedir:

- Öncelikle *istisrâh* kelimesinin anlamında feryat eden kimseden husule gelen büyük bir acı vardır. Zira bir kimse ancak ve ancak acısı tahammül edemeyeceği bir sınıra ulaştığında feryat edip bağırır.

İstincâd ve *isti'âne* kelimelerinde ise *istisrâh* kelimesindeki bu güçlü acı ortaya çıkmaz. Şöyle ki yardım isteyen kimsenin (*muste'in* ve *müstencid* - مُسْتَعِينٌ وَمُسْتَنْجِدٌ) bir miktar gücü vardır. Fakat bu güç, ihtiyacı olan şeyi yerine getirmesine yetmemiştir. Yani kendisinde bir miktar güç eksiktir ve o bunu başka bir kimseden elde etmek ister ki ihtiyaç duyduğu bu güç tamamlansın. Bu bağlamda Kuran'da geçen "...yalnız senden yardım isteriz (*neste'in*).." (Fatıha 1/5) ayetinin tefsirinde Muhammed b. Tâhir b. 'Âşûr şöyle demektedir: "*İsti'âne* kelimesi ise yardım isteyen kimsenin bir işi

³⁰ Atîk, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî fi'l-Endelus*, 412.

yapmak için güç sarf ettiğini ve tek başına elde edemediği bu şeyin kolaylaştırılması hususunda yardım istediğini ifade etmektedir.”³¹

Ayrıca, *istisrâh*'takeinin aksine *istincâd* (استِجَاد) durumunda *necde* (نَجْد) (yardım etmek) zaruri olmakla beraber, bunun bir müddet ertelenmesi mümkündür. Feryat etmek (*surâh* - صُرَاخ) lafzının anlamından da açıkça ortaya çıkmaktadır ki bu durumdaki kişi tamamen güçten yoksun olduğu bir hadde ulaşmış ve katlanması için gerekli olan tüm gücü tükendiği için şiddetle feryat eder olmuştur. Bu da göstermektedir ki yardım isteyen kişi (*müstesrih* - مُسْتَصْرِخ), yardım talebinde acele edilmesini istemektedir ve durumu, ertelenmeyi kabul etmemektedir. İşte bu anlam, diğer kelimelerden daha çok *istisrâh* kelimesinde bulunmaktadır.

- İkinci olarak *müstesrih* (yardım isteyen kimse), yakının yanı sıra uzaktan da duyulur. Zira *istesraha* fiilinin aslı *saraha* olup bu kökten türeyen *saraha* (صَرَخ) bir korku veya musibet durumundaki şiddetli çılgılığı ifade etmektedir³². Dolayısıyla bir trajediyi dile getiren bu türden bir edebiyatı ifade etmek için *istisrâh* kelimesinin kullanılması daha doğru olacaktır. Çünkü *istisrâh* (feryat ederek yardım isteyiş), Endülüs'ten dünyadaki çeşitli İslam topraklarındaydı. Bir meded umarak yakında olanların yanı sıra uzaktakileri de içine alacak şekilde tüm İslam alemine seslerini duyurmak istiyorlardı.

İlk bakışta yukarıda değindiğimiz *istincâd*, *istiğâse* ve *istizhâr* kelimelerinin anlamlarının birbirinden ayırt edilmesinin zor olduğunu belirtmiştik. Ayrıca bu kelimelerden bir kısmı, bazı edebiyatçı ve araştırmacılar özelinde değineceğimiz *İstisrâh* edebiyatının tarifinde kullanılmıştı. Tüm bunlara rağmen görmekteyiz ki Endülüs halkının çektiği büyük eziyet ve sıkıntı *istisrâh* kelimesinde daha güçlü bir surette ifadesini bulmaktadır. Bu güçlü ifade, nazım ve nesir örneklerine değindiğimizde belirgin bir şekilde ortaya çıkacaktır.

³¹ Muhammed et-Tâhir, Ibn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnisiyye li'-Neşr, 1984), 1/184.

³² İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “ص” 3/33.

Çalışmamızın içeriğini oluşturan bu edebi konuya, *Edebu'l-İstincâd*, *Edebu'l-İstinfâr*, *Edebu Talebi'l-'Avn* (ya da *Edebu Talebi'l-Meded*) gibi farklı isimler verilmiştir³³. Biz ise burada *İstisrâh* (*Edebu'l-İstisrâh*) isimlendirmesini kullanacağız. Bununla “Yazarının, yardıma gücü yetenlerden yardım talep etmek için, cihadı ve mustazaflara yardımını teşvik etmek amacıyla yazdığı edebi konuyu” kastetmekteyiz. Bilhassa Endülüs'te bu edebi konunun yazılmasındaki ana gaye, Endülüs şehirlerinin Franklar karşısında düşmesinin ve müslümanların bu kimselerden gördükleri eziyetlerin akabinde bir yardım isteğini dile getirmektir. Bu ana gaye, medih, vasıf, mersiye ve hiciv gibi diğer edebi gayelerle karışmış olmakla beraber önemli bir noktada bunlardan ayrılmaktadır. Bu edebi türde hedeflenen asıl şey insanların üzerindeki ölü toprağını kaldırarak onları uyandırmak ve edebiyatçı veya şairin istediği yönde bir etki oluşturmaktır. Böylece muhatabına yardım çağrısında bulunur. Çünkü bu kimsenin onlara yardım edecek gücü olduğunu düşünmektedir.

Burada zikretmek gerekir ki *İstisrâh* edebiyatı ve cihada teşvik, kahir ekseriyetle birbirleriyle iç içe geçmiş olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu edebi türe ait manzum ya da mensur eserlerin en ufak bir parçasında dahi yardım isteyen kimsenin, yardım çağrısını yönelttiği kişiyi cihada ve mustazaf müslümanları koruyup savunmaya davet etmediğini görmek neredeyse imkansızdır. Böyle olmasının nedeni edebiyatçıların medet isterken dini duygulardan faydalanmak istemeleriyle açıklanabilir. Ayrıca müslümanlara yardım etmek için yola çıkan bir ordunun yaptığı elbette Allah yolunda bir cihad, Kelime-i Tevhid'i savunmak ve korumak anlamına gelecektir.

Endülüs'te *İstisrâh* konusu yalnızca şiirle veya yalnızca nesirle sınırlı kalmamış, aksine bu ikisinin karışımı olmuştur. Her ne kadar bu edebi konu şiirle şöhret bulmuş olsa da nesir alanında da çok sayıda eserler verilmiştir. Bu bağlamda el-Makkarî (1041/1632) *Nefhu't-Tîb* isimli eserinde Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'e (776/1374-75) ait on bir adet *istisrâh* risalesine yer vermektedir.³⁴

³³ Abdulazîz Atîk, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî fi'l-Endelus*, (Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 1976), 412.

³⁴ Şihâbuddîn, el-Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelus er-ratîb* (Beyrut: Daru Sâdir, 1997), 2/93.

1.4. Endülüs'te *İstisrâh* Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Bağlamı

Bu bölümde *istisrâh* konusunun ortaya çıkmasına sebep olan tarihi olaylara yer verecek ve aynı şekilde Endülüs'teki şairlerin ve edebiyatçıların etraflarında olmakta olan olaylara yazılarıyla nasıl çağdaşlık ettiğini de belirginleştirmeye çalışacağız.

1.3.1. *İstisrâh* Ortaya Çıkmasına Sebep Olan Olaylar

İstisrâh konusu, Endülüs edebiyatında edebi yöntemlerden biri olma vasfıyla bilhassa savaş dönemlerinde ortaya çıkmıştır. Bu edebi konunun örneklerinden bazıları Endülüs içinde yer alan İslam emirlikleri, Endülüs ve Batı İslam dünyası ya da Endülüs ve Mısır'daki Memlük Devleti ve hilafetin merkezi olan İstanbul'daki Osmanlı Devleti gibi o dönemin diğer İslam ülkeleri arasındaki siyasi ve askeri (savaşa dair) mektuplardan ibaretti.

O dönemde müslümanlar arasında, herhangi bir tehlike ya da düşmanla karşı karşıya kaldıklarında yardım isteme adeti bulunmaktaydı. Çoğu İslam emirliğinde, bilhassa yönetici tabakada, içkinin ve ahlaki bozuklukların yaygınlaşması gibi pek çok dini bozulmalar görülmekle beraber kendilerine herhangi bir mektup ulaştığında, aralarındaki düşmanlık ve nefrete rağmen, müslümanların kardeş olduklarını hatırlarlardı. Zira hristiyan bir düşman, o topraklardan İslam'ı silmek gayesindeydi. Bir düşman bir emirliğe saldırmışsa sıra elbette ki diğer emirliklere de gelecekti. Düşmanlarının aynı olması, tümünü tehdit etmekte olan bu tehlikeyi savuşturmak için bir kısmını diğer bir kısmına mutlak surette yardım etmeye sevk edecekti.

Endülüs'ün düşmesi durumunda yalnız Endülüs değil, diğer İslam beldeleri de tehdit altında olacaktır ki tarih bu gerçeği ispat etmiştir. Endülüs'ün düşmesinden kısa bir süre sonra Batı İslam dünyasında ve Osmanlı Devleti bünyesindeki İslam hilafeti aleyhinde ihtilal girişimleri baş göstermiştir. O halde Endülüs'ün kendi dışındaki diğer İslam beldelerine yardım çağrısında bulunmasının uzun hedefi, tüm İslam sınırlarını himaye etmektir.

İstisrâh konusunun ortaya çıkma sebebi, Endülüs'te olan ve Endülüs'ün küçük devletlere ayrılmasının ardından şiddetini arttıran acı verici tarihi olaylardı. Mulûku't-Tavâif dönemi başlamış ve bu dönemde edebiyatçılar bölgedeki müslümanların maruz

kaldığı soykırım girişimlerini tasvir etmişlerdir. Zira müslümanların namusları yok sayılmış ve kanları helal görülmüştü. Endülüs halkı, acizliğin ve öldürülmenin pek çok farklı şekliyle karşı karşıya kalmışlardı. Şair ve edebiyatçıların bu olayları tasvir ederken kalemlerinden hüznün ve acıyı akıtan da yardım ve imdat talebine iten de bu durumdur. Böylece edebiyatçı ve şairler gayretleri canlandırmış, yalvarıp yakarmış ve kendi halklarından önce İslam komutanlarını (Müslüman devlet yöneticilerini) yardıma çağırmışlardır. Yardım feryatları Mağrib³⁵ kıyıları ve diğer İslam beldelerini kapsayacak şekilde ulaşmıştır.³⁶

İstisrâh konusunda ilk eser kaleme alan kişinin şu yazar veya şair olduğunu söylememize imkân veren bir zaman ya da tarihin tam olarak belirlenmesi kolay değildir. Aynı şekilde, bu türün ortaya çıktığı ilk tarihi olayı tayin etmek de mümkün değildir. Endülüs'teki tarihi olaylar tarih kitaplarında kayda düşülmüş olsa da bu olaylardan her birinde nesir olsun şiir olsun yazı yazmış olan kişiye ulaşmak, bu eserlerin kayıp olması veya derlenmemesi sebebiyle neredeyse imkansızdır. Bir başka açıdan, yazarlarının bahsi geçen tarihi olayları ölümsüzleştirdiği Endülüs edebiyatının bazı şiir ve nesir eserlerine ulaşmak mümkündür. Bu eserlerde sayfalar eksik olsa da şekilleri ve üslupları, yazarlarının kasidelerini İslam ülkelerine yardım çağrısıyla bitireceğine işaret etmektedir ki bundan dolayı Endülüs'te *istisrâh* konusunun o olayların başlangıcıyla beraber ortaya çıktığı farz edilmektedir.

Endülüs'ün krizi, kendi ahalisi arasındaki ihtilaflarla içten başlamıştır. Bu da devletin gücünün geri düşmesinin ve bölünmesinin arkasındaki sebeptir. Akabinde düşmandan gelecek saldırılara karşı kendini savunamaz hale gelmiştir. Bazı kaynaklar *istisrâh* şiirinin Endülüslü edebiyatçıların nezdinde Mulûku't-Tavâif döneminden önce başladığını ifade etmektedirler. Ne var ki buna delil olarak gösterilen kasidede, kaynaklarda geçen beyitler *istisrâh* konusu olarak meşhur olan kasidelerin beyitlerine benzese de, herhangi bir emir veya sultana yardım ve imdat çağrısında bulunulduğuna

³⁵ Mağrib: Kuzey Afrika kıyılarının tamamına verilen isim.

³⁶ Muhammed, Rıdvân ed-Dâye, *Ebu'l-Bekâ er-Rundî Şâ'iru Risâi'l-Endelus* (Riyad: Âlemu'l-Kutub, 1986), 161.

dair bir işaret bulunmamaktadır. Bahsi geçen beyitler ‘Abdullâh el-Mevrûrî’nin³⁷ şiirinden olup Normandiyalıların hicri 230 yılında İşbîliye (Sevilla) sahillerine yaptıkları saldırıyı, oraya girişleri ve ordularını İşbîliye’nin batısındaki Talyâta’ya yerleştirmelerinden ‘Abdurrahmân el-Evsat’ın onları 25 Safer 230 (11 Kasım 844) tarihinde hezimete uğratmasına³⁸ kadar anlatmaktadır.³⁹

Endülüs İslam Devleti’nin içlerinde ve sınırlarında olan ve bir an olsun kesilmeyen küçük çatışmalar bir yana tarih, Endülüs beldelerindeki kederli ve üzücü ilk tarihi olayın Berbuşter (Barbastro) şehrinde, hicri 456 yılında (miladi 1046) cereyan eden olay olduğunu kayıtlara düşmüştür. Berbuşter (Barbastro) şehri Frankların eline düşen ilk şehir olarak kabul edilmektedir. Bahsi geçen hadise, Endülüs Devleti’nin küçük parçalara ayrılması ve Mulûku’t-Tavâif döneminin başlamasının ardından gerçekleşmiştir.

Berbuşter günümüzde İspanya’nın Berbuşter şehridir. Barcelona şehrine 225 km uzaklıkta ve İspanya’nın kuzeyinde yer alan şehir, idari yönden Somontano Vilayeti’ne bağlıdır. Endülüs İslam Devleti döneminde ise Berbetâniye’de yer alan bir şehirdi. Beklenmedik bir anda Ğâlîş halkının ve Rûzmânların⁴⁰ saldırısına uğradı. Başlarında Albîş isimli bir komutan bulunmaktaydı ve askerlerinin içerisinde yaklaşık 4000 süvari bulunuyordu. Kırk gün boyunca şehri kuşattıktan sonra içeri girmeyi başardılar. Hicri 456 yılında gerçekleşen bu olayda şehirdeki erkeklerin geneli öldürüldü. Sayılmayacak kadar çok müslüman çocuk ve kadın hakarete uğrayarak kılıçtan geçirildi. Kaynaklarda, Müslüman genç kızlardan ve kadınlardan 5000 carie seçtikleri, onları Kostantiniye hükümdarına hediye ettikleri ve anlatılmasında dilleri

³⁷ Muhammed b. Abdullâh el-Mevrûrî: Sebte’nin (Ceuta) önde gelen aydınlarından. Hicri 500 yılı dolaylarında vefat etmiştir. Hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Ebu’l-Fazl ‘İyâd b. Mûsâ, b. ‘İyâd, *el-Ğunye* (Beyrut: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1. Basım, 1982), 90.

³⁸ Olayın ayrıntıları için bk. ‘Adnân, *Devletü’l-İslâm fi’l-Endelüs*, 1/263.

³⁹ Ahmed b. ‘Omar b. Enes, el-‘Uzrî, *Nusûs ‘ani’l-Endelus* (Madrid: Matba‘atu Ma‘hedi’d-Dirâsâti’l-İslâmiyye, 1965), 98.

⁴⁰ Ğâlîş: Fransa; Rûzmânlar: Normanlar. Ayrıntılı bilgi için bk. Ebû ‘Abdillâh b. el-Mun‘im, el-Himyerî, *Sıfatu Cezîrati’l-Endelus*, (Beyrut: Dâru’l-Cil, 2. Basım 1988), 1/39. Normandiyalılar günümüzde Fransa’nın batısında yer alan, Normandiya olarak bilinen vilayette yaşamaktadırlar. Bu vilayet, Başkent Paris’in 200 km batısındadır.

aciz bırakacak kadar çok mal ve eşyalar elde ettikleri zikredilir. Sonrasında aile ve çocukları ile Berbuşter'e yerleşip burayı kendilerine ait bir bölge haline getirdiler.⁴¹

Bu savaşa dair İbnu'l-'Assâl⁴² şöyle demiştir:

وَلَقَدْ رَمَانَا الْمَشْرِكُونَ بِأَسْهُمٍ	لَمْ تُحْطِ لَكِنْ شَأْنُهَا الْإِصْمَاءُ
هَتَكُوا بِحَيْلِهِمْ قُصُورَ حَرِيمِهَا	لَمْ يَبْقَ لَا جَبَلٌ وَلَا بَطْحَاءُ
جَاسُوا خِلَالَ دِيَارِهِمْ فَلَهُمْ بِهَا	فِي كُلِّ يَوْمٍ غَارَةٌ شَعْوَاءُ
بَاتَتْ قُلُوبُ الْمُسْلِمِينَ بِرُغْبِهِمْ	فَحُمَاتُنَا فِي حَرِيمِ جُبْنَاءِ ⁴³

Müşrikler oklarıyla bize saldırdılar da,

Okları şaşmadan her yeri delip geçti.

Sarayların haremelerini atlarıyla çiğnediler de,

Ne bir dağ bıraktılar ne de bir ova.

Onların diyarlarına sızmışlar,

Her gün akıllarına estikleri gibi saldırı yaptılar.

Müslümanların kalpleri korku içinde kaldı,

Çünkü savaşlarında bizi himaye edenler korkaktırlar.

Şair kasidesinde öldürme, korkutma, namus değerinin ihlali ve esirlerle tutsakların götürülmesi gibi Berbuşter'in Müslüman halkının başına gelenleri anlatmaktadır. Bunun sebebinin de müslümanların ve özellikle de komutanlarının düşar oldukları korkaklık ve yüreksizlik olduğunu ifade etmektedir.

⁴¹ Yâkût, el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1. Basım, 1993), 380.

⁴² 'Abdullah b. Ferac b. Ğazlûn el-Yahsubî. İbnu'l-'Assâl b. Beşkûl olarak bilinmektedir. Hicri 487 yılında vefat ettiği zikredilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. İbn Beşkûvâl, Ebû'l-Kâsım. *Kitâbü's-Sıla fî târihi e'immeti'l-Endelüs* (Beyrut: Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, 1. Basım, 2010), 344.

⁴³ Himyerî, b. Abdulmun'im *er-Ravzu'l-mi'âr fî haberî'l-aqtâr*, thk. İhsân Abbas, (Beyrut: el-Mektabatu'l-Lubnaniye 1974), 40.

Şehrin başına gelen bu musibetin ve krizin uzamasının ve burada olanlara dair haberlerin yayılmasının ardından Sarakusta (Zaragoza)⁴⁴ meliki Ahmed b. Süleyman b. Hûd⁴⁵ ordusunu toplayarak hicri 457 yılında Berbuşter'i yeniden fethetti. Savaşa bizzat katılan kadınları öldürdü, diğer kadınları ve çocukları esir olarak yanlarında götürdü. Bunlardan seçilmiş yaklaşık 5000 esir, 1000 kadar süvari ve 1000 yaya ile çok miktarda mal, değerli elbiseler, askeri techizat ve silahı Sarakusta'ya getirmişti. Bu nedenle Muktedir Billâh olarak isimlendirilmiştir. Hristiyanların Berbuşter'deki hakimiyeti dokuz ay kadar sürmüştü.

Berbuşter faciasının ve burada gerçekleşen tarihi kıyımın ardından bölgenin yeniden fethedilmesiyle herşey eski sakinliğine dönmüştü ki Endülüs şehirlerinde daha büyük bir facia meydana geldi: Kastilyalılar karşısında Tuleytula'nın (Toledo) bir daha geri alınmamak üzere düşüşü (h.487/m.1085) ve sonrasında bu trajedi, şehir ve emirliklerin birbiri ardına düşüşü, son şehir olan Gırnata'nın (Granada) düşüşüne (898/1492) kadar devam etti.

Berbuşter olayından önce, Normandiyalıların hicri III. asırda Endülüs'e saldırılarının akabinde bazı *istisrâh* şiirleri kaydedilmiştir. Biz bu eserlerden sadece tamamlanmamış bir kasideye ulaşabildik. Bahsi geçen kasidede 'Abdullâh b. Muhammed el-Mevrûrî, Normandiyalıların 'Abdurrahmân b. el-Hakem⁴⁶ döneminde İşbîliye üzerine yaptıkları saldırıyı zikretmektedir. Bu saldırıda İşbîliye'ye deniz yönünden, Talyâta (Tablada)⁴⁷ denilen bölgeden girmişlerdi.

'Abdurrahmân el-Mevrûdî bu hadiseyi şu şekilde vafsetmektedir:

⁴⁴ Sarakusta (günümüzde Zaragoza) meşhur Endülüs beldelerinden biridir. İspanya'nın kuzey doğusunda yer alan şehir, Barcelona'ya 300 km uzaklıkta yer almaktadır.

⁴⁵ Ahmed b. Süleyman b. Muhammed b. Hûd, lakabı Muktedir Billâh'tır. Endülüs'te Mulûku't-Tavâif dönemi meliklerinden olup Âli Hûd'un ikinci melikidir. Babasının vefatından sonra Sarakusta'nın yönetimine geçmiştir (hicri 438).

⁴⁶ 'Abdurrahmân b. el-Hakem b. Hişâm b. 'Abdirrahmân el-Umevî (176-238/792-852) Endülüs'teki Emevi sultanlarının dördüncüsü. Tuleytula'da (Toledo) dünyaya gelmiş, babasının vefatının ardından (hicri 206) Kurtuba'nın yönetimine geçmiştir.

⁴⁷ Talyâta (Tablada) İşbîliye'yi (Sevilla) Akdeniz'e bağlayan Guadalquivir (el-Vâdî'l-Kebîr) nehrinin kıyısında yer almaktadır. İşbîliye'ye 3 km mesafede olup günümüzde Uluslararası Sevilla Havaalanı'ndan ibarettir.

لَتَبْنِكُ لِقَتْلَاهَا الْعُيُونُ السَّوَاغِمُ	فَقَدْ عَظُمَ الْخَطْبُ الْخُطُوبُ الْعِظَائِمُ
أَلَا إِنَّ فَيْضَ الدَّمِ هَاجَ هُمُولُهُ	رِجَالٌ ثَوُوا فِي الْحَرْبِ صَيْدٌ أَكَارُمُ
إِلَى اللَّهِ أَشْكُو لَا إِلَى غَيْرِهِ	الَّذِي دُهِينَا بِهِ وَاللَّهُ حَنَّانٌ رَاحِمُ
أَلَمْتُ بِأَبْنَاءِ الْجَزِيرَةِ أُمَّةً	مُجُوسِيَّةُ الْأَنْسَابِ مَعَرَّ أَشَاءِمُ ⁴⁸

Gözler (İşbiliye 'de) öldürülenlere dolu dolu ağlasın,

Çünkü bu musibetlerden büyük bir musibettir.

Elbette gözlerden yaş durmaksızın akar,

Asil adamlar savaşta av olmuşlar.

Başımıza gelenden şikâyetimiz ancak Allah 'adır başkalarına değil,

Allah Hannân ve Rahimdir.

Ada 'nın çocuklarına bir ümmet musallat oldu,

Nesepleri Mecûsî, saçları sarı ve uğursuzdurlar.

Bu beyitler halkının evsiz barksız bırakılmasından öldürülmelerine kadar İşbiliye'deki Yeşil Ada'nın (*el-Cezîratu 'l-Hadrâ* - الجَزِيرَةُ الْخَضْرَاءُ) başına gelenlerin vasfı ile ilgilidir. Rıdvân ed-Dâye'ye⁴⁹ göre beyitlerin geri kalan kısmı, yazarın el-Hakem el-Evsat'tan Yeşil Ada'yı kurtarması hususunda yardım talebinde bulunacağına işaret etmektedir. el-Hakem'in komutan ve askerlerini göndermesi ve Frankları hezimete uğratıp İşbiliye'yi geri almalarını buna delil olarak göstermektedir. Ne var ki biz ulaştığımız kaynaklarda, savaşta avcılar gibi olan mücahidlere mersiyesinin dışında bu kasidenin eksik kalan bölümünü de yardım çağrısına işaret eden bir bölümü de bulamadık.

Bu nedenle Endülüs'ün başına gelen ilk trajik olay olarak kabul edilen Berbuşter hadisesinin, Endülüslü edebiyatçı ve şairlerin duygularını harekete geçirdiği ve o tarihi olayları vassfetmek üzere yazılar kaleme aldıkları, bu şiir ve nesir eserlerin gelişmesiyle imdat çılgınlıklarını ve yardım talebini duyurmak gibi bir gayenin

⁴⁸ Paşa Muhce, *Eseru El Adeb El mugrib fi edebi el meşrik*, Karaviyyin Üniversitesi Hevliyet Luga el arabiya, 6/1 (1995), 205.

⁴⁹ ed-Dâye, *Ebu 'l-Bekâ er-Rundi Şâ'iru Risâi 'l-Endelus*, 162.

edebiyatta ortaya çıktığı görüşünü tercih ediyoruz. Bu acı tarihi olaylar Endülüs'ün düşüşüne dek devam etmiştir. Endülüslülerin yardım çağrıları sadece şiir alanıyla da sınırlı kalmamıştır. Bilakis Endülüslü edebiyatçılar bahsi geçen olayları vasfetmek, müslümanların yardımına koşmaları için emirler ve meliklerden yardım istemek üzere mensur metinler de yazmışlardır. Bunlardan biri İbnu'l-Mirhay'ın,⁵⁰ Endülüs'ü korumakta olan Murabıtların emirine yardım eli uzatmaması üzerine Sarakusta yöneticisi Ahmed b. Yûsuf el-Musta'in Billâh'a⁵¹ yazdığı metindir. Eserde şu şekilde hitap etmektedir: *Sen Allah'tan korkmazken Allah'a karşı uyarıp korkutmayı nasıl rahatça yaparsın? Allah'ı hatırlatırsın da kendin O'nu zikirden geri durursun. Bilmez misin ki Hristiyanlar müslümanların bölgelerini ele geçirmiştir. O bölgeler ki senin bir görüşüne bağlanmış, yurdunla iç içe geçmişti. Peki senin onlarla savaşmaya tâkatin var mıydı? Ya onlarla vuruşmaya ya da katledilmişlerden, şehit edilmişlerden ve zulüm gören esirlerden imdada çağırانların imdadına koşmaya gücün var mıydı?*⁵²

İstisrâh edebiyatının nesir örneklerinden bir diğeri fakih Ebû Hafs Ömer b. el-Hasen el-Hevzenî'nin⁵³ cihada teşvik etmek üzere küçük bir kağıda yazdığı ve el-Mu'tazid'a⁵⁴ hitap ettiği mektuptur. Bu mektup da hicri 456 yılında Rumların Berbuşter'de zafer elde etmeleri üzerine yazılmıştı. Mektubun bir kısmı şu şekildedir: *Bu mektubuma gelince, görülmesiyle küçük çocukların saçlarını beyazlatan ve yine gelip geçmesiyle tertemiz yer yüzünü toz toprağa bulayan bir halden bahsetmektedir. Başlamasıyla atalardan miras kalanı da kendilerine ait olanı da yıkar geçer ve baba*

⁵⁰ Muhammed b. 'Abdilmelik, İbnu'l-Mirhay olarak meşhurdur. Kurtuba'da ikamet etmiş, buranın Murabıt yöneticisi Muhammed el-Lemtûnî'nin hizmetinde çalışmıştır. Belig bir edebiyatçı olan İbnu'l-Mirhay Murabıtlara yakın durmuştur. Hicri 536 yılında vefat etmiştir. Hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Ebu'l-Hasen 'Alî, İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini ehli'l-Cezîra* (Tunus: ed-Dâru'l-'Arabiyye li'l-Kitâb, 1. Basım, 1981), 2/533.

⁵¹ Ahmed b. Yûsuf (h. 478-503). Lakabı el-Muste'in el-Eşğar'dır. Sarakusta bölgesini yönetmiştir ve bölge onun döneminde düşmüştür (h. 489). Ayrıntılı bilgi için bk. Ebu'l-Hasen 'Alî b. Mûsâ, *el-Muğrib fî hule'l-Mağrib*, (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 3. Basım, 1955), 2437.

⁵² İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini ehli'l-Cezîra*, 2/546.

⁵³ Ebû Hafs Ömer b. el-Hasen el-Hevzenî (392-460/1002-1068). Benî 'Abbâd Devleti öncesinde İşbiliye'nin lideriydi. el-Mu'tazid tarafından öldürülmüştür Hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. ez-Zîriklî, *el-A'lâm*, 5/44.

⁵⁴ 'Abbâd b. Muhammed b. İsmâîl, hicri 461 yılında (m. 1069) vefat etmiştir. Mulûku't-Tavâif döneminde İşbiliye'nin yöneticisidir. Hayatı için bk. el-Merâkeşî, *el-Mu'cib fî Telhîsi Ahbâri'l-Mağrib*, 151.

ile oğula ulaşır yıkımı. Kadınları dul, çocukları yetim kor. Oysa kadının olmadığı yerde dul olmaz, çocuklar esaret altındayken yetim. Bilakis bu hal hepsini kuşatır da hiçbirini ayırt etmez. Adım adım hepsini bir araya toplar da geri adım atmaz. İşte o hal öyle kafa tuttu ve korku saldı ki iman ipinin süzülüp inmesinden korkuldu ve öyle bir yücelik tasladı ki din kuşunun kanatlarını uçmak için bir daha açamayacağı beklenir oldu.⁵⁵

Bu bölümde yazar Berbuşter ahalisinin başına gelen durumu tasvir etmektedir. İmdat çağrısı ve yardım isteğinin şiddetini göstermek üzere kıyamet günü tasvirlerini kullanmıştır. Özellikle de düşman tarafından tehdit edilen şeyin dinin bekası olduğu bu gibi bir durumda bu üslup abartılı kaçmamaktadır.

Özetle şunları söyleyebiliriz: Berbuşter hadisesi büyük değişimlere neden olan hadiselerin ilkiydi. Sonra Endülüs'te bu edebi türün ortaya çıkmasını sağlayan facialar birbiri ardınca devam etti. Berbuşter öncesinde de müslümanların İspanya krallarıyla karşı karşıya geldikleri ve neredeyse Endülüs'ün fethinden düşüşüne dek kesintiye uğramayan savaşlar yaşanmıştı. Bununla beraber Berbuşter hadisesi, Endülüs halkının yaşadığı uzun bir huzur ve medeniyet (kalkınma) döneminin ardından ve özellikle de Endülüs'ü çevreleyen İspanyol kralları dışında yeni bir düşman eliyle gerçekleşmiş olması bakımından hem tür hem de boyut olarak bahsi geçen savaşların en büyüğü ve en dehşet vericisi olmuştu. Bu düşman Fransa'nın doğusunda yerleşik olan Normandiyalılardı. Bunların Berbuşter sakinlerine uyguladıkları vahşet korkunç seviyedeydi. Öldürülen ve esir alınanların sayısı, tarih kitaplarının yazdığı ancak akılların kabul edemeyeceği bir rakama ulaşmıştı. Buradan hareketle Endülüs halkından, Mulûku't-Tavâif'ten ve Kuzey Afrika Devletleri'nden edebiyatçılar ve şairler İslam ümmetini yardıma çağırmak üzere görevlerini yerine getirmişler ve ilgileri canlandırmak, müslümanın müslüman kardeşine yardım etme görevine teşvik etmek amacıyla şiirler ve mensur mektuplar kaleme aldılar. Bu eserlerden bir kısmı dini karakterli, diğer bir kısmı siyasi ve bazıları ise sosyal içerikliydi. Bu edebiyat türü, Endülüs'teki olaylar süresince devam etmiştir.

⁵⁵ İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini ehli'l-Cezîra*, 3/84.

1.3.2. *İstisrâh*ın Zamansal Çerçevesi

İstisrâh şiirinin Endülüs'te birbiri ardınca yaşanan elim hadiseler sebebiyle ve Berbuşter hadisesiyle ortaya çıktığı sonucuna ulaştıktan sonra görmekteyiz ki *istisrâh* şiiri bu hadiseler süresince devam etmiştir. Tarih bizlere bu türün, son Endülüs şehri düşünceye dek devam ettiğini bildirmektedir.

Bu hadiselerden en önemlisi, 'Abdumelik b. el-Mansûr el-Âmirî'nin⁵⁶ vefatı (399/1009) ve yerine kardeşi 'Abdurrahmân Şencûl'ün⁵⁷ geçmesinin ardından gelen Mulûku't-Tavâif döneminde başlamıştı. Şencûl yönetimde umursamaz, içki içmeyi ve masiyeti açıkça yapan bir kimseydi. İnsanlar ona kızdı ve onu tahtan azlettiler. Bunun ardından bazıları Benî Ümeyye'nin etrafında toplandı. Her bir kabile kendi mensuplarıyla ve başkanları etrafında bir araya geldi. Böylece Endülüs şehirlerinde kargaşa ve düzensizlik yayıldı. Şencûl aynı yıl Benî Ümeyye tarafından öldürüldü. Sonrasında Araplar, Amâzîğler ve diğer gruplar arasında melik olma ve hükmetme hükmetme konusunda ayrılıklar baş gösterdi. Öyle ki bazıları müslüman kardeşleri aleyhinde Rumlarla anlaştı. Bu anlaşmazlıklar hicri 422 yılında (m. 1031) Kurtuba'da Emevi hilafeti lağvedilinceye dek devam etti. Her bir aile hükmü altındaki bölgeye çekildi ve diğer emirliklerden ayrı bir emirlik tesis etti⁵⁸ Endülüs'teki bu emirliklerin sayısı yirmiye ulaştı.

Endülüs'teki İslam Devleti'nin bu iç zaafiyeti sebebiyle yenilgiler ve facialar birbiri ardınca gelmeye devam etti. Bu yenilgi ve facialar da Endülüslü edebiyatçıların kalemlerindeki o acıyı ortaya çıkaran sebebi teşkil ettiler. Endülüs'ün yaşadığı, Endülüs İslam Tarihi'nde meşhur olan bu önemli hadiseler burada, Berbuşter hadisesinden başlayıp Endülüs'ün düşüşüne kadar zamansal bir düzenle yer vereceğiz.

⁵⁶ İbnu'l-Hâcib b. el-Hâcib el-Mansûr b. Ebî 'Âmir. Babası tarafından hâciplik görevine gelme sözü verilmiş, hicri 392 yılında görevi devralmıştır. Hicri 399 yılında vefat edinceye dek yönetimdeki bu görevine devam etmiştir. Ayrıca bk. İbn İzârî, el-Merâkeşî, *el-Beyânu'l-muğrib fî ahbâri'l-Endelus ve'l-Mağrib* (Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 3. Basım, 1983), 3/3.

⁵⁷ 'Abdurrahmân b. Muhammed b. 'Âmir Şencûl (Sanchuelo). Kardeşi 'Abdumelik'in ardından hâciplik görevini devralmıştır. Mansûr'un Rum asıllı cariyesinden olan oğludur. Hâciplik görevini hicri 399 (m. 1009) yılında, 25 yaşındayken devralmış, aynı yıl öldürülmüştür. Ayrıntılı bilgi için bk. İbn İzârî, *el-Beyânu'l-Muğrib*, 3/70.

⁵⁸ Bk. el-Makkarî, *Nefhu't-tib min gusni'l-Endelus er-ratîb*, 1/437.

Endülüs Tarihi'nin son asırları elim hadiselerle dolu olsa da biz en önemlilerine, bilhassa büyük şehirlerin düşüşlerine değineceğiz. Zira bunların düşmesi, edebiyatçıların ve şairlerin kalemlerinde ölümsüzleşen derin bir keder ve trajediye sebep olmuştur. Endülüs'ün son dönemindeki bu belli başlı hadiseler şunlardır:

- Bebuşter (Barbastro), h.456/m.1064.
- Tuleytula (Toledo), h.478/m.1085.
- Belensiye (Valencia), h.488/m.1095.
- Ma'raketu'l-'Ukâb (Las Navas de Tolosa), h.609/m.1212.
- Gırnata (Granada), h.897/m.1492.

Endülüs'ün başkenti olmasına rağmen Kurtuba'nın düşüşünü zikretmedik. Çünkü Kurtuba, Emevi Devleti'nin düşüşü ve Benî 'Âmir Devleti'nin son bulmasının ardından diğer Endülüs şehirleri arasında merkezi konumunu kaybetmişti. Aynı şekilde Hristiyanlar tarafından hezimete uğratılması ve düşüşü de diğer emirliklere nazaran daha kolaydı.⁵⁹

Berbuşter'in ele geçirilmesi, ardından İbn Hûd'un bölgeye gerçekleştirdiği cihadı ve yeniden fethetmesinden sonra, Endülüs'ün sırtını yere getirecek daha büyük bir facia gerçekleşti. Berbuşter hadisesinden yirmi yıl kadar sonra gerçekleşen bu hadise, Endülüs'ün büyük emirliklerinden birinin, Tuleytula şehrinin, günümüze dek geri alınmamak üzere düşmesiydi.

1.3.2.1. Tuleytula⁶⁰ (Toledo) Faciası (478/1085)

Tuleytula, Murabıtlar Devleti'nin Endülüs'e girişinin ardından bile geri alınamamış, ilk büyük Endülüs şehridir.⁶¹ Diğer şehirlerde olduğu gibi düşüşündeki en

⁵⁹ Kurtuba'nın düşüş hikayesi için bk. İnân, *Devletü'l-İslâm fî'l-Endelüs*, 4/410.

⁶⁰ Tuleytula, Endülüs'ün merkezinde bir emirliktir. Bölge hicri 500'lerin başından düşüşüne kadar Mulûku't-Tavâif'ten Benî Zî'n-Nûn'un memleketidir. Fetihten önceki ismi Bezlîta olup, fetih sonrasında Müslümanlar tarafından Tuleytula ismi verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. el-Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelus er-ratîb*, 1/161. Günümüzde Toledo olarak isimlendirilen Tuleytula idari bakımdan başkent Madrid'e bağlı olup Madrid'in 83 km uzağında, İspanya'nın güneybatısında yer almaktadır.

⁶¹ Bk. el-Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelus er-ratîb*, 4/452.

büyük etken, Mulûku't-Tavâif arasında meydana gelen ayrılık ve anlaşmazlıklardı. Tuleytula, Endülüs emirlikleri arasında üstün bir konuma sahipti. Emeviler döneminde Kurtuba ve İşbîliye'nin ardından Endülüs'ün üçüncü büyük emirliği idi. Coğrafi açıdan bölgenin merkezinde yer almasıyla, Endülüs coğrafyasının ikiye ayrılmasına sebep olmuştu.

Tuleytula faciası elem çılgınlıklarının alenileşmesine, yardım eli taleplerine ve durumdan habersiz emirleri ve müslümanları yardıma çağırmaya yol açtı. Bu çağrılarda diğer müslümanlara Allah rızası için seslenerek Tuleytula'daki İslam ümmetini kurtarmaya davet ediyorlardı. Bunlar arasında yer alan İbnu'l-'Assâl'ın yardım çağrıları şu sözlerle müslümanları bölgeyi savunmaya ya da haketmedikleri bu Endülüs topraklarını terketmeye davet ediyordu:

يَا أَهْلَ أَنْدَلُسِ خُتُّوا مَظْيَكُمْ	فَمَا الْمَقَامُ بِهَا إِلَّا مِنَ الْعَلَطِ
التَّوْبُ يَنْسُلُ مِنْ أَطْرَافِهِ وَأَرَى	تَوْبَ الْجَزِيرَةِ مَنْسُولًا مِنَ الْوَسَطِ
وَنَحْنُ بَيْنَ عَدُوٍّ لَا يُفَارِقُنَا	كَيْفَ الْحَيَاةُ مَعَ الْحَيَاتِ فِي سَفَطٍ ⁶²

Ey Endülüslüler! Hazırlayın bineklerinizi alelacele,

Çünkü artık burada yaşamak hatadan başka bir şey değildir.

Elbisenin ipleri sökülür etrafından,

Ama görürüm Ada'nın elbisesinin ipleri ortadan sökülmüş.

Düşman arasında kalmışız bırakmazlar bizi,

Aynı yerde yılanlarla birlikte nasıl bir hayat olabilir?

Beyitlerde hezimet hissi veren bir anlam görülebilir. Fakat beyitler üzerine düşünenler hakiki anlamın bilinçleri ikaz etmek ve uyanışa çağırmak olduğunu farkedecektir. Zira insanın benliğini, dinine ve inançlarına yapılan saldırıdan sonra en çok etkileyecek unsurlardan biri vatanına yapılan saldırı ve vatanından kovulmasıdır

⁶² el-Makkarî, *Nefhu 't-tîb min gusni 'l-Endelus er-ratîb*, 4/352.

ki Tuleytula'da olduğu gibi hem dinin hem de vatanın tehdit altında olması durumu daha büyük bir etkiye sahip olacaktır.

Tuleytula'nın düşüşüne dair bize ulaşan şiirler az olmakla beraber el-Makkarî 72 beyitten oluşan uzunca bir kasideyi zikretmektedir. Ne var ki bu kasideyi sahibine nispet etmemiştir. Kaside ilerleyen bölümlerde ele alınacak, Tuleytula'nın başına gelenleri ve düşüşünden bahseden yardım çağrıları içerik bakımından incelemeye tabi tutulacaktır.

1.3.2.2. Belensiye'nin (Valencia) Düşüşü (488/1095)

Belensiye'nin düşüşü Tuleytula'nın düşüşünden farklı kabul edilmektedir. Çünkü Belensiye hicri 488 (m. 1095) yılında Hristiyanlar karşısındaki ilk düşüşünden iki sene sonra geri alınmıştı. Hristiyanlar tarafından sarayının önünde canlı canlı yakılan İbn Cehhâf⁶³ zamanındaki bu ilk düşüşü öncesinde Belensiye sıkı bir kuşatmaya maruz kalmıştı. Hristiyan ordusu, Belensiye düşünceye kadar etrafındaki köyleri yaktıktan sonra Rodrigo Diaz de Vivar El Cid Campeador⁶⁴ komutasında şehre girdiler. Rodrigo Diaz burayı yönetiminin merkezi haline getirdi. Ayrıca İbn Cehhâf ve ailesinin yakalanmasını ve yakılarak idam edilmelerini emretti. Aynı şekilde Belensiye'nin önde gelen isimlerinden bir grubun da yakılması emrini verdi.

Bu ilk düşüşü ile Belensiye'de de Tuleytula'da olan gibi bir acı husule gelmişti. Bu dönem, Murabıtlar'ın Endülüs'e girmesi ve şehri, büyük bir savaşın ardından hicri 495 yılında (m. 1102) geri almalarına dek devam etmişti. Fakat Frankların Murabıt ordusuyla baş edemeyeceklerini anlamaları üzerine şehri yakmaları sebebiyle şehrin her yanı yıkımdan nasibini almış haldeydi.

⁶³ Ca'fer b. 'Abdillâh Cehhâf b. Yemen, Belensiye ahalisinden olup bölgenin Kurtuba egemenliğinden geri alınmasının ardından buraya hakim olmuştur. Rodrigo Diaz'ın Belensiye'de muhafaza edilen mallar konusunda kendisine yalan söylediği iddiasıyla 488 yılında yakılarak öldürülmüştür. Ayrıca bk. Ebû Ca'fer Ahmed b. Yahyâ, ed-Dabbî, *Buğyetu'l-Multemis fî târihi ricâli ehli'l-Endelus*, (Kahire: Dâru'l-Kâtibi'l-'Arabî, 1967), 257.

⁶⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Maria Rosa, Menocal, *Dünyanın İncisi*, çev. İhsan Durdu (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2006), 41.

Endülüs, Hristiyanlar karşısında Belensiye'nin düşüşüyle, daha önce Tuleytula'nın düşüşüne benzer bir başka korkuyu daha yaşamış oldu. Katlanan bu çileler boyunca şairler ve edebiyatçıların kalemlerinden olayların vasfı ve emirlerden yardım talebi aktı durdu. Hristiyanlar eliyle Belensiye ve Doğu Endülüs'ün yaşadığı yıkım ve zilleti tasvir ediyorlardı. Tarih kitaplarına göre Belensiye halkı, yirmi aydan daha fazla süren kuşatma sebebiyle kedileri, fareleri ve hatta ölülerin cesetlerini yemek mecburiyetinde kalmışlardı.⁶⁵

Kuşatmanın uzun sürmesi üzerine bölgenin yöneticisi İbn Merdenîş⁶⁶, elçisi İbnu'l-Ebbâr el-Kudâ'i'yi⁶⁷ Afrika'nın yöneticisi Ebû Zekeriyâ b. Ebî Hafs'a⁶⁸ göndererek ondan yardım talep etmişti. Meşhur kasidesi *Sîniyye* de bu dönemde kaleme alınmıştı. Kasidede geçen beytlerden bir kısmı şu şekildedir:

أَذْرِكْ بِحَيْلِكَ حَيْلَ اللَّهِ أَنْدُلُسًا إِنَّ السَّيْلَ إِلَى مَنْجَايَا دَرَسَا
وَهَبْ لَهَا مِنْ عَزِيزِ النَّصْرِ مَا التَّمَسَّتْ لَمْ يَزَلْ مِنْكَ عِزُّ النَّصْرِ مُتَمَسَّا⁶⁹

Atın ve Allah'ın atıyla Endülüs'e yetiş,

Şüphesiz onu kurtacağın yol bir iyiliktir.

Onu bekleyen aziz zaferi ona hediye et,

O aziz zafer hâlâ senden beklenen bir umuttur.

⁶⁵ Olayın ayrıntıları için bk. *Înân, Devletü 'l-İslâm fi 'l-Endelüs*, 2/246.

⁶⁶ Ebû 'Abdillâh b. Merdenîş Mursiyye (Murcia) ve Belensiye'nin (Valencia) hakimiydi. Hicri 650-658 yılları arasında vefat etmiştir. Ayrıca bk. Şemsuddîn, ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubela'* (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 3. Basım, 1985), 2/242.

⁶⁷ İbnu'l-Ebbâr el-Kudâ'i (595-658/1199-1250) dönemin önde gelen tarihçilerinden olup aynı zamanda edebiyatçıdır. Belensiye ahalisindendir ve burada dünyaya gelmiştir. Belensiye'nin düşüşünün ardından Tunus'a göç etmiş ve burada öldürülmüştür. Hayatı için bk. ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubela'*, 23/336.

⁶⁸ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Hafs (598-647/1203-1249) Tunus'taki Hafsîler Devleti'nin kurucusu ve ilk hükümdarıdır.

⁶⁹ Ebû Abdillâh Muhammed el-Kudâî, İbnu'l-Ebbâr, *ed-Dîvân*, thk. 'Abdusselâm el-Herâs, (Tunus: ed-Dâru't-Tûnisiyye li'n-Neşr, 2. Basım, 1985), 63.

İbnu'l-Ebbâr'ın *istisrâh* konulu pek çok kasidesi olup bunlara daha sonra değinilecektir. Bu kasidelerden birinde Ebû Zekerîyyâ b. 'Abdilvâhid b. Ebî Hafs'a yardım çağrısında bulunarak şöyle hitap etmiştir:

وَاجْعَلْ طَوَاعِيَتِ الصَّلِيبِ فِدَاءَهَا

نَادَتْكَ أُنْدَلُسُ قَلْبَ نِدَاءِهَا

أَرْزَاهَا تَرْدُدٌ عَلَى أَعْقَابِهَا أَرْزَاهَا⁷⁰

وَاشْدُدْ بِجَلْبِكَ جُرْدَ حَيْلِكَ

(Ey Ebû Hafs) Endülüs çağırıdı seni, cevap ver çağrısına,

Haçlı tağutları kurban et ona.

Güçlü atlarını tut getir teselli et onu,

Öyle ki musibetlerini defedeceksin.

Rodrigo Diaz'ın daha önce örneği görülmemiş şekilde şehrin yöneticisi İbn Cehhâf'ı ve halktan insanları canlı canlı yakması Belensiye halkı için yaşanan trajediyi daha elim bir hale getirmişti. Bu trajedi hicri 636 yılında şehrin ikinci kez düşmesiyle tekrarlanmıştı. Tunus'taki Hafsîler Devleti, bölge halkının yardım çağrılarına karşılık vermiş olsa da şehrin geri alınması mümkün olmadı ve günümüze kadar Hristiyanların hükmü altında olmaya devam etti.

1.3.2.3. Ma'raketu'l-'Ukâb⁷¹ (Las Navas de Tolosa) (609/1212)

Belensiye'nin düşüşünün ardından Endülüs'te ne müslümanlar arasındaki savaşlar sona erdi ne de sükûnet hâkim oldu. Belensiye hadisesi İspanyol krallarının müslümanlar üzerine yağma ve akınlarını, onların mülklerini ele geçirme hırslarını daha da perçinledi. Oysa Murabıtlar Endülüs halkının yardım çağrılarına cevap olarak bölgeye gelmiş ve *ez-Zellâka* Muharebesi (Batalla de Sagrâjas)⁷² ve *el-Erek*

⁷⁰ İbnu'l-Ebbâr, *ed-Dîvân*, 10.

⁷¹ el-'Ukâb şeklinde de okunmuştur.

⁷² ez-Zellâka Muharebesi hicri 479 yılında (m. 1086) Murabıtların emiri Yûsuf b. Tâşfîn komutasındaki Müslüman ordusuyla VI. Alfonso komutasındaki Hristiyanlar arasında meydana geldi ve Müslümanların ezici zaferi ile sonuçlandı. Ayrıca bk. Mehmet, Özdemir, *Zellâka Savaşı*, (İstanbul: DİA Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), 16/222-223. ez-Zellâka Madrid'in 400 km batısında, Portekiz sınırına 20 km uzaklıkta yer almaktadır.

Muharebesi (Batalla de Alarcos)⁷³ olarak bilinen iki savaşı büyük bir zafer kazanmışlardı. Endülüs ordusuyla desteklenen Murabıt ordusu Müslümanlar için askeri zaferden çok psikolojik bir zaferi gerçekleştirmişti. Fakat bu iki zaferi Endülüs'teki müslümanlar için acı verici bir darbe takip etti: *el-'Ukâb* Muharebesi hezimet (609/1212). Bu hezimet Endülüs tarihindeki büyük bir değişim noktasını teşkil etmişti. *el-'Ukâb*, muharebenin gerçekleştiği bölgeye verilen isimdi. Bu bölge eş-Şârât Dağları'nın (Sierra Morena) yamaçlarında, başkent Madrid'in 300 km güneyinde yer almaktadır. Muharebe, Muvahhidlerin emiri Muhammed en-Nâsır b. Ya'kûb el-Mansûr⁷⁴ ile VIII. Alfonso⁷⁵ arasında gerçekleşmişti. Araştırmacılar, sebep olduğu Müslüman güçlerindeki gerileme ve Hristiyan güçlerindeki ilerlemeden dolayı bu muharebeyi Hristiyan Reconquista savaşlarının zirvesi olarak adlandırmıştır.⁷⁶

Bu muharebenin Endülüs'te yol açtığı büyük acı ise Endülüs'teki küçük devletlerin gerdanlığın incileri gibi dağılması olmuştu. Zira bu muharebenin akabinde Muvahhid Devleti'nin Endülüs'teki egemenliği son bulmuş, bölge bir kez daha Mulûku't-Tavâif'in egemenliğine girmiştir. Bu da Hristiyan ataklarının başarılı olmasına katkıda bulunmuş, hicri 627 yılında Batalyevs, 633 yılında Kurtuba, 640 yılında Mursiyye, 642 yılında İşbîliye düşmüştür. Hezimetler birbiri ardınca gerçekleşmiş, bunlarla beraber Endülüs'te acılar ve yardım çılgınlıkları da birbirini takip etmiş ve nihayet Endülüs'teki son İslam kalesi olan Gırnata da hicri 897 yılında düşmüştür.

⁷³ el-Erek Muharebesi'nin sebebi VI. Alfonso'nun Fas'taki Muvahhid emiri Ebû Yûsuf'a, onu savaşa çağıran bir mektup yazmış olmasıdır. Mektup alaycı ve müslümanları küçümser bir üslupta kaleme alınmıştı. Ebû Yûsuf mektubu okuduğundan bir küçük mektuba şunları yazdı: "*Seni gönderenlere dön. Vallahi, karşı koyamayacakları ordularla üstlerine gelirim ve onları oradan, başları eğik, aşağılanmış bir halde sürer çıkarırım.*" (Neml 27/37). *Cevap gördüğünüzdür, duyduğunuz değil.* el-Erek Muharebesi 9 Şaban 591 tarihinde başkent Madrid'in 200 km güneyinde yer alan ve günümüzde Ciudad Real olarak adlandırılan mevkide gerçekleşmişti.

⁷⁴ Ebû 'Abdillâh Muhammed en-Nâsır b. Ya'kûb, babasının hicri 595 (m. 1198) yılında vefatının ardından Muvahhidler kendisine biat ettiler. *ez-Zellâka* Muharebesi'nin ardından hicri 610 yılında (m. 1213) Fas'ta vefat etti.

⁷⁵ VIII. Alfonso de Castilla, babasının ölümünün ardından çocuk yaşta Castilla'nın (Kaştâle) yönetimini devr aldı. Miladi 1214 yılında vefat etti.

⁷⁶ Mustafâ, eş-Şeka', *el-Edebu 'l-Endelusî Mevzû 'âtuhû ve Funûnuhû* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 4. Basım, 1979), 506.

1.3.2.4.Gırnata'nın Düşüşü (897/1492)

Endülüs'te birbiri ardınca yaşanan hezimetlerden uzun bir süre sonra gerçekleşmiş olsa da Gırnata'nın düşüşü de bu hezimetlerden birinin sonucunda meydana gelmişti. Gırnata'nın düşüşü, Endülüs'te İslam'ın ve Müslümanların son umut damlasının da yok olması anlamına geliyordu. Aynı zamanda Endülüs halkının, Hristiyan İspanya'nın batısında küçük bir emirlikteki Müslümanların başına gelenler sebebiyle tüm İslam alemine yardım çağlıklarını ulaştırmaya çalıştığı en önemli tarihi olaylardan da biriydi. Bu savaşta terazinin kefeleri artık eşit değildi. İspanyolların ve beraberlerinde Kilise'nin yönetimindeki Hristiyan kralların tamamının taşkınlık ve zulümleri had safhaya ulaşmıştı. Öyle ki bölge ahalisini Hristiyanlaşmak, öldürülmek veya buraları terkedip gitmek seçeneklerinden birini seçmeye zorlamışlardı.

İğrinâta olarak da adlandırılan Gırnata şehri (ki her iki isim de Arapça kökenli değildir) başkent Madrid'in 400 km uzağında yer almakta olup o zaman için Endülüs'ün yeni şehirlerinden biriydi. Bölgenin büyük ve kadim şehri İlbîra (Elvira) boşaltılmış ve halkı buradan Gırnata'ya geçmiş, burayı yurt edinmiş ve surlarını güçlendirmişti. Merkezini Habbûs es-Sanhâcî⁷⁷ yaptırmış, ardından oğlu Bâdîs b. Habbûs⁷⁸ onun yaptıklarını devam ettirmiştir. Bâdîs'in döneminde şehir tamamlanmış ve günümüze dek mamur bir şekilde ulaşmıştır.

Gırnata'nın son hakimi 'Abdullâh b. Belkîn b. Bâdîs b. Habbûs es-Sanhâcî'dir. 'Abdullâh b. Belkîn, Endülüs'te Mulûku't-Tavâif dönemi Gırnata hükümdarlarının da sonuncusudur. Buraya hicri 465 yılında, dedesi Bâdîs b. Haddûs'un vefatı üzerine hükümdar olmuş, Yûsuf b. Tâşfin'in⁷⁹ hücumu ve hicri 483 yılında onu mağlup etmesine kadar da yönetmeye devam etmiştir. Bu yenilginin ardından Yûsuf b. Tâşfin Bâdîs'i beraberinde Marakeş'e götürmüş, yanına Temîm adlı bir kardeşini de

⁷⁷ Habbûs b. Maksen el-Sanhâcî, Gırnata'daki Sanhâcî Devleti'nin kurucusu olup Gırnata surlarının da banisidir. Hicri 429 (m. 1037) yılında vefat etmiştir.

⁷⁸ Hayatı ile ilgili bk. Abdulkerim, Özaydın, "*Bâdîs b. Habbûs*" (İstanbul: DİA Türkiye Diyanet Vakfı, 1991), 4/419-420.

⁷⁹ Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Tâşfin es-Sanhâcî el-Lemtûnî (400-496/1010-1106) Murabıtlar Devleti'nin emiridir. Hayatı için bk. 'Alî b. ebî Zer' el-Fâsî, *el-Enîsu'l-Mutrib*, (Fas: Dâru't-Tibâ'a el-Medresiyye, 1843), 136.

ekleyerek es-Sûsu'l-Aksa'ya sürgüne göndermiş ve ölünceye kadar geçimlerini karşılayabilecekleri bir aylık vermeye devam etmiştir.⁸⁰

Burada Gırnata'nın zikredilmesi ve bölge halkının yaşadığı acıların okunması, bizzat yaşamamış olsa da okuyucuyu bir hüznün ve keder dalgasına düşürür. Gırnata'nın düşüşü ve bunun dışında İslam tarihinin acı verici olaylarının söylenmesi, edebiyatçıların ve şairlerin bu araştırmada ele aldığımız *istisrâh* edebiyatının ortaya çıkması ile sonuçlanan duygularını bizim için ortaya koyacaktır. Endülüs'te *istisrâh* edebiyatının ortaya çıkmasının sebebi, en önemlilerini zikrettiğimiz ve diğerlerini de ilerleyen bölümlerde zikredeceğimiz tarihi olaylardır. Dolayısıyla *istisrâh* şiiri bu olayların ortaya çıkışıyla başlamış ve bitişle de sona ermiştir. Endülüslülerin diğer müslümanlara yaptıkları yardım çağrıları, Endülüs'teki son İslam şehri olan Gırnata'nın, Hristiyanların işledikleri öldürme, tehcir, canlı canlı yakma ve hristiyanlaştırma gibi suç sayılan uygulamalar neticesinde düşmesi ile son bulmuştur. Bunun akabinde Endülüs diyarında, gizli olarak sürdürülenler dışında İslam varlığını tamamen kaybetmiştir. Gizli olarak devam edenler ise Endülüs'ten göç etmeye gücü yetmeyip bu nedenle Hristiyan olmuş gibi davranan, İslami ritüelleri gizlice yapmaya devam eden Müslümanlardır.

O halde *istisrâh* edebiyatı Endülüs'teki ilk şehrin düşüşüyle, hicri 456 yılında (m. 1046) Berbuşter'in (Barbastro) düşüşüyle başlamış ve Endülüs'teki İslam kalelerinin sonuncusu olan Gırnata'nın hicri 898 yılında (m. 1492) düşmesine dek devam etmiştir. Biz de çalışmamızda, Endülüs'ün düşüşü öncesindeki bu dört buçuk asra yaklaşan zaman aralığını baz alacağız. Bundan dolayı çalışmamız kapsamında yer alan isimler, kasideler ve metinler bu zaman aralığına ait olacak. Endülüslülerin çektiği sıkıntılar artıp şiddetlendikçe bu edebi tür kapsamındaki eserlerin de artış gösterdiğini göreceğiz.

*İstisrâh*ın ortaya çıkışına sebep olan tarihi etkenlere, diğer etkenlerden ayrı bir şekilde değindik. Çünkü tarihi yön bu edebi türün ortaya çıkmasındaki ana etken kabul edilmektedir. Tarihi olayların yanı sıra Endülüs'ün siyasi ve sosyal yapısı da bu edebi

⁸⁰ Bk. Hayruddîn ez-Ziriklî, *el- A 'lâm* (Beyrut: Dâru'l- 'İlm li'l-Melâyîn, 5. Basım ,2002), 4/175.

türün ortaya çıkmasında etki etmiştir. Bu iki yönün *istisrah* türü üzerindeki etkisine bir sonraki bölümde yer vereceğiz.

1.5. *İstisrâh*ın Siyasi ve Sosyal Etkenleri

1.6. Siyasi Etkenler

İstisrâh konusu Endülüs'teki edebiyatçıların ve şairlerin Endülüs halkının yaşadığı sıkıntılara şahit olmaları sebebiyle keskinleşmiş nahif hislerinden sadır olmuştur. Dönemin edebiyatçıları kalemlerini ve vicdanlarını, ilgileri uyandırmak, tehlike çanları çalmak ve yardım talebinde bulunmak gayesiyle kullanmışlardır. *İstisrâh* şiirinin daha belirgin bir hal alarak ortaya çıkması Tuleytula'nın düşüşü dönemine denk gelmektedir. Bu olay Mulûku't-Tavâif döneminde, hicri 486 yılında gerçekleşmişti. Endülüs'te Muvahhidlerin hakimiyeti döneminde bu edebi tür, daha yoğunlaşarak devam etmiştir. Zira Muvahhidler Devleti'nin zayıfladığı dönem Gırnata dışında Endülüs emirliklerinden çoğunun düşüşüne sahne olan dönemdir. Gırnata'nın düşüşü ise hicri 897 yılında Sanhâcî Devleti döneminde gerçekleşmiştir.

Buraya kadar değindiğimiz hususlar, *istisrâh* edebiyatının ortaya çıkış sebebinin Endülüs'ün düşüşünden önceki dört buçuk asırda meydana gelen elim tarihi olaylar olduğunu ortaya koymuştur. Fakat bahsi geçen bu olayların sebebinin de hükümdarlar ve devletler arasındaki siyasi çekişmeler olduğuna işaret etmek gerekir. Bu çekişmelerin, ilki Müslümanlarla Hristiyanlar arasında, ikincisi Endülüs'teki Müslüman taifeler ve yöneticiler arasında olmak üzere iki yönü bulunmaktadır.

1.4.1.1. Müslümanlar ve Hristiyanlar Arasındaki Siyasi Mücadele

Şehirlerinin düşmesinden medeniyet izlerinin bir bir yok olmasına kadar Endülüs'te Müslümanların durumunun geldiği noktaya rağmen gösterdikleri mukavemet ve dinleri ile inançlarını koruma çabaları İslam tarihinin en parlak sayfalarından biri kabul edilir. Dönem içerisinde yaşanan savaşların ana sebebi Haçlılarla Müslümanların karşı karşıya gelmesi olmakla beraber siyasi ilişkilerin de bu savaşlarda büyük bir rolü bulunmaktaydı. Zira her bir devlet kendi egemenliğini dayatmaya ve bölgesel gücünü ortaya koymaya çalışıyordu.

Endülüs'ün içine düştüğü zayıflık sebebiyle halkı, öncelikle Murabıtlar Devleti'ne, ardından Mağrib bölgesinde hüküm süren Muvahhidler Devleti'ne, İstanbul'daki Osmanlı Hilafeti'ne ve Mısır'daki Memlükler Devleti'ne gönderdikleri siyasi mektuplar aracılığıyla Müslüman kardeşlerinden yardım istemiştir. *ez-Zellâka* Muharebesi (Batalla de Sagrajas) ve *el-Erek* Muharebesi (Batalla de Alarcos) gibi Endülüs'te bu dönem yaşanan en büyük savaşlar, bu yazışmalar, çağrılar ve bilhassa Mağrib bölgesindeki müslümanlar tarafından bunların kabul görmesi neticesinde gerçekleşmiştir. Bu siyasi ilişkilerin kurulmasının ve daha önce bahsi geçen tarihi olayların gerçekleşmesinin sebebi, Mağrib'teki Müslümanlara ulaşan *istisrâh* edebiyatı ürünleri ve risalelerdir.

Fakat bazı Endülüslü hükümdarlar bu siyasi ilişkileri farklı bir cihette kullanmış, Müslüman kardeşlerini yenmek için Hristiyanlarla işbirliği içine girmişlerdi. Bunun örneklerinden biri Gırnata'nın yöneticisi olan İbnu'l-Ahmer'in⁸¹ İşbiliye (Sevilla) Kuşatması'nda Kaştâle (Castilla) kralı ile giriştiği işbirliği olup bu kral İşbiliye'yi ve etrafındaki şehirleri harap etmiştir. Kuşatma, şehrin yöneticisi İbnu's-Sehl el-İşbîlî'yi⁸² bir kaside yazmaya itecek denli uzun sürmüştür. Bu kasidesinde şu sözlerle Müslümanları yardıma çağırmıştır:

نَادَى الْجِهَادُ بِكُمْ بَصْرٍ مُضْمَرٍ	يَبْدُو لَكُمْ بَيْنَ الْقَنَا وَالضُّمَرِ
حَلُّوا الدِّيَارَ لِذَارٍ عَزٍّ وَارْكَبُوا	عَبْرَ الْعُجَاجِ إِلَى النِّعَمِ الْأَخْضَرِ
وَتَسَوَّغُوا كَذَرَ الْمَاهِلِ فِي السَّرَسِ	تُرَوُّوا بِمَاءِ الْحَوْضِ غَيْرَ مُكَدَّرِ ⁸³

Saklı bir galibiyet için çağırırdı,

Zorluk ve darlık içerisinde görüncek olan cihat.

İzzetli bir ev için bırakın evlerinizi,

⁸¹ İsmâ'il b. Yûsuf b. Nasr b. el-Ahmer (677-725/1279-1325) Endülüs Benî Nasr b. el-Ahmer Devleti'nin beşinci melikidir. Hayatı için bk. ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 1/329.

⁸² Ebû İshâk İbrâhîm b. Sehl (605-649/1208-1251) Yahudi asıllı bir aileden gelmektedir. Şair ve kâtip olan İbnu's-Sehl İşbiliye'de doğmuş ve yine burada vefat etmiştir. Hayatı için bk. İbrahim, Sarmış, *İbnu Sehl* (İstanbul: DİA Türkiye Diyanet Vakfı, 1999), 20/312.

⁸³ 'Ali b. Ebî Zar' al-Fâsî, *Ezzâhira es-sünîyah* (Fas: Dâru el Mansûr, 1. Basım, 1972), 74.

*Naim cennetlerine doğru tozu dumana katın.
Dayanın zorlukluklara bu yolda hedeflere ulaşmak için,
Doya doya Havza'dan safi bir su içebilesiniz.*

Şair bu sözlerle müslümanlara yardım çağrısında bulunmakta, şehitlik ve cennette onları bekleyen nimetlerle onları teşvik etmektedir.

İstisrâh edebiyatına ait bu örneklerin çoğu siyasi çağrılar ve risalelerden ibaretti. Bu dönemde edebiyat, esneklik siyaseti olarak vasıflandırılan Endülüs'teki siyasi duruma ayak uydurmuştu. Şöyle ki şayet Müslümanlar güçlü tarafı ve galip geliyorsa işgal edilen toprakları Hristiyanlardan geri almak için hızla harekete geçip atak yapıyorlardı. Ancak eğer Müslümanlar güçsüz bir durumdaysa anlaşmalar yapmaya ve barış için ittifak kurmaya yöneliyorlardı. Aynı şekilde edebiyatta da galibiyet ve zafer durumunda edebiyatçılar olayları vâsfediyor ve ordu ile kumandanları övüyorlardı. Zayıf taraf oldukları durumlarda ise Müslüman kardeşlerine yardım çağrısında bulunuyor ve çektikleri acı ve hüznü tasvir ediyorlardı. Medh ve fahr edebiyatı Cahiliye döneminden bu yana siyasetle bağlantılı olmuştur. Zira dönemin devlet prototipi sayılan kabilelerle sıkı bir ilişki içerisindeydi. Aynı şekilde *istisrâh* edebiyatı da Endülüs'teki siyasetle ayrılmaz bir irtibat kurmuştur. Yine Doğu Arap dünyasında edebiyatın siyasi durumlara ve çekişmelere çağdaşlık ettiği gibi⁸⁴ Endülüs edebiyatında da aynı durum söz konusu olmuştur. Edebiyatçılar kaybolan şehirlere mersiyeler yazmış, içinde bulunulan ahvali tasvir etmiş, Mağrib bölgesinde, Mısır ve Osmanlı Devleti'ndeki kardeşlerine yardım çağrısında bulunmuşlardır.

1.4.1.2.Endülüs'teki Küçük Müslüman Devletler ve Taifeler Arasındaki Mücadele

Endülüs sadece dış düşmanla savaşmamış, aynı zamanda kendi içinde de çekişmeler yaşamıştı. Emevi Devleti'nin çöküşü ve Beni 'Âmir Devleti'nin son bulmasıyla şu ayet-i kerimede ifade edilen duruma gelmişlerdi: “*Kendi aralarında*

⁸⁴ Yûsuf, et-Tavîl, *Medhal ile 'l-edebi'l-Endelusî* (Beyrut: Dâru'l-Fikr1991), 36.

çekişmeleri şiddetlidir. Sen onları toplu sanırsın, oysa kalpleri dağınıktır. Bu, onların aklını kullanmayan bir topluluk olmalarındandır.” (Haşr 59/14) Endülüs’te hükümdarlar arasındaki savaşlar ve devrimler artmış, hatta durum, Müslüman kardeşlerine karşı düşmanlarından yardım isteyecek seviyeye ulaşmıştı. Bu iç çekişmeler Endülüs’ün bedenini bitkin düşürmüş ve yaşlandırmış, düşmanlarını da fırsatı değerlendirip İslam beldelerine saldırmak üzere cesaretlendirmişti. Aynı zamanda bu siyasi çekişmeler, *istisrâh* edebiyatının yanıbaşında gerçekleşiyordu. Zira edebiyatçılar ve şairler bu olayların tafsilatını zikrettiklerinde aslında, Endülüs Müslümanlarının elçileri ve önderleri olmaları itibariyle siyasi raporlar gönderme vazifesini de yerine getiriyorlardı. Buna ek olarak şairlerin pek çoğu önemli siyasi görevler üstlenmişlerdi. İçlerinde vezirler ve katipler bulunmaktaydı. Aynı zamanda karar merkezinin de yakınındaydılar ve vezir ve şair Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb’de görüldüğü üzere bazı meliklerin politikalarını çizmelerinde açık bir etkileri bulunmaktaydı.

1.4.2. Sosyal Etkiler

Endülüs’te hâkim olan siyasi şartlar *istisrâh* şiirinin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Aynı şekilde sosyal şartlar da Endülüs şiirinde bariz bir etki bırakmıştır. Endülüs’ün doğal güzelliklerinin vasıf ve medih şiirini etkilediği gibi sosyal durum da *istisrâh* şiirini etkilemiştir.

Endülüs toplumu, birçok sosyal unsurdan meydana gelmekteydi. Bunlar Doğu Arap Dünyası’ndan bölgeye gelen Benî Ümeyye ve diğer Araplar, Târik b. Ziyâd’ın yanında fethe katılarak Endülüs’e girmiş olan Kuzey Afrika sakinleri Berberiler (Amâziğler), Mevâlî olarak adlandırılan Benî Ümeyye’nin hizmetindeki Arap olmayan unsurlar, Arapların İspanyollar ve Berberilerle evliliklerinden doğan nesil olan Müvelledûn, Sakâlîbe olarak adlandırılan devletin çeşitli kademelerinde ve asayişte görevlendirilen köleler ve Ehl-i Zimmet olarak adlandırılan Yahudi veya Hristiyan olup dinleri üzere devam eden İspanyollardır⁸⁵. Bu sosyal mozağin ilmi

⁸⁵ Ahmed Hasen, İbn ‘Abdi Rabbih, *Melihu’l-Endelus* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1994), 20.

rekabette olumlu bir etkisi olmakla beraber unsurların birbirinden hızlıca kopabilmesi ve çekişmelerin ortaya çıkması yönünden olumsuz bir etkisi olmuştur.

Müslüman taifeler arasında husule gelen ihtilaflar, Müslüman Endülüs topraklarına karşı Haçlı saldırılarını kolaylaştırmıştı. Bundan dolayı Endülüs'te sosyal hayat, nimetlerle dolu bir cennetten cehenneme dönüşmüştü. Doğal olarak şairler sosyal hayattaki bu dönüşümü ifade etmiş⁸⁶ ve edebiyatları vasıf, mersiye, medih ve son olarak da Müslümanların çölgüklüklerini görünür kılmak ve zenginliğin ardından içine düştükleri fakirlikte, izzetin ardından zillet ve güçlülüğün ardından horluğa düşmek anlamında yaşamakta oldukları sosyal trajediyi ortaya koymak üzere *istisrâha* bürünmüştü. Bu tür şiirlerden birinde şair Ebû Ömer b. el-Murâbıt⁸⁷ Gırnata'da halkın yaşadığı sosyal durumu şu sözlerle vasfederek Mağrib halkını yardıma çağırmaktadır:

مَّا دَهَانَا مِنْ رَدَىٍّ أَوْ مِنْ رَدَى	أَفَلَا تَذُوبُ قُلُوبُكُمْ إِخْوَانُنَا
مِنْ حُرْمَةٍ وَحُبَّةٍ وَتَوَدُّدٍ	أَفَلَا تُرَاعُونَ الْأَذِمَّةَ بَيْنَنَا
وَسُيُوفُكُمْ لِلثَّأْرِ لَمْ تَتَقَلَّدِ ⁸⁸	أَكْذَا يَعِثُّ الرُّومُ فِي إِخْوَانِكُمْ

Kardeşlerimiz, kalpleriniz hiç acımaz mı?

Bize gelen bu korku ve ölüm yüzünden.

Vicdanınız umursamaz mı?

Aramızdaki hüürmeti, sevgiyi ve muhabbeti.

Rumlar kardeşlerinize böyle kötülük yaparken,

Sizin kılıçlarınız hâlâ intikam için kınından çıkmadı.

⁸⁶ Eymen Yûsuf, Cerrâr, *el-Hareketu 'ş-şî 'riyye fî 'l-Endelus fî 'Asri Beni 'l-Ahmer*, (Filistin: en-Necâh Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 32.

⁸⁷ Ebû Ömer b. el-Murâbıt, Benî Ahmer meliklerinin ikincisi olan Muhammed b. Muhammed b. Yûsuf'un şairiydi (hicri 623). Hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. ez-Zîrîklî, *el-A 'lâm*, 3/ 230.

⁸⁸ Ebû Zeyd Veliyyüddîn, İbn Haldûn, *Kitâbü 'l-'iber fî 'l-mübtedâ ve 'l-haber eyyâmü 'l-Arabi ve 'l-Acemi ve 'l-Berber* (Beyrut: Dâru 'l-Fikr, 2. Basım, 1988), 7/199.

Refah ve bolluktan pervasızlık ve alay edilecek denli zayıf düşmeye varan süreçte⁸⁹ sosyal hayat tamamen değişmişti. Endülüs edebiyatı da toplumun yaşadığı korku ve paniği tasvir etmişti.

Araplar beraberlerinde Doğu Arap Dünyası'ndaki kabile asabiyetini de getirmişlerdi. Bu asabiyete binaen ilk husumet, Endülüs'te Emevi Devleti kurulmadan önceki dönemde Kaysî kabilesi ile Yemenî kabilesi arasında meydana gelmişti. Sonrasında kabile asabiyeti ruhu Endülüs'ün her köşesine yayıldı ve Emevi Devleti'nin çöküşünden sonra da artarak devam etti. Bu ihtilaflara diğer kabileler de katıldı. Bunlardan her biri kendi grubunu ve taifesini müdafaya yöneldi.⁹⁰

Tüm bu toplumsal trajedilerin Endülüs'teki siyasi gücün ve medeniyet düzeyinin gerilemesinde etkisi olmuştu. Çekilen çile büyümüş, elem ise daha da büyük bir hal almıştı. Bu da edebiyatçıları takviye yardım için imdat çağrısında bulunmaya sevk etmişti.

Toplumsal çeşitlilik ve ayrılıklar yardım çağrısının icrasında da görülmektedir. Şöyle ki edebiyatçılar ve şairler Endülüs halkını, kendi düşmanları ve İslam düşmanları karşısında bir olamamakla çokça suçlamakta, yazılarında yardım çağrılarının sebebinin Endülüs ahalisi arasında meydana gelen ayrılık ve her birinin kendi açısından bir taassuba sahip olması olduğunu dile getirmekteydiler. Oysa Endülüs birleşmiş tek bir toplum olsaydı zaafiyet ortaya çıkmaz ve düşman da onları yenmeye güç yetiremezdi.

Bu bölümün özeti olarak şunları söyleyebiliriz: *İstisrâh* şiiri Endülüs'te toplumun farklı merhalelerinde eş zamanlı olarak yaşamıştır. Endülüs'te, en nihayetinde bölgenin düşüşüne neden olacak musibetlerle beraber ortaya çıkmış, edebiyatçılar yaşanan çeşitli siyasi ve sosyal olayları bizlere nakletmişlerdi. Edebiyat bu olaylardan etkilendiği gibi, *istisrâh* örneklerini sunduğumuzda göreceğimiz üzere, aynı zamanda bu olayları etkilemiştir. Emirler ve hükümdarları askeri ve siyasi

⁸⁹ 'Atık, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabi'fi'l-Endelus*, 257.

⁹⁰ Stanley, Lane-Poole, *Târîhu'l-'Arabi'l-Muslimîn fî Esbânyâ*, çev. 'Alî el-Cârim (Kahire: ed-Dâru'l-Mısriyye-el-Lubnâniyye, 2020), 68.

hamleler yapmaya çağıran şiirler ve mensur risalelerden ibaret olan bu edebiyat, Endülüs tarihini uzun bir süreliğine değiştirmiştir.

İstisrâh edebiyatına *istincâd*, *istinfâr* gibi farklı isimler de verilmiştir. Biz ise yardım çağrısında bulunan kişinin (*mustesrih*) yaşadığı eleme ifade eden güçlü bir anlamı barındıran *istisrâh* kelimesini tercih ettik. Bu edebi konu, Hristiyanların İslam beldelerine düzenledikleri saldırıların başlangıcıyla beraber başlamıştır. İlk örnekleri Berbuşter hadisesi ile başlamış olup Mulûku't-Tavâif döneminde artmış, en uç noktasına Muvahhidler Devleti döneminde ulaşmıştır. Bu zaman aralığı Endülüs'teki Müslüman Emirliklerin büyük çoğunluğunun düşüşüne sahne olmuştur. *İstisrâh* konusu, Gırnata'nın düşüşüyle Endülüs'te İslam varlığının son bulmasına dek yaklaşık dört buçuk asır devam etmiştir. O dönemlerde edebiyatçılar Endülüs'ün durumunu vasfetmek için büyük gayret göstermiştir. Olayları vasfederken yazdıkları çoğu kasidede dünyanın dört bir yanında yaşamakta olan Müslüman kardeşlerinden yardım talep edip çağrıda bulunmakla beraber coğrafi yakınlık dolayısıyla büyük ölçüde yazdıkları Mağrib ve Kuzey Afrika'ya yönelikti. Aynı şekilde o dönemde Endülüs'ün siyasi ve sosyal özelliklerinin de bu edebi konunun ortaya çıkışında ve gelişiminde büyük bir etkisi bulunmaktaydı.

İstisrâh edebiyatının şehir mersiyeleri ve vatana ağlama edebiyatı içerisinde yer aldığına işaret etmemiz gerekir. Zira mersiye metinleri ve kasidelerinin çoğunda edebiyatçının, yardım talebinde bulunmak veya intikam almaya ve cihada teşvik etmek için, bir yönden yardım çağrısında bulunduğu görülmektedir.

Ayrıca burada *istisrâh* edebiyatının bir yenilgi edebiyatı olmadığını da belirtmek gerekir. Bilakis yakınlık kurarak birleşmeye, sorumluluk üstlenmeye ve din ile vatani müdafa etmeye teşvik eden bir edebiyattır. Endülüs emirlerinin, kimin daha çok kuvvete sahip olduğu ve diğer küçük devletlere kimin egemen olacağına dair giriştikleri rekabetle içinde bulundukları gafletin aksine Endülüslü edebiyatçılar beldelerinin kapısına dayanan tehlikenin tamamen farkındaydılar.

İlerleyen bölümlerde Berbuşter hadisesinden hicri IX. yüzyılda Gırnata'nın düşüşüne kadar *istisrâh* edebiyatının örneklerine yer verilmiştir. *İstisrâh* konuları

zerinde araştırma yaptıkça Endülüs'ten yükselen her bir yardım çağrısının, Murabıtlar Devleti'nin yıkılması ve Muvahhidler Devleti'nin kuruluşu arası dönem ya da Muvahhidler Devleti'nin düşüşü ve Meriniler Devleti dönemlerindeki gibi Mağrib bölgesindeki Müslümanların zayıf oldukları bazı durumlar haricinde, bilhassa Mağrib bölgesinin Müslüman ahalisi ve burada ortaya çıkan küçük devletler nezdinde olumlu bir karşılık bulunduğu açıkça ortaya çıkacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

BERBUŞTER FACİASINDAN ENDÜLÜS'ÜN YIKILIŞINA KADAR İSTİSRÂHIN YAZARLARI VE ESERLERİ

Önceki bölümde *istisrâh* edebiyatı kavramına, bir İslam beldesi olan Endülüs'e Hristiyanların yaptıkları saldırıların başlangıcıyla ortaya çıkan, Mulûku't-Tavâif döneminde artan ve zirve noktasına Muvahhidler Devleti döneminde ulaşan bu edebi türün zaman içerisinde nasıl bir gelişim izlediğine değinilmiştir.

Bu bölümde ise *istisrâh* türünde eserler kaleme alan edebiyatçı ve şairlere değinilmiş olup bölüm genel anlamda iki ana başlıktan oluşmaktadır. Bunlardan ilki şiire, ikincisi ise nesir türüne hasredilmiştir. Bu iki bölümde edebiyatçılar vefat tarihlerine göre sıralanmış, ardından eserlerinin başlıkları ve şayet varsa yazma sebepleri ile beraber *istisrâh* türüne katkıları zikredilmiştir. Akabinde şiir ve nesir alanındaki çalışmalarından bazıları seçilerek yardım isteme (*istisrâh*) anlamı taşıyan yönlerini ortaya koyan bir açıklama eşliğinde incelenmiştir.

2.1. Endülüs Edebiyatında İstisrâh Şiirleri ve Şairleri

Endülüs'te edebi hareketlilik Emevi Devleti'nin kurulmasıyla beraber başlamış ve yöneticilerin kendi memleketlerindeki edebi ürünleri göstermek ve ayrıca edebiyatçı ve şairleri kendi bölgelerine çekmek hususunda bir çekişme içerisinde olduğu Mulûku't-Tavâif dönemine kadar devam edip zirve noktasına ulaşmıştır. Bu hareketlilik siyasi birliğin bozulması ve Endülüs Devleti'nin parçalanması dönemlerinde dahi kesintiye uğramamıştır.

İlim ve edebiyat alanlarının tamamında gelişmeler olmakla beraber şiir, bu alanlar içerisinde en öne çıkanıydı.⁹¹ Biz de bu bölümde Berbuşter hadisesi ile başlayıp Endülüs'ün düşüşüne kadar devam eden dönemin en ünlü şairlerine ve *istisrâh* türü çerçevesindeki şiirlerine değineceğiz. Bu anlamda öncelikle şairlerin hayatına dair bir

⁹¹ Évariste, Lévi-Provençal, *Endülüs edebiyatı ve tarihi üzerine bir dizi konferansları*, (Kahire: Darul' Amiriya,1951), 14.

bilgi verilecek, ardından yardım isteme anlamlarına ve ifadelerine de dikkat çekilerek *istisrâh* şiirinin en önemli örneklerinden bazılarına değinilecektir.

2.1.1. *İstisrâh* Şairleri

Bu dönemde farklı amaçlarla şiirler kaleme alan pek çok şair ortaya çıkmıştır. Genel anlamıyla Endülüs'te şiir ekseriyetle medih ekseninde yazılmış ve şiir pek çok şairin kazanç kapısı haline gelmiştir. Pek çok şair belirli bir ücret mukabili olmaksızın methiye yazmamıştır⁹². Bu anlamda Yâkût el-Hamevî şöyle bir rivayeti aktarmaktadır: “*Endülüs ahalisinde şiir söylemeyen pek az kişiye rastlarsın. Bir çiftçiye uğrasan ve ondan istesen/ona sorsan sana hemen oracıkta istediğin bağlamda şiir söyleyiverir*”.⁹³

Dönem içerisinde şiirin en çok ilerleme kaydettiği ve ön plana çıktığı saraylardan en meşhuru İşbîliyye'de yer alan *Ballâtu Benî 'Abbâd'* dir. Bu sarayın şairlerinden bazıları İbn Zeydûn,⁹⁴ İbn Vehbûn⁹⁵ ve İbn Hamdîs'dir⁹⁶. Batalyevs'te mukim olan Benî el-Aftas “*Ebiyatçıların yöneldikleri bir sığınaktı. Onların yurtlarında, iyiliklerini tarif eden/anlatan nice kasideler ölümsüzleşmişti*”⁹⁷

Endülüs'te şiir, siyasi ve kültürel durumlardan etkilenmiştir. Dolayısıyla Berbuşter olayının, Endülüs'te İslam devletinin zayıflaması ve düşmanlıkların artmasının da şiir üzerinde büyük bir etkisi olmuştur. Çünkü dönem şiiri, Endülüs'ü ilgilendiren olayları ele almakta ve incelemekteydi. İşte *istisrâh* türü şiirler de bu sebeple ortaya çıkmaya başlamış ve hatta Endülüs'te siyasetin bir parçası haline gelmiştir. Aynı şekilde *istisrâh* şiiri Endülüs'te çıkan çatışmaların pek çoğunun da sebebiydi. Zira bu çatışmalar İslam ordularınca kendilerine yapılan çağrıların kabul edilmesi sebebiyle çıkmıştır. *ez-Zellâka* savaşı (*Batalla de Sagradas*), Murabıtların ve Muvahhidlerin Endülüs'e girmesi bu durumun örneklerindendir.

⁹² İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini ehli'l-Cezîra*, 3/336.

⁹³ el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, 357.

⁹⁴ Hayatı için bk. İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini ehli'l-Cezîra*, 3/668.

⁹⁵ Hayatı için bk. el-Merâkeşî, *el-Mu'cib fî Telhîsi Ahbâri'l-Mağrib*, 159.

⁹⁶ Hayatı için bk. İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini ehli'l-Cezîra*, 3/320.

⁹⁷ el-Merâkeşî, *el-Mu'cib fî Telhîsi Ahbâri'l-Mağrib*, 128.

İstisrâh türünün daha yakından tanınabilmesi adına bir bölüm oluşturulacak ve ulaşabildiğimiz *istisrâh* şairlerinin en önemlilerine yer verilecektir. Bu bölümde öncelikle şairin hayatına dair bilgi verilecek, eserleri tanıtılacak, devletteki siyasi ve idari görevine değinilecek ve ardından *istisrâh* şiirine yaptığı katkılar ele alınacaktır.

2.1.1.1.Ebû Hafs Ömer b. el-Hasen el-Hevzenî (h.392-460/m.1002-1068)⁹⁸

Ebû Hafs Ömer b. el-Hasen el-Hevzenî İşbilye ahalisinden olup aynı zamanda bir siyasetçi ve hadis alimidir. ‘Abbâd el-Mu‘tazîd’den Ebû Amr Fahrü’d-devle el-Mu‘tazîd-Billâh Abbâd b. Ebi’l-Kâsım Muhammed b. Ebi’l-Velîd İsmâîl el-Lahmî (ö. 461/1069) önce İşbilye’nin meşhur kişilerinden ve onun yakın arkadaşlarındandır. Ancak el-Mu‘tazîd yönetimde üst makamlara getirildiğinde arkadaşı el-Hevzenî’den uzaklaşmıştır. el-Hevzenî arkadaşındaki bu değişimi hissettiğinde hacca gitmek üzere kendisinden izin istemiştir (h.444). Hac vazifesini yerine getirdikten sonra Endülüs’e dönmüş ve Mersiyye’ye (Murcia) yerleşmiştir. el-Mu‘tazîd ile de iletişim halinde olmaya devam etmiştir.⁹⁹

el-Hevzenî şiir ve nesir alanında eserler vermiştir. Ne var ki Endülüs Tarihi ve Edebiyatı alimlerince zikredilen ve kasidelerden müteşekkil bir koleksiyon dışında müstakil bir divanına rastlanılamamıştır.

***İstisrâh* Şiirine Katkıları:**

İstisrâh şiirine katkısı, hicri 456 yılında Frenkler Berbuşter şehrini ele geçirdiklerinde Abbâd el-Mu‘tazîd’a yazdığı ve onu cihada teşvik ettiği bir risalesi aracılığıyla olmuştur. Bu eserinde nesir ve şiir iç içe geçmiştir. Bize göre bu el-Hevzenî’nin *istisrâh* şiiri anlamında yazdığı son metindir. Zira bu mektuptan sonra Abbâd el-Mu‘tazîd el-Hevzenî’den İşbilye sarayında kendisine katılmasını talep etmiş, o da hicri 458 yılında buraya yerleşmiştir. el-Mu‘tazîd onu hoşnutlukla karşılamış ve devlet kademelerinde yüksek bir görev tevdi etmiştir. Fakat tüm bunlar el-Hevzenî’yi ölüme götüren basamaklar olmuştur. Hicri 460 yılı Rebiülevvel ayının

⁹⁸ Hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. ez-Zîrikî, *el-A‘lâm*, 5/44.

⁹⁹ el-Merâkeşî, *el-Mu‘cib fî Telhîsi Ahbâri’l-Mağrib*, 239.

11'i Cuma günü Abbâd el-Mu'tazîd el-Hevzenî'yi huzuruna çağırmiş ve kendi elleriyle öldürmüş, gasline de cenaze namazına da izin vermeksizin sarayına defnettirmiştir.

el-Hevzenî *istisrâh* için kaleme aldığı risalesindeki beyitlerde şöyle demektedir:

أَعْبَادُ ضَاقَ الدَّرْعُ وَاتَّسَعَ الْحَرْقُ وَلَا غَرْبَ لِلدُّنْيَا إِذَا لَمْ يَكُنْ شَرْقُ

وَدُونَكَ قَوْلًا طَالَهُ وَهُوَ مَقْصَرٌ فَلِّلْعَيْنِ مَعْنًا لَا يُعْبِرُهُ النَّطْقُ¹⁰⁰

Ey 'Abbâd, Zor bir duruma düştük, gedik büyüdü,

Şayet doğu olmasaydı batı da olmazdı.

Sözümüz azdır ancak özdür,

Gözler manayı görür de sözler anlatamaz.

Bu risalede bir fıkıhçı olan el-Hevzenî'nin, eski dostu 'Abbâd'dan yardım talebinde bulunduğunu, onu vassfederek ve överek başladığını, ardından beldedeki durumu ve uğradıkları zulmü tasvir ettiğini görmekteyiz. Ona göre sahip olduğu güç ve hakimiyeti dolayısıyla Berbuşter'nun başına gelen bu musibeti ancak 'Abbâd defedebilirdi. Zira o dönemde Endülüs'teki Benî 'Abbâd Krallığı, Mulûku't-Tavâif içinde en güçlüsü, coğrafya olarak en geniş ve ordu olarak da en büyüğüdü.¹⁰¹

Risale her ne kadar yüce bir amaçla yazılmış olsa da el-Hevzenî'nin Abbâd tarafından öldürülmesine sebep olmuştu. Bu sebeple el-Hevzenî Mulûku't-Tavâif'ten yardım talep ederek ve onları birlik olmaya çağırarak bir anlamda kendi hayatını Endülüs için feda etmiş oluyordu. Fakat otorite ve güç sevgisi ile bölge hakimleri arasındaki çekişmeler hakka davet eden kimselerin sonunun gelmesine sebep oluyordu. Öyle ki Frenklerin eliyle ölmeyenler Mulûku't-Tavâif'in elinde ölüyor ve sonunda tüm Endülüs ölümle karşı karşıya geliyordu.

¹⁰⁰ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelus er-ratîb*, 2/93.

¹⁰¹ İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini ehli'l-Cezîra*, 3/523.

2.1.1.2.İbnu'l-‘Assâl et-Tuleytulî (v.487/1094)

‘Abdullâh b. Ferac b. Ğazlûn, Ebû Muhammed el-Yahsubî et-Tuleytulî İbnu'l-‘Assâl’ın doğum tarihine Terâcim kitaplarında rastlanmamakla beraber el-Hevzenî ile aynı dönemde yaşamıştır. el-Hevzenî ve İbnu'l-‘Assâl Endülüs’te *istisrâh* konusunun öncü isimlerindendir.

İbnu'l-‘Assâl Tuleytule (Toledo) ahalisinden olup künyesi Ebû Muhammed’dir. Endülüs halkının pek çoğundan rivayet etmiştir. Kendisinden rivayet ettiği isimlerden biri İbn ‘Abdi’l-Berr’dir. Fasih bir dili olan İbnu'l-‘Assâl’ın bir tefsir meclisi bulunmaktaydı. Yaklaşık seksen yaşlarında iken hicri 487 yılında vefat etmiştir¹⁰².

İstisrâh Şiirine Katkıları:

Endülüs’teki istikrarın bozulmasına sebep olan Berbuşter krizi döneminde İbnu'l-‘Assâl durumu tasvir eden bir şiir kaleme almış ve Endülüs yöneticilerini ödü kopan korkaklar olarak niteleyerek kışkırtıcı bir üslupla onları yardıma çağırmıştı. Şiirde şu ifadeler yer almaktadır:

وَلَقَدْ رَمَانَا الْمُشْرِكُونَ بِأَسْهُمٍ	لَمْ تُحِطْ لَكِنْ شَأْنَهَا الْإِصْمَاءُ
هَتَكُوا بِحَيْلِهِمْ قُصُورَ حَرِيمِهَا	لَمْ يَبْقَ لَا جَبَلٌ وَلَا بَطْحَاءُ
جَاسُوا خِلَالَ دِيَارِهِمْ فَلَهُمْ بِهَا	فِي كُلِّ يَوْمٍ غَارَةٌ شَعْوَاءُ
بَاتَتْ قُلُوبُ الْمُسْلِمِينَ بِرُغْبِهِمْ	فَحَمَاتُنَا فِي حَرِيمِ جُبْنَاءِ ¹⁰³

Müşrikler oklarıyla bize saldırdılar da,

Okları şaşmadan her yeri delip geçti.

Sarayların haremelerini atlarıyla çiğnediler de,

Ne bir dağ bıraktılar ne de bir ova.

¹⁰² Lisânüddin, İbn'l-Hatîb, *El-İhâta Fî Ahbâri Ğırnâta*, (Beyrut: Darul' Kütübil İlmiyye, 1997), 3/353.

¹⁰³ Himyerî, *er-Ravzu 'l-mi 'îâr fî haberî 'l-aqtâr*, 40.

Onların diyarlarına sızmışlar,

Her gün akıllarına estikleri gibi saldırı yaptılar.

Müslümanların kalpleri korku içinde kaldı,

Çünkü savaşlarında bizi himaye edenler korkaktırlar

Bu beyitlerde yardım çağrısı çok açık olmamasına rağmen, üzerlerine düşeni yapmaları konusunda yöneticilerin korkaklıkla nitelenmesi onları, hızlı bir şekilde bu şehri kurtarmaya sevk etmiştir. Özellikle de aralarında güç gösterisi hususunda çekişme içinde olmaları dolayısıyla bunun dışında bir durumla nitelendiklerinde hemen aksini ispat etme çabasına gireceklerdi. Böylelikle Berbuşter şehrine yardım edilmiş olacaktı.

İbnu'l-‘Assâl alçaklık, zillet ve kutsal şeylere saygısızlık anlamlarına işaret eden sıfatları kullanmıştır. Bu durum muhakkak surette yardım talebi ve çağrısına bir işaret olmalıdır. Şair bu üslubuyla yöneticiler ve emirler nezdinde cömertlik duygularını galeyana getirme çabasındadır.

Yukarıda aktarılan beytler hedefine ulaşmış, Endülüs yöneticileri Berbuşter’i kurtarmak için hızlıca harekete geçmişlerdi. Bu risale Sarakusta (Zaragoza) kralı Ahmed b. Suleymân b. Hûd’a ulaştığında askerlerini toplamış ve Berbuşter’e doğru yola çıkarak Hristiyanlarla savaşan ‘Abbâd’a katılmıştı. Allah’ın izniyle hicri 457 yılında fetih onların elinde gerçekleşti ve bu nedenle “Muktedir Billah” olarak adlandırıldı. Hristiyanların Berbuşter’daki hakimiyet süresi 9 aydı¹⁰⁴.

2.1.1.3.Ebû İshâk İbn Hafâce (h.450-533/m.1058-1138)

Belagatiyle ön plana çıkan yazarlardan olan İbn Hafâce’nin şiirleri genellikle bahçe ve tabiat manzaraları tasvirine dayanmaktadır. Belensiye’nin (Valencia) Şakr

¹⁰⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. el-Himyerî, *Sıfatu Cezîrati*’l-Endelus, 1/41.

(Alcira) adasındandır. Hicri 533 yılında 82 yaşında vefat etmiştir¹⁰⁵. İbn Hafâce'nin matbu halde olan meşhur bir divanı bulunmaktadır.

İstisrâh Şiirine Katkıları:

İbn Hafâce *istisrâh* türüne katkı sağladığı kasidesini Belensiye'nin Hristiyanlar tarafından ilk kez ele geçirildiği olay sırasında hicri 488 (m.1095) yılında kaleme almıştır. Kasidesinde şu ifadelerle yer vermektedir:

وَحَا مَحَاسِنُ الْبَلَى وَالنَّارِ	عَائَتْ بِسَاحَتِكَ الْعِدَا يَا دَارُ
طَالَ اعْتِبَارُ فَيْكِ وَاسْتِعْبَارُ	فَإِذَا تَرَدَّدَ فِي جَنَابِكَ نَاطِرُ
وَتَمَخَضَتْ بِخَرَابِهَا الْأَقْدَارُ	أَرْضٌ تَقَاذَفَتْ الْخُطُوبُ بِأَهْلِهَا
لَا أَنْتِ أَنْتِ وَلَا الدِّيَارُ دِيَارُ ¹⁰⁶	كُتِبَتْ يَدُ الْحِدَاثَانِ فِي عَرَصَاتِهَا

Ey yurt! Düşman senin sahanı dağıtmış,

Ateş ve bela senin güzelliğini imha etmiş.

Eğer bakan kişi senin etrafını tefekkür ederse

Seni ibret ve örnek alır.

Yeryüzü onun ehlini musibetlere savurdu,

Onun kaderinde sadece harap varmış.

Çocuklar bile duvarlarına şu ifadeyi yazmışlardır:

Ne sen sensin, ne de bu yurt bir yurttur.

İbn Hafâce'nin bu beyitlerde yaptığı tasvir, kuşatma sonrası Belensiye halkının yaşadığı acıyı ortaya koymaktadır. Şair, içerisinde yetiştigi ve hayatının güzel bir parçasını oluşturan bu şehrin durumundaki değişimden şikâyet etmektedir. İbn Hafâce Belensiye'nin başına gelenleri krallara, emirlere ve alimlere şikâyet ederek bu şiirini

¹⁰⁵ Bk. Hayruddîn ez-Zirîklî, *el- A'âm*, 4/57.

¹⁰⁶ Ebû İshâk, İbn Haffâce, *ed-Dîvân*, thk. 'Abdusselâm el-Herrâs (Tunus: ed-Dâru't-Tûnisiyye li'n-Neşr, 1985).

onlara göndermiştir. Bu yardım çağrısı olumlu sonuçlanmış ve düşüşünden iki sene sonra şehir geri alınmıştır.

2.1.1.4.Ebû Ca'fer el-Vakkaşî el-Endelusî (ö.574/1187)

Ebû Ca'fer Ahmed b. Abdirrahmân el-Vakkaşî. Nisbesi Talabeyra (Talavera de la Reina) bölgesindeki Vakkaş'a (Huecas) dayanmaktadır. Ceyyân (Jaén) valisi emir İbrahîm b. Muhammed b. Hemuşk'un [Hemochico, Benî Hûd döneminde müslüman olan dedeleri] veziri olarak görevlendirildi. İbn Hemuşk hicri 577 yılında Gırnâta'dan ayrıldığı ve Muvahhidler'den korktuğundan dolayı Ceyyân'dan uzaklaşmak zorunda kaldığında bölgenin idaresini el-Vakkaşî'ye devretmiştir. el-Vakkaşî Muvahhidlerin bölgeye saldıracağı zamana dek bölgenin yöneticiliğini sürdürmüştür. İbn Hemuşk Muvahhidlerin yöneticilerinden biri olunca hicri 564 yılında el-Vakkaşî'yi Merâkeş'e elçisi olarak göndermiş, o da vefatına kadar burada kalmıştır.¹⁰⁷

İstisrâh Şiirine Katkıları:

el-Vakkaşî *istisrâh* türüne katkı sağladığı şiirini, Endülüs halkının Kuzey Afrika ahâlisinin kendilerine yardımına alıştığı bir dönemde, Muvahhidler Devleti'nin Kuzey Afrika'ya hakim olduğu dönemde Ebu Ya'kûb'a¹⁰⁸ göndermiştir. Şiirinde Ebu Ya'kûb'u yardıma çağırarak şöyle demektedir:

فَأَبْصُرْ شَمْلَ الْمُشْرِكِينَ طَرِيدًا	أَلَا لَيْتَ شِعْرِي هَلْ يُمْدِدُ لِي الْمَدَى
يُعِيدُ عَمِيدَ الْكَافِرِينَ عَمِيدًا	وَيَغْزُو أَبُو يَعْقُوبَ فِي شَنْتِ يَاقِبٍ
فَيَتَرْكُهُمْ فَوْقَ الصَّعِيدِ هُجُودًا ¹⁰⁹	وَيُلْقِي عَلَيَّ إِنْجِمْهُمْ عَبَاءً كَلْكَلٍ

¹⁰⁷ Hayatı için bk. ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubela*, 3/ 257.

¹⁰⁸ el-Merâkeşî, *el-Mu'cib fî Telhîsi Ahbâri'l-Mağrib*, 306.

¹⁰⁹ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelus er-ratîb*, 2/478.

Umarım ki ömrüm uzun olacak,

Göreceğim müşriklerin birliklerinin parçalandığını

Şent Yakub 'u¹¹⁰ Ebu Yakub gazveder.

Tekrardan kafirlerin güçlerini yere serer

Haçlılar üstünde çok çetin bir acı tattırıyor,

Ve onları yerin üzerinde serili bırakıyor.

Bu sade dille el-Vakkaşî, her bir Müslümanın arzuladığı zaferi göreceği güne kadar yaşamayı temenni ettikten sonra Hristiyanların Belensiye’de Müslümanlara neler yaptığını bildirmektedir. Mağrib’teki Muvahhidlerin Emiri Ebû Ya’kûb’u zikrederek dolaylı bir yardım çağrısında bulunduğunu görmekteyiz. Zira bazı şairlerin yaptığı gibi doğrudan ismiyle seslenişte bulunmamıştır. Fakat onu bu yönde meylettirmek ve müslümanların kendisinin yardımını beklediğini açıklamak için ismiyle telmihte bulunmuştur. Burada el-Cezîratu’l-Hadrâ’ ahalisi adına yardım çağrısında bulunan bizzat şairdir. Kendinden yardım istenen ise Muvahhidlerin Emiri Ebû Ya’kûb’dur.

2.1.1.5.İbnu’l-Ebbâr el-Kudâ’î (h.595-658/m.1199-1260)

Muhammed b. ‘Abdillâh b. Ebî Bekr el-Kudâ’î, Belensiye halkından bir edebiyatçıdır. Frenklerin Belensiye’yi işgal etmesi üzerine buradan ayrılmış ve Tunus’a yerleşmiştir. Sultan Ebû Zekerîyyâ kendisine yakın ilgi göstermiş ve risalelerinde imzasını yazmakla görevlendirmiştir. Ebû Zekerîyyâ vefat edip yerine oğlu Mustansır geldiğinde onun yanında da aynı görevine devam etmiştir. Daha sonra Mustansır İbnu’l-Ebbâr’ın meclislerde kendisi aleyhinde konuştuğu haberini alarak yakalanmasını emretmiştir. Bu olay sonrasında İbnu’l-Ebbâr Tunus’ta mızraklarla vurularak öldürülmüştür.¹¹¹

¹¹⁰ Şehir (Shinnet Yaqab), H. 386 yılında Mansûr İbn Ebû Âmir tarafından fethedildi. İspanya’da bir şehri “Santiago De Compostela”.

¹¹¹ ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nubela*, 5/233.

İbnu'l-Ebbâr'ın siyer ve terâcim alanında eserleri bulunmaktadır.

İbnu'l-Ebbâr otuz yaşına geldiğinde siyasi işlerde görev almaya başlamıştır. Berşelûne kralı Jaime el Conquistador'un ordusu hicri 635 yılının (m.1238) Ramazan ayında Belensiye'yi kuşattığında bölgenin emiri Zeyyân b. Merdenîş, İbnu'l-Ebbâr'ı bir heyet eşliğinde gönderip kendilerine katıldıklarını ve biat ettiklerini haber vererek Hafsiler Devleti'nin sultanı Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Vâhid el-Hafsî'den yardım istemişti. İbnu'l-Ebbâr Hafsilerin sultanı önünde ilk beyitleri şu şekilde olan kasidesini inşad etmiştir:

أَدْرِكْ بِحَيْلِكَ حَيْلَ اللَّهِ أُنْدُلُسًا إِنَّ السَّبِيلَ إِلَى مَنَاجَاةَا دَرَسَا¹¹²

Atın ve Allah'ın atıyla Endülüs'e yetiş,

Şüphesiz onu kurtacağın yol bir iyiliktir.

Bu kaside onun, Belensiye Müslümanlarına yardım etmek üzere bir filo göndermesine sebep olmuşsa da teslim olmak zorunda kalan kuşatma altındaki şehri kurtarmak mümkün olmadı. Bu dönemde İbnu'l-Ebbâr tüm aile fertleriyle beraber Belensiye'den ayrılmış ve hicri 636 yılında Tunus'a doğru yola çıkmıştır. Burada Hafsiler Devleti'nin sultanı nezdinde servet ve başarıya kavuşmuştur.

İstisrâh Şiirine Katkıları:

İbnu'l-Ebbâr'ın *istisrâh* konusuna önemli katkıları olmuştur. Kasidelerinden bir kısmı şöhret bulmuş ve Endülüs'te *istisrâh* konusunun sembolü haline gelmiştir. Matbu halde bir divanı bulunmaktadır. *İstisrâh* konusuna dair yazdığı eserlerinden biri Belensiye'ye yapılan saldırının başlangıcında el-Hafsî'a "Tunus'da" yazdığı *istisrâh* kasidesidir.¹¹³ Bu eserini, bölgenin emiri kendisini Kuzey Afrika'ya gönderdiğinde kaleme almış ve sultanın önünde inşad etmiştir:

أَدْرِكْ بِحَيْلِكَ حَيْلَ اللَّهِ أُنْدُلُسًا إِنَّ السَّبِيلَ إِلَى مَنَاجَاةَا دَرَسَا

¹¹² İbn'l-Ebbâr, *ed-Dîvân*, 63.

¹¹³ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelus er-ratîb*, 2/460.

وَهَبْ لَهَا مِنْ عَزِيزِ النَّصْرِ مَا التَّمَسَتْ فَلَمْ يَزَلْ مِنْكَ عِزُّ النَّصْرِ مُلْتَمَسًا¹¹⁴

Atın ve Allah 'ın atıyla Endülüs 'e yetiş,

Şüphesiz onu kurtacağın yol bir iyiliktir.

Onu bekleyen aziz zaferi ona hediye et,

O aziz zafer hâlâ senden beklenen bir umuttur.

İbnu'l-Ebbâr'ın Belensiye'nin düşüşünden sonra el-Hafsî'yi teşvik etmek amacıyla yazdığı bir başka kasidesi daha bulunmaktadır¹¹⁵. Kasidede şöyle demektedir:

وَأَجْعَلْ طَوَاغِيَتِ الصَّلِيبِ فِدَاءَهَا نَادَتْكَ أَنْدَلُسُ فَلَبَّ نِدَاءَهَا

تَرَدَّدَ عَلَى أَعْقَابِهَا أَرْزَاءُهَا¹¹⁶ وَاشْدُدْ بِجَلْبِكَ جُرْدَ حَيْلِكَ أَرْزَهَا

(Ey Ebû Hafs) Endülüs çağırıdı seni, cevap ver çağırısına,

Haçlı tağutları kurban et ona.

Güçlü atlarını tut getir teselli et onu,

Öyle ki musibetlerini defedeceksin.

.2.1.1.6.Ebu'l-Hasen Hâzim b. Muhammed b. el-Hasen b. Muhammed el-Kartâcennî (h.608-684/m.1211-1285)

Ebu'l-Hasen el-Kartâcennî, Kartâcenne (Carthagene) ahalisinden olup şair ve edebiyatçıdır. Kartâcenne ve Mersiyye'de öğrenim görmüş, Gırnata ve İşbîliyye alimlerinden dersler almıştır. Babası kırk yıl boyunca Mersiyye'nin kadılığı görevini yürütmüş, Kartâcenne'nin düşüşünün ardından beldesini terk ederek hicri 637 yılında (m.1239) önce Merâkeş'e ve ardından, Hafsiler Devleti döneminde Tunus'a gitmiştir. Burada Ebû Zekeriyâ el-Hafsî'ye ve sonra oğlu el-Mustansır Billâh'a methiye yazmıştır. Eserlerinden biri *Minhâcu'l-Buleğâ'* ve *Sirâcu'l-Udebâ'* isimli eseridir.

¹¹⁴ İbn'l-Ebbâr, *ed-Dîvân*, 63.

¹¹⁵ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelus er-ratîb*, 2/497.

¹¹⁶ İbnu'l-Ebbârî, *ed-Dîvân*, 10.

Nahiv alanında bir kasidesi, Hz. Peygambere yazdığı methiyeleri ile Tunus’u methettiği kasideleri bulunmaktadır. Bu eserleri küçük bir divanda bir araya getirilmiş olup matbu haldedir.¹¹⁷

İstisrâh Şiirine Katkıları:

Ebu’l-Hasen el-Kartâcennî’nin Endülüs’te Hafsiler Devleti’ne yaptığı yardım çağrısı Endülüslü bir heyet adına gönderilmiş bir elçi gibiydi. Kasidede yer alan beyitlerden bazıları şu şekildedir:

نَصْرًا يَدُومُ عَلَى الزَّمَانِ مُؤَزَّرَا	وَرَجَاؤَا لَأَنْدَلُسٍ وَأَهْلِهَا بِكُمْ
أَشْلَاءَ طَاغِيَةِ النَّصَارَى الْأَسْبَرَا	بَعْدَ الْجَزِيرَةِ نُصْرَةً تَفْرِي بِهَا
وَبَأَنْ تُرِيقَ لِنَصْرِهَا كَأَسَ الْكَرَى ¹¹⁸	أَنْتَ الْحَقِيقُ بَأَنْ تُلِيَّ صَوْتَهَا

Endülüs ve halkı sizden rica eder,

Hiç düşmeyecek uzun süreli bir zafer.

Ada’dan sonra gelen başka bir zafer bitirir,

Zalim Haçlı tağut parçalarını.

Onun sesine cevap veren gerçek sensin,

Onun zaferi için zulmün bardağını döken.

2.1.1.7.Ebû Muhammed ‘Abdulahak b. ‘Atiyye (h.481-541/m.1088-1147)

İbn ‘Atiyye olarak bilinen müfessir fakih, muhaddis ve kadıydı. Edebiyat alanında da çok yetenekliydi. Murabıt ordularında pek çok savaşa katılmıştır. İbn ‘Atiyye, Yûsuf b. Tâşfîn ve Mulûku’t-Tavâif arasındaki ayrılıkların şiddetlendiği dönemde hicri 481 yılında (m.1088) Gırnata’da dünyaya gelmiştir. Gençlik yıllarında Murabıtlar ve Muvahhidler arasındaki siyasi çekişmeler ile Hristiyanlarla

¹¹⁷ Bk. Hayruddîn ez-Ziriklî, *el- A ‘lâm*, 2/159.

¹¹⁸ Ebu’l-Hasen el-Kartâcennî, *ed-Dîvân*, thk. Osman K’aak (Beyrut: Dâru’s-Sekâfe, 1990), 67.

Müslümanlar arasındaki savaşların gölgesinde yaşamıştır. Hicri 542 yılında Lûrca kalesinde vefat etmiştir.¹¹⁹ Eserlerinden biri *el-Muharriru'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz* isimli eseridir.

İstisrâh Şiirine Katkıları:

İbn 'Atiyye'nin Murabıtların emiri Yûsuf b. Tâşfin'e özel olarak yazdığı bir şiiri bulunmaktadır. Eserini Meyûraka'nın (Mallorca) Haçlılar karşısında düştüğü dönemde hicri 509 yılında (m.1106) kaleme almış, Murabıtların emirinden yardım ve medet istemiş olup işgal ve zulümden kendilerini kurtarması için yardım çağrısında bulunmuştur. Şiirinde şu ifadelere yer vermiştir:

وَحَوْ أَمِيرِ الْمُسْلِمِينَ تَطَامَحَتْ	نَوَاطِرُ آمَالٍ وَأَيْدِي رَغَائِبِ
مِنَ النَّاسِ تَسْتَدْعِي حَفِيزَةَ عَدْلِهِ	لِصَدْمَةِ جَوْرِ فِي مَيُورَقَ قَاصِبِ ¹²⁰

Müslümanların emiri ihtirasla bakar,

Umutlu gözler ve rağbetli eller.

İnsanlar onun daimi adaletini çağırır,

Mayurka'daki¹²¹ keskin şok edici zulüm için.

Bu beyitlerde şair yardım çağrısını açıkça yapmış ve yardım talep edilen kişi de açıkça zikredilmiştir.

2.1.1.8.İbn Tufeyl el-Kaysî Ebû Bekr Muhammed b. 'Abdilmelik (h.494-581/m.1100-1185)

Endülüslü bir filozof olan İbn Tufeyl Vâdî Âş'da (Guadix) dünyaya gelmiştir. Gırnata'da tıp eğitimi almış ve hicri 558 yılında Muvahhidilerin sultanlarından Ebû

¹¹⁹ Bk. Hayruddîn ez-Ziriklî, *el- A 'lâm*, 3/282.

¹²⁰ el-Feth b. Hâkân, *Kalâidu'l-'ikyân* (Ürdün: Mektebetu'l-menâr, 1989), 1/212.

¹²¹ Mehmet, Özdemir, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 17 Temmuz 2022). <https://islamansiklopedisi.org.tr/mayurka>.

Ya'kûb Yûsuf'un tabibi olmuştur. Merâkeş'te vefat edinceye dek bu vazifesini sürdürmüştür. İbn Tufeyl, meşhur felsefi roman *Hayy bin Yakzân*'ın yazarıdır.

Merâkeşî *el-Mu'cib* adlı eserinde şöyle demektedir: "*Onun Felsefe çeşitlerine dair tasniflerini gördüm. (Aynı şekilde) ona ait Psikoloji alanındaki bir risalenin müellif nüshasını (kendi hattıyla yazılmış halini) gördüm. Kendisinin 7700'den fazla beyitten oluşan Tıp alanında (yazılmış) bir şiiri bulunmaktadır. İbn Tufeyl ile Filozof İbn Rüşd arasında ilaç üretimi hakkında yaptıkları ve İbn Rüşd'ün bir kitapta bir araya getirdiği münazaralar vardı*"¹²². Fransız araştırmacı Léon Gauthier'nin *İbn Tufeyl'in hayatı ve eserlerine dair Fransızca kaleme alınmış bir kitabı bulunmaktadır*".¹²³

İstisrâh Şiirine Katkıları:

İbn Tufeyl'in *istisrâh* konusundaki eseri, arkadaşı Sultan Ebû Ya'kûb'un isteği üzerine kaleme alınmıştı. Eserinde Müslümanları Endülüs'te cihada ve düşmanların eziyet ve azabı altında acı çeken kardeşlerine yardım etmeye davet ediyordu:

أَقِيمُوا صُدُورَ الْحَيْلِ نَحْوَ الْمَغَارِبِ لِعَزْوِ الْأَعَادِي وَاقْتِنَاءِ الرَّغَائِبِ
وَادْكُوا الْمَذَاكِي الْعَادِيَاتِ عَلَى الْعِدَا فَقَدْ عَرَضَتْ لِلْحَرْبِ جَرَدَ السَّلَاحِ¹²⁴

Batı'ya doğru atları yollayın

Düşmanları gazvetmeye ve ganimetleri elde etmek için

Düşmanı hızlı atlarla ezin

Ateş saçan atlar savaş için yola çıktı.

Burada yardım çağrısı nida şeklinde yapılmış, Müslümanların tamamına yönelik olmak üzere çoğul ifadeler kullanılmıştır. Fakat bu çağrı özelde, coğrafi yakınlığı ve Endülüs'e ulaşma kolaylığı dolayısıyla Kuzey Afrika'yadır.

¹²² el-Merâkeşî, *el-Mu'cib fî Telhîsi Ahbâri'l-Mağrib*, 76.

¹²³ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubela*, 5/249.

¹²⁴ *Înân*, *Devletü'l-İslâm fî'l-Endelüs*, 4/60.

2.1.1.9.İbn ‘Ayyâş Muhammed b. ‘Abdil‘azîz b. ‘Abdillâh et-Temîmî (h.550-618/m.1155-1221)

İbn ‘Ayyâş edebiyatçı ve şair olup Almería bölgesinde yer alan Burşâne (Purchena) beldesi ahalisindendir. Merâkeş’te ikamet etmiş ve hicri 618 yılında burada vefat etmiştir¹²⁵. Devlette aldığı görevlere gelince hicri 586 yılında Mağrib’te Sultan ‘Abdulmu’min b. ‘Alî el-Muvahhidî’nin katipliği vazifesine getirilmiştir. Daha sonra sultanın oğlu Muhammed ve torunu Yûsuf’un yönetimleri döneminde de görevine devam etmiştir. Bilhassa inşa yazan İbn ‘Ayyâş’ın kendine has bir yazı üslubu bulunmaktaydı. Katipler bu üslubun yöneticiler nezdinde hüsnü kabulle karşılandığını gördüklerinden dolayı onun bu üslubunu devam ettirmişlerdi.¹²⁶

İstisrâh Şiirine Katkıları:

İbn ‘Ayyâş *istisrâh* şiirlerinde din ve Arap milliyetçiliğini iç içe kullanmıştır. Sultan ‘Abdulmu’min’in emriyle kaleme aldığı kasidelerinden birinde, Frenklerle savaşında Endülüs’ün yanında olup ona katıldıkları için Arap kabilelerinden hoşnutluğunu dile getirmektedir. Zira Endülüs’te Araplardan ve Benî Hilâl kabilesinden oluşan kalabalık bir ordu tesis edilmişti. Her ne kadar bir müddet bu kabilelerle savaşmış olsa da daha sonra onlarla yazışarak hoşgörülü bir şekilde davranmış, onlar da Sultan ‘Abdulmu’min’in yanında cihada katılmışlardı.

İbn ‘Ayyâş, sultanın ordusuna katılmaları için Arap kabilelerine çağrıda bulunduğu 33 beyitlik bir *istisrâh* kasidesi kaleme almıştır. Zira amaçları ve gayeleri aynıydı: İslam düşmanlarıyla savaşmak. İbn ‘Ayyâş kasidesinde şöyle demektedir:

وَقُودُوا إِلَى الْهَيْجَاءِ جُرَدَ الصَّوَاهِلِ

أَقِيمُوا إِلَى الْعِلْيَاءِ هُوجَ الرِّوَاكِ

وَشُدُّوا عَلَى الْأَعْدَاءِ شِدَّةَ صَائِلِ

وَقُومُوا لِنَصْرِ الدِّينِ قَوْمَةَ ثَائِرِ

Yükseklere doğru bineklerin kasırgalarını hazırlayın,

Kışneyen atları cenke doğru sürün.

¹²⁵ ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubela*, 3/208.

¹²⁶ el-Merâkeşî, *el-Mu‘cib fî Telhîsi Ahbâri’l-Mağrib*, 193.

Dine yardım için bir devrimcinin kalkışı gibi kalkın,

Şaha kalkar gibi düşmanların üzerine basın.

Kasidede yardım çağrısı ve yöneltildiği merci açıktır. Sultandan kabilelere yani devletin yüksek bir kademesinden kabilelerin geneline yapılmasına rağmen kaside bir yönüyle mustazafların diliyle yazılmıştır. Ayrıca sultan bunun yazılmasını, düşmanlarla başa çıkmakta zaafa düştüğünü hissettiğinde emretmiştir ki böylece *istisrâhın* anlamı da yani zayıf olandan güçlü olana yapılması durumu da gerçekleşmiş olmaktadır.

2.1.1.10. Ebû İshâk İbrâhîm b. Sehl el-İsrâ'îlî el-İşbîlî (h.609-649)

İbn Sehl aslen Yahudi olup daha sonra İslam'a girmiştir. Mağrib'in en uç kısmında yer alan Sebte'nin sakinlerindendir. *Nefu't-Tîb* isimli eserin müellifi, İbn Sehl hakkında şöyle demektedir: Kırk yaşındayken denizde boğulmuştur. İbnu'l-Murahhal onun boğulmasıyla ilgili uzunca bir hikâye anlatmaktadır. Özetle şu şekildedir: (İbn Sehl) Sebte emiri Ebû 'Alî b. Hallâs'ın katiplerinden biriydi. Onu, oğlu Mustansır'la beraber Tunus kralına göndermiş ve (bu yolculukta) şiddetli dalgalar nedeniyle ikisi de denizde batmışlardı. Mustansır İbn Sehl'in boğulduğu haberini alınca şöyle demişti: İnci vatanına geri döndü.¹²⁷

İbn Hicce el-Hamevî'nin *Bulûğu'l-Emel* adlı eserinde zikrettiğine göre İbn Sehl'in, önemli günlerde söylenen bir halk şiiri biçimi olan Zecel türünde yazılmış bir şiiri bulunmaktadır¹²⁸. Ancak şair muvaşşahalarıyla meşhurdur.

İbn Sehl'in 1985 yılında *el-Câmi'atu't-Tûnusiyye* tarafından basılmış bir divanı bulunmaktadır.¹²⁹

¹²⁷ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelus er-ratîb*, 3/526.

¹²⁸ el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, 4.

¹²⁹ İbn Sehl'in şiirlerinin bir araya getirildiği bir divanı olup divanın tahkikli neşri 1985 yılında *el-Câmi'atu't-Tûnusiyye* tarafından yapılmıştır.

İstisrâh Şiirine Katkıları:

İbn Sehl'in divanında, müslümanların geneline yardım çağrısında bulunduğu, herhangi bir komutan, emir ya da belli bir kabileyi zikretmediği bir kaside dışında *istisrâh* konusuna dair hiçbir esere rastlanmamıştır. Bu kasidesinde Müslümanların gönüllerini çelip meylettirmek için din etkenini kullanmıştır.

نادى الجهادُ بكم لنصرٍ مُضمرٍ ييدو لكم بينَ العتاقِ الضميرِ

خلُّوا الديارَ لدارِ خُلدٍ واركبوا غمَرَ العجاجَ إلى النعيمِ الأخضرِ

وتسَوَّغوا كَدَرَ المناهلِ في السرى ترووا بماءِ الحوضِ غيرَ مكدَّرٍ¹³⁰

Saklı bir galibiyet için çağırdı,

Zorluk ve darlık içerisinde görüncek olan cihat.

İzzetli bir ev için bırakın evlerinizi,

Naim cennetlerine doğru tozu dumana katın.

Dayanın zorluklulara bu yolda hedeflere ulaşmak için,

Doya doya Havza'dan safi bir su içebilirsiniz.

İşbîliye halkının dilinden yazılmış olan bu kasidede Mağrib halkına, emirlerine ve önderlerine yardım çağrısında bulunmaktadır. Halk her şeyi kaplayan büyük sıkıntılarını tasvir etmekte, Mağrip halkının çok geç olmadan kendilerine yardım etmelerini ve destek vermelerini istemektedir.¹³¹

2.1.1.11.Ebu'l-Mutarraf Ahmed b. 'Abdillâh b. 'Amîra el-Mahzûmî (h.582 656/m.1186-1258)

Ebu'l-Mutarraf Şakr (Alcira) adasında dünyaya gelmiş, Belensiye'de ikamet etmiştir. Belagat ve hadis alimidir. Eryûle, Şâtibe (Játiva), Meknâse, Kâbus ve

¹³⁰ Ebû İshâk İbrâhîm, Ibnu Sehl, *ed-Dîvân*, thk. Yousry Abdul Ghani (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye), 1985.

¹³¹ İnân, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs*, 4/428.

Kasantîne beldelerinde kadılık yapmıştır. Becâye’de (veya Bicâye) bir müddet ikamet etmiş ve burada ders vermiştir. Hicri 658 (veya 656) yılı Zilhicce ayının yirmisinde Tunus’ta vefat etmiştir. Merâkeş’te er-Raşîd Ebû Muhammed ‘Abdulvâhid’in yanında kısa bir süre katıplık yapmış, sonra emir kendisine Merâkeş’teki Melyâne bölgesinin kadılığı görevini vermiştir. Bir müddet sonra Ribat’ın uzak bölgelerine nakledilmiş, ardından Afrika’ya (el-Cezâir) yolculuk etmiştir. Becâye’ye Emir Ebû Zekeriyâ Yahyâ’nın huzuruna gitmiş, daha sonra Tunus’ta yer alan Kâbus şehrine geçmiştir.¹³² Dr. Ebû ‘Abdillâh b. Hâni’ es-Sebtî yazılarını ve bunlar dışında kalan şiirlerini iki cilt halinde derlemiş, eseri *Buğyetu’Mustatrif* ve *Ğunyetu’l-Mutetarrif* şeklinde adlandırmıştır.¹³³

İstisrâh Şiirine Katkıları:

Ebu’l-Mutarraf’ın risaleleri, Dr. Muhammed b. Şerîfe tarafından derlenmiş olup¹³⁴, bu derleme içerisinde *istisrâh* konusu kapsamında olanlar da dahil olmak üzere tüm edebi konularda yazılmış eserlerinin örnekleri yer almaktadır. Ebu’l-Mutarraf Belensiye hadisesine ve şehrin Hristiyanlar karşısında düşüşüne şahitlik etmiştir. Şeyh Ebû Ca’fer b. Umeyye’ye bir risale göndermiş ve şöyle demiştir:

وَيَا أَهْلَ وِدِّي وَالْحَوَادِثُ تَقْتَضِي	خُلُويَ عَنْ أَهْلِ يُصَافُ إِلَى الْوَدِّ
أَلَا مُتَعَةً يَوْمًا بَعَارِيَةِ الْمَنَى	فَإِنَّا نَرَاهَا كُلَّ حِينٍ إِلَى الرَّدِّ
أَمِنْ بَعْدِ رِزْوٍ فِي بَلَنَسِيَّةٍ ثَوَى	بِأَحْيَائِنَا كَالنَّارِ مُضْمَرَةً الْوَقْدِ
يُرْجَى أَنْكُسُ جَنَّةٍ مِنْ مَصَائِبِ	تَطَاعَنَ فِيهِمْ بِالْمُتَقَفَةِ الْمَلَدِ

Ey sevgili ehlim! Çok şeyler oluyor,

Ehlim olmadığı gibi sevgisi de yok.

Keşke arzu ettiğimden bir şey beni mutlu etse,

¹³² Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb, *el-İhâta fî aḥbâri Ġirnâta*, 86.

¹³³ Muhammed b. Hânî b. Muhammed, Ebû’l-Kâsım, *el-Mağribu’l-Endelüsî*, Thk. Muhammed b. Muâmmar (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2014).

¹³⁴ Muhammed b. Şerîfe, *Ebu’l-Mutarraf el-Mahzûmî* (Rabat: Üniversite Bilimsel Araştırma Merkezi, 1996).

*Çünkü her zaman gerçekleşmediğini görüyoruz.
Belensiye'deki zulüm örtüsünün ardından,
Mahallelerimizdeki büyük yangından sonra.
İnsanlar musibetlerden cenneti mi umut ederler?
Halbuki keskin mızraklarla onları deştiler.*

Ebu'l-Mutarraf aynı zamanda Cezayir'in Tilimsân şehrinde bulunan Muvahhidi Devleti emiri ve Afrika Sultanı İbn 'Abdilmu'min'e de bir yazı göndermişti. Zira Endülüs halkı İbn 'Abdilmu'min'in intikamlarını alacağına dair bir umut besliyordu. Sultanı uzunca methettikten, yönetimi ve emirliğinden övgüyle bahsettikten sonra Belensiye halkının dilinden aktardığı şu ifadelerle ondan yardım talebinde bulunmuştur:

جَمَعَ مِنْ هِمَّتِهِ فِي الرَّائِدِ

نَظَرًا يَكْأَلُ لَيْلَ الرَّاقِدِ

أَيُّهَا الْجَامِعُ مَا قَدْ أَحْرَزُوا

هَذِهِ الْأُمَّةُ قَدْ أَوْسَعَتْهَا

Ey insanları toplayan! Hiç kimse almadı azmini,

Ne üstünde ne de altında.

Sen bu millete öyle bakıyorsun ki,

Uyuyan kişi bile emniyet içerisinde uyur.

2.1.1.12.Mûsâ b. Hârûn b. Mûsâ b. Halef

Hicri yedinci asırda yaşadığı dışında Mûsâ b. Hârûn'un hayatına dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Zira kaynakların naklettiği kasidesi, hicri 646 yılında (m.1248) Hristiyan komutan Alfonso komutasında gerçekleşen ve dokuz ay süren İşbîliye muhasarası hakkındadır.¹³⁵

¹³⁵ Bk. İbn Beşkûvâl, Ebü'l-Kâsım. *Kitâbü 'ş-Şıla fî târîhi e'immeti'l-Endelüs*, 10/512.

İstisrâh Şiirine Katkıları:

Mûsâ b. Hârûn, Hristiyanların İşbîliye muhasarası sırasında bölgenin çektiği sıkıntıları tasvir eden uzunca bir kaside nazmetmiştir. Kasidede Mağrib halkına seslenerek şehrin yardımına koşmalarını istemiştir. Şehrin durumunu vafettikten sonra şu sözlerle yardım çağrısında bulunmuştur:

يَا أَهْلَ وَادِي الْحِمَا بِالْعُدْوَةِ انْتَعِشُوا	هَذَا الدَّمَاءُ فَقَدْ أَشْفَى بِهِ سَقَمًا
فَمَاذَا يُبِطِّئُكُمْ عَنَّا وَحَوْلَكُمْ	أَنْ تُبْصِرُوا دَارَ قَوْمٍ أَصْبَحَتْ رَمًا
وَحَقُّنَا وَاجِبٌ فَالَّذِينَ يَجْمَعُنَا	مَعَ الْجَوَارِ الَّذِي مَازَالَ مُنْتَظَمًا
وَقَدْ دَعَوْنَا فَأَسْمَعْنَا عَلَى كَثَبٍ	بِمَا قَدْ اسْتَنْفَدَ الْقِرْطَاسُ وَالْقَلَمُ ¹³⁶

Ey Fas'taki Himâ Vadisinin ehli! Ayağa kalkın,

Yoksa bu acımız son nefeslerimiz olabilir.

Niye bize geç kalıyorsunuz?

Halbuki görüyorsunuz bazı kavimlerin evleri küll oldu.

O bizim hakkımızdır. Din ise bizi bağlayandır,

Ayrıca hâlâ devam eden komşuluğumuz vardır.

O kadar çağırdık ki sesimizi çok net duydunuz,

O kadar çok yazdık ki ne kalem kaldı ne de kağıt.

Şair bu beyitlerde İşbîliye halkının çektiği sıkıntıları vafetmekte ve Kuzey Afrika halkından Allah için şehri kurtarmalarını istemektedir. Bu dönemde İşbîliye'nin Hristiyanlar tarafından kuşatılmasının üzerinden takriben dokuz ay geçmiştir. Fakat kuşatma gittikçe şiddetlenmiş ve Mağrib halkından yardım istemekten başka çareleri kalmamıştır.

¹³⁶ İnân, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs*, 4/481.

2.1.1.13.Ebu'l-Bekâ' er-Rundî (h.601-684/m.1204-1285)

Endülüslü bir şair olan Ebu'l-Bekâ' er-Rundî aynı zamanda bölgenin kadılarındandır. Feraîz ve Hesap ilimlerinde alim bir şahsiyettir. Kökleri bir Amaziğ kabilesi olan Nefzâve (Nybganii) kabilesine dayanan er-Rundî, Runde (Ronda) ahalisindendir. Çokça Gırnata'ya gidip gelmiş, burada Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'le bir araya gelmiştir. er-Rundî Endülüs'ün düşüşünden önceki dönem edebiyatçılarının sonuncusudur.

İbnu'l-Hatîb, er-Rundî'nin pek çok edebi çalışmasının, zühd kasidesinin ve makamesinin olduğunu; nazım olsun nesir olsun sözlerinin kayıtlı olduğunu söylemiştir. Bahsi geçen eserlerinin en meşhuru *Ravdatu'l-uns* ve *Nushetu'n-nefs* isimli eseridir¹³⁷.

İstisrâh Şiirine Katkıları:

Tarihi ve edebi kaynaklarda tarihçiler Ebu'l-Bekâ' er-Rundî hakkında çok fazla bilgiye yer vermemekle beraber Endülüs'e, özellikle de kendi yaşadığı dönemde Benî Ahmer'in bazı şehirlerin yönetimini Kastilyalıları devretmesinin ardından düşen şehirlere ağıt yakmak üzere yazdığı kasidesi ile bilinmektedir. Benî Ahmer'in bölgeden çekilmesine karşılık olarak Kastilyalılar, onların aleyhindeki devrim hareketlerini desteklemekten vazgeçeceklerdi. er-Rundî'nin bahsi geçen bu kasidesiyle diğer kasideleri açık ve dolaylı biçimlerde yardım çağrısına işaret eden pek çok anlamı içermektedir¹³⁸. Yine pek çok kasidesinde mersiye ile *istisrâh* konuları iç içe geçmiştir. Bunun örneklerinden biri şu şekildedir:

كَأَنَّهَا فِي مَجَالِ السَّبْقِ عَقْبَانُ

يَا رَاكِبَيْنِ عِتَاقَ الْحَيْلِ ضَامِرَةً

كَأَنَّهَا فِي ظِلَامِ النَّقْعِ نِيرَانُ

وَحَامِلَيْنِ سِيُوفَ الْهِنْدِ مُرْهَقَةً

هُمْ بِأَوْطَانِهِمْ عِزٌّ وَسُلْطَانُ

وَرَاتِعَيْنِ وَرَاءَ الْبَحْرِ فِي دَعَا

¹³⁷ Hayatı ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. ez-Ziriklî, *el- A 'lâm*, 3/198.

¹³⁸ ed-Dâye, *Ebu'l-Bekâ er-Rundî Şâ'iru Risâi'l-Endelus*, 53.

فَقَدْ سَرَى بِحَدِيثِ الْقَوْمِ زَكْبَانُ

قَتَلَى وَأَسْرَى فَمَا يَهْتَرُّ إِنْسَانُ

وَأَنْتُمْ يَا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانُ¹³⁹

أَعِنْدَكُمْ نَبَأٌ مِنْ أَهْلِ أَنْدَلُسٍ

كَمْ يَسْتَغِيثُ بِنَا الْمُسْتَضْعِفُونَ وَهُمْ

مَا هَذَا التَّقَاطُعُ فِي الْإِسْلَامِ بَيْنَكُمْ

Ey çevik atların üzerine binenler,

Müsabaka alanında kartallar gibidir.

Ellerinde keskin Hint kılıçlarını taşıyanlar,

Gece karanlığında ateş misali parlar.

Denizin ardında huzurla otururlar,

Vatanlarında izzet ve hakimiyet içinde yaşarlar.

Endülüs'te ne oluyor sizin haberiniz var mı?

Muhacirlerden size kavmin haberi ulaştı.

Orada, nice yardım isteyen, nice zayıflar vardır,

Onlar katledilmiş ve esir düşmüşdürler ancak kimse umursamaz.

Aranızdaki bu İslam kopukluğu nedir?

Ve siz Allah kulları kardeşsiniz.

Bu beyitlerde Şair er-Rundî'den Mağrib halkına yapılmış bir yardım çağrısı bulunmaktadır. Mağrib halkını güçlü savaşçıların vasıflarıyla nitelendirdikten sonra inkari bir soru yöneltmektedir: Sükunetle hareketsiz bir halde dururken siz, Endülüs'te olanlarla ilgili bilginiz var mıdır? Yardım çağrıları tekrar tekrar yapılmakta ancak, sizleri bir araya getiren İslam kardeşliğine rağmen, aranızdaki kopukluk da devam etmektedir.

Bu kasidede, içerisinde Gırnata ve diğer bazı şehirlerden bahsedilen bazı fazlalıklar bulunmaktadır. Eklenen bu beyitler belagat açısından kusurlar barındırmaktadır. el-Makkarî'nin ifadelerine göre bu ekleme, Gırnata ve tüm Endülüs şehirlerinin düşüşünün ardından yapılmıştı. Bu şehirlerin ahalisi doğu ve batıda kralların ve yöneticilerin ilgilerini bu yöne çekmeye çalışıyorlardı. Öyle anlaşıyor ki

¹³⁹ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelus er-ratîb*, 2/489.

bu çaba içerisinde olan bazı kimseler er-Rundî'nin kasidesini beğenmişler ve bahsi geçen eklemeleri yapmışlardır.¹⁴⁰

Ebu'l-Bekâ' er-Rundî mersiyelele ile meşhurdur. Ancak kasidelerinde *istisrâh* yönü de açıkça görölmektedir. Çünkü *istisrâh* konusu çoğunlukla mersiye türünde mündemiçtir. Mersiyelele ve dramatik olayların zikredilmesinin amacı çoğu kez dikkat çekerek ilgi uyandırmak, imdada yetişip yardım etmelerini isteyerek ölkede olanları açıklamaktır. Bu nedenle de pek çok örnekte mersiye ve *istisrâh* iç içe geçmiştir.

2.1.1.14.Ebu'l-Hakem Mâlik b. 'Abdirrahmân b. Azrak İbnu'l-Murahhal (h.604-699/m.1207-1300)

İbnu'l-Murahhal Mâleka (Málaga) ahalisinden bir edip ve şair olup burada dünyaya gelmiştir. Gırnata ve onun dışındaki bazı şehirlerde kadılık yapmıştır. Fas ve Sebte şehirleri arasında yaşamını sürdürmüş, hicri 699 yılında Fas'ta vefat etmiştir. Şiir alanında meşhur olup *Şâ'iru'l-Mağrib* olarak adlandırılmıştır. Matbu halde bir şiir divanı bulunmaktadır. Tevsik alanında uzmanlaşan İbnu'l-Murahhal Gırnata'nın kadılığı görevini yerine getirmiştir. Aynı şekilde Emir Ebû Mâlik b. Ya'kûb el-Mansûr'un katibi olarak da görev almıştır.¹⁴¹

İstisrâh Şiirine Katkıları:

İbnu'l-Murahhal'in Kuzey Afrikalı mücahidlere yardım çağrısında bulunduğu bir kasidesi bulunmaktadır. Üzücü olayların tasviri ile başlayıp ardından yardım çağrısı ve destek talebi bölümüne geçen şair şöyle demektedir:

لَا دَتَ بِكُمْ أَنْدَلَسُ نَاشِدَةً
وَاسْتَرْحَمْتُكُمْ فَأَرْحَمُوهَا إِنَّهُ
بِرَّحِمِ الدِّينِ وَنِعَمِ الرَّحْمِ
لَا يَرْحَمُ الرَّحْمَنُ مَنْ لَا يَرْحَمُ

...

¹⁴⁰ Şihâbuddîn, el-Makkarî, *Ezhârü'r-riyâz fi ahbâri 'İyâz*, (Kahire: Baskı Komitesi Yazma, Çeviri ve Yayıncılık, 1993).

¹⁴¹ İbnu'l-Hatîb, Lisânuddîn, *el-İhâta fi târihi Gırnâta*, (Beyrut: Darul' Kütübil İlmiyye, 2014), 3/152.

إلى الذي مِن رَّبِّكُمْ وَعِندَهُ¹⁴²

حُدُّوا السِّلَاحَ وَانْفِرُوا وَسَارِعُوا

Endülüs defalarca sığındı size,

Din sılası için ki o en güzel sıladır.

Siz ona merhamet veresiniz diye sizden merhamet istedi,

Çünkü merhamet etmeyen Allah'ın merhametine nail olmaz.

.....

Silahlarınızı keskinleştirin, hızlanın ve fırlayın,

Allah'ın size vaad ettiğine doğru.

Bu beyitlerde Endülüs'ün, aralarındaki yakınlık ve akrabalığa dayanarak, Kuzey Afrikalı kardeşlerinden istediği ve onlara yaptığı yardım çağrısı gayet açıktır. Endülüs'te İslam dinini korumaları için onları yardıma çağırmakta ve Allah'ın rahmetine erebilmeleri adına onların merhametini istemektedir.

2.1.1.15.Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm b. 'Ubeydis b. Mahmûd en-Nefzî (h.562-659/m.1166-1260)

Terâcim kitaplarında bazı alimler kendisinden *İbn 'Ubeyd* şeklinde bahsetmekte, bazıları *İbn 'Ubeydis*, diğer bazıları ise *İbn 'Ubeyd Yusr* şeklinde zikretmektedirler. Biz burada Terâcim kitaplarında en çok şöhret bulan ifadeyi, *İbn 'Ubeydis*'i tercih ettik. İbn 'Ubeydis, el-Mansûr el-Merînî döneminde yaşamıştır. Fıkıhçı, hafız ve yetenekli bir nahivciydi. Hayatının son dönemlerinde Tasavvuf'la bilinir olmuştur.¹⁴³

İstisrâh Şiirine Katkıları:

İbn 'Ubeydis'in yardım çağrısı Ceyyân (Jaén) şehrinin dilinden Müslümanların emiri İbn Nasr'a yapılmıştı. Kaynaklar, bu kasidenin Muhammed b. Yûsuf b. el-Ahmer tarafından Gırnata'dan Benî Merîn Devleti yöneticilerine gönderilen

¹⁴² Abdullâh Kanun, *'el-Nubuğ el-Mağribî* (Fas: Matba'atu'l-Mahdiay, 1. Basım, 1938), 3/25.

¹⁴³ Burhâneddin, İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcû'l-müzehheb fî ma'rifeti a'yâni 'ulemâ'i'l-mezheb*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997), 1/276.

heyetlerden biri aracılığıyla iletilip iletilmediği konusunda herhangi bir bilgi vermemektedir. Şair kasidenin giriş kısmında şöyle demektedir:

أَمِيرُ الْمُسْلِمِينَ أَلَا تَعُودُ لَأَنْدَلُسٍ بِهَا مَرَضٌ شَدِيدُ
وَأَنْتَ طَبِيبُهَا وَاللَّهُ يَشْفِي فَمَا لَكَ لَا تَطِيبُ وَلَا تَعُودُ
فَجَيَّانُ تُنَادِيكَ ابْنُ نَصْرٍ أَلَا مَالٌ يَعُودُ أَلَا جُنُودُ

Ey Müslümanların emiri geri dönmez misin?

Endülü's 'ün şiddetli hastalığı için

Sen onun tabibisin ve şifa veren Allah'tır,

Neden tedavi etmek için geri dönmezsin?

Ceyyân şehri sana seslenmektedir, ey İbn Nasr,

Mal ve askerler geri dönmez mi?

Kasidede yardım çağrısı yapan ve kendinden yardım istenen kişi bellidir. Genel anlama ek olarak kasidede kullanılan kelimelerde sesleniş ve yardım çağrısı son derece açıktır.

2.1.1.16. Ebû 'Âmir İbnu'l-Murâbit el-Edîb (h.633-701/m.1235-1301)

Ebû 'Âmir İbnu'l-Murâbit, Almería şehrinin müftüsü ve kadısı; Benî Ahmer Devleti'nin ikinci kralı Sultan Muhammed b. Muhammed b. Yûsuf'un şairiydi. Ebû Yûsuf Ya'kûb el-Mansûr el-Merînî'nin şairleriyle, bilhassa hicri 674 yılında İbnu'l-Murahhal ile şiir yazışmaları yapmışlardır. Muhammed b. Muhammed b. Yûsuf İbnu'l-Ahmer'in kâtibi ve şairiydi. En meşhur eserlerinden biri *Târîhu Belensiye*'dir.¹⁴⁴

¹⁴⁴ İbn Haldûn, *Kitâbü'l-İber fi'l-mübtedâ ve'l-haber eyyâmü'l-Arabi ve'l-Acemi ve'l-Berber*, 7/199.

İstisrâh Şiirine Katkıları:

İbnu'l-Murâbit'in *istisrâh* şiirlerinin büyük bir çoğunluğu İbnu'l-Ahmer'in talebiyle Benî Merîn Devleti'nden yardım istemek için yazılmıştı. Bunlardan biri hicri 674 yılında kaleme aldığı kasidesi olup içerisindeki yardım çağrısı beyitleri şu şekildedir:

مَّا دَهَانَا مِنْ رَدَىٍّ أَوْ مِنْ رَدَىٍّ	أَفَلَا تَذُوبُ قُلُوبُكُمْ إِخْوَانُنَا
مِنْ حُرْمَةٍ وَمَحَبَّةٍ وَتَوَدُّدٍ	أَفَلَا تُرَاعُونَ الْأَذِمَّةَ بَيْنَنَا
وَسُيُوفُكُمْ لِلثَّأْرِ لَمْ تَتَّقِلْ ¹⁴⁵	أَكْذَا يَعِثُ الرُّومُ فِي إِخْوَانِكُمْ

Kardeşlerimiz, kalpleriniz hiç acımaz mı?

Bize gelen bu korku ve ölüm yüzünden.

Vicdanınız umursamaz mı?

Aramızdaki hürmeti, sevgiyi ve muhabbeti.

Rumlar kardeşlerinize böyle kötülük yaparken,

Sizin kılıçlarınız hâlâ intikam için kınından çıkmadı.

Kasidede İbnu'l-Murâbit'in övgüyle, yardım talebiyle ve Endülüs'ün kurtarılmasının onların vazifeleri olduğuna işaret ederek, din ve akide bir komşuları olmalarına da dayanarak Merînîler'in kapısını çaldığı, bu anlamda her türlü sanatsal aracı ve etkili üslubu kullandığı görülmektedir.

2.1.1.17.Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb Muhammed b. 'Abdillâh (h.713-776/m.1313-1374)

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb şeklinde bilinen Muhammed b. 'Abdillâh Gırnata'da doğmuş ve burada yetişmiştir. Gırnata sultanı Ebu'l-Haccâc Yûsuf b. İsmâ'îl kendisini hicri 733 yılında veziri olarak görevlendirmiş, onun ardından oğlu el-Ganî Billâh da

¹⁴⁵ İbn Haldûn, *Kitâbü'l-İber fi'l-mübtedâ ve'l-haber eyyâmü'l-Arabi ve'l-Acemi ve'l-Berber*, 7/198.

aynı vazifesini devam ettirmiştir. İbnu'l-Hatîb haset eden bazı kimselerin hakkında kötü dedikodular yayma gayretinde olduğunu fark etmiş ve Tilimsân'daki Sultan Abdulazîz b. 'Alî el-Merînî'ye bir mektup yazarak onun beldesine gelmek istediğini bildirmiştir. Endülüs'ü terk etmek üzere gizlice Cebel-i Târik'a gelmiş, buradan önce Sebte'ye ve ardından Tilimsân'a geçmiştir (h.773). Sultan el-Mustansır Ahmed b. İbrâhîm Mağrib'in yönetimini ele geçirdiğinde Gırnata'nın yöneticisi olan el-Ğanî Billâh kendisine yardımcı olmuş, bu yardımı için, bir tanesi İbnu'l-Hatîb'in kendisine teslim edilmesi olmak üzere bazı şartlar koşmuştur. Bunun üzerine el-Mustansır İbnu'l-Hatîb'i tutuklamış ve hapsetmiştir. Hapisteyken öldürtülmüş ve Fas'ta defnedilmiştir.¹⁴⁶

İbnu'l-Hatîb *Zü'l-Vizârateyn* (kalem ve kılıç) şeklinde lakaplandırılmıştır. Zira önce Gırnata emirlerinin yanında vezirlik görevini yerine getirmiş, daha sonra ise Fas bölgesinin emirlerinin yanında bu görevi devam ettirmiştir. Kendisinin çoğu Endülüs tarihine dair olmak üzere yaklaşık altmış eseri bulunmakta olup en meşhuru *el-İhâta fî târîhi Gırnâta*'dır.

İstisrâh Şiirine Katkıları:

İstisrâh şiiri konusunda Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'in en önemli katkısı *el-Fâ'iyye* kasidesidir. Bu kaside Hristiyan güçleri karşısında Müslüman güçlerinin bir araya gelmesi ve Endülüs'ün geri kalanına göz diken tehlikeyi açıklamak üzere atılmış bir çığlık niteliğindedir. Giriş bölümü şu şekildedir:

فَقَدْ كَادَ نُورُ اللَّهِ بِالْكَفْرِ أَنْ يُطْفَأَ

أَيُّهَا الْإِخْوَانُ لَا تَنْسُوا الْفَضْلَ وَالْعَطْفَا

فَقَدْ بَسَطَ الدِّينُ الْحَتِيفُ لَكُمْ كَفًّا¹⁴⁷

وَإِذْ بَلَغَ الْمَاءُ الرُّبِّيَ فَتَدَارَكُوا

Ey kardeşlerimiz, aramızdaki fazileti ve merhameti unutmayınız,

Allah'ın nuru küfrün içinde yok olup gitmek üzere.

Su dağların zirvesine kadar ulaştıysa,

Din size ellerini uzattı yardım istiyor.

¹⁴⁶ Hayatı ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Hayruddîn ez-Ziriklî, *el- A'lam*, 6/23.

¹⁴⁷ Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, *ed-Dîvân*, (Cezayir: nşr. Muhammed eş-Şerîf Kâhir, 1973), 628.

İbnu'l-Hatîb'in bu bağlamda başka şiirleri de bulunmakta olup bu bölümün ikinci kısmında bunlara değinilecektir.

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'in edebi şöhretinin en uzak şehirlere ve beldelere dahi ulaştığı kabul edilmektedir. Kasideleri ve risalelerinde eşsiz bir belağat karşımıza çıkmaktadır. Ancak Osmanlı Devleti sultanı II. Bayezid için olan kasidenin basit lafızlarla yazıldığı görülmektedir. Risalenin sonunda bunun sebebini şöyle açıklamaktadır: “*Allah’ın hamdiyle risale sona ermiştir. Lafızları beliğ olmasa da anlatılmak isteneni tam olarak iletmek için bu şekilde yazdım*”¹⁴⁸ Belki de bu ifade, kasidenin Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'e nispetinin sahih olmadığı ihtimalini güçlendirmektedir.

2.1.1.18.Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Muhammed b. Zümrek es-Süreyhî (es-Sarîhî) el-Ğırnâtî (h.733-796/m.1333-1393)¹⁴⁹

İbn Zümrek Gırnata'da doğmuş ve Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'in öğrencisi olmuştur. Kitabet işlerinde yükselmiş ve nihayetinde Gırnata emiri el-Ganî Billâh kendisini önce sır kâtibi (*Hâfizu's-Sir*) olarak görevlendirmiş (h.773), ardından özel katipliği ve hacipliği görevlerine getirmiştir. Bazı devlet adamlarına karşı kötü tutum sergilemiş olan İbn Zümrek'in hayatı, katli ile son bulmuştur. Sultan evine katliyle görevli kişileri göndermiş ve bu kimseler kendisini mushafı iki eliyle kaldırmış şekilde bulmuşlardır. İbn Zümrek hocası Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'in Fas'ta boğazlanarak öldürülmesine de sebep olmuş.¹⁵⁰

¹⁴⁸ el-Makkarî, *Ezhâru'r- Riyâz fî aḥbâri 'İyâz*, (Kahire: Baskı Komitesi Yazma, Çeviri ve Yayıncılık, 1993), 1/108.

¹⁴⁹ İbn Zümrek, devlet erkânına karşı yine sert ve zalimce davranışlarda bulunmaya devam edince sultanın emri üzerine iki oğlu ile birlikte öldürüldü. Bu olayın ne zaman meydana geldiği kesin olarak belli değildir. Bu hususta 790 (1388), 791, 795 (1393) ve 796 tarihleri kaydedilse de İbn Zümrek'in divanında onun 797 (1394-95) yılında hayatta olduğu belirtilmektedir, bk. İsmail, Durmuş, “İbn Zümrek” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 12 Temmuz 2021).

¹⁵⁰ Şemsuddîn ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubela'*, 3/154.

İbn Zümrek, kâtibi, sır kâtibi, ardından hacibi ve elçisi olmak üzere hayatı boyunca Gırnata emiri el-Ganî Billâh'ın yanında çalışmıştır. Kaynaklar da Gırnata emirinden kaçan hocasının iadesini talep etmek üzere Emir el-Ganî Billâh'ın elçisi olarak Mağrib'e gittiğini zikretmektedir. Sultan İbnu'l-Ahmer, İbn Zümrek'in şiirlerini ve muvaşşahalarını kalınca ciltli bir kitapta bir araya getirmiş ve *el-Bakiyye ve 'l-Mudrek min Kelâmi İbn Zümrek* olarak adlandırmıştır. el-Makkarî eseri Mağrib'te görmüş ve *Nefhu 't-Tîb* ve *Ezhâru 'r- Riyâz fî aḥbâri 'İyâz* adlı eserlerinde bu kitaptan çokça alıntı yapmıştır.¹⁵¹

İstisrâh Şiirine Katkıları:

İbn Zümrek'in *istisrâh* konusunda yazılmış iki kasidesi bulunmaktadır. İlk kaside Ebû Fâris Abdulazîz'e methiye olup tahta geçişini tebrik etmek ve yardım çağrısında bulunmak amacıyla yazılmıştır:

تُناجِيكَ خَلْفَ الْبَحْرِ أَمَّالُ مَعْشَرٍ
وَكُلُّ مُحِيٍّ أَلَاكَ الْمُبَارَكُ يُرْقُبُ
فَقَلِّدْ سُيُوفًا مِنْ مَرِينٍ وَسَلِّهَا
عَلَى عُصْبَةِ التَّثْلِيثِ وَاللَّهُ يَضْرِبُ¹⁵²

Denizin ardından, icabetini uman insanlar seni yardıma çağırmaktadır,

O mübarek yüzü beklemektedirler.

Benî Merîn'in kılıçlarını hazırla ve kınından çıkar,

Teslis ehli üzerine... Allah da vuracaktır.

İbn Zümrek'in *istisrâh* konusundaki ikinci kasidesi, el-Ğanî Billâh'ın emriyle Ebu'l-'Abbâs Ahmed'e¹⁵³ hitaben yazılmış olup 99 beyitten müteşekkildir. Methiye şeklinde olmakla beraber asıl amacı yardım istemektir. Gelecek bölümlerde methiye

¹⁵¹ Şihâbuddîn, el-Makkarî, *Ezhâru 'r- Riyâz fî aḥbâri 'İyâz*, 1/33.

¹⁵² Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Muhammed b. Zümrek, *ed-Dîvân*, (Beyrut: Daru'l-Garb el-Islamî, 1997), 162.

¹⁵³ Fas'taki *Beni Marin*'in sultanlarından biri, H. 776'da iktidarı ele geçirdi ve İbn'l-Hatib'i hapse atan da oydu. İbn Zümrek'in hayatı ve etkileri, (Cezayir: University Press, 1999), 9.

türü ve *istisrâh* ile ilişkisinden bahsettiğimizde bu hususa açıklık getireceğiz. Bahsi geçen kasidede *istisrâh*ın net bir şekilde görüldüğü beyitlerden bazıları şu şekildedir:

أَسْلَفُنَا غَرَسَتْ كُرُومَ سُلَافِهَا فَمَتَى نَقُومُ بِحَقِّهَا الْمَتَرَّتِ

Bizden öncekiler (İslam) fidanlarını dikmişlerdi.

Peki, bizler ne zaman üzerimizde olan haklarını vereceğiz?

Daha sonra bu ifadelerden şuraya varmaktadır:

أَنْتَ الَّذِي تَقْفُو سَبِيلَ جِهَادِهِمْ فَتَعُودُ بِالْفَتْحِ الْمُبِينِ الْأَقْرَبِ¹⁵⁴

Sen ki onların cihad yolunu takip edensin,

Açık ve yakın bir fetihle dönersin.

İbn Zümrek burada açık bir yardım çağrısı belirtmemiştir. Ancak beyitlerin anlamı, bilhassa cihadın gerilemesi ve düşmana topraklarını işgal etme fırsatı verilmesi anlamında Endülüs'ün başına gelenleri tasvir ettiği bölümler, onun, emiri Endülüs'ü kurtarmaya davet edeceği hissini vermektedir.

Aşağıda yer verilen iki beyitte *istisrâh*, daha önce zikredilen beyitlere nazaran daha açık ve güçlü bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Zira *istisrâh* şairlerinin ekserisi, yardım çağrılarına icabet etmeleri için hitap ettikleri kişiden merhamet istemektedirler. Bu bağlamda İbn Zümrek şu ifadeleri kullanır:

رُحْمَى لِفْطَرٍ بَيْنَ بَحْرِ زَاخِرٍ وَعِدْوٍ دِينَ بِالْإِلَهِ مُكْدِبٍ

لَوْلَا دِفَاعُ اللَّهِ بَاتَتْ نَهْبَةً مَا بَيْنَ نَابٍ لِلْخُطُوبِ وَمِخْلَبٍ

لَمْ يَبْلُغُوا مِيعَ شَارَ عَشْرِ عَدُوِّهِمْ وَهُمْ عَلَيْهِ سَطْوَةَ الْمُتَغَلِّبِ¹⁵⁵

¹⁵⁴ İbn Zümrek, *ed-Dîvân*, 164.

¹⁵⁵ İbn Zümrek, *ed-Dîvân*, 165.

Deniz ve düşman arasında kalan şehre merhamet et!

Allah'ı yalanlayan ve dine düşman olan...

Allah'ın lütfu olmasaydı, gasp etmiş olan musibetin

Dişleri ve pençeler arasında kalmış olacaktı.

Onların sayısı düşmanlarının onda birine ulaşmadı.

Ama kafirler karşısında galibiyet onlardadır.

Şair burada, Müslümanları birbirine bağlayan din bağlarını nazarı itibara alarak Mağrib'teki sultanı Endülüs'e yardım etmenin ve onu kurtarmanın kaçınılmaz bir durum olduğuna ikna etmeye çalışarak açıkça yardım talebinde bulunmaktadır. İbn Zümrek bu kasidede, Endülüs'ün bir kez daha fethedilmesinin gerekliliğine işaret etmek üzere "fetih" kelimesini üç kez tekrar etmiştir.

Bu kaside ile birlikte *istisrâh* şiirinin Endülüs'teki Benî Nasr ile Mağrib'teki Benî Merîn arasında güçlü bir bağı teşkil ettiği hicri sekizinci yüzyıl sona ermektedir. Bu yüzyılda şairler elçilik, olmakta olan tarihi olayların yazılarak bir araya getirilmesi ve Endülüs dışındakilere bu durumların ulaştırılması anlamında büyük bir role sahipti. Öyle ki kayıt altına aldıkları bu bilgiler bizlere de günümüzde kitaplarda bulabileceğimiz şekilde ulaşmıştır.

Daha sonra gelen hicri dokuzuncu yüzyıl, tamamen çöküşü öncesinde Endülüs'ün yaşadığı en kötü dönemdir. Bunun en önemli sebebi öncelikle Mağrib'teki Benî Merîn ile Endülüs'teki Benî Nasr arasında meydana gelen düşmanlık, sonrasında ise adetleri üzere anlaşma ve sözleşmelere muhalefet etseler de, İspanyollarla yaptığı barış anlaşmaları ile döneminde Gırnata'nın huzur ve sükunet içinde yaşadığı III. Yûsuf'un vefatıdır. Hicri dokuzuncu yüzyılda büyük bir *istisrâh* şiirine rastlanmamakla beraber bu şiir türü tamamen bitmiş değildir. Bu dönem yazılan örneklerden biri Gırnata kralı İbn Yûsuf'a ait olup Mağrib'teki Benî Merîn ve Benî Huseyn'e hitaben yazılmış bir *istisrâh* şiiridir. Aralarında meydana gelen siyasi kopukluğun ardından yazılmıştır. Bu dönemin *istisrâh* şairlerinden bazılarına aşağıda yer verilmiştir.

2.1.1.19.Ebu'l-Haccâc Yûsuf b. Muhammed es-Sâlis Meliku Gırnâta (Ölüm: h.796 / m.1394)

Ebu'l-Haccâc Yûsuf b. Muhammed, saltanatları yaklaşık iki buçuk yüzyıl (h.635-897) devam eden Gırnata Krallığındaki Benî Nasr hanedanının on ikinci kralıdır. Doğum tarihi bilinmemektedir¹⁵⁶. Fakat XVIII. yüzyılın sonlarında vefat ettiği belirtilmektedir. Hicri 810-820 yılları arasında Benî Ahmer Devleti'nin yönetimindeki Gırnata'da hüküm sürmüştür.¹⁵⁷ *Dîvânu Meliki Gırnâta* ismiyle yayımlanmış bir şiir divanı bulunmaktadır.

Divanı içerisinde yer alan bir *istisrâh* şiirinin bazı beytleri şu şekildedir:

وَبِكَفِّكُمْ سَيْفُ الْجِهَادِ يُجَرِّدُ	أَبْنِي مَرَيْنٍ وَالْحِمَايَةُ شَأْنُكُمْ
عُدْتُمْ لَنَا وَالْعَوْدُ مِنْكُمْ أَحْمَدُ	إِنَّ السَّعِيدَ إِذَا تَمَهَّدَ مُلْكُهُ
عُودُوا وَعَهْدُكُمْ الْقَدِيمَ فَجَدُّوا ¹⁵⁸	أَوْطَانَكُمْ إِخْوَانَكُمْ وَبِلَادُكُمْ

Ey Benî Merîn, himayet sizin işinizdir,

Ellerinizle cihat kılıçlarını çekersiniz.

Başarılı olanın mülkü bağımsız olursa,

Bize geri döndünüz ve sizin geri dönüşünüze şükrediyoruz.

Vatanınız, kardeşleriniz ve yurdunuz,

Geri dönün ve ahdinizi tecdid edin.

Yûsuf es-Sâlis'in divanında *istisrâh* şiirine dair bulduğumuz beyitler bunlar olmakla beraber kasidelerinin çoğu Endülüs ve Gırnata'nın durumu, Mağrib-i Aksa ile yardımlaşma bağlarının kopmasının ardından Allah'a dert yanmaları ve cihattan ve Endülüs'e yardımdan geri durmaları ile ilgilidir.

¹⁵⁶ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubela'*, 8/251.

¹⁵⁷ Yusuf Şükrî, Ferhat, *Dîvânu Meliki Gırnâta* (Cezayir: Dâru'l-Câmi'ıyyetu li'n-Neşri ve't-Tevzî' 1. Basım, 1982), 50.

¹⁵⁸ Yusuf Şükrî, Ferhat, *Dîvânu Meliki Gırnâta*, 53.

Yûsuf es-Sâlis'in divanından alıntılarımız bu beyitler, *istisrâh* şiirine dair hicri IX. yüzyılda karşılaştığımız yegâne beyitlerdir.

Buraya kadar olan kısımda, coğrafi yakınlık, Mağrib ve Endülüs arasında var olan evlilikler yoluyla kurulmuş akrabalık bağları, ticari ilişkiler vb. sebebiyle yardım çağrılarının çoğunun Mağrib halkına yapıldığını görmekteyiz.

Mağrib'teki Benî Merîn Devleti'nin gerilediği ve Endülüs'teki Benî Nasr ile aralarında bir kopukluğun meydana geldiği bu periyotta *istisrâh* şiirinin de kesintiye uğramaya ve kaybolmaya başladığı görülmektedir. Araştırmalarımıza göre Endülüs içerisinde yardım çağrısı için yazılan son kasidenin, Ebu'l-Haccâc Yûsuf'un kasidesi olduğunu gördük. Vefat tarihinin de işaret edeceği üzere bu durum makul görünmektedir. Zira bu dönem, Endülüs'te İslam'ın son seneleridir. Fakat bu dönemde Endülüs dışında, bilhassa Kuzey Afrika'da, buraya göç eden Endülüslülerin *istisrâh* kapsamında yazdıkları şiir örneklerine rastlanmaktadır.

2.1.1.20. Ebû 'Abdillâh Muhammed et-Tâsi' b. Nasr b. Muhammed b. Yûsuf (m.1396-1453)

Ebû 'Abdillâh Muhammed et-Tâsi Benî Nasr veya Benî Ahmer'in krallarından biri olup dört ayrı dönemde Gırnata Krallığı'nda hüküm sürmüştür. Bazı kaynaklar onun, Hafsî sultanı Ebû Fâris Abdulazîz ve Mısır sultanı el-Melik el-Mu'eyyid'den yardım istemek üzere yazdığı bir *istisrâh* şiiri olduğunu söylemektedir. Onlardan yardım talebi istendiğinde şiir yazarak iki kere cevap vermişler. Tunus'tan gelen *isrâh*¹⁵⁹ kasidesi Ebû Muhammed el-Kafsî (650 – 736 /1250 -1336) tarafından, Mısır'dan gelen ise İbn Hicce el-Hamevî tarafından kaleme alınmıştı. Rib'î Selâme *Edebu'l-mihnatî'l Islamiya fi'l-Endelus* adlı eserinde bu kasideleri zikretmekte ve bunların hâlihazırda yazma eser halinde olduğunu belirtmektedir¹⁶⁰. Ebû 'Abdillâh Muhammed et-Tâsi' m.1419-1427, m.1429-1445 ve m.1447-1453 yıllarında üç kez Gırnata'nın yönetimini ele geçirmiştir. İncelediğimiz kaynaklarda ona ait bir *istisrâh*

¹⁵⁹ *İsrâh*: İstisrâh için bir cevap niteliği taşıyan şiir ve nesirler.

¹⁶⁰ Rib'î, Selâme, *Edebu'l-mihnatî'l Islamiya fi'l-Endelus*, (Cezayir: Cezayir Üniversitesi, Arap Dili ve Edebiyatı Enstitüsü, Doktora Tezi, 1991), 615.

şiiirine rastlanmamıştır. Kaynaklar yalnızca onun bir yardım çağrısı (*istincâd*) şiiri bulunduğuna işaret etmektedir. Bu nedenle, Gırnata için önemli siyasi konumunu da göz önünde bulundurarak kendisine değinmeden geçmek istemedik. Böylece onun ardından Endülüs'te İslam'ın son dönemlerine, şairleri yeryüzünün çeşitli bölgelerindeki kardeşlerini yardıma çağırmaya iten Müslümanların yaşadığı azap ve yıkıma dair eserler kaleme aldıkları döneme geçebiliriz.

2.1.1.21.ed-Dekkûn Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Muhammed (ö.921/1515)

Ebu'l-'Abbâs ed-Dekkûn Mağrib alimlerinden olup aslen Endülüslüdür. Gırnata'da doğmuş ve burada yetişmiş, daha sonra babası ile beraber Fas'a geçmiştir. Karaviyyîn Cami'in hatiplerinden olan ed-Dekkûn burada vefat etmiştir. Kaynaklarda kendisine ait eserler zikredilmemekle beraber Ribat Yazma Eser Kütüphanesinde bir mecmua içerisinde *Bidâyetu't-ta'rîf bi-şerhi Şevâhidi Seyyidi's-Şerîf* adlı küçük bir kitabı bulunmaktadır.¹⁶¹

İstisrâh Şiirine Katkıları:

ed-Dekkûn, ailesi ile beraber Endülüs'ü terk etmek zorunda kalan Endülüs'lü şair ve alimlerden biridir. Bu alim ve şairlerden bir kısmı kurtulmuş, bir kısmı ise öldürülmüştü. Yardım çağrısını ihtiva eden şiirinde öncelikle Endülüs'ün ve Endülüs'te İslam'ın durumunu vafettiğini görmekteyiz. Ardından İslam'ın Endülüs'te kalan son izlerini kurtarmaları için doğrudan ifadelerle Fas ahalisine çağrıda bulunmuştur.

يَأْهَلْ فَاسٍ أَمَا فِي الْغَيْرِ مَوْعِظَةٌ	إِنَّ السَّعِيدَ لَمَوْعُظٌ بِأَمَّا
قُلْ تَعَالَوْا إِلَى نُصْحٍ وَتَذَكِيرَةٍ	فَالْأَمْرُ جَدٌّ فَلَا تَصْحَبْ لِمَكْسَالٍ
كَيْفَ الْحَيَاةُ إِذَا الْحَيَاةُ قَدْ نَفَحَتْ	عَلَى السَّوَاكِحِ أَوْ هَمَّتْ بِإِزْسَالٍ

¹⁶¹ Şemsuddîn, ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubela*, 1/232.

وَلَا سَبِيلَ إِلَى التَّوَّاقِ غَيْرَ تَقِي وَالْحَرَمُ فِي سَعَةٍ مِنْ قَبْلِ إِعْجَالٍ¹⁶²

Ey Fas ahalisi, başkalarında ibret yok muydu?

Başarılı olan başkalarından ibret alandır.

De ki: “Bir nasihat ve öğüte gelin”,

Durum son derece ciddi, tembellik vakti değildir.

Yılanlar zehirlerini atarsa sahiller üzerine,

Ya da topraklara göz dikmişse nasıl bir hayat olur?

Panzehire bir yol yoktur,

Takva ve acele etmeden genişlik içinde azimli olmaktan başka.

Şair kasidesinde Endülüs'te İslam'ın yok oluşuna işaret eden pek çok kelime kullanmıştır. Bu kaside ulaşabildiğimiz kadarıyla Endülüs halkının Müslüman kardeşlerine yardım çağrısı gayesiyle yazdıkları son şiiirdir.

Ulaşabildiğimiz eserlerden bir kısmında Endülüs'te yardım çağrısı gayesiyle yazılmış, ancak herhangi bir şaire nispet edilmemiş bazı şiirlere yer verilmekle beraber burada onlara yer vermenin uygun olmayacağını düşündük. Çünkü çalışmamızın bu bölümünde amacımız *istisrâh* şairlerini tanıtmaktır. Bu şiir türünün edebi özelliklerini incelediğimiz diğer bölümlerde bahsi geçen bu eserlere değinebiliriz.

Bu bölümün sonunda şu sonuca ulaşabiliriz: Endülüs'te şairler Endülüs'ün kurtarılmasına şiirleriyle katkıda bulunmuşlardır. Zira Murabıt, Merînî ve Hafsî orduları tarafından gerçekleştirilen cihad girişimlerinin çoğu, onlar tarafından yazılmış *istisrâh* risalelerine cevaben gerçekleşmişti.

2.1.2. *İstisrâh* Şiirleri

Bu bölümde anlamları ve kullanılan kelimeleriyle *istisrâh* şiirinin açık bir örneğini oluşturan bazı kasidelere yer verilecektir. Bu kasidelerin hangi edebiyat tarihi

¹⁶² el-Makkarî, *Ezhâru'r-Riyâd fî aḥbâri 'İyâd*, 1/107.

kitaplarında geçtiğine değinilecek, yardım talebinin yöneltildiği yönler ve kişiler de belirtilecektir. Zira bahsi geçen kasidelerin çoğunda yardım talebi gayesiyle yetinilmemiş; bu eserler mersiye, vasıf vb. diğer türlerle iç içe geçmiş şekilde meydana getirilmişlerdir. Burada kasidelerin yalnızca *istisrâh* için yazılmış bölümlerine yer vereceğiz ve bu anlamda dört örnek üzerinde duracağız. Bunlardan ilki Endülüs'ün içerisinde diğer bölgelere, yani Endülüs'ten Endülüs'e yöneltilmiş, ikincisi Mağrib-i Aksâ'ya¹⁶³ yöneltilmiş, üçüncüsü Hafsîlere ve sonuncusu da Osmanlı Halifesi'ne yöneltilmiş bir yardım çağrısını içermektedir. Bu şekilde o dönem yardım çağrısında bulunulan İslam beldelerinin çoğunu zikretmiş olacağız.

2.1.2.1.Ebû Hafs Ömer b. el-Hasen el-Hevzenî'nin Kasidesi

Bu kaside, daha önce de bahsi geçtiği üzere el-Hevzenî'nin, büyük bir orduyla Müslüman Endülüs halkına karşı yapılmış ilk saldırı hareketi sırasında İşbîliye emiri İbn 'Abbâd'a yazdığı risalesinde geçmektedir.

Kaside *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelus er-ratîb*,¹⁶⁴ *ez-Zehîra fî mehâsini ehli'l-Cezîra*¹⁶⁵ ve *el-Muğribu fî hula'l-Mağrib*¹⁶⁶ isimli eserlerde geçmektedir. Pek çok tarihi ve edebi kaynağa göre el-Hevzenî'ye nispeti kesindir.

Risalede nesir ve nazım iç içe geçmiş olup risalenin asıl amacı Berbuşter'i kurtarması için İbn 'Abbâd'ı yardıma çağırmasıdır.

Eserde yardım çağrısının yapıldığı beyitler gayet açıktır. İslam topraklarını savunmaktan geri durmaları sebebiyle Endülüs krallarını azarlayan sert bir dille söylenmeleri sebebiyle risalede yer verilen bazı ifadeler İbn 'Abbâd'ı kızdırmış olsa da bu risale Endülüs için olumlu bir şekilde sonuçlanmış, İbn 'Abbâd Berbuşter'i

¹⁶³ “Günümüzde bu coğrafyada Libya, Tunus, Cezayir, Fas ve Moritanya devletleri bulunmaktadır. Mısır'ın batısında yer almasından dolayı bazı kaynaklarda Endülüs de Mağrib coğrafyasına dahil edilmektedir. Orta Çağ İslâm tarih ve coğrafyacıları Mağrib'i çeşitli şekillerde bölümlere ayırmıştır. Bunlar arasında en fazla kullanılan Mağrib-i Aksâ (Uzak Mağrib), Mağrib-i Evsat (Orta Mağrib) ve Mağrib-i Ednâ (Yakın Mağrib) şeklindeki üçlü taksimdir” bk. İbrahim, Harekât, “Mağrib” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 22 Mayıs 2022).

¹⁶⁴ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelus er-ratîb*, 2/93.

¹⁶⁵ İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini ehli'l-Cezîra*, 3/83.

¹⁶⁶ 'Alî b. Mûsâ, *el-Muğrib fî hula'l-Mağrib*, 1/240.

Hristiyanların zulmünden kurtarmıştır. Ne var ki risale, yazarı el-Hevzenî için olumsuz sonuçlanmış, öldürülmesine sebep olmuştur. İbn ‘Abbâd onu sarayına getirtmiş ve kendi elleriyle öldürmüştür.¹⁶⁷

Risalede nesir şeklinde yazılmış bir bölümün ardından el-Hevzenî Abbâd’dan yardım isteyerek şöyle demektedir:

أَعْبَادُ ضَاقَ الدَّرْعُ وَاتَّسَعَ الْحَرْقُ وَلَا غَرْبَ لِلدُّنْيَا إِذَا لَمْ يَكُنْ شَرْقُ

وَدُونَكَ قَوْلًا طَالَ وَهُوَ مَقْصَرٌ فَلِلْعَيْنِ مَعْنًا لَا يُعْبِرُهُ التُّطُقُ¹⁶⁸

Ey ‘Abbâd, Zor bir duruma düştük,gedik büyüdü,

Şayet doğu olmasaydı batı da olmazdı.

Sözümüz azdır ancak özdür,

Gözler manayı görür de sözler anlatamaz.

Mulûku’t-Tavâif’i eleştirdiği bir nesir bölümünün ardından bir kez daha ‘Abbâd’dan yardım isteyerek şöyle demektedir:

فَنَادِ أَعْبَادُ ذَا عَائِدٍ وَقَدْكَ، عَلَى حِينِهَا تَنْصَرِمِ

بُحْبُكُ أُسُودٌ عَلَى ضُمَرٍ مُعَوَّدَةٌ مَا بَعَثَ أَنْ يَتِمَّ

كَأَنَّ الْمَقَادِيرَ حَزَبٌ لَهُ فَيَمْضِي عَلَى رَأْيِهِ مَا حَكَمُ¹⁶⁹

Seslen ki: “Ey ‘Abbâd, o sana ve senin kudretine sığınandır”,

Hemen cevap kesinleşir.

Çetin atlar üzerinde aslanlar gibi sana yanıt verir,

Bu iş tamamlanasıya kadar başka bir şey istemeyecek kadar kararlılar.

Sanki kader onun isteklerinin emri altındadır,

Hükmettiği görüş üzerine gerçekleşir her şey.

¹⁶⁷ el-Merâkeşî, *el-Mu‘cib fî Telhîsi Ahbâri’l-Mağrib*, 239.

¹⁶⁸ el-Makkarî, *Nefhu’t-tîb min gusni’l-Endelus er-ratîb*, 2/93.

¹⁶⁹ el-Makkarî, *Nefhu’t-tîb min gusni’l-Endelus er-ratîb*, 2/95.

Son olarak da şu ifadelere yer vermektedir:

أَعْبَادُ كَلَّا قَدْ عَلَوَتْ فُضَائِلًا	تَقَاصَرَ عَنْهَا كُلُّ أَرْوَاعٍ مَاجِدٍ
فَأَوْهَاهَا جُودُ أَرَانَا أَكْثُهُمْ	جُمُودًا كَكَفٍّ لَمْ تُؤَيِّدْ بِسَاعِدٍ
وَسَعِي لَمَّا تَبَغِي يُحِيلُ سَعِيَهُمْ	تَلَاعَبَ وَلَدَانِ أَطَافَتْ بِوَالِدٍ
فَإِنَّ رَاثَ أَمْرِي فَأَدْرِكُنِي بِرَحَلَةٍ	إِلَى مَأْمَنِ فَالْخَوْفُ أَعْجَلُ طَارِدٍ
وَحَدِّدْ مَكَانًا آتِهِ فَرَضَاكُم	هَوَايَ وَإِنْ أَغَشَى كَرِيهَ الْمَوَارِدِ ¹⁷⁰

Ey Abbâd! Sana öyle faziletler geldi ki,

En mükemmel insanlar bile o sıfatlara sahip olmadı.

Onların ilki senin cömertliğindir,

Öyle ki onların avuçlarının ne kadar kapalı olduğunu bize gösterdin.

Yardım etmek istediğinde gözüdür ki,

Onlar babasının etrafında oynayan çocuklar gibidir.

Kendi hâlime ağıt yakarım ki hızla beni emniyete al,

Çünkü korku beni en hızlı kovandır.

Geleceğim bir mekân belirle,

Yollar çok zor olsa da sizin rızanızdır tek isteğim.

Bu beyitlerde *istisrâh* gayesi nida ve yardım çağrısı kelimeleriyle açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Risalede dört defa tekrar edilen “Ey ‘Abbâd” (*e ‘Abbâd*) nidası, aynı şekilde “Yazıma (boş vaktinden bir saat) ver” (*fe-Lekki Kitâbî*) yani “özenle ona bak ve içerisindeki talebe karşılık ver” ifadesi, “Tastamam bir seferle bize yetiş” (*fe-Edriknî bi-Rahletin*) yani “hızlıca bizim imdadımıza gel” ifadeleri yardım çağrısını belirginleştiren ifadeler arasında yer almaktadır. Burada şehrin kurtarılmasından genel anlamda bahsedilmiştir. Zira şair şehir adına konuşmaktadır. *İstisrâh* gayesini ortaya koyan açık kelimelerin yanı sıra, İbn ‘Abbâd’ı yardıma çağırması, onun vafedildiği ve övüldüğü yerlerin azlığı, bu iki gayeye sadece içinde

¹⁷⁰ el-Makkarî, *Nefhu ‘t-tîb min gusni ‘l-Endelus er-ratîb*, 2/96.

güven tohumlarını ekmek ve şehre yardım edip Hristiyanların elinden kurtarmaya gücünün yettiğini sezdirmek amacıyla başvurulması ile beyitlerin anlamları da bu yardım çağrısını ön plana çıkarıp destekler şekilde gelmiştir.

2.1.2.2.Ebû Muhammed ‘Abdulhak b. ‘Atiyye’nin Kasidesi

İbn ‘Atiyye bu kasidesini Müminlerin emiri ve Kuzey Afrika’daki Murâbıtlar Devleti’nin başı olan Yûsuf b. Tâşfin’e, Meyûraka’nın (Mallorca) Haçlılar karşısında düştüğü sırada (h.509/m.1106) yazmıştır. Kasidede ondan yardım istemekte, kendilerini işgal ve zulümden kurtarması için yalvarmaktadır.¹⁷¹ Kasidede geçen ifadeler şu şekildedir:

نَوَاطِرُ أَمَالٍ وَأَيْدِي رَغَائِبِ

وَنَحْوُ أَمِيرِ الْمُسْلِمِينَ تَطَامَحَتْ

لِصَدْمَةِ جَوْرِ فِي مَيُورَقَ قَاصِبِ¹⁷²

مِنَ النَّاسِ تَسْتَدْعِي حَفِيفَةَ عَدْلِهِ

Müslümanların emiri ihtirasla bakar,

Umutlu gözler ve rağbetli eller.

İnsanlar onun daimî adaletini çağırır,

Mayurka’daki¹⁷³ keskin şok edici zulüm için.

Kasidenin başka bir yerinde yardım çağrısı yaptığı şu beyitlere rastlanmaktadır:

مِنَ الزَّمَنِ الْمَذْنَابِ رَجْعَةً تَائِبِ

لَنَا اللَّهُ وَالْمَلِكُ الَّذِي تُرْجَى بِهِ

مِنَ الْحَزْمِ نَحْنُوا فِي وَجْهِ النَّوَابِ¹⁷⁴

هُمْ الْعَوْتُ فَأَعْطَفَهُ عَلَيْنَا بِنَظَرَةٍ

Bizim için Allah ve Sultan vardır, o sultandan ricamız,

Bir zamanda çok günah işleyip tövbe eden kişi gibidir.

¹⁷¹ Bk. Hayruddîn ez-Ziriklî, *el- A ‘lâm*, 3/282.

¹⁷² el-Feth b. Hâkân, *Kalâidu’l- ‘ikyân*, 1/212.

¹⁷³ Mehmet, Özdemir, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 17 Temmuz 2022).
<https://islamansiklopedisi.org.tr/mayurka>.

¹⁷⁴ el-Feth b. Hâkân, *Kalâidu’l- ‘ikyân*, 1/213.

*Ey Allah'ım! Bizi kurtaran onlardır, Onun kalbinde merhamet yarat,
Azimli bir şekilde bizi gözetecek ki bütün musibetleri mahvedecek.*

Şair burada Müslümanları başlarına gelen bu aşağılamalar, haddi aşan davranışlar ve zulümlerden kurtarması için Müminlerin emirini yardıma çağırmakta ve şöyle demektedir: Bizim Allahımız vardır, sonra ise sen varsın ey Sultan. Ardından başlarına gelen zulmü ortadan kaldırması için ona çağrı yapmakta ve “ona şefkat et” ifadesiyle merhamet etmesini istemektedir.

Her ne kadar şair bu beyitlerde medih ve *istisrâhı* bir araya getirse de bilhassa yardım talebini gösteren ifadelerin kullanımıyla yardım çağrısı gayesi gayet açık hale gelmiştir. “Müslümanların emiri” (*Emîra'l-Muslimîn*) nidası, “yardım” (*el-Ğavs*) ve “şefkat göster” (*A'tif*) gibi kelimelerin kullanılması *istisrâhı* desteklemekte ve belirginleştirmektedir. Beyitlerdeki anlamlar da zayıf Endülüs şehirlerinden, devleti gücünün zirvesinde olan Müslümanların emirine yapılan yardım çağrısını gösterecek şekildedir.

2.1.2.3.İbnu'l-Ebbâr el-Kudâ'î'nin Kasidesi

İbnu'l-Ebbâr kasidesinde Tunus'ta bulunan Hafsîler Devleti'nin emiri Ebû Zekeriyâ İbn Ebî Hafs'a yardım çağrısında bulunmaktadır. Belensiye, Hristiyan devletlerin sınırlarında yer alması sebebiyle pek çok Haçlı saldırısına maruz kalmıştır. Daimî saldırılar sebebiyle de ordu ve şehir güçsüzleşmiş ve olaylar düşmanın şehri işgaliyle sonuçlanmıştır. Bunun üzerine şehrin emiri Zeyyân b. Merdenîş, Afrika'nın hükümdarı Ebû Zekeriyâ İbn Ebî Hafs'tan yardım istemiştir.¹⁷⁵ Bu talebini ulaştırmak üzere kâtibi İbnu'l-Ebbâr'ı elçi olarak Afrika'ya göndermiş, o da sultanın huzurunda, yardım ve destek talebini bildirerek *Sîniyye* kasidesini inşad etmiştir. Afrika sultanı bu yardım çağrısına icabet etmiş ve çeşitli mallar ve birlikler eşliğinde deniz filosunu

¹⁷⁵ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelus er-ratîb*, 2/10.

göndermiştir. Bu kasidenin sultanı çok etkilemesi sebebiyle Belensiye'nin sorunu çözülmüş ve hicri 637 yılında tekrar bir İslam beldesi olmuştur.¹⁷⁶

Kaside 67 beyitten müteşekkildir. Şair kasidede, büyük bir kısmı *istisrâh*, medih, vasıf ve mersiye olmak üzere çeşitli türleri bir araya getirmiştir. Biz burada yalnızca *istisrâh* gayesini ihtiva eden 16 beyiti seçtik:

أَدْرِكْ بِحَيْلِكَ حَيْلَ اللَّهِ أُنْدُلْسَا	إِنَّ السَّبِيلَ إِلَى مَنْجَاكِ دَرَسَا
وَهَبْ لَهَا مِنْ عَزِيزِ النَّصْرِ مَا التَّمَسَتْ	فَلَمْ يَزَلْ مِنْكَ عِزُّ النَّصْرِ مُلْتَمَسَا
وَحَاشَ مِمَّا تُعَانِيهِ حُشَاشَتَهَا	فَطَالَمَا ذَاقَتْ الْبَلَوَى صَبَاحَ مَسَا
يَا لِلْجَزِيرَةِ أَضْحَى أَهْلِهَا جَزْرًا	لِلْحَادِثَاتِ وَأَمْسَى جَدُّهَا تَعْسَا
...	...
صِلْ حَبْلَهَا أَيُّهَا الْمَوْلَى الرَّحِيمُ فَمَا	بَقِيَ الْمِرَاسُ لَهَا حَبْلًا وَلَا مَرَسَا
وَأَحْيِ مَا طَمَسَتْ مِنْهُ الْعُدَاةُ كَمَا	أَحْيَيْتَ مِنْ دَعْوَةِ الْمُهْدِيِّ مَا طُمَسَا
...	...
هَذِي وَسَائِلُهَا تَدْعُوكَ مِنْ كَثْبٍ	وَأَنْتَ أَفْضَلُ مَرْجُوٍّ لِمَنْ يَسَا
وَأَفْتَكُ جَارِيَةً بِالنُّجْحِ رَاجِيَةً	مِنْكَ الْأَمِيرَ الرَّضَى وَالسَّيِّدَ النَّدْسَا
...	...
يَا أَيُّهَا الْمَلِكُ الْمَنْصُورُ أَنْتَ لَهَا	عَلَيَاءُ تُوسِّعُ أَعْدَاءَ الْهُدَى تَعْسَا
وَقَدْ تَوَاتَرَتِ الْأَنْبَاءُ أَنَّكَ مَنْ	يُحْيِي بِقَتْلِ مُلُوكِ الصُّفْرِ أُنْدُلْسَا
طَهَّرَ بِإِلَادِكَ مِنْهُمْ إِيَّاهُمْ نَجَسٌ	وَلَا طَهَّارَةَ مَا لَمْ تَغْسِلِ النَّجْسَا

¹⁷⁶ Bk. Hayruddîn ez-Ziriklî, *el- A 'lâm*, 6/233.

وَأَوْطَى الْقَيْلَقَ الْجَرَّارَ أَرْضَهُمْ
وَأَنْصُرَ عَيْدًا بِأَفْصَى شَرْقِهَا شَرْقَتْ
هُمْ شَيْعَةُ الْأَمْرِ وَهِيَ الدَّارُ قَدْ تُهَكَّتْ
فَاضْرِبْ لَهَا مَوْعِدًا بِالْفَتْحِ تَرْفُضُهُ
حَتَّى يُطَاطَى رَأْسًا كُلُّ مَنْ رَأْسًا
عُيُونُهُمْ أَدْمَعًا تَهْمِي زَكَاً وَحَسَا
دَاءً وَمَا لَمْ تُبَاشِرْ حَسَمَهُ انْتَكَسَا
لَعَلَّ يَوْمَ الْأَعَادِي قَدْ أَتَى وَعَسَى¹⁷⁷

Atın ve Allah'ın atıyla Endülüis'e yetiş,

Şüphesiz onu kurtacağın yol bir iyiliktir.

Onu bekleyen aziz zaferi ona hediye et,

O aziz zafer hâlâ senden beklenen bir umuttur.

Onun içinde bir acı var ki anlatılmaz,

Sabah akşam bela onun başındadır.

Eyyvah olsun o adaya ki onun ehli hadiseler kurban oldular,

Onun mutluluğu üzüntüye döndü.

Ey Merhametli Mevlâmız! Onun ipine ulaş,

Ne çapanın ipi kaldı ne de liman...

Düşmanların mahvettiklerine hayat ver,

Nebî'nin mahvedilen davetine hayat verdiğin gib.

Bu onun sana yakından seslendiği sebeplerdir,

Ve sen umutsuz insanların en büyük umudusun.

Kurtarılmak umudunda olan cariye'nin imdadına yetiş,

Ey Emir! Senden rıza ve mertlik bekliyoruz.

...

Ey mansur Melik, bu senin işindir,

Sen öyle yüksek bir mertebedesin ki İslam düşmanlarını perişan edeceksin.

Mütevahir haberler geldi ki sen,

Bu sarı kafalıları öldürerek hayat veriyorsun.

Yurdunu onlardan temizle, onlar necistir,

¹⁷⁷ İbn'l-Ebbâr, ed-Dîvân, 65.

Necaseti yıkamadan taharet olmaz.
Büyük ordunun ayaklarıyla onların yerlerine bas,
Öyle ki kafalarını yukarı çıkaran herkes boyun eğecektir.
Uzak doğudaki kölelere yardım et,
Onların gözleri zillette göz yaşı dökmekten şışti.
Bu meselede en önemlileri onlar ve hastalıktan zayıflayan yurtlarıdır.
Eğer mesele çözülmezse onların ikisi de düşecek.
Onu bekleyen fethin sözünü ver,
Umarız ki düşmanların günü gelmiştir, umarız...

Kaside duygularla dolup taşmakta; içerisinde hüznü, yakarış, merhamet isteği ve beklenti gibi çeşitli duyguları barındırmaktadır. *İstisrâh* gayesini taşıyan beyitlerde yardım çağrısı Afrika ve Hafsîler Devleti'nin kralının ismi ile seslenerek "Ey kral" (*Eyyuhe'l-Melik*) şeklinde yapılmış ve ardından Hristiyanların Endülüs Müslümanlarına karşı içlerinde barındırdığı düşmanlığı açığa çıkarmak üzere bu sesleniş "Allah'ın atıdır" (*Hayli'llâh*) gibi sözlerle dini vazife ve gerekliliğe bağlamıştır. Aynı şekilde nida harfinin birden fazla kez kullanılması da Endülüslülerin işgal altında yaşadıkları zulüm hissinin daha fazla aksettirilmesi ve iletilmesini sağlamaktadır.

Şair kasidesinde Belensiye'nin geri alınması için gerekli vesilelerin de hazır olduğunu göstermektedir. Bilhassa gücüyle ve İslam'a yardımlarıyla tanınmasının ardından sultanın en basit yollar ve küçük bir çaba ile şehri geri alma gücüne sahip olduğunu zikretmektedir.

Bu kaside Endülüs'teki *istisrâh* kasidelerinin en meşhurlarından biri sayılmaktadır. Bazı şairler mersiye türü kapsamında değerlendirse de özellikle Belensiye emirinin buyruğuyla resmi elçiler vasıtasıyla iletilmiş olmasından da anlaşılacağı üzere şairin bu kasideyi söylemesindeki asıl amaç açıktır: Yardım ve imdat çağrısında bulunmak. Şu durumda kasidenin *istisrâh* şiiri sınıfında kabul edilmesi daha uygundur.

2.1.2.4. Bir Moriskonun¹⁷⁸ İstanbul'daki Osmanlı Sultanı II. Bayezid'e Yazdığı Kaside

Bu kaside el-Makkarî et-Tilmisânî'nin *Ezhâru'r- Riyâz fî aḥbâri 'Îyâz* isimli kitabında geçmektedir¹⁷⁹. *İstisrâh* konusu kapsamında yaptığımız incelemelerde rastladığımız, Osmanlı Devleti'nin İstanbul'daki merkezine gönderilmiş tek *istisrâh* kasidesi bu eserdir. Yardım çağrısının yapıldığı bu dönemde Osmanlı Devleti, sultanlar arasındaki çekişmeler sebebiyle bazı zaafarla ve çeşitli vilayetlerdeki ayrılıkçı hareketleri kontrol etme anlamında bir güç yetirememesi durumuyla karşı karşıyaydı¹⁸⁰. Ayrıca bu dönem, İran'da Safevi hareketinin de baş gösterdiği bir zamandı. Tüm bunlara rağmen Endülüslüler, Osmanlı Devleti'nin kendilerine bir cevap vereceğine dair umutlarını yitirmeyerek bu risaleyi göndermişlerdi.

el-Makkarî'nin aktardığı bu kaside, nesir ve nazım türünün iç içe geçtiği bir risalede yer almaktadır. Şiir bölümü 103 beyitlik bir kaside olup içerisinde yardım çağrısının yapıldığı beyitlerin sayısı 19'dur.

Kaside halifenin, hilafet merkezi ve devletin gücünün övülmesiyle karışık bir şekilde uzunca bir selamlama bölümüyle başlamaktadır. Bunun akabinde Endülüs'ün durumu iletilmekte ve Osmanlı Devleti'nden yardım talep edilmektedir. İlgili beyitler şu şekildedir:

مِنْ الضَّرِّ وَالْبَلَوِ وَعِظَمِ الرَّيَّةِ	شَكُونًا لَكُمْ يَا مَوْلَايَ مَا قَدْ أَصَابَنَا
ظُلْمًا وَعُومَلْنَا بِكُلِّ قَبِيحَةٍ	عُدْرِنَا وَنُصِرْنَا وَبُدِّلَ دِينُنَا
نُقَاتِلُ عُمَالَ الصَّلِيبِ بِنِيَّةٍ ¹⁸¹	وَكُلُّنَا عَلَى دِينِ النَّبِيِّ مُحَمَّدٍ

Ey efendimiz, başımıza gelen olaydan sana şikayetçiyiz.

¹⁷⁸ İspanyol hâkimiyeti altında yaşayan zorla hristiyanlaştırılmış eski müslümanlara verilen ad, bk. Mehmet, Özdemir, “Moriskolar” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 07 Temmuz 2022).

¹⁷⁹ el-Makkarî, *Ezhâru'r- Riyâz fî aḥbâri 'Îyâz*, 1/108.

¹⁸⁰ el-Makkarî, *Ezhâru'r- Riyâz fî aḥbâri 'Îyâz*, 1/115

¹⁸¹ el-Makkarî, *Ezhâru'r- Riyâz fî aḥbâri 'Îyâz*, 1/31.

Eziyetlerden, talihsizliklerden ve musibetlerden...

Aldatıldık, dinimizi değiştirmek için bizi hristiyan yapmaya çalıştılar.

Zulme uğradık ve bize bütün çirkinlikle muamele ettiler.

Ancak hala Muhammed peygamberin (as.) dini üzereyiz.

Cihat çatısı altında tek bir vücut olarak kafirlerle savaşırız.

Daha sonra Hristiyanlarla yaptıkları ve hiçbir yardım ve destek alamadıkları savaşın uzun sürmesi sebebiyle asker ve at bakımından zayıf düşmelerinden Hristiyanlarla eman anlaşması imzalamalarına kadar Gırnata'nın halini tasvir etmektedir. Ne var ki Hristiyanlar anlaşmayı bozmuş ve insanları öldürüp yağmalamışlardı. Bu ifadelerin ardından Hz. Muhammed (sav.), ehli beyti ve ashabı hürmetine Osmanlı Devleti'ni yardıma çağırmaktadır:

وَبِالْمُصْطَفَى الْمَخْتَارِ حَيْرِ الْبَرِيَّةِ	سَأَلْنَاكَ يَا مَوْلَايَ بِاللَّهِ رَبَّنَا
وَأَصْحَابِهِ أَكْرَمَ بِهِمْ مِنْ صَحَابَةِ	وَبِالسَّادَةِ الْأَخْيَارِ آلِ مُحَمَّدٍ
وَشَيْبَتِهِ الْبَيْضَاءِ أَفْضَلَ شَيْبَةِ	وَبِالسَّيِّدِ الْعَبَّاسِ عَمِّ نَبِيِّنَا
وَكُلِّ وَلِيٍّ فَاضِلٍ ذِي كَرَامَةٍ	وَبِالصَّالِحِينَ الْعَارِفِينَ رَبَّهُمْ
لَعَلَّ إِلَهَ الْعَرْشِ يَأْنِي بِرَحْمَةٍ	عَسَى تَنْظُرُوا فِينَا وَفِيمَا أَصَابَنَا
وَمَا قُلْتَ مِنْ شَيْءٍ يَكُونُ بِسُرْعَةٍ	فَقَوْلُكَ مَسْمُوعٌ وَأَمْرُكَ نَافِذٌ
وَمِنْ نَمٍّ يَأْتِيهِمْ إِلَى كُلِّ كَوْرَةٍ	وَدِينُ النَّصَارَى أَصْلُهُ تَحْتَ حُكْمِكُمْ
عَلَيْنَا بِرَأْيٍ أَوْ كَلَامٍ بِحُجَّةٍ	فِي اللَّهِ يَا مَوْلَايَ مَنُونا بِفَضْلِكُمْ
وَعَوْتُ عِبَادَ اللَّهِ فِي كُلِّ آفَةٍ	فَأَنْتُمْ أَوْلُو الْأَفْضَالِ وَالْمَجْدِ وَالْعُلَا

بِمَاذَا أَجَازُوا الْغَدْرَ بَعْدَ الْأَمَانَةِ؟¹⁸²

فَسَلِّ بِهِمْ أَغْنِي الْمَقِيمَ بِرُومِةٍ

Azim olan Allah'ın rızası için,

O'nun cömert peygamberi.

Ehli beyti ve ashabı hatırına,

Onun en iyi Sahabelerine

Peygamberin amcası 'Abbâs,

Ve onun saçının ağarması hürmetine,

Allah'ın ariflerinin ve salihlerinin,

Ve bütün Velî Fazl-u kerem sahiplerinin hürmetine,

Umulur ki başımıza gelen talihsizlikleri görürsün.

Arşın sahibi olan Allah'tan bize merhamet gelmesini umarız.

Çünkü Sözlerin duyuluyor ve emirlerin uygulanıyor,

Senin emirlerin hızlı bir şekilde yerine getirilir.

Hatta pek çok Hristiyan beldesi senin hükmün altındadır,

Oralardan senin emrin her köye ulaşır.

Allah aşkına senden bize bir akıl vermeni isteriz,

Veya sorunumuzu çözecek bir emir...

Sizler faziletli, onurlu ve yüksek makam ehlisiniz,

Her musibette Allah'ın kullarına yardım edersiniz.

Roma'da ikamet edenlere sor,

Neden verdiklere sözlere ihanet ederler?

Şair Endülüs halkının dinlerini kendi rızalarıyla değiştirdikleri yönünde yayılan haberleri yalanladıktan sonra uğradıkları zulüm ve baskılar için çözümler önermektedir. Bunlardan biri kendilerinin Kuzey Afrika'ya sürülmelerinin talep edilmesi idi ki bu da bir yardım çağrısıydı. Zira kafir düşman, Endülüs topraklarından İslam beldelerine gitmek isteyenleri bundan men ediyordu. Şair bununla ilgili şöyle demektedir:

¹⁸² el-Makkarî, *Ezhâru'r-Riyâz fî aḥbâri 'Îyâz*, 1/32.

فَمَا نَحْنُ يَا مَوْلَايَ نَشْكُو إِلَيْكَ فَهَذَا الَّذِي نَلْنَاهُ مِنْ شَرِّ فُرْقَةٍ
عَسَى دِينُنَا يَبْقَى لَنَا وَصَلَاتُنَا كَمَا عَاهَدُونَا قَبْلَ نَقْضِ الْعِزْمَةِ
وَالَّا فَيُجْلُونَا جَمِيعاً مِنْ أَرْضِهِمْ بِأَمْوَالِنَا لِلْغَرْبِ دَارَ الْأَحْبَةِ
فَاجْلَاؤُنَا خَيْرٌ لَنَا مِنْ مَقَامِنَا عَلَى الْكُفْرِ فِي عِزٍّ عَلَى غَيْرِ مِلَّةٍ
فَهَذَا الَّذِي نَرْجُوهُ مِنْ عِزِّ جَاهِكُمْ وَمِنْ عِنْدِكُمْ تُقْضَى لَنَا كُلُّ حَاجَةٍ¹⁸³

Efendimiz, biz boşu boşuna şikâyet etmiyoruz,

Ancak bu zarar ayrılıktan gelmektedir.

Umulur ki dinimizi ve namazımızı koruyabiliriz,

Aramızda yaptığımız anlaşmada olduğu gibi.

Değilse bizi bıraksınlar da Endülüs beldelerinden ayrılalım,

Mallarımızı da alarak Kuzey Afrika'da bizi seven beldelere gidelim.

Oralara yayılmak bizim için daha hayırlıdır,

İzzet içindeki küfür milletinin arasında kalmaktansa...

Senin makamından istediğimiz odur ki,

Bütün isteklerimiz senin elinde gerçekleşir.

Kullanılan terimler ile beklenti ve yardım çağrısı ifadeleri çerçevesinden bakıldığında Osmanlı Devleti'ne gönderilen bu risalede, yukarıda zikrettiğimiz beyitlerde *istisrâh* amacı açıktır.

Bu kasidenin mersiye veya vasıf türleri kapsamında değerlendirilmesinin uygun olmadığı görüşündeyiz. Çünkü risalenin asıl yazılma amacı sultandan yardım istemektir. Dolayısıyla böyle bir kasidenin *istisrâh* konusu kapsamında değerlendirilmesi, diğer konular kapsamında değerlendirilmesine göre daha uygun olacaktır.

¹⁸³ el-Makkarî, *Ezhâru'r- Riyâz fî aḥbâri 'Îyâz*, 1/33.

Kasidenin içerisinde vasıf, mersiye ve medih türlerine işaret eden ifadeler yer alsa da bunlar risalenin asıl gönderilme amacına hizmet etmektedir. Zira yardım talep edilen kişinin bilmesi için beldenin ve İslam'ın bulunduğu durum vasfedilmeli, ardından yardım istenmelidir.

Buraya kadar *istisrâh* şiirine dair dört örneğe yer verdik. *İstisrâh* şiirinin sanatsal özelliklerinden bahsedeceğimiz bölümde başka şiir örneklerine de değineceğiz.

2.2.Endülüs Edebiyatında *İstisrâh*ın Nesir Metinleri ve Yazarları

Endülüs şairleri topraklarını koruma, yardım isteme ve cihada teşvik hususlarında üzerlerine düşen görevi yerine getirmişlerdi. Edebiyatçılar da aynı şekilde zaman zaman şahsi gayretlerle ve çoğu kereler devletlerarası yazışmalarla yardım çağrısında bulunmak için krallara, emirlere ve Müslümanlara risaleler yazarak nesirlerinde bunu yapmışlardı.

Bu bölümde dönemin *istisrâh* konusundaki en meşhur edebiyatçılarına ve Berbuşter (Barbastro) hadisesiyle başlayıp Endülüs'ün düşüşüne kadar devam eden süreçte bu tür kapsamında yazdıkları mensur eserlerine değineceğiz. Bölüm iki kısımdan oluşacaktır. İlk kısımda edebiyatçılardan şairler bölümünde tanıtılmayanların isimleri zikredilerek hayatlarına dair bilgi verilecektir. İkinci kısımda ise *istisrâh* türü nesir eserlerinden bahsedilerek bu eserlerdeki yardım çağrısı anlamları üzerinde durulacaktır.

2.2.1.*İstisrâh*ın Nesir Yazarları

Dönemin bazı edebiyatçıları siyasi duruma eleştiri olarak yazdıkları metinlere karşılık canlarından olmuşlarsa da¹⁸⁴ yazı faaliyetleri duraksamamıştır. Edebiyat ve tarih kaynakları bizlere az da olsa bu döneme ait bazı nesir eserleri nakletmektedir. Bizce bu azlık durumu yazı faaliyetinin olmamasından değil, bizlere ulaşmamış olmasından dolayıdır. Zira Endülüs'teki en güçlü edebi asırlardan birinde nesir ve

¹⁸⁴ 'Alî b. Mûsâ, *el-Muğrib fî hûle'l-Mağrib*, 1/ 240.

hitabetin olmaması tasavvur edilemez. Bu bölümde ulaşabildiğimiz eserlerden bazılarını zikredeceğiz.

2.2.1.1.Ebû Hafs Ömer b. el-Hasen el-Hevzenî (h.392-460/m.1002-1068)¹⁸⁵

Ebû Hafs Ömer el-Hevzenî'nin *istisrâh* konusuna katkısı, Frenklerin hicri 456 yılında Berbuşter (Barbastro) şehrini ele geçirdikleri dönemde İbn 'Abbâd'a yazdığı risalesidir. Eserinde şiir ve nesri bir arada kullanmış olup şiir olan kısımları önceki bölümde zikredilmiştir¹⁸⁶. Risalenin nesir kısmında yardım çağrısını ifade eden bölümler ise şu şekildedir:

”وما أخطأ السبيل من أتى البيوت من أبوابها، ولا أرجأ الدليل من ناط الأُمور بأربابها، ولربَّ أملٍ بين أثناء المحاذير مُدبِّجٌ، ومحبوبٌ في طي المكاره مُدرِّجٌ، فانتَهز فُرصتها فقد بانَ من غيركَ العجزُ، وطَبَّقَ مفاصلها فكأنَّ قد أَمَكَّنَكَ الحُزُّ،... فلقَ كتابي من فراغِكَ ساعةً... طَمَتَ حتى خِيفَ على عُرْوَةِ الإيمان الانتقاضُ، وطَغَتَ حتى حُشِيَ على عمود الإسلام منها الانتقاضُ، وُثِّمَتَ حتى تُوقَّعَ على جناح الدين الإنهياضُ، كأنَّ الجميعَ في رقدةِ أهل الكهفِ، أو على وعدٍ صادقٍ من الصَّرفِ والكشفِ...“¹⁸⁷

“Evlere kapılarından giren hata etmemiştir, iyi bir komutan seçen de yanlışa düşmemiştir. Sakındığımız şeylerin arasından umudun belirmesi ya da nefret ettiğimiz şeylerin arasından sevdiğimiz bir şeyin çıkması ne kadar da güzeldir. O halde sen bu fırsatı değerlendir. Çünkü senin dışındakiler bunu yapmaktan aciz olmuştur. Yine ne gerekiyorsa yap, çünkü sen lazım olan her şeye sahipsindir... Bu çağrıya hızlıca cevap ver... Sorun o denli büyümüştür ki İslam'ın görünüşleri ve

¹⁸⁵ Hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. ez-Zîriklî, *el-A 'lâm*, 5/44.

¹⁸⁶ İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini ehli 'l-Cezîra*, 2/546.

¹⁸⁷ el-Makkarî, *Nefhu 't-tîb min gusni 'l-Endelus er-ratîb*, 3/225.

iman neredeyse kaybolmuştur. Sanki herkes Ashab-ı Kehf gibi uyumaktadır yahut yenilgiyi ve küfrün galip gelmesini beklemektedirler”.

Yine bu risalenin bölümlerinden bir diğeri de şu şekildedir:

”وما زلتُ اعتدُّكَ لمثلِ هذه الجولةِ وزرًّا، وأدَّخِرُكَ في ملجأٍ ملجأً وعصرًا، لدلائلِ أوضحت فيكَ الغيبُ وشواهدُ رُفعت من أمرك الرَّيبُ،... فقد كان ظَهَر قديمًا من اختلالِ الأحوالِ ما أَيْأسَ، وتبين من فسادِ التدبيرِ ما أبلَسَ، حتى تداركَ فتقُ ذلك سَلْفُكَ، فرتَّقَهُ جميل نظَرهم ورأبِهِ، وصَرَفَهُ مشكورُ أثرهم وشُعْبِهِ“¹⁸⁸

“Bu gibi zor zamanlarda bizim kurtarıcımız olmanı beklerim hâlâ. Sen ki dar boğazlar bizi kuşattığında yöneldiğimiz sığınağımızsın. Senden gördüğümüz hüsn-ü muamele sebebiyledir bu düşüncemiz. Bundan dolayıdır ki kurtarıcımızın sen olduğunu şüpheden uzak bir şekilde bilir olduk. Çünkü önümüze başka başka insanlar çıktı da kötü yönetimleri sebebiyle bize yardım etmediler. Ta ki onların ardından senin ataların geldiler de bize yardım ettiler. Şükranlarımız ve dualarımız onarlardır”

Risale uzun olmakla birlikte İbn Bessâm içerisinde bazı bölümleri almakla yetinmiştir. Eserde yardım çağrısı son derece açık olup tüm anlamlar yardım çağrısı ve İbn ‘Abbâd’dan kendilerini kurtarma talebinde toplanmıştır. “Korkup sakındığımız şeylerin bağrında nice umutlar vardır”, “O halde bu fırsatı değerlendir” ve “Onun gereklerini her yönüyle yerine getir” gibi ifadeleriyle örneklendirilebileceği gibi kelime seçimleriyle de yardım çağrısı anlamı belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Burada asıl amacı talep olan emir fiiller yer almıştır. el-Hevzenî, İbn ‘Abbâd’dan ve ordusundan Berbuşter’i (Barbastro) kurtarmaları için yardım istemektedir. Sert ve

¹⁸⁸ el-Makkarî, *Nefhu’t-tîb min gusni’l-Endelus er-ratîb*, 3/226

güçlü yapısıyla bu şiirin ifadeleri İbn ‘Abbâd’ın öfkelenmesine sebep olmuş ve el-Hevzenî’nin öldürülmesine yol açmıştır.

2.2.1.2. Ebu’l-Mutarriif Ahmed b. ‘Abdillâh b. ‘Amîra el-Mahzûmî (h.582-656/m.1186-1258)¹⁸⁹

Ebu’l-Mutarriif’in yazdığı en güzel eserlerden biri, Belensiye’nin Rumlar tarafından istila edilmesinin ardından yardım çağrısı yapmak üzere el-‘Abbâs b. Ümeyye’ye hitaben kaleme aldığı risalesidir. Eserin içerisinde geçen bölümlerden biri şu şekildedir:

”...بِاللّٰهِ أَيَّ نَحْوٍ نَنْحُو، أَوْ مَسْطُورٍ نُثَبِّثُ أَوْ نَمَحُو، وَقَدْ حُذِفَ الْأَصْلُ وَالزَّائِدُ، وَذَهَبَتِ الصِّلَةُ وَالْعَائِدُ، وَبَابُ التَّعَجُّبِ طَالٌ، وَحَالُ الْيَأْسِ لَا تَحْشَى الْإِنْتِقَالَ، وَذَهَبَتْ عَلَامَةُ الرَّفْعِ، وَفُقِدَتْ نُونُ الْجَمْعِ؛ وَالْمَعْتَلُّ أَعَدَى الصَّحِيحِ وَالْمَثَلُّ أَرَدَى الْفَصِيحِ؛ وَامْتَنَعَتِ الْجُمُوعُ مِنَ الصَّرْفِ، وَأَمِنَتْ زِيَادَتُهَا مِنَ الْحَذْفِ؛ وَمَالَتْ قَوَاعِدُ الْمَلَّةِ، وَصِرْنَا جَمْعُ الْقَلَّةِ؛ وَظَهَرَتْ عَلَامَةُ الْخَفْضِ، وَجَاءَ بَدَلُ الْكَلِّ مِنَ الْبَعْضِ“¹⁹⁰

“...Ey Allahım, hangi yola gitmeli ve kaç mektup yazmalı sonra silmeliyiz? bu toprakların özü onu terk etmiştir. Artık farklı bölgelerdeki Müslümanlarla - Kuzey Afrika bölgesini kastediyor- bağlantımız da kalmamıştır. Tüm bunların neden olduğunu anlayamaz olduk. Halimiz öyle bir ümitsizliğe dönüştü ki bunun değişeceğine dair en ufak bir düşüncemiz kalmadı. Zira şerefimiz gitmiş, birliğimiz paramparça olmuş ve ahalimiz arasında düşmanlık yayılmıştır. Düşman da yurdumuza girmiş, insanlarsa cihada koşmamıştır. Küffardan yana güvende oldukları zannına kapılmışlar ve ilkelerini bir kenara bırakmışlardır. Böylece

¹⁸⁹ Hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb, *el-İhâta fî aḥbâri Ġırnâta*, 86.

¹⁹⁰ İbn’l-Hatîb, *El-İhâta Fî Aḥbâri Ġırnâta*, 1/64.

bizler küçük topluluklar haline geldik ve izzetin azlığının ne demek olduğunu bilir olduk da küffardan küçük bir grup bize galebe çaldı ”.

Ebu'l-Mutarraf bu risalesinde yardım çağrısı temasını ifade etmek amacıyla tevriye sanatından yararlanmışır. Tevriye iki anlamı olan bir kelimenin kullanılmasıdır. Bu anlamlardan ilki yakın olmakla beraber kastedilmeyen anlamdır. Diğer uzak anlam olup kastedilen bu anlamdır. Gizli bir karine bu anlama işaret eder. İfadeyi duyan kişi yazarın yakın anlamı kastettiğini düşünür ancak o uzak anlamı kastetmiştir.¹⁹¹

Ebu'l-Mutarraf burada tevriye sanatını yardım çağrısı temasını ifade etmek için kullanmıştır. Zira “*Asıl olanla fazlalık olan ortadan kalkmıştır*” gibi yardım çağrısında istenen anlamı işaret etmede biraz uzak kalan kelimeler kullanmıştır. *Asıl* ile yaşamak için gerekli olan temel şeyler; *fazlalık olan* ile ise hayatın tamamlayıcı unsurları kastedilmiştir. Yine “*Ref alameti gitmiştir*” ifadesiyle Endülüs’ün içerisinde bulunduğu izzeti kaybettiğine; “*نُونُ الْجَمْعِ Nûnu ‘l-cem‘ kaybolmuştur*” ifadesiyle ise Endülüs’teki birliğin parçalandığına ve gruplara ayrıldığına işaret etmiştir.

Risale derin anlamları içermekte olup Ebu'l-Mutarraf bunların içerisinde yardım talebinde bulunmakta, yardım çağrısı temasını hoş ve seçkin bir dille ortaya koymaktadır. Ayrıca kullanılan ifadeler gasp edilen şehirlerin yardım ığılığına dair elim anlamları da içerisinde barındırmaktadır.

2.2.1.3.Ebu’l-Bekâ’ er-Rundî (h.601-684/m.1204-1285)¹⁹²

Ebu'l-Bekâ’ er-Rundî, büyük bir kısmı *istisrâh* konusu kapsamında olmasına rağmen mersiye olarak bilinen kasidesiyle meşhurdur. Zira er-Rundî bu kasideyi yardım talep etmek gayesiyle kaleme almıştır. Nesir olarak kaleme aldığı eserlerinden

¹⁹¹ Muhammet Ahmet, Kasım, *Ulûmü'l-Belâga* (Beyrut: el-Müessese el-'Hadise lil-kitab, 2003), 1/76.

¹⁹² Hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. ez-Ziriklî, *el- A ‘lâm*, 3/198.

biri ise el-Mustansır Billâh el-Hafsi'ye hitaben yazdığı risalesi olup içerisinde yer alan bölümlerden bir kısmı şu şekildedir:

"إلى أبي حفصٍ آلوا، فهل جالَتِ التُّجُومُ حيثُ جالُوا، أو نالتِ الملوْكُ بعضَ ما نالُوا...ومن مراسمها -الدولة الحفصية- الإيثار بالموجود، والبدارُ إلى إغاثة الملهوف وإعانة المنجود... غابت كُماةُ المعارك وشهد، ونامت وُلاةُ الممالكِ وسُهد، فمتى قسطُوا أقسط، وإذا غَوَرا أُنبط، ولذلك ما أبطلَ عمله أعمالهم، غلبهم على صِفتي الندى والبأس وسلبهم منقبتَي حمزة والعباس... فلا غزوَ أُنَّ مَنْ أَمِنَ ووَفِّي ثم لما كَسَا وأطعمَ سَقِي".¹⁹³

“Namları gökyüzüne ve yıldızlara ulaşan, konumlarına hiçbir kralın erişemediği, devletleri cömertlik ve keremle, yardım isteyenlerin yardımına koşmakla, mazlumlara yardımla vasfolunan Hafs ailesine. Kafirlerle olan savaşlar durmuş ve Müslüman emirler uyumakta. O halde ey emir, sen Müslümanları korumaya koş. Şayet kafirler Müslümanlarla savaşma konusunda geri adım atarlarsa onlara barış içinde yaşama fırsatı sun. Şayet düşmanlık edip sınırı aşarlarsa sen de onlarla savaş. Çünkü diğer emirler yiğitlik ve kahramanlık gömleğini üzerlerinden çıkarmıştır ki bu ikisi Hz. Hamza ve Hz. Muhammed’in (sav) amcası Hz. Abbas’ın (ra) sıfatlarındandır. Şayet Müslümanları yedirir ve içirir, güvende hissettirirsen kendin için gazi sıfatını hak kazanmış olursun”

Risalenin içerisinde yer alan yardım çağrısı anlamları açıklanmaya ihtiyaç duymamaktadır. Zira bu tema güneş gibi apaçık görülebilmektedir.

¹⁹³ el-Makkarî, *Ezhârü'r-Riyâz fî ahbâri 'Îyâz*, 1/306.

2.2.1.4.Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb Muhammed b. 'Abdillâh (h.713-776/m.1313-1374)¹⁹⁴

Muhammed el-Makkarî *istisrâh* konusunu nesir eserleri arasında Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'e ait 12 eserde zikretmiş olup bunlardan 11 tanesi *istisrâh* türü kapsamında yer almaktadır. İçerisinde geçen yardım çağrısı şevahidi ile beraber eserler şu şekildedir:

2.2.1.4.1.Benî Merîn Sultanlarından Birine Hitaben Yazdığı Risale

Bu risalenin Sultan Ebû Fâris Abdulazîz İbnu's-Sultân Ebi'l-Hasen el-Merînî'ye (h.749-774/m.1349-1372) hitaben yazıldığı görüşü tercih edilmektedir.

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb risalesinin giriş ve hamdele bölümünden sonra şu ifadeler yer vermektedir:

”...فعليكم بعد الله المعول، وفيكم والمؤمل... إنما الإسلام غريقٌ قد تشبَّثَ بأهدابكم، يناشدكم

الله في بقية الرَّمَقِ، وهذا أَوَانُ الاعتناء، واختيارُ الحماة، وإعدادُ الأقوات، قبل أن يضيقَ المجال، وتُمْنَعِ

الموانع، وقد وَجَّهنا هذا الوفدَ المبارك للحضور بين يديكم مُقررًا للضرورة... “¹⁹⁵

"Bizler Allah'tan sonra ancak ve ancak size dayanıp güveniriz, umudumuz da sizdedir... Muhakkak ki İslam, elbisenizin ucundan tutan boğulan bir kişi gibidir. Sizi kendinden geri kalan kısmı Allah rızası için korumaya çağırmaktadır. Vakit, durum daha da zor bir hal almadan ve yollar kapanmadan Müslümanları himaye, bu görevi yerine getirebilecek kişileri seçip yardımlar gönderme vaktidir. Bizler size bu heyetimizi en uç noktaya varmış bir zarureten dolayı göndermiş bulunmaktayız..."

¹⁹⁴ Hayatı ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Hayruddîn ez-Ziriklî, *el- A'lâm*, 6/23.

¹⁹⁵ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelus er-ratîb*, 4/407.

2.2.1.4.2. Merînî Sultanına Yardım Çağrısında Bulunmak Amacıyla Yazdığı Risale

Bu risalenin de Sultan Ebû Fâris Abdulazîz'e hitaben yazıldığı fikri ön plana çıkmaktadır. Çünkü onun döneminde Gırnata Sultanı Haçlılarla barış antlaşması imzalamıştı. Risalede de bu olay zikredilmektedir.

Risalenin içerisinde yer alan yardım çağrısı teması ve anlamları oldukça açıktır:

”فإنّا كتبناه إليكم، أصحب الله تعالى ركبكم حليفَ التوفيقِ حالاً ومُرحلاً.. ويدعوا وافدَ الفتح المبين فيردّ مستعجلاً... ونحن مهما شدّ المخنق بكم نستنصر، أو تراخى ففي وُدكم نستبصر، أو فتح الله تعالى فأبوابكم تُهني ونُبشّر... فنحن نسألكم بالله الذي تسألون به والأرحام، ونأنف لكم من هذا الإحجام، ونتطأرُح عليكم أن تتركوا حظكم في أهل تلك الجهة حتى يحكم الله بيننا وبين العدو الذي يتكالب علينا بإدباركم“¹⁹⁶

“Bu yazıyı size, başarınız için dua ederek, sizi Endülüs’ü fethetmek için ve hızlıca icabet etmenizi umut ederek gönderiyoruz. Bizler ne zaman dara düşsek sizden yardım isteriz ve durumumuz iyiye döndüğünde ise dostluğunuzu bekleriz. Allah bizim üzerimize bir fetih nasip ederse muhakkak ki güzel haberlerimizi sizlere göndeririz. Allah rızası için ve aramızdaki akrabalık bağları hatırına sizden bize yardım etmenizi istiyor, uzaklığınızdan mahzun oluyoruz. Allah bize zafer nasip edene yahut yurtlarınızdan bizi kurtarmak için çıkana kadar sizden yardım istemeye devam edeceğiz. Ta ki bizden uzaklığınız sebebiyle bize zulmetmeye devam eden bu düşmana karşı zafer kazanalım”.

¹⁹⁶ el-Makkarî, *Nefhu 't-tîb min gusni 'l-Endelus er-ratîb*, 4/212.

2.2.1.4.3. Gırnata Sultanı Ebu'l-Haccâc Yûsuf b. Nasr'ın Dilinden Fas Sultanına Yazdığı Risale

Kaynaklar bahsi geçen risalenin kendisine yazıldığı Fas sultanının kim olduğunu belirtmemektedir. Aynı şekilde ismi risalede de zikredilmemektedir. Ancak risaleden Gırnata'yı kuşatan düşmandan kurtarması için yardım çağrısında bulunduğu açıkça görülmektedir.

2.2.1.4.4. Ebu'l-Fadl'ın Gırnata'dan Kaçışı Sebebiyle Merînî Sultanından Özür Dilemek Üzere Yazdığı Risale

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb bu risaleyi Gırnata emiri Ebu'l-Fadl'ın talebi üzerine Fas sultanı el-Merînî'ye yazmıştır. Eserin içerisinde Gırnata'da tutuklu bulunan Emir Ebu'l-Fadl el-Merînî'nin firarı hususunda özür dilemektedir. Bu risale el-Makkarî'nin eserinde zikrettiği¹⁹⁷ ancak içerisinde yardım çağrısı bulunmayan tek risaledir. Bilakis şehri bırakıp firar etmesinden dolayı bir özür beyanı olup pek çok yardım çağrısının akabinde gelmiştir.

2.2.1.4.5. Emir 'Abdullâh Muhammed el-Ğanî Billâh'ın Emriyle Müslümanların Emiri Ebû 'Annân el-Merînî'ye Yazdığı Risale

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb bu eserinde Ebû 'Annân'a babası Ebu'l-Haccâc Yûsuf el-Evvel'in öldürülmüş olduğunu ve Gırnata halkının babasının halefi olarak kendisine biat etme hususunda görüş birliğine vardıklarını bildirmektedir. Ardından kâfir düşmanlara ve içerideki hainlere karşı yardım isteyerek çağrıda bulunmaktadır. Risalede geçen yardım çağrısı bölümlerinden biri şu şekildedir:

”...وإن فقدنا والدنا فأنتم لنا من بعده الوالد... أنتم ردة المسلمين بهذه البلاد المسلمة الذي يُعينهم

بإرفاده، وينصرهم بإنجاده، ويُعامل الله تعالى فيها بصدق جهاده... وإن كنّا قد خاطبنا من خدامكم

¹⁹⁷ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelus er-ratîb*, 4/427.

من يُبادرُ إعلامكم بالأُمورِ، إلا أنه أمرٌ له ما بعده، وحادثٌ يأخذُ حدَّه، ونبعثُ إلى بابكم من شاهد
الحال ما بين وقوعها إلى استقرارها رأيي العيان وتولَّى تسديد الأُمورِ بأعماله الكريمة ومقاصده الحسان،
ليكونَ أبلغَ في البرِّ وأشرحَ للصدر وأوعبَ للبيان“¹⁹⁸

“Babamız ölmüşse de siz bizim babamızsınız. Siz bu diyarda müslümanları kurtaracak, yardım edecek ve Allah rızası için cihad etme niyeti dosdoğru olan kişisiniz. Yetkililerinizden durumu size haber verecek kişilerle de konuşabilirdik. Ne var ki Endülüs’te durum çok ciddi olup daha çok ilgilenilmesi gerekmektedir. Bu nedenle de Endülüs’te olanları gözleriyle görmüş bir elçi aracılığıyla doğrudan size yazmamız gerekiyordu. Böylece vaziyet daha açık bir şekilde açıklanmış olacaktı”.

Risalede geçen “İşimizin vezirini size yönlendirdik” (fe-veccehnâ ileykum vezîra emrinâ) ifadesi ile kastedilen Lisânuddîn’dir. Zira bu meselede elçi olan oydu. Bu elçilikle amaçlanan ise Endülüs sultanı el-Ğanî Billâh’ın hristiyan zorbalara karşı Sultan Ebû ‘Annân’dan yardım almasıydı. Zira Fas’taki Sultan Ebû ‘Annân b. Ebi’l-Hasen (es-Sultân) Endülüs’ün yardım çağrılarına, özellikle de Cebelu’l-Feth (Cebel-i Târik/Gibraltar) bölgesinden gelen çağrılara karşı tereddüt etmezdi. Hatta Endülüs’e yaptığı pek çok yardımın akabinde oğlu Ebû Bekr es-Sa’îd’i Cebelu’l-Feth bölgesinin emirliğine getirmişti. Bu dağ Endülüs’ün fethi sırasında Târik b. Ziyâd’ın ilk defa ayak bastığı bölgedir. Böylece Merînî Devleti’nin bir vilayetinin Endülüs topraklarında kurulması da yıllar sonra Endülüs’ten Fas’a yapılan yardım taleplerinin tekerrür etmesi neticesinde gerçekleşmiş oluyordu.

2.2.1.4.6.el-Ğanî Billâh’ın Emriyle Merînî Devleti’ne Bağlı Cebelu’l-Feth’in Emiri Ebû Bekr es-Sa’îd’e Yazdığı Risale

Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb risalesinde şöyle demektedir:

¹⁹⁸ el-Makkarî, *Nefhu’t-tîb min gusni’l-Endelus er-ratîb*, 4/427.

"العزیزُ علینا، أبی بکر السعید ابن محلّ والدنا... إننا اتصل بنا فی هذه الأيام ما كان من عناية والدیک محل أبینا أبقاءه الله تعالى بهذه البلاد المستندة إلى تأمیل مجده، وإقطاعها الغایة التي لا فرّقها من حُسن نظره وجمیل قصده، وتُعینکم إلى المقام بجبل الفتح إبلاغاً فی اجتهاده الديني وجدّه... واستقرارکم فی الثغر الشهير الذي افتتحه سيفُ جدکم واستنفذه سعدُ أییکم، سُررنا بقرب المزار، ودُنُو الدیار، وقابلنا صنعُ الله تعالى بالاستبشار، ووَثَقنا وإن لم نزل على ثقة من عناية الله تعالى وعناية محلّ والدنا بهذه الأقطار فإمارتُکم الإمارة التي أخذت بأسباب السماء، وركبت إلى الجهاد فی سبیل الله تعالى جِیال الخیل والماء، واصبَحی على حالِ الشیبة شَجًّا فی حُلُوقِ الأعداء، ونحن أحق بهذا الهناء..."¹⁹⁹

"Bizim nezdimizde çok değerli olan Ebû Bekr es-Sa'îd, sen babamızın oğlu gibisin. Bugünlerde babanızın göndermiş olduğu ve kendi diyarıyla bizim beldemizi ayırt etmeksizin bizlere hasrettiği hayırlar bize ulaşmıştır. Ecdadınızdan Tarık b. Ziyâd'ın kılıcıyla fethettiği ve babanızın özen gösterdiği Cebelu'l-Feth'in emirliği vazifesine tayin edilmeniz, bize yaklaşmış olmanız sebebiyle de bizleri mesrur etmiştir. Allah'a bu nimetinden dolayı şükrettik ve burada bulunmanızla müjdelendik. Bu, babanızın bu topraklara olan ilgisini göstermektedir. Denizde ve karada cihat eden devletiniz düşmanların benliğine saplanan bir diken olmuştur. Biz müslümanlar ise bu güven ve barışa en layık olanlarız".

Risalenin içerisinde, Ebû Bekr es-Sa'îd'e devraldığı makamından dolayı bir tebrik mesajı bulunmaktadır. Ayrıca iki devlet arasında meydana gelen yakınlaşmanın akabinde olacak olan yardım çağrısına da bir hazırlık niteliği taşımaktadır. Zira bundan sonra, Endülüs'ten ne zaman yeni bir yardım çağrısı gelse Cebelu'l-Feth askeri yardımların çıkış mekânı olacaktı.

¹⁹⁹ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelus er-ratîb*, 4/431.

2.2.1.4.7.Ebu'l-Haccâc Yûsuf el-Evvel'in Emriyle Fas ve Mağrib'in Sultanı Ebû 'Annân el-Merînî'ye Hitaben Yazdığı Risale

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb bu risalesinde yardım çağrısına icabetlerinden ve Gırnata şehrine olan yardımlarından dolayı şükranlarını sunmaktadır. Eserin içerisinde yer alan bölümlerden biri şu şekildedir:

”...فلم يَصِلَا إلينا -الجيش والمال- إلا وقد أَهْلَكَ اللهُ تعالى الطَّاغِيَةَ، وَمَزَّقَ أَحْزَابَهُ الْبَاغِيَةَ، نِعْمَةً

منهُ سبحانه وتعالى وَمِنَّةً مَلَأَتْ الصَّدُورَ انْشِرَاحًا، وَعَمَتِ الْأَرْجَاءُ أَفْرَاحًا“²⁰⁰

“Bizlere ordu ve mallar ulaşmış, Allah da zorbaları başımızdan almış ve zalimin ordusunu darmadağın etmiştir. Bu Allah'ın üzerimize olan nimetlerinden biriydi. Böylece insanların benliklerine dinginlik, şehirlere ise mutluluk yayılmıştır”.

2.2.1.4.8.Müslümanların Emiri 'Abdullâh Yûsuf en-Nasrî'nin Emriyle Yazdığı Risale

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb bu risalesinde, Kastilya kralının Cebelu'l-Feth bölgesini kuşatmasının ardından yapılan çağrılara icabetinden dolayı bir Merînî emirine şükranlarını dile getirmektedir. Eserin içerisinde yer alan kısa bir bölüm şu şekildedir:

”...فَإِنَّهُ قَدْ كَانَ بَلَعَكُمْ مَا آلتِ الْحَالُ إِلَيْهِ بِطَاغِيَةِ قِشْتَالَةَ، وَأُمِّلُ أَنْ يَسْتَوِلِيَ عَلَى جَبَلِ

الْفَتْحِ...فَضْرَبَ عَلَيْهِ الْحَصَارَ وَالظُّلْمَ... طَرَقَ الطَّاغِيَةُ جَنْدٌ مِنْ جُنُودِ اللهِ تعالى فَأَخَذَهُ أَخَذَةً رَابِيَةً،

وَلَمْ يُبْقِ لَهُ مِنْ بَاقِيَةٍ، فَهَلَكَ عَلَى الْجَبَلِ حَتَفَ أَنْفِهِ...“²⁰¹

“Durumun ulaştığı nokta ve Kastilya zorbasının yaptıkları size ulaşmıştı. Bu zorba Cebelu'l-Feth'i ele geçirmek istemiş ve güçlü bir şekilde bölgeyi kuşatmıştı.

²⁰⁰ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelus er-ratîb*, 4/435.

²⁰¹ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelus er-ratîb*, 4/438.

Ta ki Allah'ın orduları onun karşısına gelip büyük bir hezimetle onları yenene kadar. Bunun ardından onun ne bir izi ve ne de gücü kalmıştır”.

2.2.1.4.9.Endülüs'ün Berru'l-'Udve ve Mağrib'e İhtiyacı Olduğu Hususundaki Risalesi

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb bu risalesinde Endülüs'ün Mağrib'e bağlı olduğunu zikretmektedir. Merbelle (Marbella) ve Estabûne (Estepona) şehirlerinin düşman saldırısına maruz kaldığı dönemde yardım çağrısında bulunmak üzere yazılmış eserden bir bölüm şu şekildedir:

”...وَبَعَثْنَا رَسُولَنَا إِلَى بَابِكُمُ الْعَلِيِّ نَعْتِدُ بِسُلْطَانِهِ، وَنَرْجِي تَمْهِيدَ هَذَا الْوَطَنِ بِتَمْهِيدِ أَوْطَانِهِ، وَبَادَرْنَا

بِالْمُخَاطَبَةِ مَنْ وَجَبَتْ مُخَاطَبَتُهُ مِنْ أَهْلِ مَرْبَلَةَ وَأَسْطَبُونَةَ...”²⁰²

“Sizden medet umarak elçimizi gönderdik. Bu vatana ilgi göstermenizi temenni etmekteyiz. Ta ki şehirleri emin beldeler olsun. Öncelikle Merbelle ve Estabûne ahalisinden konuşmamız gereken kişilerle konuştuk ve ardından sizlere elçi gönderdik”

Risalenin sonunda işaret ettiği üzere Gırnata, Merînî Devleti'ne itaat etmekte ve bağlılığını bildirmektedir.

2.2.1.4.10.Sultan Ebu'l-Haccâc'ın Dilinden Gırnata Halkına Hitaben Yazdığı Risale

Risalede Gırnata halkı cihada ve bölgede çıkan siyasi sorunlar sebebiyle Mağrib halkından yardım beklememeye davet edilmiştir.²⁰³ Eserden kısa bir bölüm şu şekildedir:

²⁰² el-Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelus er-ratîb*, 4/440.

²⁰³ Yusuf Şükrî, Ferhat, *Dîvânu Meliki Gırnâta*, 50.

"والأُمُورُ الَّتِي لَمْ تَجْرَ لِلْمُسْلِمِينَ بِالْعُدُوتَيْنِ عَلَى مَأْلُوفِ الْحِسَابِ، وَتَكَالَبَ التَّثْلِيثُ عَلَى التَّوْحِيدِ...
وَلَمْ نُقْصِرْ مَعَ ذَلِكَ فِي إِبْرَامِ الْعِزْمِ، وَاسْتِشْعَارِ الْحَزْمِ، وَإِمْدَادِ الثُّغُورِ بِأَقْصَى الْإِمْكَانِ، وَبَعَثِ الْجِيُوشَ
إِلَى مَا يَلِينَا مِنْ بِلَادٍ عَلَى الْأَحْيَانِ"²⁰⁴

“Mağrib’te durumlar önceki gibi gitmemekte. Küffarın Müslümanlara hücumları artmış durumda. Buna rağmen İslam beldelerini korumak, İslam beldelerinin her yanına ihtiyaç duyduğu yardımı sağlamak ve her zaman ordular göndermek konusunda görevimizde noksanlık etmemek gerekir”

2.2.1.4.11.Endülüs’ün Durumunun Darlığını Açıklayan Risalesi

Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb bu risalesinde Endülüs’te Müslümanların durumunun nasıl bir darlıkta olduğunu ifade etmiştir. Risalede eserin kime gönderildiği açık değildir. Fakat halka hitaben yazılmış bir eser olduğu, resmi bir özellik taşımadığı anlaşılmaktadır. Çünkü içerisinde resmi risalelerde adet olan bir emire ya da sultana selam kısmı yer almamaktadır.

2.2.1.4.12.Genel Olarak Müslümanlara Yardım Çağrısı İçin Yazdığı Risalesi

Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb bu eseri içerisinde risaleyi kime gönderdiğini zikretmemiştir. Ancak eserin içerisine Endülüs’teki emirleri de alacak şekilde genel anlamda İslam alemine yöneltildiği görülmektedir. Eserde geçen ifadelerden kısa bir bölüm şu şekildedir:

²⁰⁴ el-Makkarî, *Nefhu’t-tîb min gusni’l-Endelus er-ratîb*, 4/142.

”وقد اتَّصَلَ بنا الخبرُ الذي يُوجِبُ نُصْحَ الإسلامِ، ورَعِي الجوارِ والدِّمَامَ، وما جعلَ اللهُ تعالى للمأمومِ
على الإمامِ، إيقاظُكُمْ من مراقِدِكُم المستغرِقة، وجمع أهوائِكُم المتفرِّقة، وتحييُكُمْ إلى مُصَادَمةِ الشدائدِ
المُرعِدَةِ المبرِّقَةِ...”²⁰⁵

*“Sizlere bir nasihat mektubu göndermekteyiz. Zira bu İslam’da bizler
üzerine vaciptir. Çünkü komşularla ilgilenmek de vaciptir. Sonrasında bu risaleyi
içerisinde bulunduğunuz gaflerden uyandırmak, sizleri birlik olmaya,
ayrılıklardan kaçınmaya davet etmek ve sizi bekleyen musibet ve korkulara karşı
hazır olmanız için de göndermekteyiz”*

Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb, sultan nezdinde kendisine iftira atılmadan ve Mağrib’e firar etmeden önce Gırnata sultanlarının resmi katibiydi. Bu risalelerde yapılan yardım çağrıları bölgenin sultanları olan Ebu’l-Haccâc Yûsuf b. İsmâ‘îl (h.733) ve oğlu el-Ğanî Billâh’ın emriyle kaleme alınmış olup bu durum risalelerdeki yardım çağrılarını bir devletten diğerine yapılmış resmi çağrılar haline getirmiştir.

Bu risaleler yardım çağrısına dair açık ifadeler ihtiva etmektedir. Aynı şekilde içerisinde barındırdığı belağî ve edebî anlamlar ile temalar da yardım çağrısını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

2.2.1.5.Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. ‘Abdillâh el-‘Arabî el-‘Ukaylî

Endülüslü fakih ve hatip Ebû ‘Abdillâh Muhammed, Afrika’ya geçtiği bir yolculukta beraberinde bulunduğu son Endülüs hakimi Sultan Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. el-Ahmer’in dilinden kaleme aldığı “er-Ravdu’l-‘Âtîrî’l-Enfâs fî’t-Teveessul ile’l-Mevlâ es-Sultân İmâmi Fâs” risalesinin sahibidir. Araştırdığımız kaynaklarda doğum veya vefat tarihine dair bir bilgiye rastlayamadık. Fakat

²⁰⁵ el-Makkarî Nefhu’t-tîb min gusni’l-Endelus er-ratîb, 4/440.

kaynaklarda, h.864-979 yılları arasında yaşamış olan son Gırnata sultanı Ebû ‘Abdillâh ile olan yolculuğundan bahsedilmesi sebebiyle hicri IX. yüzyılda doğmuş olmalıdır. *Nefhu 't-Tîb* adlı eserde yazara ait, aralarında şimdi bahsedeceğimiz risalenin de yer aldığı pek çok şiir ve nesir eser bulunmaktadır. Yazar devlet kademelerinde yükselmiş ve nihayet son Gırnata sultanı Ebû ‘Abdillâh’ın veziri olarak görevlendirilmiştir.²⁰⁶

1493 yılında Kral Ebû ‘Abdillâh XII. Muhammed Gırnata’dan ayrılarak Afrika’ya doğru yola çıktı. Beraberinde olanlarda biri de Katip Muhammed el-‘Arabî el-‘Ukaylî’ydi. Öncelikle Melîle düzlüğüne indiler ve ardından Fas’a geçtiler. Himayesinde yaşama konusunda yardım talebiyle, Endülüs’te İslam’ın başına gelen musibetleri bir özür olarak sunup kendisine nispet edilen aşırılıklardan beri olduğunu ifade ederek bölgenin kralı olan Sultan Ebû ‘Abdillâh Muhammed eş-Şeyhu’l-Vattâsî’nin huzuruna çıktılar. Risale içerisinde barındırdığı acı, keder ve hüzne rağmen fesahat ve beyanın enfes örneklerinden biridir.

Risale Kral Ebû ‘Abdillâh’ın emriyle kaleme alınmış olup yazarı Muhammed b. ‘Abdillâh el-‘Arabî el-‘Ukaylî’dir. Eserin girişinde Gırnata melikini, kendisine nispet edilen Endülüs’e ihanet iftirasından temize çıkaran uzunca bir kasidenin ardından²⁰⁷ risalesine nesir olarak devam etmiş ve bu şekilde tamamlamıştır.

"هذا مُقَامُ الْعَائِدِ بِمَقَامِكُمْ، الْمُتَعَلِّقُ بِأَسْبَابِ ذِمَامِكُمْ، الْمُتَرَجِّجِي لِعَوَاطِفِ قُلُوبِكُمْ، وَعَوَارِفِ إِنْعَامِكُمْ،

الْمُقْبِلُ الْأَرْضَ تَحْتَ أَقْدَامِكُمْ الْمُتَلَجِّجِ لِسَانَ عِنْدَ مُحَاوَلَةِ مَفَاتِحِ كَلَامِكُمْ، وَمَاذَا الَّذِي يَقُولُ مِنْ

وَجْهِهِ حَجَلٍ، وَفَوَادِهِ وَجَلٍ، وَقَضِيَّتُهُ الْمُقْضِيَّةُ عَنِ التَّنْصُلِ وَالْإِعْتِذَارِ تَجَلٍ"²⁰⁸

"Size iltica etmek üzere burada bulunmaktayım. İcabet etmenizi ve nimetlerinizden bizlere de hediye etmenizi temenni ederim. Sizin her emrinizi kabul ederim. Ben burada, sizinle konuşacağı zaman nasıl söze girmesi

²⁰⁶ el-Makkarî, *Ezhâru 'r- Riyâz fî aḥbâri 'Îyâz*, 1/67.

²⁰⁷ İnân, *Devletü 'l-İslâm fî 'l-Endelüs*, 280.

²⁰⁸ el-Makkarî, *Nefhu 't-tîb min gusni 'l-Endelus er-ratîb*, 4/536.

gerektiğini bilmeyen bir kimse gibiyim. Size bakmaktan utanırken ve korkarken sizle nasıl konuşabilirim? Ne olan bitenlere dair özür beyanına gücüm var ve ne de bunların benim sorumluluğum olmadığını söylemeye”

Ardından şöyle devam etmektedir:

”لقد أَرْهَقْتَنَا إِرْهَاقًا وَجَرَعْتَنَا مِنْ صَابِ الْأَوْصَابِ كَأَسَا دِهَاقًا وَلَمْ نَفِرْ إِلَى غَيْرِ بَابِكُمُ الْمَنِيعِ الْجَنَابِ
الْمُنْفَتِحِ حِينَ سُدَّتِ الْأَبْوَابُ، وَلَمْ نَلْبَسْ غَيْرَ لِبَاسٍ نَعْمَائِكُمْ حِينَ خَلَعْنَا مَا أَلْبَسَنَا الْمَلِكُ مِنَ الْأَثْوَابِ،
وإِلَى أُمِّهِ يَلْجَأُ الْوَلَدُ لَجَأَ اللَّهْفَانِ وَعِنْدَ الشَّدَائِدِ تَمْتَازُ السُّيُوفِ فِي الْأَجْفَانِ مِنَ الْأَجْفَانِ، وَوَجْهُ اللَّهِ
تَعَالَى يَبْقَى وَكُلُّ مَنْ عَلَيْهِ فَاِنٍ وَإِلَى هُنَا يَنْتَهِي الْقَائِلُ ثُمَّ يَقُولُ حَسْبِيَ هَذَا وَكَفَانِ“²⁰⁹

“Şiddetli bir yorgunluğa ve büyük acılara düçar olduk. Sizden gayrı bize yardım edebilecek kimseyi de bulamadık. Elimizde olanı kaybettiğimizde sizin nimetlerinizi yanımızda hazır bulduk. Ufak bir çocuğun annesine sığınması gibi size sığındık. Başımıza bir zorluk geldiğinde gözlerimiz bizi savunacak kılıçları arar her yerde. Herşey tükendikten sonra Allah’a tevekkül ederiz”

Aynı anda hem bir suçlu hem de bir masum duruşunu ortaya koyan Ebû ‘Abdillâh’ın hitabı burada bitmektedir. Tüm hataları inkâr etmemekle beraber olayların sonucu konusunda kendini temize çıkarmakta ve yine kendini bir kader kurbanı olarak tasvir etmektedir. Bilhassa aşırılıklar yaptığı ve ihanet ettiği yönündeki töhmetlere karşı nefsi müdafaa yapmaktadır. Söylediklerinin gerçekte ne derece uyuştugu ayrı bir araştırma konusudur. Bu risalede karşımıza bir başka *istisrâh* konusu çıkmaktadır: İltica *istisrâhı*. Önceleri Endülüs’e yardım ve bölgeyi savunma maksadıyla yapılan yardım çağrıları artık yaşayacak bir yer talebine dönüşmüştür. Zira talepleri artık yerleşip yaşayacakları bir belde arayışı halini almıştır. Çünkü İspanyolların istilaları sebebiyle Endülüs’ün yaşamakta olduğu gerilemeler onları

²⁰⁹ el-Makkarî, *Nefhu’t-tîb min gusni’l-Endelus er-ratîb*, 4/541.

ümitsizliğe düşürmüştür. Yine bir diğer talepleri de kendilerinin kurtarılması ve Afrika'ya getirilmeleri, yaşam şartlarının ve gereklerinin sağlanması yönündedir. Endülüs'teki kralın durumu bu şekildeyse, yaşayacak bir yer bulamıyorsa normal halkın durumunun ne denli zor olduğu ortadadır.

Risalede yardım çağrısı teması oldukça açıktır. Endülüslüler Afrika bölgesine gelmeleri hususunda engellenmemekle beraber denizi geçme konusunda pek çok zorlukla, tüm mallarını Endülüs'te bırakıp bir tek bedenlerini alarak kaçmaları sebebiyle fakirlik ve yersiz yurtsuz dolaşmak gibi durumlarla karşı karşıya geliyorlardı. Tüm bunlar yardım çağrılarının yönünü toprakları kurtarmaktan başlarını sokacak ve karınlarını doyuracak bir yer talebine doğru çevirmiştir.

2.2.1.6. Ada Halkından Bazı Kimselerin Osmanlı Sultanı Bayezid Hana Yazdıkları Nesir

Risale *Ezhâru'r-Riyâd fî Ahbâri'l-Kâdî 'Îyâd* adlı eserde geçmekte olup Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'a gönderilmiştir. İçerisinde geçen yardım çağrısı ifadelerinden bir bölümü şu şekildedir:

”مَلِكُ الْبَرِّينِ وَسُلْطَانُ الْبَحْرَيْنِ حَامِي الدِّيَارِ وَقَامِعُ الْكَفَّارِ... أَبُو يَزِيدٍ لَا زَالَ مُلْكُهُ مَوْفُورَ الْأَنْصَارِ
مُخَلَّدَ الْمَآثِرِ وَالْآثَارِ... وَلَا بَرِحَ عِزَمَاتِهِ الْعَلِيَّةِ مَخْتَصَةً بِفَضَائِلِ الْجِهَادِ مُجَرَّدَةً مِنْ أَعْدَاءِ الدِّينِ مِنْ بِأَسِهَا
مَا يُرْوَى صُدُورَ السَّمَرِ وَالصِّفَاحِ وَالسَّنَةِ السِّلَاحِ بِأَذَلَّةِ نَفَائِسِ الذَّخَائِرِ فِي الْمَوَاطِنِ الَّتِي تَأَلَّفَ فِيهَا
الْأَخْيَارُ مُفَارَقَةً الْأَرْوَاحِ لِلْأَجْسَادِ سَالِكَةً سَبِيلَ السَّابِقِينَ الْفَائِزِينَ بِرِضَا اللَّهِ وَطَاعَتِهِ يَوْمَ يَقُومُ
الْأَشْهَادُ“²¹⁰

“İki denizin sultanı ve iki karanın kralı, diyarın koruyucusu ve kafirlerin yok edicisi... Bayezid Han ki Allah'a onun mülkünü koruması ve zaferini daim kılması

²¹⁰ el-Makkarî, *Ezhâru'r-Riyâz fî ahbâri 'Îyâz*, 1/31.

için dua ederiz. Böylece tarih kitapları ondan bahseder... Din düşmanları karşısında cihad azminin de daim olması için dua ederiz ki onlara galip gelsin de zulmü hezimate uğrattığı silahıyla, şehadetin alışılmış bir durum olduğu cihad savaşlarında Müslümanların sadırlarına mutluluk tohumları eksin. Böylece ruhları en yüce makamlara yükselir de kıyamet günü Allah'ın rızasına nail olurlar”

Arapça yazılmış hutbeler ve risalelerde alışıldığı üzere risalenin giriş kısmı onun muhtevasına işaret eder. Bu risalenin giriş kısmından da metnin ana amacı ortaya çıkmakta olup yardım çağrısı ve talebi olduğu görülmektedir.

2.2.2.İstisrâhın Nesir Metinler

Endülüs'te *istisrâh* konusunda yazılmış olan nesir metinler çeşitlilik arz etmektedir. Bunlardan bir kısmı birlik ve beraberliğe davet ederken bir başka kısmı cihada çağırmakta ve yardım çağrısında bulunmaktadır. Biz burada *istisrâh* konusu metinlerinden ikisini örnek olarak sunacağız ve içerisindeki yardım çağrısı teması ve anlamlarına değineceğiz.

2.2.2.1.el-Mutevekkil ‘Alellâh Ömer b. Muhammed el-Eftas’ın Emriyle Kaleme Alınan Eser

el-Mutevekkil ‘Alellâh Batalyevs şehrine hakim olan Benî el-Eftas ailesinin son hakimi olup bu çağrıyla el-Mu‘temid İbn ‘Abbâd’a yapmaktadır. Eseri el-Mutevekkil’in kâtibi ve veziri olan İbn Eymen kaleme almıştır. Eserde yer alan bölümlerden bir kısmı şu şekildedir:

”تَقَدَّمْتُ كُتَيْبِي إِلَيْكَ بِمَا كَانَ مِنْ تَطَرُّقِ خَيْلِ الْعَدُوِّ جِهَاتِي حَتَّى كَادَتْ تَتَرَكَّهَا خِلَاءٌ، وَتُعِيدُهَا عَفَاءً،

وَأَنْبَأْتُكَ أَنَّ ذَلِكَ لَا يَثْبُتُ مَعَهُ سِلْمٌ، وَلَا يَرْقَأُ عَلَيْهِ كَلِمٌ، وَلَا يَطِيبُ مَعَهُ مُعْتَقَدٌ، وَلَا يَصْبِرُ عَلَيْهِ أَحَدٌ،

وَالْآنَ وَرَدَ مَا هُوَ أَشَدُّ، وَطَلَعَ مَا هُوَ أَشْنَعُ وَأَفْظَعُ، وَذَلِكَ ضَرْبُ الْحَيْلِ مِنْ قَبْلِ فُلَانٍ عَلَى تِلْكَ

الجهات، وبلوغها في النكبات أقصى الغايات...وأهل تلك الجهات مظهروا القلق، من اتصال هذا التطرق، معلنو الشكوى بتجاوز هذه العدو، فكيف يسوغ لي وجهًا وأحوالهم محتاجة، طلبهم بما تعرفه، والاستعانة على ما نُكَلِّفُهُ، أليس لك في حد الامتناع وجانب الأمر غير المستطاع²¹¹

“Size bu risalemi, düşmanın atlarının şehrin dört bir yanına ulaştığını ve halkını katlettiğini haber vermek için yazıyorum. Öyle ki neredeyse şehirde insan namına kimse kalmayacak. Sizlere burada barış, din ve sabır namına hiçbir şeyin kalmadığını da haber vermekteyim. Bundan daha zoru düşman şehrin dört bir yanında halka eziyet etmektedir. Onlar da bu durumdan şikâyet etmekte ve bizden yardım istemektedir. Onlar bu haldeyken ben hayatın tadını alamaz oldum. Siz ki güçlü bir sultansınız, bu konu karşısında birşeyler yapamaz mısınız?”

Risalede yer alan yardım çağrısı teması ve anlamları gayet açıktır. Yazar, zulmün İslam topraklarında yayılmakta olduğunu gördüğünü ve bu durum karşısında beraberce yardımda bulunmaya çağırdığını ifade etmektedir. Bu şekilde Mülûku’t-Tavâ’if’in arasında bulunan yoğun çekişmeden istifade etmek istemiştir. Zira biri giderse bir diğerrinin de gitmesi gerekecekti ki kendisine aciz denmesin. Bir başka açıdan bakıldığında el-Mutevekkil şehrin dört bir yanındaki halkın yardım çağrısını Mülûku’t-Tavâ’if’e nakletmekte el-Mu’tamid İbn ‘Abbâd’ı yardıma çağırmaktadır.

2.2.2.2.İbn ‘Abbâd’dan Yûsuf b. Tâşfîn’e Gönderilen Yardım Çağrısı

Tuleytula’nın (Toledo) VI. Alfonso tarafından hicri 478 yılında düşürülmesi ve haçlıların Müslümanlara ihanetinin devam etmesinin akabinde İbn ‘Abbâd, Yûsuf b. Tâşfîn’e Endülüs’ün durumunu ve halkın mukavemet konusundaki ümitsizliğini

²¹¹ İbn Bessâm, ez-Zehîra fî mehâsini ehli’l-Cezîra, 4/667.

bildirip yardım çağrısında bulunmak amacıyla bir risale göndermiştir. Eserde şöyle demektedir:

”إِنَّا فِي هَذِهِ الْأَنْدَلُسِ بَيْنَ بَحْرِ مُظْلِمٍ وَعَدُوٍّ مُجْرِمٍ، وَلَيْسَ لَنَا وَلِيٌّ وَلَا نَاصِرٌ إِلَّا اللَّهُ، وَإِنَّ إِخْوَانَنَا وَجِيرَانَنَا
مَلُوكُ الْأَنْدَلُسِ لَيْسَ لَنَا فِيهَا نَفْعٌ، وَلَا يَرْجَى مِنْهُمْ نَصْرَةٌ وَلَا حِيلَةٌ، وَهَذَا اللَّعِينُ أَذْفُونُشْ قَدْ رَفَعَ رَأْسَهُ
إِلَيْنَا، وَإِنْ نَزَلَ عَلَيْنَا بِكُلِّكَلِيلٍ مَا يَقَعُ حَتَّى يَأْخُذَ إِشْبِيلِيَّةً، وَنَرَى مِنَ الرَّأْيِ أَنْ نَبْعَثَ إِلَى هَذِهِ الصَّحَرَاءِ
وَمَلِكُ الْعَدُوَّةِ، نَسْتَدْعِيهِ لِلْجَوَازِ لِيُدْفَعَ عَنَّا هَذَا الْكَلْبُ اللَّعِينُ، إِذْ لَا قُدْرَةَ لَنَا عَلَى ذَلِكَ بِأَنْفُسِنَا“²¹²

“Bizler Endülüüs'te zalim düşmanla karanlık denizin arasında kaldık ve Allah'tan başka yardımcımız da yoktur. Şu İspanyol kralı Alfonso topraklarımıza saldırmaya azmetmiş ve sahip olduğu tüm kuvvetleriyle beldemize girmiştir. İşbîliye'yi almadan da buradan ayrılmayı istemiyor. Bizler, bizim başımızdan bu melun köpeği defetmeleri için Afrika'nın kuzeyindeki sahra halkına elçi gönderip onlardan yardım istemekten başka bir çare bulamadık. Zira bizler onu yalnız başımıza geri çevirmeye güç yetirememekteyiz”

Yardım çağrısı ve talebi risalede açıkça yer almaktadır. Bunun en önemli sebebi zayıflığın aşağılık duygusunun hissedilmiş olmasıdır. Bu yardım çağrısının sonucunda meşhur Zellâka (Sagrajas) Savaşı gerçekleşmiştir.

2.2.2.3.Sarakusta (Zaragoza) Kadısının Endülüüs Emirlerinden Birine Gönderdiği Risale

Kalplere ölümü getiren yardım çağrısı tasvirlerinin yer aldığı risalelerden bir diğeri Sarakusta kadısının, şehri Hristiyanlar tarafından ani bir baskına uğradığında

²¹² Lisânüddin İbn'l-Hatîb, *el-Hulelü'l-mevşîyye fî zikri'l-aḥbâri'l-Merrâküşîyye*, 28.

kaleme aldığı risalesidir. Eseri Endülüs'teki Müslümanların emirine yardım talebinde bulunmak üzere yazmıştır:

”.. فالآن أيها الأمير ... هذه أبواب الجنة قد فُتحت ... فالمنية لا الدنيّة، والنار ولا العار، فأين النفوس الأبيّة؟.. فإن حزب الله هم الغالبون... يا لله، ويا للإسلام، لقد انتُهِكَ حِمَاهُ، وَفُضِّتْ غِرَاهُ، وبلغ المأمول من بيضته عُدَاهُ، ويا حسرتاه على حَضْرَةِ، قد أَشَقَّتْ على الهلاكِ ... ويا ويلاه على مسجد جامعها المَكْرَمِ، وقد كان مأْنُوسًا بتلاوة القرآنِ الْمُعْظَمِ، تَطْؤُهُ الكَفَرَةُ الفُسَّاقُ بَدْمِيمِ أقدامهم .. ثم يا حسرتاه .. على صِبيّة أطفالٍ قد نشأوا في حُجُورِ الإيمانِ، يَصِيرُونَ في عبيدِ الأوثانِ، أهل الكُفْرِ وأصحاب الشيطان“²¹³.

“Şimdi, ey Emir, bunlar açılmış vaziyetteki cennet kapılarıdır... Siz de ölümü zillete ve savaşmayı utanca tercih edin. İzzet sahibi nefisler nerededir? Allah'ın yanında bulunanlar galip olanların ta kendileridir. Toprakları elinden sökülüp alındıktan sonra kim İslam'ı kurtarır ve izzeti üzere küffara meydan okur? Ki onlar İslam topraklarının merkezine ulaşmış ve saflığını lekelemişlerdir. Öyle ki neredeyse o topraklarda Müslüman diye bir varlık kalmayacak. Bir zamanlar Kuran tilavetiyle dolu olan mescidi vah ki küffar ayaklarıyla kirlletmiştir... Müslümanların küçük küçük çocuklarına yazık ki iman topraklarındayken şimdi küffarın ve şeytanın taraftarlarının yanında köleler olmuşlardır”.

Yazar eserinde dinin, vatanın ve toprakların kurtarılmasının gerekliliğine davet etmekte ve yardım talebine şöyle başlamaktadır: “Allah'a yardım edecek kimse var mıdır? Allah'ın dinine yardım edecek bir kimse var mıdır?” Ayrıca risalenin içerisinde, Endülüs'ün başına gelen elem ve acılardan insanın benliğini etkileyecek şeylere işaret eden ifadeler de yer almaktadır. Bunun neticesinde muhatabı olan adamların

²¹³ Hüseyin, Munis, *Essağro el 'Alâ 'el-Endülüsi*, (Kahire: el-Mektebetü's-Sekâfiyy, 1. Basım, 1976), 48.

Endülüs'ü savunmak için ayağa kalkmaları yakıştırdı. Yazar kalplerdeki dini izzeti nefsi ve ruhu etkileme çabasıyla devam etmiş ve mescitten ve nasıl kirlletildiğinden; Kuran okullarından ve nasıl kapatıldıklarından bahsetmiştir. Yazarın ifadeleri tüm yardım çağrısı anlamlarına ve temalarına, ayrıca Endülüs'te inanca dayalı mücadelelerin doğasının anlaşılmasına yönelik izler ve işaretler taşımaktadır.

İstisrâh kaynakları ve metinleri arasında yaptığımız bu gezintinin ardından yardım çağrıları ve metinlerin ortaya çıkışı ile ilgili bir değerlendirme yapıldığında bu konunun Endülüs'ün yaşadığı bu olayların akabinde ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Öncesinde böyle bir türe ihtiyaç olmaması dolayısıyla edebiyatta mevcut olan bir tür değildir. Bununla beraber bu edebi tür, Endülüs'ün yavaş yavaş ve parça parça düştüğü son beş yüzyılda bu Müslüman coğrafyanın durumunu bizlere aktaran mersiye, vasıf ve bunlar dışındaki edebi türlerin yanında yerini almıştır.

İstisrâh konusunun gelişmesini sağlayan unsurlardan biri, Endülüs'le Mağrib ve diğer İslam beldeleri arasında iletişimi sağlayan resmi bir vesile olmasıdır. Yazar ve şairlerin Endülüs'teki emirlerin ve kralların emriyle bu tür kapsamında yazdıkları pek çok risale, Mağrib ve diğer bölgelerdeki emirlere ve krallara yönelikti. Bu eserlerden bir kısmı ise bizzat emirler, krallar ve vezirler tarafından kaleme alınmıştı. Zira onlar da edebiyatçı ve şairdi. Bu şekilde bu edebi konu Endülüs edebiyatının bir parçası haline geldi.

Edebiyat kaynaklarında *istisrâh* konusunun mersiye, vasıf gibi diğer edebi türler altında tasnif edildiklerini görmekteyiz. Tüm bu türler kapsamında tasnifi mümkün ve uygun olmakla beraber, risalelerin mersiye, *istisrâh*, medih gibi türlerde yazıldığını ifade ederek bir ayırım yapmak gerekir.

Bundan da ötesi risale veya kasidelerin asıl yazılma amacını ihmal etmek çok da uygun bir durum olmayacaktır. Zira *istisrâh* konusuna dair ulaştığımız eserlerin kahir ekseriyetinin yazılma amacı yardım talep etmektir. Elbette oluşturulan metnin tamamı yardım çağrısına hasredilmiyor, beraberinde vasıf, medih ve mersiye gibi farklı türleri de içeriyordu. Çünkü bir risalenin, kâtip tarafından ortaya konulan bir belagat olmaksızın doğrudan yardım çağrısı ile başlaması uygun görülen bir üslup

değildi. Bu nedenle şehrin durumu vâsfedilir, ardından risalenin gönderildiği emir veya kral medh edilir ve sonrasında ondan yardım istenirdi. Bu şekilde risalenin yazıldığı asıl amaç olan yardım talebinin gerçekleştirilebilmesi için bu edebi türler iç içe yer alırdı.

Edebi türlerin iç içe geçmesi genel anlamda edebiyatta kötü görülen bir durum değildir. Bilakis bu, metnin güzelliğini artırmakta ve onu istenen anlamı tam bir şekilde aktaracak olan bazı diğer edebi türleri ve sanatları da içerir hale getirmektedir. Bu estetik unsurlara, *istisrâh* konusunun edebi ve sanatsal özelliklerini ele alacağımız sonraki bölümde yer verilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ENDÜLÜS EDEBİYATINDA *İSTİSRÂH*'IN SANATSAL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

3.1. *İstisrâh*'ın Sanatsal Özellikleri

Edebiyatçı ve şairlerin dil özellikleri kendilerini çevreleyen şartların, edebi şahsiyetlerinin ve yaşadıkları şartlar ve olaylar karşısındaki duygularının farklı olması sebebiyle farklılık arz eder. Endülüs, bünyesinde acıların ve korkuların birbirine karıştığı büyük bir trajediye sahne olmuştur. Bu durum, şartların farklılaşmasıyla *istisrâh* dilinin sanatsal ve üslup özellikleri bakımından çeşitlenmesine sebep olmuştur. Biz bu bölümde, şartların *istisrâh* konusu kapsamında ortaya çıkardığı iki ana noktaya temas edeceğiz. Bunlardan ilki bu türün dil özellikleri olup bu başlık altında *istisrâh* yazarlarının kullandıkları lafızlara değinilecektir. Temas edeceğimiz ikinci nokta *istisrâh* konusunun dayandığı üslup özellikleri, çeşitleri ve ifade biçimleri olacaktır.

3.1.1. *İstisrâh*'ın Dil ve Anlatım Özellikleri

Dil özellikleri ile *istisrâh* konusunun kavramsal çerçevesini kastetmekteyiz. Bu bölümde, kullanılan dilin konusunun anlaşılabilmesi amacıyla edebiyatçı ve şairlerin bu konu kapsamındaki eserlerinde kullandıkları lafızlar ve müfredat üzerine bir inceleme yapılacaktır.

İstisrâh konusu kapsamındaki azımsanmayacak miktarda şiir ve nesir metnin irdelenmesinin ardından dilin ve kullanılan müfredat çeşitlerinin birkaç başlık altında toplandığı görülmektedir. Bunlardan en önemlileri şu şekildedir: Şefkat ve merhamet isteyenlerin duygularını ifade eden ve ince anlamlara sahip müfredat; savaşları ve cihadı anlatan güçlü anlamlara sahip müfredat; Endülüs'teki yardım çağrısının asıl hedefini yani dinin himayesi hedefini yansıtan dini müfredat; çatışma ve savaşlardan

kesitleri tasvir eden müfredat; İslam kumandanlarını, kafirlerin komutanlarını ve meşhur kişileri ifade eden müfredat.

Bu çeşitlilik *istisrâh* konusunun sözlüğünü kelime bakımından zengin kılmıştır. Biz de tekrarlanan bu lafızların örneklerini, aşağıda verilen başlıklar altında inceleyecek ve zikredeceğiz.

3.1.1.1.Acıyı İfade Eden Lafızlar

Acıyı ifade eden lafızlar *istisrâh* konusu kapsamında büyük ölçüde kullanılmış olup bunlardan bazıları şu şekildedir:

Yaralı	القريح	Eriyor	يُذُوب
Mutsuzluk	النكد	Yetimhane	المأتم
Hüzün	الحزن	Acı	أسى
Küçük düşürme	الهوان	İstisrâh	استصراخ
Karardı	أظلمت	Miskin	مسكين
Musibet	مصيبة	Korkutuyor	يرهب
İşkence	يعذب	Hüzünlü	مفجوعة
Hadisler	حوادث	Taziye	عزاء
Vuslat	الوصل	Ruhlar	أرواح
Gözyaşı	ذرفت	Tutuklamak	معتقل
Zorlamak	مُكره	Ayrılmak	تفرق
Ezilenler	مستضعفون	Ölüler	قتلى
Şaşırdı	دهى	Ağıt yakan	ترثى
Yardım İstemek	تستجير	Kötüleşti	سأته
Kırmak	تجشمت	Mahvetmişler	قضوا
Yıkılmak	إنهد	Kefenler	أكفان
Tecavüz	هتك	Küsmek	التخاصم
Tutuklamak	يقودها	Hırs	لوعة
		Köle	عبيد

Bu ifadeler Endülüs'ün yaşamış olduğu üzüntüyü ve Müslümanların üzerlerinde olan zulüm ve baskılar büyük bir dereceye ulaştıktan sonra içlerinde dolaşan hisleri ifade eden kelimelerdir. Edebiyatçıların kendilerine has dilleriyle aktardıkları bu duyguları tarihçilerin aktarmaları mümkün değildir.

Acıyı ifade eden lafızların bolca yer aldığı kasidelerden biri Ebu'l-Bekâ' er-Rundî'nin eseridir:

لِمَثَلِ هَذَا يَذُوبُ الْقَلْبُ مِنْ كَمَدٍ إِنْ كَانَ فِي الْقَلْبِ إِسْلَامٌ وَإِيمَانٌ²¹⁴

Onun gibi kalp üzüntüden erir,

Kalpde varsa iman ve İslam.

“Kalp erir” (yezûbu 'l-kalb) ve “derin üzüntü” (kemed), büyük bir kederi ifade eden kelimelerdir. Kasidenin beyitlerinin kahir ekseriyeti bu tür ifadelerle doludur.

İbnu'l-Hatîb'in Sultan Ebû Fâris Abdulazîz'e yazdığı risalesi de bu tür ifadelerin yer aldığı örneklerdendir:

“...فَعَلَيْكُمْ بَعْدَ اللَّهِ الْمَعُولُ، وَفِيكُمْ وَالْمَوْمِلُ... إِنَّمَا الْإِسْلَامُ غَرِيقٌ قَدْ تَشَبَّثَ بِأَهْدَابِكُمْ، يُنَاشِدُكُمْ اللَّهُ

فِي بَقِيَةِ الرَّمَقِ، وَهَذَا أَوَانُ الْاِعْتِنَاءِ، وَاخْتِيَارِ الْحِمَاةِ، وَإِعْدَادِ الْأَقْوَاتِ، قَبْلَ أَنْ يَضِيقَ الْمَجَالُ، وَتَمْنَعَ الْمَوَانِعُ،

وَقَدْ وَجَّهْنَا هَذَا الْوَفْدَ الْمُبَارَكُ لِلْحَضُورِ بَيْنَ يَدَيْكُمْ مَقَرّاً لِلضَّرُورَةِ..”²¹⁵

Risalenin daha önce şerhi verilmiş olan bu bölümündeki “umut” (el-emel أمل-), “boğulmuş” (ğarîk), “yapışmıştır” (teşebbese- تَشَبَّثَ), “Allah rızası için sizden bir şey istemektedir” (yunâşidukum - يُنَاشِدُكُمْ) ifadeleri zaaf, hor görülme ve yardım talebi gibi durumları ifade etmektedir.

²¹⁴ el-Makkarî, *Nefhu 't-tîb min gusni 'l-Endelus er-ratîb*, 4/489.

²¹⁵ el-Makkarî, *Nefhu 't-tîb min gusni 'l-Endelus er-ratîb*, 4/440.

Bu iki örnek, duyguları ifade eden kavramların *istisrâh* konusunda nasıl bolca bulunduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Öyle ki bazı risaleler tamamına yakın bir oranda bu tür kelimelerden oluşmuştur.

3.1.1.2.Dini Lafızlar

Yazarlar ve şairler dini lafızları, Müslümanların benliklerinde cihat isteği ve güdüsünü harekete geçirmek ve dinde kardeşler olarak Müslümanların üzerine düşen vazifeyi hatırlatmak için kullanmışlardır. Şiir ve nesir metinlerde çokça geçen bu tür lafızlardan bazıları şöyledir:

Yaralı	القريح	Şehadet	الشهادة
Minare	الصوامع	Takva	التقوى
Mihrap	المحاريب	Meslek	الملائكة
Ezan	الأذان	Dava	دعوة
Cuma	الجمعة	Hak	الحق
Cihat	الجهاد	Camiler	المساجد
Secde	السجدة	Küsûf	كُسُفٌ
Cami	جامع	Huşû	الخشوع
Kâbe	البيت الحرام	Tevhid	التوحيد
Hanif	الحنيفية	Sevap	الثواب
Namaz	الصلاة	İman	الإيمان
Allah	الله	Nehirler	أنهار
Ya Rab	يا رب	Hidayet	هداية
Din Müdafaası	نصرة الدين	Zillet	ذلة

İstisrâh konusu metinlerinde kullanılan dini lafızlar Kuran, sünnet ve İslam kültürü gibi çeşitli kaynaklardan alınmıştır. Bu edebi tür içerisinde çokça kullanılmış olması ise Müslümanların kardeşlerine yardımlarında itici ana unsurun İslam dini olduğu, ırki veya siyasi bir amaçtan kaynaklanmadığı düşüncesini desteklemektedir. Bakıldığında ırk ya da siyaset gibi unsurlar da zaman zaman amaçlar arasında yer alsa da bunlar fer'i unsurlar olarak kalmıştır.

Müslümanları ve komutanlarını etkilemek üzere bu lafızların kullanılması öncelikle dinin İslam devletlerinin kralları ve emirlerinin benliklerinde taşıdığı önemli konum sebebiyleydi. İkinci olarak da yardım çağrısına cevap vermemeleri durumunda bunun İslam aleminde kendileri için bir ayıp teşkil edeceğini hatırlatmaktı. Zira o dönemde doğu ve batıdaki İslam devletleri arasında bir rekabet bulunmaktaydı ve her bir devlet İslam aleminin ana merkezi olma çabasındaydı.

Dini lafızların yer aldığı eserlerden biri Ömer b. el-Hasen el-Hevzenî'nin risalesidir. Eserde şöyle demektedir:

”وما أخطأ السبيلَ من أتى البيوت من أبوابها، ولا أرجأ الدليلَ مَنْ نَاطَ الأمُورَ بأربابها، ولربَّ أملٍ بينَ أثناءِ المحاذيرِ مُدبِّجٌ، ومحبوبٌ في طيِّ المكارِهِ مُدرِّجٌ، فانتَهزَ فُرصَتَها فقد بَانَ من غيرِكَ العَجْزُ، وطَبَّقَ مفاصلَها فكأنَّ قد أَمَكَّنَكَ الحِزُّ،... فلقِ كتابي من فراغِكَ ساعةً... طَمَتَ حتى خِيفَ على عُروَةِ الإيمانِ الانتقَاضُ، وطَغَتَ حتى حُشِيَّ على عمودِ الإسلامِ منها الانتقَاضُ، وُثِّمَتَ حتى تُوقَّعَ على جناحِ الدينِ الإنهِياضُ، كأنَّ الجميعَ في رَقْدَةٍ أهلِ الكهفِ، أو على وعدٍ صادقٍ من الصَّرَفِ والكشفِ...“ 216

“Evlere kapılarından giren hata etmemiştir, iyi bir komutan seçen de yanlış düşmemiştir. Sakındığımız şeylerin arasından umudun belirmesi ya da nefret ettiğimiz şeylerin arasından sevdiğimiz bir şeyin çıkması ne kadar da güzeldir. O

²¹⁶ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelus er-ratîb*, 2/93.

halde sen bu fırsatı değerlendir. Çünkü senin dışındakiler bunu yapmaktan aciz olmuştur. Yine ne gerekiyorsa yap, çünkü sen lazım olan her şeye sahipsin... Bu çağrıya hızlıca cevap ver... Sorun o denli büyümüştür ki İslam'ın görünümüleri ve iman neredeyse kaybolmuştur. Sanki herkes Ashab-ı Kehf gibi uyumaktadır yahut yenilgiyi ve küfrün galip gelmesini beklemektedirler”

Bu metinlerde geçen dini müfredat görevini gerektiği gibi yerine getirmiştir. Zira *istisrâh* konusunda edebi fesahat var olsa da yardım çağrısından murad olunan hedefin gerçekleştirilmesi dini lügat ve terimler yok sayılarak mümkün değildi. Çünkü din, yardım çağrısında bulunan ve bulunulana bir araya getiren en önemli unsurdu.

3.1.1.3.Cihad ve Savaş Lafızları

Müslümanların Endülüs'ü korumak için giriştikleri savaşlar olmasa bölge, hicri V. yüzyılın ortalarında Berbuşter şehrine olan saldırıdan hicri IX. yüzyılda son Endülüs şehrinin düşüşüne kadar geçen zaman zarfında direnecek gücü bulamazdı. Bu nedenle *istisrâh* konusu metinlerin savaş ifadeleri ile dolu olduğu görülmektedir. Edebiyatçılar orada meydana gelen çatışmaları dile getirmiş, bazen şehadeti süsleyerek ve bazen de Allah (cc) katında şehitlik mertebesinde bahsederek cihad ve savaşa teşvik etmişlerdir.

Cihad ve savaş lafızları bazen medih veya mücahitlerle savaşçıların vasfedilmesi amacıyla kullanılırken bazen de Endülüs'teki Müslümanların kendilerini savunmak için ihtiyaç duydukları alet-edevatın zikredilmesinde kullanılmıştır. Metinlerde çokça tekrar edilen bu tür lafızlardan bazıları şöyledir:

Hak Ordusu	لواء الحق	Ölenler	قتلى
Sürünmek	زحف	Yaranlar	جرحي
Tayfa	طائفة	Paramparça	أشلاء
Kan	الدم	Serilmiş	صريعا
Kolordu	الفيلق	Yenilgi	هزيمة
Hak Savunucuları	ناصر الحق	Kule	أبراج

Emir	الأمير	Bıçaklamak	الطعن
At Binicisi	الفارس	Ele Geçirme	الفتك
Asker	الجنود	Gazve	غزو
Ordu	الجيش	Yiğitlik	بأس
Eyer	السروج	Denizcilik	ركوب البحر
		Atlar	الخيول

Bu müfredat bizlere Endülüs'te İslam ve küfür arasında olmakta olan savaşın ne düzeyde olduğunu aktarmaktadır. Ayrıca bunlar, Arap edebiyatında savaştan bahseden şiirlerin büyük bir çoğunluğunda da bolca yer almakta ve kullanılmaktadır. *İstisrâh* şiirinde öne çıkan ise Endülüs'e ve bilhassa Kuzey Afrika ile bağlantısına has lafızların bulunmasıdır. Bu ifadelerden bazıları “denizi aşmak-geçmek” (*el-‘ubûr* العبور), “deniz” (*el-bahr* البحر), “gemi” (*es-sufun* - السفن), “denizin gazileri” (*ğuzâtu 'l-bahr* غزاة البحر), “denizin aslanları” (*luyûsu 'l-bahr*) şeklindedir. Zira risalelerin büyük bir çoğunluğu Kuzey Afrika'ya yönelik olarak kaleme alınmışlardır.

Cihad ve savaş lafızlarının yer aldığı eserlerin örneklerinden biri İbnu'l-Ebbâr'ın kasidesi olup ilk beyitleri şu şekildedir:

نَادَتْكَ أَنْدَلُسُ فَلَبَّ نِدَاءَهَا واجعل طَوَاعِيَتِ الصَّلَيبِ فِدَاءَهَا²¹⁷

(Ey Ebû Hafs) Endülüs çağırdı seni, cevap ver çağrısına,

Haçlı tağutları kurban et ona.

Bu kasidenin lafızları özü itibariyle savaşı, savaştaki sıcak teması, cihadı, çarpışmayı ve düşmana karşı durmayı ifade etmektedir.

Bu tür lafızların kullanıldığı diğer örnek yine İbnu'l-Ebbâr'ın bir kasidesi olup matla beyti şu şekildedir:

²¹⁷ İbn'l-Ebbâr, *ed-Dîvân*, 33.

أَذْرِكْ بِحَيْلِكَ حَيْلَ اللَّهِ أَنْدَلُسًا إِنَّ السَّبِيلَ إِلَى مُنْجَاتِهَا دَرَسًا²¹⁸

Atın ve Allah'ın atıyla Endülüs'e yetiş,

Şüphesiz onu kurtacağın yol bir iyiliktir.

Bu kasidenin lafızları da savaşı ve çarpışmayı ifade etmekte olup içerisinde ayrıca mutlaka zikredilmesi gereken dini lafızlar da yer almaktadır. Çünkü burada olmakta olan savaş din uğrunaydı. Bu nedenle şair Endülüs'ün kurtuluşunun ancak ve ancak Allah yolunda cihad, savaş ve çarpışmayla olabileceği hükmüne varmaktadır.

Cihad ve savaş lafızlarının yer aldığı örneklerden bir diğeri Ebu'l-Haccâc Yûsuf el-Evvel'den Ebu 'Annân el-Merînî'ye hitaben gönderilen risaledir. Eserde çağrılarına icabet edip Gırnata şehrine yardım göndermesi sebebiyle ona teşekkür etmektedir:

”...فَلَمْ يَصِلَا إِلَيْنَا -الجيش والمال- إِلَّا وَقَدْ أَهْلَكَ اللَّهُ تَعَالَى الطَّاغِيَةَ، وَمَزَّقَ أَحْزَابُهُ الْبَاغِيَةَ، نِعْمَةً

منهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى وَمَنَّةً مَلَأَتْ الصُّدُورَ انْشِرَاحًا، وَعَمَّتِ الْأَرْجَاءُ أَفْرَاحًا“²¹⁹.

“Bizlere ordu ve mallar ulaşmış, Allah da zorbaları başımızdan almış ve zalimin ordusunu darmadağın etmiştir. Bu Allah'ın üzerimize olan nimetlerinden biriydi. Böylece insanların benliklerine dinginlik, şehirlere ise mutluluk yayılmıştır”.

İbnu'l-Murahhal'in eserinde geçen şu ifadeler de bu başlıkta verilebilecek örnekler arasında yer almaktadır:

اسْتَنْصَرَ الدِّينُ بِكُمْ فَأَقْدُمُوا فَإِنَّهُ إِنْ تُسَلِّمُوهُ يُسَلِّمَ

...

اسْتَخْلَصُوهَا مَوْضِعًا فَمَوْضِعًا وَاقْتَدِرُوا وَاحْتَكَمُوا وَانْتَقَمُوا

²¹⁸ İbn'l-Ebbâr, *ed-Dîvân*, 35.

²¹⁹ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelus er-ratîb*, 4/435.

وَحْتَمَلُوا وَأَيَّمُوا وَأَيَّمُوا

وَقَتَّلُوا وَمَثَّلُوا وَأَسْرُوا

والجوع والفتنة هي أعظم²²⁰

أيام كان الخوف من أعوانهم

Din sizden yardım istemektedir, öyleyse gelin.

Zira onu teslim ederseniz o yok olur gider

...

(Küffar) Beldeleri parça parça ele geçirmiş

Gücü, hükmü ve intikamı eline almıştır.

Öldürmüş, cesetlere müslu yapmışlardır ve esir etmiş,

Tecavüz etmişler, çocukları yetim ve herkesi aciz bırakmışlar.

O günlerin en önemli sıfatı korku ve açlıktı,

Fitnesi ise en büyükleriydi.

Şair burada korkunç ve elim hadiselerin tekrar tekrar yaşandığını zikretmektedir. İfade biçimi avam ve havassa maksadı ulaştıracak şekilde basittir. Kullanılan müfredatın kolay oluşu *istisrâh* konusunda var olan bir özellik olup yazarlar ifade etmek istedikleri anlamı ulaştırma gayesiyle bu yöntemle başvurmuşlardır. Bu üslubu Osmanlı sultanı Bayezid Han'a gönderilen risalede de görmekteyiz:

”...انتهت الرسالة بحمد الله، وكتبته وإن كانت ألفاظها غير بليغة، تكميلاً للفائدة، والله الهادي

إلى سواء السبيل“²²¹

“Allah’ın hamdiyle risale sona ermiştir. Lafızları beliğ olmasa da anlatılmak isteneni tam olarak iletmek için bu şekilde yazdım”

Düşmandan bahsederken kullanılan ve Endülüs’te bulunan nimetleri ifade eden lafızlar gibi *istisrâh* konusunda kullanılan başka lafız grupları da vardır. Ancak biz burada acıyı ifade eden, dini ve savaşa dair lafızlar olmak üzere üç grubu incelemekle

²²⁰ Abdullâh Kanun, 'el-Nubuğ el-Mağribî, 3/25.

²²¹ el-Makkarî, *Ezhârü'r-Riyâz fî aḥbâri 'Îyâz*, 1/108.

yetindik. Bu üç grup, *istisrâh* konusunun gücünü göstermekte ve anlam bakımından bu edebi türe hizmet etmektedir. Ayrıca bu üç grupta yer alan lafızlar Endülüs'ü kurtarmak üzere Müslüman askerleri teşvik edip heveslendirme amacına yönelik güçlü duyguları da içinde barındırmaktadır.

Dini ve askeri-savaşa dair kaynakları bakımından müfredat ve lafızların, *istisrâh* edebiyatçılarının çoğunda müşterek olduğu görülmektedir. Ayrıca burada *istisrâh* konusunun salt yardım çağrısı dilini barındırmadığına, medih ve mersiye gibi türlerin ıstılahlarını da içerdiğine işaret etmek gerekir. Bu tür ıstılahlar, bahsi geçen risale ve şiirlerin asıl yazılma amacına hizmet etmek üzere kullanılmışlardır. Zira yazar, dikkatini çekmek ve Müslümanlara yardım etmeye teşvik etmek istiyorsa yardım çağrısı yaptığı şahsı methetmekten geri duramazdı. Hatta bazı *istisrâh* yazarları medh konusunda öyle *istisrâha* düşmüşlerdir ki şiir olsun nesir olsun eserlerinde *istisrâh* amacı ikincil plana düşmüştür. İbnu'l-Ebbâr'ın kasideleri ile İbnu'l-Hatîb'in risaleleri bu durumun örneklerindendir. Bu istitrat²²² bazı araştırmacıların bu eserleri, yazarlarının beldenin uğradığı yıkımın boyutlarını ortaya koymak ve yardım istemek için bir vesile olarak kullandıkları mersiye ve medih türleri babında değerlendirmelerine sebep olmuştur. Oysa halini beyan etmeden doğrudan yardım çağrısına girmek çok yakışık alan bir durum olmadığından bu üslubun oldukça uygun bir sıralama olduğu düşüncesindeyiz.

Kolaylık ve zorluk açısından bakıldığında *istisrâh* konusunun müfredatının büyük bir kısmının kolay ve anlaşılır bir biçimde geldiği görülmektedir. Ancak bazı eserlerde yazarlar zor ve fesahatten uzak kelimeler de kullanmışlardır. Hâzîm el-Kartacânî'nin, Endülüs halkının yardım çağrısına icabet etmesinin ardından Ebû Zekerîyyâ el-Hafîsî'ye teşekkür ederken kullandığı şu ifadeler bu durumun örneklerindendir:

إلى الدمّ غرثان الشِّبَا حَرَصَ الحَرْصُ

سوابِحٍ في آذِي مَازِيَةٍ دَلَصُ

فَرَوَيْتَ مِنْهُمْ كُلَّ ظَامٍ كُغَوِبَهُ

بِأَيْدِي أَسْوَدٍ فِي مَتُونٍ سَوَابِقٍ

²²² *İstitrat*: Asıl konudan olmayarak münasebeti gelmişken söylenen söz.

تَدُوسُ وَكَوَرَ الْعُفْرِ فِي ظِلِّ الْمَنَى فَتُوشِكُ أَنْ تُعْزَى إِلَى الْعُصْمِ الْعُقْصِ²²³

Kim kana susadıysa, susadığı kanda boğdun,

Sen bu kadar yaşlı iken hepsini susturdun.

Aslanların elleriyle metanetle müsaba ediyorlar,

Denizin üstünde akan gemilerle yüzüyorlar.

Karaya çıkıp dağın gölgesine doğru yürüyor,

Onu gören heybetli koçlara benzetir.

Duyulduğunda tenafüre sebep olan bu garip ıstıhlara *istisrâh* konusunda çok fazla rastlanmamaktadır. Aynı şekilde bu kaside de diğer kasideler gibi şöhret bulmamıştır.

İstisrâh konusunun belâgatine bakıldığında çok yüksek bir seviyeye ulaştığı görülmektedir. Edebiyatçılar hüznün olsun elem olsun pek çok durumda anlam ve temalarını en güzel ve belîğ ifadelerle sunabilmişlerdir. İncelediğimiz eserlerde ammice lafızlara tesadüf edilmemiş olup bu türün dili örneğin Endülüs muvaşşahlarında olduğu gibi değildir. Bunun sebebini yardım çağrısının bir tür ciddiyeti gerektirmesine bağlamaktayız.

Buraya kadar olan bölümde *istisrâh* konusunun lügat ve ıstıhlaları ile ilgili bir inceleme yapılmıştır. Bir sonraki kısımda ise bu türün sanatsal özellikleri üzerinde durulacaktır.

3.1.2. *İstisrâh* 'ın Sanatsal Özellikleri

Sanatsal özellikler ifadesiyle kastettiğimiz teşbih ve istiare gibi sanatsal suretler ile cinas ve tıbak gibi bedii muhassinatır. *İstisrâh* konusuna baktığımızda şairlerin ve edebiyatçıların fikir ve düşüncelerini aktarmak ve Endülüs'ün yaşamış olduğu durumu tasvir etmek için sanatsal suretleri kullandıklarını görürüz. Hiç

²²³ el-Kartâcennî, *ed-Dîvân*, 56.

şüphesiz bu husus *istisrâh* konusuna edebi estetik açısından çok şey kazandırmıştır. Ayrıca yardım çağrısı konusunda rolünü başarıyla yerine getirmesini de sağlamıştır. ‘Abdülkâhir el-Curcânî de şu sözleriyle bunu ifade etmektedir: “*Malumdur ki fesahat ve belagatin, hüsn-ü delaletiyle ve tam anlamıyla sözü vasfetmek ve en göz alıcı, süslü, hoş gidecek ve insanların benliklerindeki istekleri ele geçirmeye en layık şekilde sözü parlatmak dışında bir anlamı yoktur. (Böylece) kalpleri kendine meylettirme konusunda büyük bir şansa erişir ve donuk bir dili kullanmaktan daha evladır.*”²²⁴. *İstisrâh* konusunda olan da budur. Zira şiir olsun nesir olsun *istisrâh* metinleri aracılığıyla yardım çağrısında bulunulan şahsın benliğinde ve kalbinde meydana gelen etki, ön plana çıkan sanatsal özellikleri sebebiyleydi.

Sanatsal özelliklerin yanı sıra *istisrâh* konusunun mecaz ifadelerle dolu olduğu görülmektedir. Mecaz kullanımı, Endülüs’ün çektiklerinin hakiki suretini ifade etmenin bir diğer yöntemi idi. İbnü’l-Esîr’in bu konudaki düşünceleri şöyledir: “*Fesahat ve belagat babında mecazın kullanımı hakikatin kullanımından daha evladır... çünkü mecazdan maksadın anlatılmak istenen amacı betimlemek ve işiten kimseye gözüyle görmediği bir zaman veya mekanda neler olduğunu tahayyül etme fırsatı vermek olduğu sabittir.*”²²⁵ Bu sanatsal özellikleri araştırmamızın bu bölümünde dile getireceğiz ve istiare, teşbih ve kinaye gibi *istisrâh* konusunda büyük ölçüde tekrar eden sanatları da ortaya koymaya çalışacağız.

3.1.2.1. Teşbih (التشبيه)

Teşbihler *istisrâh* konusunda çok büyük bir oranda kullanılmıştır. Çünkü teşbih duyan kişiye görmese bile yazarın bahsettiği şeyi hissetme imkânı veren bir sureti ve betimi kapsar. Teşbih yönünden zengin örneklerden biri şu şekildedir:

كَأَمَّا هِيَ يَأْفُوتُ وَمُرْجَانُ	وَطِفْلَةٍ مِثْلَ حُسْنِ الشَّمْسِ إِذْ طَلَعَتْ
وَالْعَيْنُ بَاكِئَةٌ وَالْقَلْبُ حَيْرَانُ ²²⁶	يَفُودُهَا الْعِلْجُ لِلْمَكْرُوهِ مُكْرَهَةً

²²⁴ Abdülkâhir el-Curcânî, *Delâilü'l-İ'câz* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2015), 36.

²²⁵ Ziyâeddin, İbn'l-Esîr, *el-Meseli's-sâir fî edebi'l-kâtib ve's-şâir* (Kahire, Nehdatü Mısır, 1. Basım, 1959), 1/410.

²²⁶ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelus er-ratîb*, 4/488.

Tıpkı güneşin doğuşu gibi güzel bir kız.

Sanki bir safir ve mercan gibi.

Zalim onu zorla tecavüze götürür.

Gözler ağlar, yürek şaşkın.

Burada yer alan teşbihte şair, haçlı askerleri tarafından zorla götürülen küçük kız çocuğunun hissettiği acının boyutunu açıklamaktadır. Elinde ne bir güç ne bir çare, aciz bir şekilde ağlamaktadır. Peki, onu askerlerin elinden kim kurtaracaktır. Burada yapılan betimlemede yardım çağrısı gayet açıktır.

يَا رَبِّ أُمَّ وَطِفْلٍ حَيْلَ بَيْنَهُمَا كَمَا تَفَرَّقُ أَرْوَاحٌ وَأَبْدَانُ²²⁷

Ey Rabim, Bir anne ve onun çocuğu birbirinden ayrıldı,

Ruhlar ve bedenler ayrılması gibi.

Şair anne ile çocuğun birbirinden ayrılmasını ruhun bedenden çıkışına benzetmiştir. Bu benzetme içerisinde ruhun bedenden çıkışındaki eleme bir gönderme bulunmaktadır. Şair, evsiz barksız kalmalarının ve düşman ordusu tarafından saldırıya uğramalarının ardından Endülüslü ailelerin çektiği sıkıntıları ve acıyı tasvir etmektedir. Burada acıyı ifade etmek üzere ruhun bedenden ayrılışını tasvir ederek teşbih-i belîğ kullanmıştır.

İbnu'l-Ebbâr'ın şu ifadeleri de teşbih kullanımının örneklerindendir:

بِأَيِّ مَدَارِسِ الطُّلُولِ دَوَّارِسَ نَسَخَتْ نَوَاقِيسُ الصَّلِيبِ نِدَاءَهَا
وَمَصَانِعُ كَسَفِ الضَّلَالِ صَبَاحَهَا فَيَحَالُوهَ الرَّائِي إِلَيْهَا مَسَاءَهَا
رَاحَتْ بِهَا الْوَرَقَاءُ تَسْمَعُ شِدْوَهَا وَغَدَتْ تَرْجِعُ نَوْحَهَا وَبُكَائَهَا²²⁸

²²⁷ el-Makkarî, *Nefhu 't-tîb min gusni 'l-Endelus er-ratîb*, 4/488.

²²⁸ İbn 'l-Ebbâr, *ed-Dîvân*, 34.

Ey hasretimin güzel okulları!

Sesleri çan sesi ile nesh edildi.

Onun sabahlarını dalalet ile örttüler.

Ona bakan akşam sanıyor.

Kuşların ötüşü gibi olan tilavetlerini yok ettiler.

Ağlama ve ağıt seslerinden başka bir şey kalmadı.

Bu betimlemede karşımıza çıkan en önemli unsur, tüm beyitlerde geçen vech-i şebah'tir. Endülüs'te durumun ne denli hüznü bir hal aldığı tasvir edilmekte ve yardım çağrısından bulunulan şahsın benliğinde kıskançlık duygularını etkileyip harekete geçirmektedir.

İstisrâh konusu kapsamındaki nesir metinlerinde yer alan en önemli teşbihlerden bazıları şu şekildedir:

-Ebû Zekeriyâ b. el-'Arabî'nin Muhammed b. Tâşfîn'e gönderdiği risalede yer alan “*dağlar gibi adamlar*” (رجال كالجبال)²²⁹ ifadesi. Burada güçleri bakımından adamlar dağlara benzetilmiş olup teşbihtir.

-İbn Tâkerunî'nin Müslümanların yöneticilerine hitaben yazdığı risalesinde geçen “*ve şirk ehli kırılmış kuru otlar gibidir*” (أهل الشرك كالهشيم المحتظر)²³⁰ ifadesi. İfadede tam teşbih yer almaktadır.

-İbn 'Abdilberr'in Berbuşter halkının dilinden yazdığı risalesinde geçen “*kanları ayaklarının üzerinde, yağmur gibi bütün yollarda sel olur akar*” (dimâ'uhum 'alâ akdâmihim tesîlu seyle'l-matari bi-kulli sebîlin)²³¹ ifadesi. Burada kanların bolca akması sağanak yağmurlara benzetilerek müekked teşbih yapılmıştır.

-İbnu'l-Hatîb'in Sultan Ebû Fâris Abdulazîz el-Merînî'ye hitaben yazdığı risalesinde geçen şu ifadeler:

²²⁹ İbn'l-Hatîb, *el-Hulelü'l-mevşîyye fî zikri'l-aḥbâri'l-Merrâküşîyye*, 9.

²³⁰ İnân, *Devletü'l-İslâm fî'l-Endelüs*, 445.

²³¹ İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini ehli'l-Cezîra*, 1/175.

”إِنَّمَا الْإِسْلَامُ غَرِيقٌ قَدْ تَشَبَّثَ بِأَهْدَابِكُمْ، يَنَاشِدُكُمُ اللَّهُ فِي بَقِيَةِ الرَّمَقِ“

“*Muhakkak ki İslam kirpiklerinize sıkıca tutunmuş. Kalan son nefesiyle Allah rızası için sizden bir istekte bulunmaktadır*” Burada İslam’ın durumu boğulmak üzere olan bir kişiye benzetilmiştir”.

Ömer b. el-Hasen el-Hevzenî’nin risalesinde geçen “*sakinılan şeylerin bağrında süslenip bezenmiş nice umut ve hoşlanılmayan şeylerin içerisine girip dahil olmuş nice sevilen vardır*” (ve le-rubbe emelin beyne esnâ’i’l-mehâzîri mudebbec, ve mahbûbin fî tayyi’l-mekârihi muderrec”²³² ifadeleri. Burada umut ve kötü görülen şeyler elbiselerin katlarında gizlenebilecek maddi şeylere benzetilmiştir.

İstisrâh konusunda yer alan teşbihlere devam edilirse şiir ve risalelerin kahir ekseriyetinde çokça yer aldığı için oldukça uzun bir yer alacaktır. Bu örnekler incelendiğinde *istisrâhla* amaçlanan yardım çağrısı anlamını büyük ölçüde yerine getirdiği görülmektedir. Zira şair ve yazarlar bu sanatı, kendinden yardım talebinde bulundukları şahsın bilmediği şeyleri bildikleri şeylere benzeterek kullanmışlardır. Bu şekilde durumu tasavvur etmeleri sağlanmış ve zayıf düşmüş insanların yardım talep ederkenki duyguları onlara ulaştırılabilmıştır.

3.1.2.2. *İstiare* (الاستعارات)

İstiareler teşbih gibi *istisrâhın* anlamlarını ulaştırmak için kullanılan araçlardan biridir. Metinlerde kullanılan istiare örneklerinden biri şu şekildedir

وَاجْعَلْ طَوَاعِيَتَ الصَّلَيبِ فِدَاءَهَا	نَادَتْكَ أَنْدَلُسُ فَلَبَّ نِدَاءَهَا
تَرَدَّدَ عَلَى أَعْقَابِهَا أَرْزَاءَهَا	وَاشْدَدَّ بِجَلْبِكَ جُرْدَ خَيْلِكَ أَرْزَهَا

(*Ey Ebû Hafs*) Endülü’s çağırdı seni, cevap ver çağrısına,

Haçlı tağutları kurban et ona.

²³² el-Makkarî, *Nefhu’t-tîb min gusni’l-Endelus er-ratîb*, 2/93.

Güçlü atlarını tut getir teselli et onu,

Öyle ki musibetlerini defedeceksin.

Burada yazar Endülüs'ü, yardım için nida eden bir insan gibi tasvir etmiş ve onu eşyaların, sıfatların ve duygularından istiare ile insan mertebesine yükseltmesi durumunda betimlemiştir²³³. İbnu'l-Ebbâr'ın Endülüs'ü yardım eli isteyen bir insan gibi tasvir etmesinde, insanın hayatının her an elinden kayıp gidebileceği gibi hayatın da her an İslam Endülüs'ünden kayıp gidebileceği duygusu bulunmaktadır.

Metinlerde yer alan istiare kullanımının bir diğer örneği Hâzim el-Kartacânî'nin şu sözleridir:

هَامٍ مِنَ الْوَجْدِ لَهَا مَا ارْتَوَى	فَقَدْ بَكَتْ أَنْهَارُهَا بِمَدَمَعٍ
بِكُلِّ دَمْعٍ مُسْتَفِيزٍ مَا رَقَا	فَالنَّهْرُ الْأَبْيَضُ يَبْكِي شَجْوَهُ
إِذْ لَمْ يُطِقْ يَرْوِي صَدَى هَامٍ رُقَا	وَقَدْ بَكَى النَّهْرُ الْكَبِيرُ صَنْوَهُ
غَيْضَ بَعِثَ الشَّقَرِ فِي كُلِّشِ عُرَى	وَكَادَ شَقَرُ أَنْ يَغِيضَ عِنْدَمَا
وَعَرْيُهُ مَلَانٍ مِنْ دَمْعٍ جَرَى	وَأَنَّ وَادِي إِنْهُ فِي غُرْبَةٍ
وَابْرَةَ كِلَاهُمَا قَدْ اِشْتَكَى	وَوَادِيَا الثَّغْرِ الْمَنِيفِ تَاجَهُ
وَالْمَاءُ مِنْهُ بَيْنَ ثَغْرِ وَلَهَا ²³⁴	وَقَدْ شَكَى الثَّغْرُ صَدَاهُ

Nehirler, gözyaşı dökerek ağlıyorlar,

Etrafında meydana gelen acılardan dolayı.

Beyaz nehir tasadan ağlamaktadır,

Gözyaşları yüzeyinde görünmektedir.

Büyük nehir ise özkardeşi gibi ağlamaktadır,

²³³ Rib'î Selâme, *Edebu'l-mihnati'l-İslamiya fi'l-Endelus*, 275.

²³⁴ el-Kartacennî, *ed-Dîvân*, 67.

*Zira kardeşleri nehirlerin hissettiklerine tahammül edemez.
Alcira nehri ise gözyaşı içinde boğuluyordu,
Sarışın küffar oraya geldiğinde...
İnne vadisi gurbeti hissetmekte,
Onun batısı gözyaşlarıyla doludur.
Serhaddindeki iki güzel vadi,
Tajo ve Ebro yakınmaktadır.
Serhad de insan ağlayışı gibi sesleniyor,
Nehrin suyu kafirlere yol olunca hisseder acıyı.*

Şair burada acıları tasvir etmek için istiare sanatını kullanmıştır. Kasidenin başında yardım çağrısını genel olarak müslümanlara yönlendirdiğini belirtmiştir. Ardından Endülüs'ün çektiklerini, ağaçlarını, nehirlerini ve serhadlerini tasvir etmiştir. Onlar da insan gibi ağlamaktadır. Şairin tabiatı teşbih için kullanması, Endülüs'ün tabiatının güzelliğine dair meşhur olan suretlerden ve insanların bu surete kapılmalarından kaynaklanmaktadır. Bu nedenledir ki insanların bildikleri bu tabiatın sureti aracılığıyla orada yaşanan olayları aktarmaya çalışmıştır.

Ağlayış ve hüzünde yardım çağrısı anlamının açık bir delili bulunmaktadır. Zira ağlayan kişi yolların tamamen kesilmesinin ardından yardım istemektedir. Bunu da güç ve kuvveti olanlardan yapmaktadır.

İstiare kullanımının bir diğer örneği İbn Sehl el-Endelusî'nin şu sözleridir:

وَبِكُمْ تَمَّهَدَ فِي قَدِيمِ الْأَعْصُرِ	أَنْتُمْ أَحَقُّ بِنَصْرِ دِينِ نَبِيِّكُمْ
ذَاكَ الْبِنَاءَ بِكُلِّ أَلْعَسِ أَسْمَرِ	أَنْتُمْ بَنَيْتُمْ زَكْنَهُ فَلْتَدْعَمُوا
ظِلٌّ وَرَيٌّْ كَالرَّبِيعِ الْمِمْطَرِ	أَضْحَى الْهُدَى يَشْكُو الظَّمَا وَلَا أَنْتُمْ
غَوْتُ الصَّرِيخِ وَبُعَيْتُ الْمُسْتَنْصِرِ	الْدِّينُ نَادَاكُمْ وَفَوْقَ سُورِجِكُمْ

لَمْ يَبْقَ لِلْإِسْلَامِ غَيْرُ بَقِيَّةٍ قَدْ وَطَّئَتْ لِلْحَادِثِ الْمَتَنَكِّرِ
وَالْكُفْرُ مُتَدُّ الْمَطَالِيعِ وَالْهُدَى مُتَمَسِّكٌ بِذِنَابِ عَيْشٍ أَغْبَرِ
لَوْ صَوَّرَ الْإِسْلَامُ شَخْصاً جَاءَكُمْ عَمداً بِنَفْسِ الْوَامِقِ الْمُتَحَيِّرِ
لَوْ أَنَّهُ نَادَى لِنَصْرِ خَصْمِكُمْ وَدَعَاكُمْ يَا أُسْرَتِي يَا مَعْشَرِي²³⁵

Sizler Muhammed peygamberin dinine yardım etmesi gerekenlersiniz.

Önceden de bu yardım sizle gerçekleşmişti.

Bu binanın rükunlarını oluşturan sizlersiniz.

O halde elinizden gelen tüm güçle onu yıkılmaktan koruyun.

İslam susuz bir insan gibi yakınmaktadır.

Sizlerse ilkbahardaki tatlı su gibisiniz.

Din sizlere seslenmektedir sizin nezdinizde,

Atlarınızın üzerinde zayıfların istedikleri güç bulunmaktadır.

İslam namına hiçbir şey kalmamıştır,

Burada bölgeyi savunan azıcık bir insan grubu dışında.

Küfür ise her bir yana uzanmıştır.

Beka fırsatı zayıf olmasına rağmen.

Şayet İslam tek bir insandan ibaret olsaydı,

Şaşıp kalmış bir insan gibi olacaktı.

Bir zafer için seslenseydi,

Özellikle size seslenecekti, Ey ehlim, ey ailem.

Şair burada İslam'ı duyguları olan bir insan şeklinde tasvir etmiştir. Yakınır, seslenir ve yardım ister. Yine İslam'ı bir bina olarak tasvir etmiş ve inşa edenleri yardıma çağırmıştır. Aynı şekilde susatıp susuzluktan şikâyet ettirmiş; yaşamak ve insanlar gibi ayakları üstünde yürüyebilmek için yardım çağrısında bulunduğu

²³⁵ İnân, Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs, 4/482.

kişilerin elbiselerine yapışır halde betimlemiştir. Tüm bu suretler İslam’a ait olup şikayetleri, yardım isterken Endülüs’ün neler çektiğini aksettirmektedir.

İstisrâh konusunun nesir metinlerinde geçen istiare örneklerinden bazıları şu şekildedir:

-Ebû ‘Abdillâh İbnu’l-Fakîh’in Ebû Ömer b. ‘Abdilberr en-Nemrî’ye gönderdiği risaledeki şu ifadeler: “*Küfür kanatlarını açıp yaydı ve şirk sivri dişlerini gösterdi*” (نَشَرَ الْكُفْرَ جَنَاحَيْهِ، وَأَبْدَى الشِّرْكَ نَاجِدِيهِ).²³⁶

Burada küfrü iki kanadı olan bir kuşa; şirki ise sivri dişleri olan bir varlığa benzetmiştir.

-Hicri V. yüzyılda Mersiyye yöneticisi olan Muhammed b. Tâhir’in, Elmîra emiri el-Mu‘tasım Billâh Muhammed b. Samâdih’e gönderdiği risalede düşmanı betimlemek için kullanılan şu ifadeler:

”فَإِنَّهُ لَلْقُلُوبِ مُؤَذِّدٌ، وَلِلْعَيُونِ مُقَدِّدٌ، وَلِلظُّهُورِ قَاصِمٌ، وَلِلْعُرَى الْحَزْمِ قَاصِمٌ، فَلْيَنْدُبِ الْإِسْلَامَ نَوَادِبُهُ،

وَلْيَبْكِ لَهُ شَاهِدُهُ وَغَائِبُهُ، فَقَدْ طَفِيَ مِصْبَاحُهُ، وَوُطِئَ سَاحَهُ، وَهَيْضَ عَضْدُهُ تَمْدُهُ“²³⁷

“*Düşman kalplere eziyet eder, gözlerden yaşlar akıtır, sırtı kırar ve aile fertlerini birbirinden ayırır. Bu gerçekleştiğinde İslam’ın bahtının mâtemini tutması gerekir. O halde bunu gören ve olanları işiten herkes ağlasın. Çünkü İslam’ın kandili kesinlikle sönmüş, düşmanlar onun bölgesine girmiştir. Onun ahalisinin canlılık ve hareketi de azalmıştır*”.

²³⁶ İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini ehli’l-Cezîra*, 1/174.

²³⁷ İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini ehli’l-Cezîra*, 5/86.

Burada şair İslam'ı önce bahtının gidişine üzülen bir insana, ardından aydınlığı giden bir kandile, düşmanın girdiği bir toprağa ve son olarak da enerjisi azalıp hareket etmeye güç yetiremeyen aciz yaşlı bir kişiye dönüşen bir insana benzetmiştir.

İstisrâh konusu kapsamındaki metinlerde yer alan istiareleri incelemek istesek de bu çalışma tümünü kapsayamayacaktır. Ancak genel anlamda bakıldığında, yardım isteyen Endülüs'ün durumunun, kendinden yardım istenen mercîlerce bilinen şeylerle tasvir edilmesi şeklinde, *istisrâh* konusu çerçevesinde edebiyatçıların bu sanatı ne denli çok kullandıkları ortaya çıkacaktır.

Edebiyatçılar, teşbih ve istiare kapsamında sanatsal suretlere dayanarak yardım çağrısını ulaştırmak için tüm güçlerini kullanmışlar; çekilen sıkıntıları, katliamları, zulümleri, baskıları ve savaşı tasvir etmişlerdir. Bunu yaparken diğer duygulardan çok dini duyguları dayanak almışlardır. Çünkü karşı karşıya oldukları durum, İslam'ın en büyük şiarlarından biri olan cihat haliydi. Belagat, belagatın güzellikleri, duygular ve dinin karışımından oluşan bu eserler, Endülüs'ten yükselen bir çılgıktı. Bu çılgılığın sonucu çoğunlukla olumlu olmuş; bilhassa Kuzey Afrika'dan ordular ve yardımlar gönderilmiştir.

İstisrâh şiiri sanatsal suretler ve güzellikler bakımından zengin olsa da bazı durumlarda bunlardan soyutlanmış bir şekilde, bahsi geçen tüm sanatsal süsler ve lafzi düğümlerden uzak basit bir dille yazıldıkları da olmuştur. Böylece okuyucunun Endülüs'teki durumu tüm basitliğiyle tasavvur edebilmesi amaçlanmıştır. Bu tür eserlerin örneklerinden biri İbnu'l-Ebbâr'ın şu ifadeleridir:

كَمْ يَسْتَغِيثُ بِنَا الْمُسْتَضَعْفُونَ وَهُمْ قَتْلَى وَأَسْرَى فَمَا يَهْتَرُ إِنْسَانٌ²³⁸

Orada, nice yardım isteyen, nice zayıflar vardır,

Onlar katledilmiş ve esir düşmüşler ancak kimse umursamaz.

²³⁸ el-Makkarî, *Nefhu 't-tîb min gusni 'l-Endelus er-ratîb*, 4/488.

İbnu'l-Murâbıt'ın şu beyitleri de yine sade üslubun örneklerindendir:

كَمْ مِنْ جَامِعٍ فِيهَا أُعِيدَ كَنِيْسَةٌ فَأَهْلِكَ عَلَيْهِ أَسَىٰ فَلَا تَتَجَلَّدُ²³⁹
كَمْ أُسِيرٌ عِنْدَهُمْ وَأَسِيرَةٌ فَكِلَاهُمَا يَبْغِي الْفِدَا فَمَا قُودِي

O şehirde kaç cami kiliseye çevrildi,

Üzül onun için, görseydin sabredemezdin.

Kaç esir var ellerinde,

Herkes kendisi için fidye ödenmesini istiyor, ancak ödeyen yok.

Bu basit dil, yaşanan olayları tüm açıklığı ve basitliği ile aktarmış olup ana teması ve anlamları okuyan herkese ulaşmıştır. İster tasvirler bakımından zengin olsun ister bunlardan soyutlanmış olsun dil, amaçlanan anlamı yani yardım çağrısını ulaştırma gücüne sahip olmuştur.

Bu bölümde sanatsal suretleri hedeflemiş olsak da *istisrâh* konusunun estetik özelliklerinden biri olması itibarıyla bedii kapsamındaki sanatlara da değineceğiz.

Bedii güzellik unsurları (*muhassinât bedî'iyye*) kavramı ile mana, lafız ve okuyan kişinin duygularını harekete geçirip sözü kabul edilebilir ve iyi bulunur hale getiren ifade biçimlerini kastediyoruz. *İstisrâh* konusu kapsamında eserler veren edebiyatçılar bu lafzi ve manevi güzelleştirme unsurlarını yardım çağrısı anlamını ulaştırmak için kullanmışlardır. Burada, duyguları ve hisleri dilin güzelleştirici yanlarıyla etkilemek dediğimizde her zaman aşk ve sevgi gibi güzel duyguları kastetmediğimizi belirtmemiz gerekir. Kullanılan müfredatın güzelliğine rağmen bu ifade aynı zamanda hüznün ve acı duygularını da kapsamaktadır. Bu nedenle müfredatın dil açısından güzelliği ile kastedilen mana arasındaki farkı ayırt etmek gerekir. *İstisrâh* konusu kapsamında kullanılan muhassinât bedî'iyye şu şekildedir:

²³⁹ İbn Haldûn, *Kitâbü'l-'İber fi'l-mübtedâ ve'l-haber eyyâmü'l-Arabi ve'l-Acemi ve'l-Berber*, 7/199.

3.1.2.3. Tıbak (الطباق)

Tıbak, manaları zıt iki lafzın bir araya gelmesidir. Bu lafızlar iki isim, iki fiil ve iki harf şeklinde aynı cinsten olur. Tıbak iki çeşittir: İkisi de müsbet olan iki kelimenin zıt olması anlamındaki tıbak-ı icab ve biri müsbet biri menfi iki kelimenin zıt olması anlamındaki tıbak-ı selb.²⁴⁰

Şiirde kullanılan tıbak örneklerinden bazıları şu şekildedir:

İbnu'l-Hevzenî'nin İbn 'Abbâd'a yazdığı risalesinde geçen şu beyitler:

أَعْبَادُ ضَاقِ الدَّرْعِ وَاتَّسَعَ الْخَرْقُ وَلَا غَرْبَ لِلدُّنْيَا إِذَا لَمْ يَكُنْ شَرْقُ
وَدُونَكَ قَوْلًا طَالَ وَهُوَ مَقْصَرٌ فَلِلْعَيْنِ مَعْنًا لَا يُعْبِرُهُ النَّطْقُ²⁴¹

Ey 'Abbâd, Zor bir duruma düştük, gedik büyüdü,

Şayet doğu olmasaydı batı da olmazdı.

Sözümüz azdır ancak özdür,

Gözler manayı görür de sözler anlatamaz

Burada “daraldı-genişledi” (dâka, ittese ‘a ضاق، اتسع), “batı-doğu” (ğarb, şark-uzadı-kısa kaldı” (tâle, mukassar طال، مقصر) kelimeleri arasında tıbak-ı icab vardır. Şiirin iki beytinde birden fazla tıbak kullanılmıştır.

-İbnu'l-'Assâl'ın eserinde geçen şu beyitler:

هَتَكُوا بِحَيْلِهِمْ قُصُورَ حَرِيمِهَا لَمْ يَبْقَ لَا جَبَلٌ وَلَا بَطْحَاءُ
جَاسُوا خِلَالَ دِيَارِهِمْ فَلَهُمْ بِهَا فِي كُلِّ يَوْمٍ غَارَةٌ شَعْوَاءُ²⁴²

Sarayların haremelerini atlarıyla çiğnediler de,

Ne bir dağ bıraktılar ne de bir ova.

²⁴⁰ el-Müteali, Essaîdi, *Buğyetül el-Îzâh*, (Kahire: Mektabatu el-Edeb, 2005), 4/575.

²⁴¹ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelus er-ratîb*, 2/93.

²⁴² Himyerî, *er-Ravzu'l-mi'îr fî haberî'l-aqtâr*, 40.

Onların diyarlarına sızmışlar,

Her gün akıllarına estikleri gibi saldırı yaptılar.

Burada “*dağ-engebesiz arazi*” (el-cebel, el-bathâ’e البطحاء، الجبل) ve “*bebek-yaşlı*” (tufl-şeyh) kelimeleri arasında tıbak-ı icab bulunmaktadır.

İbnu’l-Ebbâr’ın Hafsî Devleti’nin emirine yazdığı kasidesinde geçen şu beyitler:

حَاشَ مَا تُعَانِيهِ حُشَّاشَتُهَا فَطَالَمَا ذَاقَتْ الْبَلَوَى صَبَاحَ مَسَاءِ
يَا لِلْجَزِيرَةِ أَضْحَى أَهْلُهَا جُزْراً لِلْحَادِثَاتِ وَأَمْسَى جَدُّهَا تَعَسَا²⁴³

Onun içinde bir acı var ki anlatılmaz,

Sabah akşam bela onun başındadır.

Eyvah olsun o adaya ki onun ehli hadiselerle kurban oldular,

Onun mutluluğu üzüntüye döndü.

Burada “*sabah-akşam*” (sabâh-mesâ’ صباحاً مساءً) ve “*sabah oldu-akşam oldu*” (esbaha-emsâ) kelimeleri arasında tıbak-ı icab vardır.

-İbn Tâhir’in el-Mu‘tasım b. Samâdih’e yazdığı risalesindeki şu sözler de bu babta ele alınabilir:

“فَلْيَنْدُبِ الْإِسْلَامُ نَوَادِبَهُ، وَلْيَبْكِ لَهُ شَاهِدُهُ وَعَائِبُ”²⁴⁴

“İslam içerisinde sabahladığı vakitlere üzülsün ve içinde bulunduğu şimdisi ile henüz bilmediği gelecekteki haline ağlasın”

²⁴³ İbn’l-Ebbâr, *ed-Dîvân*, 63.

²⁴⁴ İbn Hâkân, *Kalâidu’l-ikyân ve mehâsinü’l-a’yân*, 58.

Manaları zıt olan iki kelimenin “görülen-görülmeyen” (şâhid-ğâ’ib شاهد - غائب) kelimelerinin bir arada kullanılmasıyla tıbak-ı icab yapılmıştır.

-el-Mu‘temid’in Yûsuf b. Tâşfin’e yazdığı risalesinde geçen şu sözler:

“فَقَلَّ نَاصِرُنَا وَكُثُرَ شَامِتُنَا”²⁴⁵

“Yardım edenimiz azalmış durumumuzla dalga geçip eğlenenimiz artmış”

Burada “azalmış-artmış” (kalle-kesura قل، كثر) kelimeleri arasında, manaları zıt olup her ikisi de müsbet olan iki kelimenin bir araya getirilmesi şeklinde tıbak-ı icab yapılmıştır.

-Ebû ‘Abdillâh İbnu’l-Fakîh’in risalesinde geçen şu sözler:

“فَلَمَّا يَخْضَرُ مِنْهُ جَانِبٌ إِلَّا جَفَّ جَانِبٌ”²⁴⁶

“Az da olsa bir yanı yeşerirken bir diğer yanı kurur”

Burada “yeşerir-kurur” (yahdarru-ceffe يَخْضَرُ، جَفَّ) kelimeleri arasında tıbak-ı icab bulunmaktadır. Aynı şekilde iki kelimenin anlamları zıt olup her biri müsbettir.

İstisrâh edebiyatçıları, son dönemlerinde Endülüs’ün içinde bulunduğu nimet ve azap, bağımsızlık ve esaret, izzet ve zillet gibi zıtlık durumlarını okuyucuya aktarabilmek için zıt kelimeleri bir araya getirmişlerdir. Bunlarla da risale ve şiirlerin yazılmasındaki amaca ulaşılıyordu ki amaç, yardım çağrısında bulunan kişilerin durumunu, onların ve İslam’ın halinin acilen yardım beklediğini açıkça göstermekti.

²⁴⁵ İbn’l-Hatîb, *el-Hulelü’l-mevşîyye fî zikri’l-aḥbâri’l-Merrâküşîyye*, 29.

²⁴⁶ İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini Ehli’l-Cezîra*, 1/174.

3.1.2.4.Cinas (الجناس)

Cinas iki lafzın söyleyişte aynı, anlamda farklı olmasıdır.²⁴⁷ Dinleyenlerin kulaklarında bir etki bırakan, hitabette bir tatlılık ve konuşan kişinin sözlerine dair bir dikkat oluşturan lafızların tekrarlanmasıdır.

İstisrâh metinlerinde yer alan cinas örneklerinden bazıları şu şekildedir:

İbnu'l-Ebbâr'ın ebû Zekeriyâ el-Hafsî'ye hitaben söylediği şu beyitler:

كَمْ هَوَى مِنْ كَافِرٍ فِي كَافِرٍ وَاَنْطَوَى مِنْ مُلْحِدٍ فِي مُلْحِدٍ²⁴⁸

Nice kafir denize düşmüştür.

Nice mülhid kabre gömülmüştür.

Beyitlerde geçen ilk *kâfir* lafzı ile kasıt Müslüman olmayan kişi, ikincisi ile kastedilen ise denizdir. Aynı şekilde kullanılan *mulhid* kelimesinden kasıt Allah'ın varlığına inanmayan kişi, *melhad* ile kastedilen ise kabirdir.

Bu kelimeler bir ölçüde dilin güzelliklerini ifade ederken bir ölçüde de duyulduğunda istenen amacı yani dinleyen kimsenin dikkatini çekme amacını yerine getirmektedir. Dinleyenlerin dikkatini celbetmek ise *istisrâh* edebiyatçılarının peşinde oldukları en önemli hususlardan biriydi. Zira Endülü's'e yardım etmeleri için Müslümanların dikkatlerini çekmeye çabalamaktaydılar.

İbnu'l-Murâbıt'ın şu beyitleri de cinas örneklerindendir:

هَٰذَا سَبِيلُ الرُّشْدِ قَدْ وَضَحَتْ فَهَلْ بِالْعُدُوتَيْنِ مِنْ أَمْرِي مُسْتَرْشِدٌ²⁴⁹

Bu hak yoldur, apaçık ortaya çıkmıştır,

Peki, Kuzey Afrika'da ve Endülü's'te rüşd ile düşünen var mıdır?

²⁴⁷ Cârîm, Ali –Emîn, Mustafa. *el-Belâğatü'l-vâzihâ*, (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 22. Basım, 1965), 263.

²⁴⁸ İbn'l-Ebbâr, *ed-Dîvân*, 151.

²⁴⁹ İbn Haldûn, *Kitâbü'l-İber fî'l-mübtedâ ve'l-haber eyyâmü'l-Arabi ve'l-Acemi ve'l-Berber*, 7/409.

Bu beyitte cinas “rüşd yolu” (*sebîlu’r-ruşd* سبيل الرشd) ve “rüşd ile düşünen” (*musterşid* مسترشd) kelimeleri arasında gerçekleşmiştir. Bu kelimelerin tekrar edilmesi ile şairin, rüşd ile doğru yolun Endülüs halkını kurtarmakta olduğu şeklinde açıklamak istediği anlamı daha açık hale gelmiştir.

Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. ‘Abdillâh el-‘Arabî el-‘Ukaylî’nin Kuzey Afrika’ya yazdığı risalesindeki şu ifadeler:

“وَعِنْدَ الشَّدَائِدِ تَمْتَأُزُ السُّيُوفُ فِي الْأَجْفَانِ مِنَ الْأَجْفَانِ”²⁵⁰

“Çetin durumlarda gözler görsün diye kılıçlar kınından çıkarlar”.

Burada iki kez kullanılan *ecfân* kelimesinde seci vardır.

-Ebu’l-Mutarraf el-Mahzûmî’nin el-‘Abbâs b. Umeyye’ye yazdığı risalesinde geçen şu ifadeler:

“بِاللَّهِ أَيُّ نَحْوٍ نَنْحُو؟”²⁵¹

“Allah aşkına hangi yöne yönelelim?”

Burada “yön” (*nahv* - نحو) ve “yönelelim” (*nenhû* - ننحو) kelimeleri arasında cinas vardır.

Bu örnekler çerçevesinde cinasın, yardım çağrısı ile istenen hedefin iletilmesinde güçlü bir rolü yerine getirdiğini görmekteyiz. Zira söyleyişi aynı veya yakın, anlamı farklı olan bu müfredat ile dinleyen kimsede bir etki meydana gelmekte ve yazarın murad ettiği şey yani yaralı Endülüs’ün yardımına koşulması üzerine düşünmesi sağlanmaktadır.

²⁵⁰ el-Makkarî, *Nefhu’t-tîb min gusni’l-Endelus er-ratîb*, 4/541.

²⁵¹ İbn’l-Hatîb, *El-İhâta Fî Ahbâri Gırnâta*, 1/64.

İstisrâh şiirinde kelimelerin tekrar edilmesinin, müzikal ahengin ve anlamın faydasından bahsedildiğinde, seci, tasri ve tekrar gibi cinas ile aynı sanatsal özelliklere sahip diğer bedii muhassinata da işaret edilmesi gerekir. Biz burada, bu sanatların *istisrâh* metinlerinde nasıl kullanıldığını ortaya koymak için her bir muhassinata dair bir ya da iki örnek vereceğiz.

Seci'in örneklerinden biri İbn 'Abbâd'ın Yûsuf b. Tâşfîn'e gönderdiği risalesindeki şu ifadelerdir:

”...إلى حَضْرَةِ الْإِمَامِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَنَاصِرِ الدِّينِ، مُحْيِي دَعْوَةِ الْخَلْفِيَةِ الْإِمَامِ، أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ يَوْسُفَ
بْنِ تَاشَفِينَ، الْقَائِمِ بِعَظِيمِ إِكْبَارِهَا، الشَّاكِرِ لِجَلَالِهَا، الْمُعَظِّمِ لِمَا عَظَّمَ اللَّهُ مِنْ كَرِيمٍ مَقْدَارِهَا، اللَّائِذُ
بِحَرَامِهَا، الْمُنْقَطِعُ إِلَى سُمُوِّ مَجْدِهَا“²⁵²

“Mü'minlerin emiri İmam hazretleri Nâsırüddin'e... Ey İmam'ın halifet davasını
ihya eden, Mü'minlerin emiri Yûsuf b. Tâşfîn, davanın büyük işlerini yapan, ona
şükreden, Allah'ın yüce davasından yücelik veren, onu haramlardan uzak tutan,
davasını en yükseğe taşımaya çalışan...”

Kelimelerin sonlarında “he - الهاء” harfi ile yapılan tekrar dinleyenlerde yazarın söylemek istediği şeylere dair bir dikkat ve ilgi oluşturmaktadır.

Bu sanatsal özelliği tasri' sanatında da görmekteyiz. Tasri', beytin ilk şatırının sonunun ikinci şatırın sonuyla ahenkli olmasıdır.²⁵³

İstisrâh şiirinde yer alan tasri örneklerinden biri İbnu'l-Ebbâr'ın şu sözleridir:

وَاجْعَلْ طَوَاغِيَتَ الصَّلِيبِ فِدَاءَهَا²⁵⁴ نَادَتْكَ أُنْدُلُسُ فَلَبَّ نِدَاءَهَا

(Ey Ebû Hafs) Endülü's çağırıldı seni, cevap ver çağrısına,

Haçlı tağutları kurban et ona.

²⁵² İbn'l-Hatîb, *el-Hulelü'l-mevşîyye fî zikri'l-aḥbâri'l-Merrâküşîyye*, 38.

²⁵³ Kudâme b. Ca'fer, Ebü'l-Ferec, Naḳdü's-şî'r, (Cezayir: Matba'atu el cevayib, 1. Basım, 1302h), 14.

²⁵⁴ İbnu'l-Ebbâr, *ed-Dîvân*, 10.

Şair beyitlere nida ile başlamıştır. Burada tasri’ “onun nidası-onun fedası” (*nidâ’uhâ-fidâ’uhâ* - نداءها، فداءها) kelimeleriyle yapılmış ve kasidenin sonuna dek devam etmiştir. Bu nedenledir ki kaside hem dil hem de anlam açısından harikulade hale gelmiştir. Zira kişi okuduğunda büyük bir keyif hissetmektedir. Aynı şekilde dinleyicinin de kasidenin anlam dünyasına dalması sağlanmıştır.

Benzer bir sanatsal özelliği gördüğümüz diğer sanat tekrar sanatıdır. Tekrar, tekit, uyarının veya korkutmanın gücünü arttırmak ya da tekrar edilen şeyin söylenmesiyle daha keyifli hale getirmek için bir kelimenin birden çok kez kullanılmasıdır.

Bu anlamlar *istisrâh* konusuna büyük oranda uymaktadır. Zira Endülüs’ün yardımı ihtiyacı olduğu konusu vurgulanmalı; Endülüs’te olan olaylar abartılarak büyük gösterilmelidir. *İstisrâh* edebiyatçıları tekrar sanatını, bilhassa Mulûku’t-Tavâif döneminde Endülüs’ü kurtarmaya koşmayan Müslüman liderleri ve komutanları eleştirdikleri metinlerde kullanmışlardır. İbn ‘Abbâd’ın, bu tarz eleştirel bir üslubu da içeren risalesi sebebiyle el-Hevzenî’yi öldürdüğünü görmekteyiz.

Tekrar sanatı *istisrâh* türünde çok fazla kullanılmıştır. Hatta bazı kasidelerde beyitlerin her bir kısmında yer aldığı olmuştur. Tekrar sanatının en güzel örneklerinden biri İbnu’l-Ebbâr’ın kasidesidir:

أَذْرَكَ بِحَيْثُكَ حَيْلَ اللَّهِ أَنْدُلُسًا	إِنَّ السَّبِيلَ إِلَى مُنْجَاتِهَا دَرَسًا
وَهَبْ لَهَا مِنْ عَزِيزِ النَّصْرِ مَا التَّمَسَتْ	فَلَمْ يَزَلْ مِنْكَ عِزُّ النَّصْرِ مُلْتَمَسًا ²⁵⁵

Atın ve Allah’ın atıyla Endülüs’e yetiş,

Şüphesiz onu kurtacağın yol bir iyiliktir.

Onu bekleyen aziz zaferi ona hediye et,

O aziz zafer hâlâ senden beklenen bir umuttur.

²⁵⁵ İbn’l-Ebbâr, *ed-Dîvân*, 65.

Burada geçen beyitlerin her bir bölümünde tekrar sanatı olduğu görülmektedir. Kasidenin tamamı da bu şekildedir. Aynı şekilde kelimelerin sonundaki harflerin tekrarı da yardım çağrısında bulunulan kişinin benliğinde bir tutku ve gayreti harekete geçirmektedir.

Tekrar özelliği cinas, seci ve tasri' sanatlarının içerisinde yer almaktadır. Bu sanatlarda kelimeler veya harfler tekrar edilmektedir. Bunların kullanımı edebiyatçıların Arap dilinin güzel sanatsal özellikleriyle yardım çağrısı konusunda ulaştırmak istedikleri anlamların arasında büyük bir ahenk meydana getirmelerini sağlamıştır.

3.2. *İstisrâhın* Üslup Çeşitleri ve Özellikleri

“Üslup, açıklanmak ve etkilemek amacıyla anlamların ifade edilmesi için yazı yönteminin ve kelimelerin seçilmesidir.”²⁵⁶ Biz çalışmanın bu bölümünde yalnızca yazarın dili kullanımına değinmeyeceğiz. Aynı zamanda ve bundan önemlisi *istisrâh* edebiyatçıların yazı, ifade ve duygu yönelişleri üzerinde duracağız. Çünkü bunlar yardım çağrısının ruhunu daha belirgin hale getirmekte, ayrıca müelliflerin şahsiyeti ile Endülüs insanının şahsiyetini de ortaya çıkarmaktadır.

Bu kısımda öncelikle *istisrâh* üslubunun uyarıdan açık yardım çağrısına doğru gelişiminin özelliklerine değinilecektir. Ardından bu edebi tür içerisinde var olan üslup çeşitleri zikredilecektir.

3.2.1. *İstisrâhın* Üslup Özellikleri

Endülüs'ün başına gelenlerin ardından edebiyatçılar ve şairler, yazılarıyla yardım talebinde bulunarak Endülüs'ün korunmasına katkı sağlamaya çalıştılar. *İstisrâh* konusunun en önemli üslup özelliklerinden biri, olayların gelişim seyriyle paralel bir şekilde gelişmiş olmasıdır. Öncelikle ayrılıklar ve gruplaşmalara karşı uyarı

²⁵⁶ Ahmet eş-Şâyib, *el-Üslup*, (Kahire: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 13. Basım, 2003), 44.

ile başlamış ardından açık bir yardım çağrısı haline gelmiştir. Bu türün bir diğer özelliği de *istisrâh* risalelerinin çoğunda şiir ve nesrin mezc edilmiş olmasıdır.

3.2.1.1. Uyarıdan Açık Çağrıya Üslup Gelişimi

İstisrâh üslubu ihtiyaç doğrultusunda ifade değişimi ve gelişimine uğramıştır. Muhammed b. ‘Âmir’in saltanatının sona ermesinin ardından eyaletlerin valileri arasında ihtilaflar zuhur etmiştir. Bu dönemde *istisrâh*, Endülüs’ün başına gelmesi mümkün olan vahim akibetlere karşı uyarıma şeklinde olup yalnızca Endülüs’e yöneliktir. Çünkü ayrılan kardeşlerin bir araya gelmesi halinde hala gücün ele geçirilmesi imkân dahilindedir. Ancak bazı emirliklerin düşman karşısında düşüşünün ardından Endülüs’ün gücü azalmaya başlamış, bu durumda *istisrâh* üslubu daha net bir hal almıştır. Üslup başlangıçta bir uyarıdan ibaretti. Bunun örneklerinden biri Endülüs şairlerinden birinin gruplaşmanın tehlikelerine ve bunun sonucunda beldenin nasıl elden gidebileceğine dair uyarıda bulunarak bölgenin emirlerine hitap ettiği eseridir. Şöyle demektedir:

سَتَعْلَمُونَ مَعَا عُمِّي الْبَوَارِ عَدَا	أَضَعْتُمُ الْحَزْمَ فِي تَدْيِيرِ أَمْرِكُمْ
بَكَيْتُمْ بِدَمٍ أَنْ دُمْتُمْ بَدَدَا	فَلَوْ رَأَيْتُمْ بَعَيْنَ الْفِكْرِ حَالَكُمْ
فَأَلْبَسْتُكُمْ ثِيَابًا لِلْبَلَى جُدَدَا ²⁵⁷	لَكِنَّ سُبُلَ الْعَمَى أَعَمَّتْ بِصَائِرِكُمْ

(İyi yönetimi) kendi işleriniz uğruna zayi ettiniz,

Bunun gelecekte sizin üzerinizde kötü bir etkisi olacaktır.

Eğer halinizi gerçekten görseydiniz,

Ne kadar yaşarsanız yaşayın gözleriniz kan ağlayacak.

Ama yanlış yollar sizi köle yaptı,

Size öyle kıyafetler giydirdi ki ancak bela yolunu görürsünüz.

²⁵⁷ el-Merâkeşî, *el-Mu ‘cib fî Telhîsi Ahbâri ‘l-Mağrib*, 3/110.

Bu beyitler, basiretleri kapanmış olan yöneticileri kendilerini bekleyen durumlara dair uyarıma üslubuyla kaleme alınmıştır. İşlerini çekip çevirme konusunda sağduyu ve basiretlerini kaybetmiş ve düşmanları önünde kendilerini aciz göstermişlerdir. Kaynaklarda bu beyitlerin sahibine dair bir bilgi yer almadığından tam olarak ne zaman söylendiğini bilemiyoruz. Ancak el-Merâkeşî bu beyitlerin Kurtuba'nın diğer Endülüs şehirlerinden ayrılmasının ardından söylendiğini belirtmektedir. Bu bilgi uyarıların, Haçlıların Endülüs'e fiili saldırılarının öncesinde başladığı görüşünü desteklemektedir.

Endülüslüler arasındaki husumet ve fitneler, onların ayrılıkları bırakıp tehlikelerle yüzleşmeye davet edilmelerinin ilk sebebiydi. Uyarı içeren metinlerin örneklerinden birinde İbnu't-Tâkerunî'nin gruplaşma ve bölünmelerin tehlikesini şu şekilde vurguladığı görülmektedir:

”فَيَا لِلْمُسْلِمِينَ! تَعَالُوا إِلَى التَّعَاوُنِ، وَاتَّفِقُوا وَلَا تَفْرَقُوا، وَاتَّقُوا عَاقِبَةَ الْخُذْلَانِ، وَقَدْ نَادَيْتُ إِنْ أَسْمَعْتُ،
وَنَصَحْتُ بِقَدَرِ مَا اسْتَطَعْتُ، فَإِنْ وَاَفَقْنَا قَبُولًا وَلَقِيتُ تَأْوِيلًا جَمِيلًا، فَإِنْ الْخَيْرُ عَنِيدٌ وَالتَّنَاوُلُ غَيْرُ
بَعِيدٍ...فَإِمَّا أُلْفَةٌ وَانْتِظَامٌ وَاتِّفَاقٌ يُحْيِي رَمَقَ الْإِسْلَامِ، وَإِمَّا ذَاعِيَةٌ تُلْفُ وَرَاعِدَةٌ صَلَفٌ، وَهَنَالِكَ تَزُلُّ
الْقَدَمُ، وَلَا يَنْفَعُ النَّدَمُ“²⁵⁸

“Ey müslümanlar, gelin yardımlaşalım. İttifak edin, ayrılığa düşmeyin. Gruplaşma ve ayrılıklar yüzünden olabileceklere karşı uyanık ve dikkatli olun. Ben uyarıma görevimi yerine getirdim ve gücüm yettiği ölçüde öğüt verdim. Şayet öğüdümü tutarsanız sonucu çok yakın bir zamanda çok iyi olacaktır. Birleşme konusunda tercih sizindir. Böylece İslam güçlenir. Fitne ise sizi alır götürür ki bu olduktan sonra pişmanlık fayda etmez”.

Burada sert bir tonla uyarı üslubu görülmektedir. Seslenişle başlanmış ve ardından emir ve nehiy üslubu bir arada kullanılmıştır. Endülüs'teki Müslümanların haline dair duydukları öfke dile getirilmiştir. Sonunda gruplaşmanın sonuçları

²⁵⁸ İbn Bessâm, ez-Zehîra fî mehâsini Ehli'l-Cezîra, 1/238.

konusunda uyarma ve şayet Müslümanlar aralarındaki ihtilafları bir yana bırakmazlarsa kendilerini bekleyen kötü durumlara karşı ikaz etme amacına ulaşılmıştır.

Bu risalelerin ve şiirlerin örnekleri Endülüs edebiyatında sıkça görülmektedir. Burada biz, uyarı konusunda üslubun nasıl bir gelişim seyri izlediğini göstermek için iki örnekle yetindik. Bu döneme ait metinler, erken dönem *istisrâh* metinleri olarak adlandırılabilir. Çünkü edebiyatçılar, ihtilafların sonucunun acı verici olacağını gördükten sonra, ancak acı olayların gerçekleşmesinden önce çağrıda bulunmuş ve yardım istemişlerdir. Sonra düşmanın beldelerine girmesinin ardından, başka bir seçenek de kalmadığından dolayı, yardım talebi açık bir hal almıştır.

3.2.1.2. Şiir ve Nesrin Mezcedilmesi

Yardım çağrısı risalelerini incelediğimiz edebiyatçıların çoğu nesir ve şiire bir arada yer vermişlerdir. Bunlardan bir kısmı savaş risaleleri, bir kısmı krallar ve emirler arasındaki risaleler ve bir kısmı ise genele hitaben yazılmış risalelerdir. Yarı yarıya olmasa da nesir şeklinde kaleme alınmış risalelerde en azından birkaç beyite yer verildiği; şayet metin bir kasideyse, anlamın tam olarak iletilmesi veya düşüncenin teyit edilmesi amacına binaen, başlangıcının veya hatimesinin nesirle yapıldığı görülmektedir. Şiir ve nesrin mezci üslubuyla kaleme alınmış eserlerin örneklerinden bazıları şu şekildedir: el-Hevzenî'nin el-Mu'tazîd'a yazdığı risale²⁵⁹; Endülüslülerin Osmanlı sultanı Bayezid'e yazdığı risale²⁶⁰; İbn 'Abbâd'ın Yûsuf b. Tâşfin'e yazdığı risale²⁶¹. Bunların dışında bu üslubun pek çok örneğine rastlanmaktadır. Bu üslup yalnızca *istisrâh* konusuna has bir özellik değildir. Aksine en bilineni makameler olmak üzere diğer edebi türlerde de karşımıza çıkmaktadır. Mezc üslubu edebi metni, yönetici ve komutanlardan olsun, halk kesiminden olsun, zafer kazanmış ya da yenilmiş olsun herkese ulaştırma çabasıyla kaynaklanmaktadır. Bazı araştırmacılar, içerisindeki güç ve etki unsurları sebebiyle şiirin muzaffer bir ümmetin edebiyatı olduğunu düşünmektedir. Öte yandan nesir, nefsi bir telafi ve hezimetlerin ardından

²⁵⁹ İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini Ehli'l-Cezîra*, 3/84.

²⁶⁰ el-Makkarî, *Ezhârü'r-riyâz fî aḥbâri 'Îyâz*, 1/108.

²⁶¹ İbn'l-Hatîb, *el-Hulelü'l-mevşîyye fî zikri'l-aḥbâri'l-Merrâküşîyye*, 40.

tutulan bir matem gibidir²⁶². Oysa bu bahsedilen özellikler *istisrâh* konusu için doğru değildir. Nesir ve şiirlerin, aciz kişilerin güçlülere yardım çağrısında bulunmasıyla hezimetini de aczi de ifade ettikleri görülmektedir. Aynı zamanda edebiyatçılar savaşlardan ve yardıma çağırdıkları kimselerin ordularının özelliği olan güçten bahsettiklerinde kuvvet ve zaferi de dile getirmiştir. Ayrıca şiir ve nesrin mezcedilmesi edebiyatçının çeşitlilikteki gücünü de açığa çıkarmaktadır. Zira bu şekilde yazar kendini yalnız bir edebi türün çerçevesiyle sınırlamamış olur.

3.2.2. *İstisrâh*ın Üslup Çeşitleri

İstisrâh konusunun dayandığı üsluplar inşai ve haberi üslup, takdim ve tehir üslubu, örnekler şeklinde hazır kalıpların kullanımına dayalı üslup, Arapların hikmetleri, Kuran ayetleri ve Hz. Peygamber'in sünnetinden alıntılar yapılması üslubu gibi üsluplar arasında çeşitlilik arz etmektedir. Aynı şekilde zaman zaman yabancı veya zor lafızlardan uzak ve kolay bir üslup kullanıldığı da olmuştur. Bu kısımda bahsi geçen bu üslupların örneklerine yer verilecektir.

3.2.2.1. Kolay Üslup (*el-Uslûbu's-Sehl*)

Kolay üslup, garîb yani sık kullanılmayan ve zor ibarelerin yer almadığı bir üsluptur. Bu üslupta ammice kelimeler de bulunmamaktadır. Kolay ifadelerle güzel anlamı bir araya getirmiştir. Bu üslubun amacı telakki edecek en büyük gruba anlamın ulaştırılmasıdır. Zira bu üslupta muhatap işin ehli ya da insanların alim olan kesimiyle sınırlandırılmamıştır. İçerisinde yer alan bazı ifadelerde belagata dair izler taşısa da bu açık bir belagattir.

Kolay üslubun örneklerinden biri İbnu'l-Murahhal'in şu kasidesidir:

²⁶² İbrahim Mehmet, Abdurrahmân, “*el-Hadâsa eşiiiriya Elarabiiya*” Camiatul el-Ariş, Mecmau'l- el-Behs el-İlmi, 8/1 (2020), 52.

إِنَّ أَمَامَ الْبَحَارِ مِنْ إِخْوَانِكُمْ
 وَنَحْوُكُمْ عُيُوثُهُمْ نَاطِرَةٌ
 خَلَقًا لَكُمْ تَلَقَّتْ إِلَيْكُمْ
 لَا تَطْعُمُ النَّوْمَ وَكَيْفَ تَطْعُمُ؟
 وَالرُّومُ قَدْ هَمَّتْ بِهِمْ وَمَا لَهُمْ
 كُلُّهُمْ يَنْظُرُ فِي أَطْفَالِهِ
 سِوَاكُمْ رِدَاءٌ فَأَيْنَ الْهِمَمُ
 وَدَمْعَةٌ مِنَ الْجِدَارِ يَسْجِمُ
 أَيْنَ الْمَفَرُّ لَا مَفَرَّ، إِنَّمَا
 هُوَ الْغِيَاثُ أَوْ إِسَارٌ أَوْ دَمٌ²⁶³

Denizlerin önünde kardeşleriniz bulunmakta,

Çok insanlar size bakıyorlar.

Onların gözleri size doğru bakmaktadır,

Uykunun tadını alamazlar, nasıl uyuyabilirler ki?

Rumlar beldelerine girmek üzere iken,

Sizden başka himaye edeni de yoktur, peki, sizin himmetiniz nerede?

Her biri çocuklarına bakıyor.

Onların yanakları üzerinde göz yaşları sicim sicim akmaktadır.

Kaçacak yerleri var mı? Elbette yoktur,

Ya onları kurtarırsınız ya esir olurlar ya da kan çıkar.

Bazı araştırmacılar anlam ve kelimelerde basit üslubun, kolay ve açık ifadelerin, yardım çağrısı yapılan nezdinde ilgi uyandırmasının ve duygularını etkilemesinin mümkün olmadığına işaret etmektedirler. Biz ise bunun aksini düşünmekteyiz. Çünkü kolay üslup, anlamı insanların geneline ulaştırır. Şayet anlam bu gruba ulaşırsa onların da yöneticilerine ve komutanlarına etkisi büyük olacaktır. Meselenin halk genelinde yayılmasının ardından yöneticilerin de genelin düşüncesine er ya da geç boyun eğeceği inkâr edilemez bir husustur.

²⁶³ Abdullah, ibn Kenun, İbn'l-Murahhal (Beyrut: Daru al kitap El-Lübnani, ts.), 24.

3.2.2.2. Hazır Kalıp İfade Kullanımının Ön Plana Çıktığı Üsluplar (el-Esâlibu'l-Câhize)

Hazır kalıp ifadelerin kullanımından kastımız edebiyatçıların hazır ibareleri veya bunlardan türetilen ifadeleri ya da Kuran, sünnet, Arap kültürü ve İslam kültürü gibi kaynaklardan birinde yer alan meşhur kelimeleri almaları ve anlamı daha açık bir şekilde ulaştırmak gayesiyle edebi metinleri içerisinde kullanmalarıdır. Hazır kalıp ifade kullanımına dayalı üslupların örneklerinden bazıları şu şekildedir:

-Sarakusta kadısının risalesinde geçen şu ifadeler:

”...فالآن أيها الأمير .. هذه أبواب الجنة قد فُتِحَتْ ... فالمنية لا الدنية، والنار ولا العار، فأين النفوس الأبية؟ ... فَإِنَّ حَزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ“²⁶⁴

“Şimdi, ey Emir, bunlar açılmış vaziyetteki cennet kapılarıdır... Siz de ölümü zillate ve savaşmayı utanca tercih edin. İzzet sahibi nefisler nerededir? Allah'ın yanında bulunanlar galip olanların ta kendileridir”.

Burada yer verilen “İşte bunlar cennetin kapılarıdır, açılmışlardır” (hâzihi ebvâbu'l-cenneti kad futihati - هذه أبواب الجنة قد فُتِحَتْ أبوابها - ifadesi Kuran'da yer alan “...Nihayet oraya vardıklarında cennetin kapıları açılmış olacak...” (Zümer 39/73) ayetinden; “Muhakkak ki Allah'ın grubu galip gelecek olandır” (فَإِنَّ حَزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ) ifadesi yine Kuran'da yer alan “...Allah'ın taraftarları galip geleceklerdir” (Maide 5/56) ifadesinden alınmıştır. “Ölüm aşağılık bir hayattan yeğdir” “المنية لا الدنية” ifadesi ise Arap mesellerinden biridir. Bu üslup cihada teşvik amacına yöneliktir. Yazar adeta “Endülüs'te olanlar cennete girmek için size sunulmuş bir fırsattır” demek ve Allah'ın müminlere, galip gelecek olanların onlar olacağı vaadini hatırlatmaktadır.

-İbnu'l-Fakîh en-Nemrî'nin Berbuşter ahalisinin dilinden kaleme aldığı risalesindeki şu ifadeler:

²⁶⁴ Hüseyin Munis, *Essağro el 'Alâ 'el-Endülüsi*, 41.

”...أما بعد، حَرَسَكُمُ اللَّهُ بِعَيْنِهِ الَّتِي لَا تَنَامُ، فَإِنَّا حَاطَبُنَاكُمْ مُسْتَنْفِرِينَ، وَكَاتِبُنَاكُمْ مُسْتَعِيشِينَ... مَسَّنَا وَأَهْلَكْنَا الضَّرَّ، أَحْسَنُ مَا كُنَّا بِالْأَيَّامِ ظَنًّا، وَمِلَّتْنَا ظَاهِرَةً، وَفَعَّتْنَا مُتَنَاصِرَةً، لَا شُلَّ لَنَا يَدٌ، وَلَا يُفْلَ لَنَا حُدٌّ، حَتَّى انْقَلَبْتَ الْعَيْنُ، وَبَانَ الصُّبْحُ لَدِي عَيْنِينَ“²⁶⁵

“...Allah o uyumayan gözleriyle sizi korusun. Bizler sizi acilen çağırırmaktayız ve yardımınızı istemek için elçiler gönderdik size. Güzel günler içerisindeyken bize ve ailemize bir zarar ulaştı. Güçlüydük, birbirimize yardım eder, kimse kardeşine yardımdan geri durmazdı. Gücümüz çok büyüktü. Ne var ki işler tersine döndü de gizli olan korku herkeste görünür oldu”

Şairin “bize ve ailemize zarar dokundu” (messenâ ve ehlene’d-durru) ifadesi Kuran’da geçen “...bize ve ailemize darlık ve sıkıntı dokundu...” (Yusuf 12/88) ayetinden; “göz sahipleri için sabah olmuştur” (ve bâne’s-subhu li-zî ‘ayneyn) ifadesi ise Arap mesellerinden biri olan “göz sahipleri için sabah açıkça ortaya çıkmıştır” (beyyene’s-subhu li-zî ‘ayneyn - بَيِّنَ الصُّبْحُ لَدِي عَيْنِينَ) ifadesiden alınmıştır.

-el-‘Ukaylî’nin kasidesinde geçen şu ifadeler:

وَالْمَرْءُ مَا لَمْ يُعْنِهِ اللَّهُ أَضْيَعُ مِنْ طِفْلِ تَشَكَّى بِفَقْدِ الْأُمِّ فِي الْيَتَمِ²⁶⁶

İnsan, şayet Allah kendisine yardım etmezse,

Annesini kaybetmekten şikâyet eden yetim bir çocuk gibidir.

Şair burada, Târik b. Ziyâd’ın Endülüs’ün fethinde okuduğu hutbesinde yer alıp meşhur olan “cimrilerin ziyafetinde yetimlerden daha çok ziyanda”

”أَضْيَعُ مِنَ الْإِيْتَامِ عَلَى مَأْدُبَةِ اللَّئَامِ“ ifadesini dayanak olarak kullanmıştır. Şairin Târik b. Ziyâd’ın hutbesinden bir meseli kullanmasında, yardım çağırısı konusunda pek

²⁶⁵ İbn Bessâm, ez-Zehîra fî mehâsini Ehli’l-Cezîra, 1/174.

²⁶⁶ İnân, Devletü’l-İslâm fî l-Endelüs, 5/281.

çok anlamlar bulunmaktadır. Bunlardan biri Endülüs'ün yetimler gibi çektiği yoksunluk durumunu açıkça ortaya koymaktır. Aynı şekilde Müslüman komutanları Târik b. Ziyâd'a ve denizi geçişine benzeme konusunda teşvik etme amacı da bulunmaktadır.

İstisrâh konusu metinlerinde yer alan tüm hazır kalıp ifade kullanımlarını buraya alamadık. Çünkü *istisrâh* metinleri bu tür ifadelerle doludur. Bu ifadelerin kullanılma amacının, bildikleri ve aralarında meşhur olan üsluplar aracılığıyla anlamları Müslüman komutanlar ve yöneticilerle halkın geneline daha da yaklaştırmak olduğunu düşünüyoruz.

3.2.2.3. İnşâî Üsluplar (*el-Esâlîbu'l-İnşâ'iyye*)

İnşâî üslup *haddi zatında doğrulanma veya yalanlanma ihtimali bulunmayan söz*²⁶⁷ olarak bilinmektedir. İkiye ayrılır: Talebî'l-inşâî üslup (talebî inşâ - طلب الإنشاء) ve gayru talebî'l-inşâî üslup (talebî olmayan inşâ).

Talebî inşâ, konuşan kimsenin muhatabından bir şey yapmasını veya bir şeyi yapmayı bırakmasını talep ettiği inşadır. Emir, nehiy, nida, soru ve temennileri kapsamaktadır.

Talebî olmayan inşâ ise konuşan kimsenin herhangi bir emir veya isteğin yerine getirilmesini talep etmediği inşadır. Dua, irşad, iltimas ve tehdit ifadelerini kapsamaktadır.

Bu üsluplar *istisrâh* konusu için son derece uygundur. Çünkü bu üsluplar bahsi geçen edebi türün talep, cihadı emretme, yardımın Endülüs'e ulaşmasını temenni etme vb. anlamlarının tamamını kapsamaktadır. *İstisrâh* konusu içerisinde kullanılan inşâî üslup örneklerinden bazıları şu şekildedir:

-İbnu'l-Murâbit'in şu sözleri:

²⁶⁷ Ahmed es-Seyyid el-Hâşimî, Cevâhirü'l-belâğa (Beyrût: Dâru'l-Fikr,1994), 79.

أَيْنَ الْعَزَائِمِ مَا لَهَا لَا تَنْقُضِي هل يقطعُ الهنديُّ غيرَ مُجَرَّدِ

أَبْنِي مَرِيْنٍ أَنْتُمْ جِيرَانُنَا وَأَحَقُّ مَنْ فِي صَرْخَةٍ بِهِمْ ابْتَدِي²⁶⁸

Kesin kararlılık ve azimler nerede kalmıştır?

Kılıcı kınından çıkarmazsak kesebilir mi?

Ey Merînoğulları, sizler bizim komşularımızsınız,

Yardım istemeye sizden başlamamız gerekir.

Burada şairin soru ile nidayı mezcettiği inşâî bir üslup bulunmaktadır. Bununla muhatabından yardım istemek hedeflenmiştir. Zayıf kişi suretinde güçlü olana nida edilmiş; soru soran kişi suretinde onları Endülüs’e yardım etmekten neyin alıkoyduğu sorgulanmıştır.

-İbnu’l-Ebbâr’ın şu sözleri bu üslubun bir diğer örneğidir:

هَبُّوا لَهَا يَا مَعْشَرَ التَّوْحِيدِ قَدْ أَنْ الْهُبُوبُ وَأَحْرَزُوا عَلَيْهَا

أُولُوا الْجَزِيرَةَ نَصْرَةً إِنَّ الْعَدَا تَبْغِي عَلَى أَقْطَارِهَا اسْتِيْلَاءَهَا²⁶⁹

Ey tevhid ehli çabuk kalkın.

Harekete geçme vakti gelmiştir, En yüksek mertebeleri elde edin.

Ada’ya (Endülüs) yardım edin,

Zira düşman etrafını ele geçirmek istemektedir.

Burada talebî inşâ örneği görülmektedir. “Harekete geçin” (هَبُّوا) ve “yaklaştırın, getirin” (أُولُوا) ifadelerinde açık bir emir yer alır. Bu emirlerin gayesi, Tunus’ta bulunan Ebû Zekeriyyâ’dan Endülüs’ü kurtarmasını istemektir.

-Muhammed b. Eymen’in Yûsuf b. Tâşfin’e çağrıda bulunduğu risalesinde geçen şu ifadeler de yine bu üslubun örneklerindendir:

²⁶⁸ İbn Haldûn, *Kitâbü'l-İber fî'l-mübtedâ ve'l-haber eyyâmü'l-Arabi ve'l-Acemi ve'l-Berber*, 7/409.

²⁶⁹ İbn’l-Ebbâr, *ed-Dîvân*, 33.

”فَيَا اللَّهَ، وَيَا لِلْمُسْلِمِينَ، أَيْسَطُو هَكَذَا بِالْحَقِّ الْإِفْكَ، وَيَغْلِبِ التَّوْحِيدَ الشِّرْكَ، وَيُظْهِرْ عَلَى الْإِيمَانِ الْكُفْرَ، وَلَا يَكْتِفُ هَذِهِ الْمَلَّةَ النَّصْرُ، أَلَا نَاصِرَ لِهَذَا الدِّينِ الْمُهِتَضِمِّ، وَلَا حَامِيٍّ لِمَا اسْتُيْخِجَ مِنْ جَمَى الْحَرَمِ“²⁷⁰.

“Ey Allahım, ey müslümanlar, hakkı batıl yenebilir mi, tevhidi şirk ve imanı küfür? Bu ümmet muzaffer olmaz mı? Bu güçsüz dine yardım eden yok mudur? Küffarın kendilerine haram olduğu halde helal görmek istedikleri şeyleri koruyacak kimse yok mudur?”.

Bu risaledeki üslup açık bir şekilde talebî olmayan inşâ üslubudur. “Allah rızası için” (فِيَا اللَّهَ) ifadesinde dua; “ey müslümanlar” (يَا لِلْمُسْلِمِينَ) ifadesinde nida; “üzerine atılıp saldırır mı” (أَيْسَطُو) ifadesinde taaccüb; “yardım eden yok mudur?” (أَلَا نَاصِرَ) ifadesinde soru üslubu yer almaktadır.

Yazar talebî ve talebî olmayan inşâ üslubunu bir arada kullanmıştır. Müslümanları kınamış, ardından onlardan istekte bulunup Endülüs’e yardım etmeye davet etmiştir.

3.2.2.4.Haberî Üsluplar (el-Esâlîbu’l-Haberîyye)

Haberî üslup, *doğrulanma veya yalanlanma ihtimali olan söz* şeklinde tanımlanmıştır. Aynı şekilde bu üslubun *açıklamaya gerek olmaksızın muayyen bir delaletle işaret ettiği* de belirtilmiştir.²⁷¹

Haberî üsluplar ilk bakışta *istisrâh* konusuna uygun görünmemektedir. Çünkü yardım çağrısı haddi zatında bir talep, nida ve duadan ibarettir. Fakat biz haberî üslupların kullanımının *istisrâh* konusunun hedefiyle çelişmediğini düşünmekteyiz. Zira kendinden yardım talebinde bulunulan kimsenin vakıayı anlayabilmesi için herhangi bir bölgede yaşanmakta olan zulme ve acılara dair bir nevi raporun

²⁷⁰ İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini Ehli’l-Cezîra*, 2/654.

²⁷¹ Ahmed es-Seyyid el-Hâşimî, *Cevâhirü’l-belâğa*, 79.

sunulması, sonrasında ondan yardım talep edilmesi gerekmektedir. Yoksa, insanlar orada olanları anlayamazsa yardım çağrısının da bir anlamı olmayacaktır. Bu nedenledir ki vasıf, mersiye ve bunlar dışında bazı diğer edebi türlerin *istisrâh* konusuyla iç içe geçtiği görülmektedir. *İstisrâh* metinlerinde kullanılan haberî üslup örneklerinden bazıları şu şekildedir:

-Vezir ‘Abdullâh İbnu’l-Fakîh en-Nemrî’nin Berbuşter ahalisinin dilinden yazdığı risalede geçen şu ifadeler:

”...أما بعد، حَرَسَكُمُ اللَّهُ بِعَيْنِهِ الَّتِي لَا تَنَامُ، فَإِنَّا خَاطَبْنَاكُم مُّسْتَنْفِرِينَ، وَكَاتَبْنَاكُم مُّسْتَعِيثِينَ... مَسَّنَا وَأَهْلَنَّا الضَّرَّ، أَحْسَنُ مَا كُنَّا بِالْأَيَّامِ ظَنًّا، وَمَلَّتْنَا ظَاهِرَةً، وَفَتَّشْنَا مُنَاصِرَةً، لَا شُلَّ لَنَا يَدٌ، وَلَا يُغَلَّ لَنَا حَدٌّ، حَتَّى انْقَلَبَتِ الْعَيْنُ، وَبَانَ الصُّبْحُ لِذِي عَيْنَيْنِ“²⁷²

“...Allah o uyumayan gözleriyle sizi korusun. Bizler sizi acilen çağırırmaktayız ve yardımınızı istemek için elçiler gönderdik size. Güzel günler içerisindeyken bize ve ailemize bir zarar ulaştı. Güçlüydük, birbirimize yardım eder, kimse kardeşine yardımdan geri durmazdı. Gücümüz çok büyüktü. Ne var ki işler tersine döndü de gizli olan korku herkeste görünür oldu”

Yazar Berbuşter halkının durumunu; nasıl zaafa uğrayıp güçsüz düştüklerini, şirkin onları işgal ettiğini ve kendilerine bu sıkıntıların nasıl geldiğini bildirmektedir. Bunlar yardım çağrısına başlamak için bir hazırlıktır. Burada haberî üslubun amacı kendinden yardım istenecek kişiyi, yardım elde edebilmek için, psikolojik olarak hazırlamaktır.

-İbnu’l-Ebbâr’ın şu ifadeleri:

لَمَّا رَأَتْ أَبْصَارُهُمْ مَا سَاءَهَا	خَلَعَتْ قُلُوبُهُمْ هُنَاكَ عَزَائَهَا
فَهُمُ الْعُدَاةُ يُصَابِرُونَ عَنَائَهَا	دَفَعُوا لِإِبْكَارِ الْخُطُوبِ وَعَوْنَهَا

²⁷² İbn Bessâm, ez-Zehîra fî mehâsini Ehli’l-Cezîra, 1/18.

وَتَنَكَّرْتُ لَهُمُ اللَّيَالِي فَاقْتَصَصْتُ

سَرَائِهَا وَفَضَّتُهُمْ صَرَائِعَهَا²⁷³

Onların kalpleri acısını tatmıştır,

Gözleriyle yapılan zulmü gördüklerinde.

Büyük zorluklarla karşı karşıyalar,

Bu eziyete hiç durmaksızın sabretmişlerdir.

Geceler onlar için iyilikten kötülüğe dönmüştür,

Bu vakitlerde her şeyin kendilerine zarar verdiğini görmüşlerdir.

Şair Endülüs halkının yaşadığı durumu nakletmiştir. Burada muhakkak surette haberî üslup kullanılmalıdır. Endülüs'ün hali bildirildikten sonra yardım çağrısı yapılan beyitlere geçilmiştir.

-Ebû 'Abdillâh Muhammed el-Fezzâz'ın şu ifadeleri:

الرَّوْمُ تَضَرَّبَتْ فِي الْبِلَادِ وَتَغْنَمُ

وَالْجَزْرُ يَأْخُذُ مَا بَقِيَ وَالْمَغْرَمُ

وَالْمَالُ يَوْرَدُ كُلَّهُ قَشْتَالَةً

وَالْجَنْدُ تَسْقُطُ وَالرَّعِيَّةُ تُسَلِّمُ

وَدُووُ التَّعِينِ لَيْسَ فِيهِمْ مُسَلِّمٌ

إِلَّا مُعِينٌ فِي الْفَسَادِ مُسَلِّمٌ²⁷⁴

Rumlar beldeleri işgal edip mallarını ganimet olarak almakta.

O beldelerden geriye kalanlar ise denizde batmakta.

Düşman Kaştâle'ye saldırmak için elindeki tüm malları kullanmakta,

Askerler yavaş yavaş düşüyor, halk ise teslim olmakta.

Yöneticiler için ise bu beldeleri koruyacak bir İslam yok,

²⁷³ İbn'l-Ebbâr, *ed-Dîvân*, 33.

²⁷⁴ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelus er-ratîb*, 4/467.

Çünkü onlar rıza içerisinde fesada gömülmüşlerdir.

Şair burada Rumların Kaştâle’de yaptıklarını, belde gerçekteleşen zulmü ve o topraklardan İslam’ın kaybolmakta ve yavaş yavaş düşmekte olduğunu açıklamak için haberî üslubu kullanmıştır. Ayrıca İslam ve bu dinin mensuplarını koruma görevlerini bir tarafa bırakan müslüman siyaset adamlarının durumlarını ve fesadın onlara nasıl hâkim olduğunu da vasfetmiştir.

Nesir olsun şiir olsun incelediğimiz *istisrâh* metnlerinin çoğunda haberî ve inşâî üslubun mezcedildiği görülmektedir. Bazı metinlerde inşâî üslup, bazılarında ise haberî üslup ön plandadır.

İstisrâh konusunun özellikleri ve çeşitlerine dair bahsettiğimiz hususlara ek olarak edebi güzellikler eklemek maksadıyla takdim-tehir gibi başka üsluplar da kullanılmıştır. Aynı şekilde cezel üslubu da kullanılan üsluplar arasında yer almaktadır. Cezel, sözden bir seçki olup insanlar bunu duyduklarında anlarlar fakat sözlerinde kullanmazlar²⁷⁵. Bu üslup, anlamları güçlü ancak anlaşılma zorluk ve garabetten uzak ibarelerden müteşekkildir. İbnu’l-Murâbıt’ın şu sözleri bu üslubun örneklerindendir:

حُذِّ مِنْهُ زَادَكَ لَا زُحَالِكَ تَسَعَّدُ²⁷⁶

هَذَا الْجِهَادُ رَيْسُ أَعْمَالِ التَّقَى

Cihad takva derecelerinin en yücesidir,

Ondan ölüm sonrası için azık edin de mutluluğa eriş.

Cezel “*cihad takva işlerinin başıdır. Ondan azığına al*” (ra’su a ‘mâli’t-tukâ, *huz minhu zâdek* - حُذِّ مِنْهُ زَادَكَ - رَيْسُ أَعْمَالِ التَّقَى) sözünde ortaya çıkmaktadır. Dinleyen kişi bu ifadeleri anlayabilir ancak halk genellikle bunu günlük konuşmalarında kullanmaz. Edebiyatçılar bu üslupla iki şeyi bir araya getirmişlerdir: Edebi seviyeleri

²⁷⁵ Muhammed el-Hârizmî, ez-Zemahşerî, *Esâsü’l-Belâga* (Beyrut: Darul’ Kütübil İlmiyye, 1998), 59.

²⁷⁶ İbn Haldûn, *Kitâbü’l-İber fi’l-mübtedâ ve’l-haber eyyâmü’l-Arabi ve’l-Acemi ve’l-Berber*, 7/263.

farklı farklı olan en büyük sayıdaki okur kesimine ulaşma amacıyla birlikte dilin hem gücünü hem de edebi güzelliğini korumak.

Sonuç olarak Endülüs'te *istisrâh* konusunun sanatsal ve üslupsal özelliklerine bakıldığında yazar ve şairlerin, acıları, çekilen sıkıntıları ve azap çekenlerin ettikleri ahlârını bildirme işinin gereklerine ek olarak yardım istemek gayesiyle tüm sanatsal güçlerini kullandıkları görülmektedir. Dini, tarihi ve kültürel mirası da dayanak alan bu edebiyatçılar, okurların benliklerinde bir canlılık ve hareket meydana getirebilmişlerdi. Aynı şekilde yardımlaşma içerisinde olma duygularını da etkilemişlerdi. Bunun neticesinde ortaya konan sanatsal suretlerin güçlü tesirli, iyi deliller sunan ve son derece faydalı bir yapı arzettiği görülmektedir.

İstisrâh konusunun üslup özelliklerine bakıldığında edebiyatçılar inşâ, haber ve cezel babında farklı üsluplar kullanmışlardır. Bu da bu türün üslubunu belagat açısından iyi bir dereceye ulaştırmıştır. Yazarlar çarşı-pazar dili ya da avami bir üslup kullanmamışlardır. Zira *istisrâh* konusunun gerektirdiği de budur. Çünkü var olan trajediyi ifade edip yardım talep etmek için ciddiyet ve kararlılık olmazsa olmaz özelliklerdendir. Aynı şekilde edebiyatçılar murad edilen anlamların ulaşmasını daha kolay hale getirmek için Kuran, sünnet ve Arap mesellerinden kalıp ifadelerin kullanımına da yönelmişlerdir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ENDÜLÜS EDEBİYATINDA *İSTİSRÂH*IN TEMATİK OLGULARI

4.1.Edebiyatta Tematik Olgu Kavramı

Edebi bir konunun araştırılması ve kendi çağının sınırları içerisinde tahlil edilmesi, bu edebi konunun anlaşılması ve doğru bir şekilde değerlendirilmesinin en iyi yoludur. Bu nedenle araştırmamızın bu bölümünde, *istisrâh* konusunun en belirgin tematik olgularını incelemeye çalışacağız. Pek çok araştırmacının ve yazarın *istisrâh* konusunu ihmal ettiğini ve belki de bilhassa Endülüs'te çok yeni bir konu olarak kabul edilen *istisrâha* nazaran Arap edebiyatında daha eski olmaları sebebiyle mersiye, medih ve fahr gibi diğer edebi türler kapsamına aldıklarını görmemiz bizde bu konunun tematik olgularına bir bölüm tahsis etme fikrini ortaya çıkarmıştır.

Bu bölüm kapsamında öncelikle tematik olgunun anlamı üzerinde durulacak, ardından *istisrâh* konusu içerisinde yer alan tematik olgulara yer verilecektir. Daha sonra şiir ve nesir metinlerinden örnekler eşliğinde bu olgulara dair örnekler sunulacaktır. Ayrıca okuyucunun *istisrâh* ile diğer edebi konuları birbirinden ayırabilmesi için bu konular ve *istisrâh* konusu arasındaki bağlantıya da değinilecektir.

4.1.1.Arap Edebiyatında Tematik Olgu Kavramı

Edebiyatta tematik olgu ile ele alınan metnin tema yönünden incelenmesi kastedilmektedir. Metinde örneğin tek bir tema mı bulunmaktadır? Böyle ise kaside ya da nesir olan bu metin sadece *istisrâh*, medih, vasıf ya da mersiye gibi tek bir temaya mı sahip olacaktır? Yoksa farklı temaları bünyesinde mi barındırmaktadır? Bu durumda içerisinde birden fazla edebi türü barındırmış olacaktır. Araştırmacıların çoğuna göre tematik birlik yani metinde yalnızca tek bir edebi türün bulunması Arap edebiyatında yenileşmenin göstergelerinden ve Batı etkisinin görünümünden biridir.

Zira kadim ve geleneksel edebiyatta bu anlamda dikkati çeken bir birlik bulunmamaktadır.²⁷⁷

Araştırmacılar tematik birlik konusuna, metnin yazılma amacına yer verdikleri bahiste değinmektedirler. Halîl Mutrân'ın şu sözleri de buna işaret etmektedir:

Arap şiirinde tek bir kasidenin içerisinde yer alan anlamlar arasında bir bağ bulunmaz. Bir kasidede, nadir eserlerden oluşan bir müzede bir araya gelen şeyler toplanmış olabilir. Bu durumun örneği Arap gazellerinde mevcuttur. Zira içerisinde pek çok edebi gaye ve türün bir araya geldiği görülmektedir. O halde tematik birlik, bir metnin yalnızca medih, gazel veya mersiye olması anlamına gelmemektedir. Bilakis metnin kasidenin asıl amacına uygun ve onu gözetir halde olmasıdır.²⁷⁸

Halîl Mutrân'ın sözlerine dayanarak, farklı edebi konuları bünyesinde barındırmasına rağmen amacı *istisrâh* olan metinler olmaları hasebiyle önceki bölümlerde zikrettiğimiz örnekleri, incelediğimiz *istisrâh* konusu kapsamında değerlendirebiliriz. Çünkü bu metinlerin yazılmasındaki ana hedef yardım istemektir.

Arap edebiyatını ve bilhassa şiir alanını inceleyenler kasidelerde konu çeşitliliğinin çokça yer aldığını görecektir. Öyle ki kasidenin her bir bölümüne, ister maceraların tasviri için, isterse de sosyal, ekonomik ya da bunların dışında bir düşüncenin takriri için yazılmış olsun kendine has bir başlık dahi verebilir. Konulardaki bu çeşitliliği aynı şekilde nesir metinlerinde de görmek mümkündür.

İbn Kuteybe tek bir metin içerisindeki konu çeşitliliğini psikolojik ve çevresel etkenlere bağlamakta ve şöyle demektedir:

Bazı edeb ehline göre, kasidenin hedefi beldenin, toprağın ya da eserlerin zikriyle başlanması, ardından ağlanması ve yakınılması, kendinden kaçan yakınlarını anmak için bir sebep olması maksadıyla genele hitap edilip arkadaşın yad edilmesi, duyguların ifade edilmesinin benlikleri ve kalpleri birbirine yaklaştırmasından yola

²⁷⁷ Necmeddîn, el-Hac Abdüssafa, *eşirü el-Arabi ve el-İtticâhâtü'l-Cadidah, fî 'asri en-Nahzati el-Edebiyye*, Nadi El Adebî, University of Lucknow, 2/2 2004.

²⁷⁸ Bk. Helmy, Marzouk Helmy. *Tatavvuru'n-Nekd ve tefkir fî el rub' el-Evvel min el karne'l-'İşrîn*, (Kahire: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 1. Basım, 1983), 159.

çıkarak kendisine iyice kulak verilmesini istemesi (ile ortaya çıkar)... Dinleyicinin artık kendisine dikkat kesildiğini gördüğünde istediği haklarını dile getirmeye başlar; yorgunluktan ve uykusuz geçen gecelerden, gecenin yalnızlığından, gündüzün sıcaklığından, yolculuğun zahmetinden dert yanar. Dinleyiciye durumu tam olarak açıkladığını gördüğünde istediği mükâfatı elde etmek için medhe başlar.²⁷⁹

İbn Kuteybe burada, yazarın taleplerini dile getirme amacını taşıması ve bu anlamda tek bir hedefi olmasına rağmen tek bir metin içerisinde görülen tür çeşitliliğinin sebebini dile getirmektedir. Ona göre yazar, dinleyen kişinin üzerine düşen vazifeyi yerine getirmesi hususunu kesinleştirmek için onun benliğinde iyi bir etki bırakmak amacıyla metnini methiye ile bitirir. Bu durum *istisrâh* konusunda da karşımıza çıkmakta; *istisrâh* şiiri ve risalelerinde bahsi geçen bu çeşitli konular ve temalar çokça yer almaktadır.

4.1.2.Endülüs *İstisrâh* Edebiyatında Tematik Olgu

Arap edebiyatının bir bölümü olması hasebiyle Endülüs edebiyatında da tek metin içerisinde birden fazla tema kullanılması olgusu görülmektedir. *İstisrâh* edebiyatında ana hedef, Endülüs'ü korumaya davet etmek için risalelerin gönderildiği kişilerin benliğinde bir etki oluşturmak olduğundan yazarın ve Endülüs ahalisinin psikolojilerini dile getirecek ve onlara durumu açıklayacak bir giriş ve sonucun konulması gerekliydi. Böylece risale tam anlamıyla gönderildiği kişiye ulaşmış olacaktı. Bundan dolayıdır ki yazar istediği hususlarla uyumlu olan anlamları ifade eden diğer edebi türleri iç içe kullanmıştır.

Aşağıda gelen bölümlerde çok temalılık yönünden Endülüs *istisrâh* edebiyatının bazı özelliklerine yer verilmiştir.

4.1.2.1.Metin İçinde Edebi Türler Arasında Esnek Geçiş

İstisrâh metinlerinin birkaç farklı edebi türü içerisinde barındırdığını görmekteyiz. Yazar bu edebi türler arasında okunduğunda neredeyse fark edilmeyecek

²⁷⁹ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve 'ş-Şu'arâ*, 74.

bir incelikle geçiş yapmaktadır. Bu esas üzere *istisrâh* edebiyatı metnlerinin bir ana konudan yani *istisrâhtan* ve buna yardımcı ikincil türlerden oluştuğunu söylemek mümkündür. Bu ikincil edebi türler kendi içlerinde bir tespihin taneleri gibi sıralanmıştır. Metinde her bir parça edebi tür bakımından bağımsızdır. Ancak genel anlama hizmet eder. Bu durum tespihteki tanelerden her birinin diğerlerinden farklı olması, ancak tespih çekme konusunda görevini yerine getirmesi gibidir. Hatta bu taneler şekil bakımından bir nevi farklılık arz etseler de tespihin veya gerdanlığın bağılılığını ya da ahengini bozmazlar.

Metin içi edebi türler arası esnek geçişin örneklerinden biri Ebu'l-Bekâ'nın el-Mustansır Billâh el-Hafsî'ye yazdığı risalesidir:

”إلى أبي حفصِ آلوا، فهل جَالَتِ النُّجُومُ حَيْثُ جَالُوا، أَوْ نَأَلَتْ أَلْمَلُوكُ بَعْضُ مَا نَأَلُوا، ... وَمِنْ مَرَّاسِمِهَا -الدَّوْلَةُ الْحَفْصِيَّة- الْإِثَارُ بِالْمَوْجُودِ، وَالْبِدَارُ إِلَى إِغَاثَةِ الْمَلْهُوفِ وَإِعَانَةِ الْمَنْجُودِ... غَابَتْ كُؤْمَةُ الْمَعَارِكِ وَشَهْدُ، وَنَامَتْ وَؤْلَةُ الْمَمَالِكِ وَسَهْدُ، فَمَتَى قَسَطُوا أَقْسَطُ، وَإِذَا غَوْرَا أَنْبَطُ، وَلِذَلِكَ مَا أَبْطَلَ عَمَلَهُ أَعْمَالُهُمْ، غَلَبَهُمْ عَلَى صِفَتِي النَّدَى وَالْبَأْسِ وَسَلَبَهُمْ مِنْقَبِي حِمْرَةَ وَالْعَبَاسِ... فَلَا غَزَوَ أَنَّ مَنْ أَمِنْ وَوَقِي ثُمَّ لَمَّا كَسَا وَأَطْعَمَ سَقِي“²⁸⁰

“Namları gökyüzüne ve yıldızlara ulaşan, konumlarına hiçbir kralın erişemediğı, devletleri cömertlik ve keremle, yardım isteyenlerin yardımına koşmakla, mazlumlara yardımla vasfolunan Hafs ailesine. Kafirlerle olan savaşlar durmuş ve Müslüman emirler uyumakta. O halde ey emir, sen Müslümanları korumaya koş. Şayet kafirler Müslümanlarla savaşma konusunda geri adım atarlarsa onlara barış içinde yaşama fırsatı sun. Şayet düşmanlık edip sınırı aşarlarsa sen de onlarla savaş. Çünkü diğer emirler yiğitlik ve kahramanlık gömleğini üzerlerinden çıkarmıştır ki bu ikisi Hz. Hamza ve Hz. Muhammed'in (sav) amcası Hz. Abbas'ın (ra) sıfatlarındandır. Şayet

²⁸⁰ el-Makkarî, *Ezhârü'r-Riyâz fî ahbâri 'İyâz*, 1/306.

Müslümanları yedirir ve içirir, güvende hissettirirsen kendin için gazi sıfatını hak kazanmış olursun”

Ebu'l-Bekâ *istisrâha* yani yardım talebine geçmeden önce risalesine Kuzey Afrika'daki Hafsî hanedanı ve devletiyle övünerek ve onları methederek başlar. Okuyucu bu edebi türler arasındaki ince geçişi hemen hemen hiç fark etmez. Çünkü metinler mana bakımından birbirine bağlı, edebi türler açısından farklıdır. Metnin bu bölümleri birbiri ardınca devam eder ve risalenin asıl hedefi ve edebi türü yani yardım talebi mükemmel bir şekilde tamamlanır.

4.1.2.2.İstisrâh Metinlerinde Görülen Edebi Konu Çeşitliliği Üzerinde Çevrenin Etkisi

İstisrâh dışındaki edebi konuların bu edebi konuyla iç içe geçmesi hususunda işaret etmek istediğimiz bir diğer nokta Endülüs doğasının ve çevresel şartların *istisrâh* edebiyatı üzerindeki etkisini görmezden gelemeyeceğimizdir. Zira Endülüs güzel doğası ve daima yemyeşil oluşu ile meşhurdur. Buradaki bahçeler ve nehirler Endülüslülerin ahlaki değerlerini belirlemiştir. Endülüs ve doğası arasında insanların, özellikle de o hisleri nasıl dile getireceklerini bilen edebiyatçılar ve şairlerin hayatlarını bu güzelliklerle renkli hale getiren bir bağ meydana gelmiştir. Bu alaka ve bağ nehirler ve ağaçlar gibi tabiat unsurlarını kullanarak güzellik olsun, hüznün, elem ya da yardım çağrısı olsun diledikleri şeyleri ifade edebilme seviyesine ulaşmıştır. Bu durumun örneklerinden biri şair Hâzım el-Kartacânnî'nin yazdığı şu ifadelerdir:

هَامٍ مِنَ الْوَجْدِ لَهَا مَا ارْتَوَى

فَقَدْ بَكَتْ أَنْهَارُهَا بِمَدَمَعٍ

بِكُلِّ دَمْعٍ مُسْتَفِيزٍ مَا رَفَا

فَالنَّهْرُ الْأَبْيَضُ يَبْكِي شَجْوَهُ

إِذْ لَمْ يُطِقْ يَرَوْي صَدَى هَامٍ رُفَا

وَقَدْ بَكَى النَّهْرُ الْكَبِيرُ صَنْوَهُ

غَيْضَ بَعِثَ الشَّقَرِ فِي كُلِّشِ عُرَى

وَكَاذَ شَقَرُ أَنْ يَغِيضَ عِنْدَمَا

وَعَرْبُهُ مَلَانٍ مِنْ دَمْعٍ جَرَى

وَأَنَّ وَاْدِي إِنَّهُ فِي غُرْبَةٍ

وَأَيُّهَا الْكَافِرُ مَا قَدْ اِشْتَكَى

وَوَادِيَا الثَّغْرِ الْمَنِيْفِ تَاجَهُ

وَالْمَاءُ مِنْهُ بَيْنَ ثَغْرٍ وَهَذَا²⁸¹

وَقَدْ شَكَّى الثَّغْرُ صَدَاهُ

Özkardeşi gibi ağlamaktadır.

Zira kardeşleri nehirlerin hissettiklerine tahammül edemez.

Alcira nehri ise gözyaşı içinde boğuluyordu.

Nehirler, gözyaşı dökerek ağlıyorlar,

Etrafında meydana gelen acılardan dolayı.

Beyaz nehir tasadan ağlamaktadır,

Gözyaşları yüzeyinde görünmektedir.

Büyük nehir ise Sarışın küffar oraya geldiğinde...

İnne vadisi gurbeti hissetmekte,

Onun batısı gözyaşlarıyla doludur.

Serhaddindeki iki güzel vadi,

Tajo ve Ebro yakınmaktadır.

Serhad de insan ağlayışı gibi sesleniyor.

Nehrin suyu kafirlere yol olunca hisseder acıyı.

Şair tabiatın güzelliğini vasfederek, ona ağıt yakarak ve onu yardım isteyen bir insan suretine büründürerek doğaya ait unsurları kullanmıştır.

Endülüs'ün güzelliklerini vassetmek, sonra kaybolan o güzelliğe ağıt yakmak ve Müslümanların ordularını yardıma çağırarak için tabiatı kullananlardan biri de İbnu'l-Ebbâr'dır. Şöyle demektedir:

فَصَوَّحَ النَّصْرُ مِنْ أَذْوَاهِهَا وَعَسَا

كَانَتْ حِدَائِقَ لِلْأَخْدَاقِ مُؤَنِّقَةً

يَسْتَجْلِسُ الرِّكْبُ أَوْ يَسْتَرْكِبُ الْجُلُوسَا

وَحَالَ مَا حَوْلَهَا مِنْ مَنْظَرٍ عَجَبٍ

عَيْتُ الدُّبَى فِي مَعَانِيهَا الَّتِي كَبَسَا

سُرْعَانَ مَا عَاتَى جَيْشُ الْكُفْرِ وَاحْرَبَا

²⁸¹ el-Kartâcennî, ed-Dîvân, 67.

تَحِيفَ الْأَسَدِ الضَّارِي لِمَا افْتَرَسَا

وَابْتَرَزَ بِزَهَّكَهَا مِمَّا تَحِيفُهَا

وَأَيْنَ عُصْنُ جَنِينَاهُ بِهَا سَلَسَا²⁸²

فَأَيْنَ عَيْشُ جَنِينَاهُ بِهَا خَضِرَاً

Gözlerin tadını çıkardığı nice bahçeler vardı,

Onlara bakanlar burada bakışlarını değiştirmeye güç yetiremezdi.

Etrafındaki çok güzel manzaralar,

Yolcuların burada daha uzunca kalmasına sebep olurdu, güzellikten akılları giderdi.

Fakat küffarın ordusu burayı ele geçirdikten sonra,

Ayıların bahçeyi yıkması gibi güzelliği yıkmış ve bozmışturlar.

Onun güzelliği parçalandı,

Güçlü bir aslanın avına atlayıp onu paramparça ettiği gibi,

Bizim oradaki yeşil hayatımız nerededir?

Onun meyve topladığımız yumuşak dalları nerede?

Burada sözün makamı *istisrâh* olmakla beraber şair yardım çağrısı gayesine varabilmek için doğanın güzelliklerini dayanak noktası olarak almıştır. Tabiatın vasfını ve o güzelliğe yazdığı ağıtı dayanak edinmesiyle vasıf, mersiye ve *istisrâh* konularının iç içe geçmesi durumu meydana gelmiştir.

4.1.2.3.Tek Bir Metin İçerisinde Temaları Yenileyerek Okurun Dikkatini Çekmek

Kasidede çok temalılık ve anlamlarında çeşitlilik okurun zihni canlılığını yenileyen ve onun kasideyi şevkle dinlemeye devam etmesini sağlayan unsurlardır. Bu düşünceyi destekleyen Hâzım el-Kartacânnî şöyle demektedir:

“Şairlerin hünerlileri... benliklerin tek bir hal üzere devam etmekten sıkıldığını ve bıktığını, bir halden diğerine geçişi tercih ettiğini, bir durumdan diğer duruma geçerek yeniden başladığında, yenilenen şeylerde sükûnet bulduğunu gördüklerinde

²⁸² İbn'l-Ebbâr, *ed-Dîvân*, 63.

kasidelerdeki sözü bölümlere ayırma yöntemini temel aldılar. Bu bölümlerden her birinde kişinin benliğini istirahatın ve kendini yenileyip enerjisini tekrar kazanmanın çok farklı köşelerine alıp götüren farklı bir anlam bulunur. Zira dinlenme ve sükûnet çeşitliliğin bir getirisidir”²⁸³

Metin içi birden fazla edebi tür kullanımı dinleyicinin, her bir edebi türle beraber yenilenerek odaklanmasını sağlar. Örneğin hissiyata ulaşabilmek için şair kasidesine yurtlarına ve eserlerine ağıt yakarak ve bu hüznü görünür kılarak başlar. Ardından dinleyiciyi, bu yurdun başına neler geldiğine dair yaptığı tasvire getirir. Sonra yardımın gerekliliğini, din kardeşliği ve komşuluğun gerekliliklerini dile getirmeye koyulur. Nihayet asıl hedefine yani yardım isteme (*istisrâh*) konusuna ulaşır. Bir edebi türden diğerine yaptığı bu geçişler okurun benliğinde, risalenin başından sonuna dek tek bir edebi türde yazılmış metnin oluşturacağı sıkıcılığa mahal bırakmaz.

İstisrâh beyitlerinin bazen birbiri ardınca geldiği de görülmektedir. Ancak diğer edebi türlerle iç içe geçmiş halde de gelebilir. Örneğin bir beyit *istisrâh* için ve ardından birkaç beyit şehir mersiyesi hususunda olabilmektedir. Aynı şekilde edebiyatçı ve şairlerin, konunun gelişine uygun düşen anlamları ifade eden meseller ve hikmetler gibi ikincil fikirleri metinlerine yerleştirdikleri de görülmektedir.

İstisrâh edebiyatında bulunan bu çeşitlilik bizlere, şimdi dahi içindeki incileri çıkarmak için derinlerine dalmaya çalıştığımız kültürel mirasımızın değerini açıkça göstermektedir. Ayrıca alanla ilgili inceleme ve araştırma yapanların edebiyatın bu yönünü ihmal etmemeleri gerektiğini de ortaya koymaktadır. Zira bu edebi tür, Endülüs’te Müslümanların karşısında yapılan terörist karakterli savaşlardaki düşmanlığı ve kini ortaya koymaktadır. Aynı şekilde araştırmacıların İslam’ı bir terör dini şeklinde betimleyen Batılı eleştiri kurallarından da etkilenmemeleri gerekir. Endülüs’teki *istisrâh* metinleri, hak ile batıl arasında var olan mücadeleye dair medeni bakış açısını düzeltme noktasında uygun bir alan sayılmaktadır.

²⁸³ Hâzim, Kartâcennî, *Minhâcu'l- buleğâ ve sirâcu'l-udebâ*, tah: Muhammed el-Habib b. Hûca, (Beyrut: Daru'l-Garb el-Islamî, ts.) 296.

4.2.Endülüs *İstisrâh* Edebiyatında Tematik Olgular Üzerine İnceleme Örnekleri

Bu bölümde, metinlerin tema yani *istisrâh* bakımından birbirine bağlı birimlerden nasıl oluştuğunu ve hamase, mersiye, medih ve vasıf gibi edebi türler bakımından nasıl çeşitlendiğini görmek için *istisrâh* edebiyatının şiir ve nesir örneklerine değineceğiz. *İstisrâh* edebiyatında en çok tekrarlanan temalar şu şekildedir:

4.2.1.Hamase

Hamase, kahramanlıklar, savaşlar ve cesareten bahseden edebi tür olup insanların ve dinleyenlerin duygularını etkileyip harekete geçirme temeline dayanmaktadır²⁸⁴. Bu tür kapsamındaki metinlerin içerisinde şerefli yanların, zaferlerin övgüsü; düşmanlara karşı duyulan kin, cömertlik ve vefakarlık gibi yüce sıfatların vasıflandırılması gibi hususlar yer alır.

İstisrâh edebiyatında hamase türünü, cihada, düşmanla savaşmaya ve gasp edilen beldeleri geri almaya çağıran metinlerde görmekteyiz. Bu durumun pek çok örneği bulunmakta olup bunlardan biri Ebû Mûsâ Hârûn b. Hârûn'un Müslümanların emiri el-Mu'tazıd Billâh es-Sa'îd'i Endülüs'te felakete düşürülen şehirlere yardım etmeye çağırdığı kasidesidir. Eserde şöyle demektedir:

هَذَا الدِّمَاءُ فَقَدْ أَشْفَى بِهِ سَقَمًا	يَا أَهْلَ وَادِي الْحِمَا بِالْعُدْوَةِ انْتَعِشُوا
أَنْ تُبْصِرُوا دَارَ قَوْمٍ أَصْبَحَتْ رَمًا	فَمَاذَا يُبْطِئُكُمْ عَنَّا وَحَوْلَكُمْ
مَعَ الْجَوَارِ الَّذِي مَازَالَ مُنْتَظَمًا	وَحَقُّنَا وَاجِبٌ فَالَّذِينَ يَجْمَعُنَا
بِمَا قَدْ اسْتَنْفَدَ الْقِرَاطُسُ وَالْقَلَمُ ²⁸⁵	وَقَدْ دَعَوْنَا فَأَسْمَعْنَا عَلَى كَثْبٍ

Ey Fas'taki Himâ Vadisinin ehli! Ayağa kalkın,

Yoksa bu acımız son nefeslerimiz olabilir.

²⁸⁴ Bk: Ebû Ubâde el-Velîd, el Buhtürî, *el-Ĥamâse*, (Mısır': Matbû'âtu er-Rahmiyye, 1. Basım, 1929).

²⁸⁵ İnân, *Devletü'l-İslâm fî'l-Endelüs*, 4/481.

Niye bize geç kalıyorsunuz?

Halbuki görüyorsunuz bazı kavimlerin evleri kül oldu.

O bizim hakkımızdır. Din ise bizi bağlayandır,

Ayrıca hâlâ devam eden komşuluğumuz vardır.

O kadar çağırdık ki sesimizi çok net duydunuz,

O kadar çok yazdık ki ne kalem kaldı ne de kağıt.

Yukarıda zikredilen örnekte hamase türü, güçlenerek yeniden canlanmaya ve harekete çağrının içerisinde açıkça görülmektedir. Yazar muhataplarını hamaset sıfatlarını kuşanmaktan alıkoyan şeyleri soruşturmakta, neden bu sıfatları üzerlerinde taşımaları gerektiğini de onlara açıklamaktadır.

İstisrâh konusu nesir metinlerinin benliklere hamaset tohumları eken örneklerinden biri, Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. Eymen’in Yûsuf b. Tâşfîn’e, İslam’a yardım ederek zafere ulaştırması noktasında çağrıda bulunmak üzere gönderdiği risaledir:

”فَيَا اللَّهَ، وَيَا لِلْمُسْلِمِينَ، أَيْسَطُوْهُ هَكَذَا بِالْحَقِّ الْإِفْكَ، وَيَغْلِبْ التَّوْحِيدَ الشِّرْكَ، وَيُظْهِرْ عَلَى الْإِيمَانِ الْكُفْرَ، وَلَا يَكْتَنِفْ هَذِهِ الْمَلَّةَ النَّصْرَ، أَلَا نَاصِرَ لِهَذَا الدِّينِ الْمُهْتَضِمِّ، وَلَا حَامِيَ لِمَا اسْتَبِيحَ مِنْ جَمِي

الْحَرَمِ“²⁸⁶

“Ey Allahım, ey müslümanlar, hakkı batıl yenebilir mi, tevhidi şirk ve imanı küfür? Bu ümmet muzaffer olmaz mı? Bu güçsüz dine yardım eden yok mudur? Küffarın kendilerine haram olduğu halde helal görmek istedikleri şeyleri koruyacak kimse yok mudur? ”

Risalede muhatabı teşvik edici bir üslup kullanılmış; yazar tarafından utanç hissettirip hemen karşılık verme isteği uyandıracak sorular yönlendirilmiştir.

²⁸⁶ İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini Ehli'l-Cezîra*, 2/654.

4.2.2.Mersiye

Mersiye, vefat eden kimsenin iyi yanlarının, ahlaki üstünlüklerinin dile getirilmesi ve onu kaybetmenin kalpte bıraktığı acı gibi etkilerinin betimlenmesidir. Daha sonra Abbasiler Dönemi'nde bu mefhum gelişmiş ve başına yağmalanma ve yakılma gibi felaketlerin geldiği şehirlere ağıt için de yazılır olmuştur.²⁸⁷

İstisrâh edebiyatında yazılan mersiyelerin büyük bir kısmı yardım isteyen şehirlere ağıt ve düşman eline düştükten sonraki durumları çerçevesinde yazılmıştı. Yazar çoğunlukla şehrin durumunu düşüşünden öncesi ve sonrasıyla tasvir eder, bunu yaparken de buralardan İslam dininin çıktığını ve onun yerine küfrün geldiğini, mescitlerin kiliselere ya da hayvan ahırlarına dönüştürüldüğünü dile getirirdi. Bu durumun örneklerinden biri İbnü'l-Ebbâr'ın kasidesidir:

يَا لِلْجَزِيرَةِ أَضْحَى أَهْلُهَا جَزْراً	لِلْحَادِثَاتِ وَأَمْسَى جَدُّهَا تَعْساً
تَقَاسَمَ الرُّومُ لَا نَأَلَتْ مَقَاسِمُهُمْ	إِلَّا عَقَائِلَهَا الْمُخْجَوِبَةَ الْأُنْسُ
وَفِي بَلَنَسِيَةٍ مِنْهَا وَفُرْطَبَةٍ	مَا يَنْسِفُ النَّفْسَ أَوْ مَا يَنْزِفُ النَّفْسَ
مَدَائِنُ حَلَّهَا الْإِشْرَاكُ مُبْتَسِماً	جَذْلَانِ وَارْتَحَلَ الْإِيمَانُ مُبْتَسِماً
وَصَيَّرَتْهَا الْعَوَادِي الْعَابِثَاتُ بِهَا	يَسْتَوَحِشُّ الطَّرْفُ مِنْهَا ضِعْفَ مَا أَنْسَا
يَا لِلْمَسَاجِدِ عَادَتْ لِلْعَدَى بَيْعاً	وَلِللَّذِي عَدَا أَثْنَاءَهَا جَرَساً
هَقِّي عَلَيْهَا إِلَى اسْتِرْجَاعِ	مَدَارِساً لِلْمَثَانِي أَصْبَحَتْ دُرْساً ²⁸⁸

Eyvah olsun o adaya ki onun ehli hadiselere kurban oldular,

Onun mutluluğu üzüntüye döndü

Rumlar Allah onları muvaffak etmesin.

²⁸⁷ Asa'ad Muhammed Ali Necâr, "Risâu 'inda şu'arâi el hulla", Mecellat Merkez bâbil li dirâsâti el Hazariyah, 2/2 (Aralık 2012), 58-79.

²⁸⁸ İbnü'l-Ebbâr, *Divan*, 395.

*Şerefli Müslüman hanımefendileri zorla alıkoymuşlardır.
Belensiye ve Kurtuba'da insanı nefes alamaz hale getirdiler.*

*Duyduğunda ölüme götürecek işler ve olaylar olmuştur.
Şirk bu şehirlere kolaylıkla girmiş,*

*İslam hızlıca buralardan ayrılmış.
Düşmanlar bu yerleri hoş vakit geçirilen mekanlardan,*

*İçerisinde hayat olmayan şehirlere çevirmiştir.
Mescitlere ne kadar da yazık, düşmanların oyun yeri oldu,*

*Ezanları çanlarla değiştirildi.
Ve ne kadar yazık medreselere,*

Nasıl geri alabilir? Ahırlara çevirildi.

Şehir mersiyeleri ile aynı anlam dünyasını *istisrâha* geçmeden önce mersiye konusunu çokça kullanan Ebu'l-Bekâ' er-Rundî'de görebiliriz. Bu eserler üzerine araştırma ve inceleme yapan pek çok kişinin bu şiirleri mersiye konusu kapsamında değerlendirmesine sebep olan da bu özelliiktir. Oysa şair kasidesinin başında şu sözlerle yazmasındaki asıl amacı açıkça ifade etmektedir:

أَدْرِكْ بِحَيْلِكَ حَيْلَ اللَّهِ أَنْدُلُسًا إِنَّ السَّبِيلَ إِلَى مَنْجَايَا دَرَسَا²⁸⁹

Atın ve Allah'ın atıyla Endülü's'e yetiş,

Şüphesiz onu kurtacağın yol bir iyiliktir.

Kasidesinin bitirilişini de aynı konuyla yani *istisrâh* konusuyla yapmakta ve şöyle demektedir:

يَا أَيُّهَا الْمَلِكُ الْمَنْصُورُ أَنْتَ هَا عَلَيَاءُ تُوسِعُ أَعْدَاءَ الْهُدَى نَعْسَا²⁹⁰

Ey mansur Melik, sen kâdirsin,

Sen öyle yüksek bir mertebedesin ki İslam düşmanlarını perişan edeceksin.

²⁸⁹ İbn'l-Ebbâr, *ed-Dîvân*, 63.

²⁹⁰ İbn'l-Ebbâr, *ed-Dîvân*, 63.

Fakat şair, Belensiye ve Endülüs halkının çektiği acıyı hissetmesi için dinleyen kişiyi etkilemek amacıyla kasidesine mersiye'yi derc etmiştir.

İstisrâh konusu ile iç içe geçen mersiye örneklerinden bir diğeri İbn ‘Abdi’l-Berr’in Berbuşter (Barbastro) halkının dilinden bölgedeki Müslümanların durumuna ağıt yakarak genel bir şekilde Müslümanlara hitaben yazdığı risalesidir. Eserde şöyle demektedir:

”وَمَا ظَنُّكُمْ أَيُّهَا الْمُسْلِمِينَ وَقَدْ رَأَيْتُمُ الْجَوَامِعَ وَالصَّوَامِعَ بَعْدَ تِلَاوَةِ الْقُرْآنِ وَخِلَافَةِ الْإِذَانِ، أَخَذَهَا الشِّرْكُ
وَالْبُهْتَانُ، مَشْحُونَةً بِالنَّوَاقِيسِ وَالصُّلْبَانِ، عَوْضًا عَنْ شِيعَةِ الرَّحْمَنِ، وَالْأَثَمَةِ الْمُنْتَدِيَّةِ وَالْقَوْمَةِ الْمُؤَدِّيَّةِ،
يَجْرُهُمُ الْكُفَارُ كَمَا تُجْرُ الدَّبَائِحُ إِلَى الْمَذَابِحِ يُكَبُّونَ عَلَى وُجُوهِهِمْ فِي الْمَسَاجِدِ صَاغِرِينَ، ثُمَّ أُضْرِمَتْ
النَّارُ عَلَيْهِمْ حَتَّى احْتَرَقَ الْجَمِيعُ وَهَلَكُوا، وَالْكَفْرُ يَضْحَكُ وَالْدِّينُ يَنْوُحُ يَبْكِي، فَيَا وَيْلَاهُ، وَيَا ذُلَّاهُ، وَيَا
كُرْبَاهُ، وَيَا قَرَانَاهُ، وَيَا مُحَمَّدَاهُ...“²⁹¹

“Ey Müslümanlar, ne bekliyorsunuz? İşte Kur'an tilavetinden ve ezân hilafetinden sonra gördünüz camîleri ve minarelerin yerini süsledi çanlar ve haçlar. Buh'tan ve şirk aldı onları... Rahmân'ın şeriatı, imamlar, müte'deyyinler, din görevlileri ve müezzinler... Kafirler onları kurbanlar gibi götürüyor mezbaha. Zillet halinde camîlerde onların yüzlerini eğiyorlar yere doğru. İnsan kalmayasıya kadar yakmışlar hepsini, küfür gülüyor din ise bağırp ağlıyor. Eyvah eyvah, ey Zilletim! Ey Musibetim! Ey Kur'an'ım! Ey Muhammed'im!”

Şair Müslümanlara hitap ederek ve ibadet yerleri geldiği duruma, ki haç Kuran ve ezanın bedili olmuştur, ağıt yakarak başlar. Bundaki amacı her bir Müslümanın korumakla yükümlü olduğu dine nasıl bir düşmanlık yapıldığını açıkça ortaya koymaktır. Ardından dindar kimselerin ve müezzinlerin haline, koyunlar gibi kurban edilirlerken başlarına gelen zillet ve değersizliğe ağıt yakar. Şehir mersiyesinin akabinde Kuran ve Peygamber aşkına yardım isteyerek devam eder ki bu, duyguları

²⁹¹ İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini Ehli'l-Cezîra*, 1/176.

etkileyen, gaflete dalmış kalpleri uyandıran ve bu dine yardım ve onun zaferi yolunda ölüme koşmaya çağıran bir husustur.

4.2.3. Medih

Medih seçkin özelliklerin dile getirilmesi, şairin bu meziyetlerin bulunduğu kimselere karşı beslediği büyük takdirini ortaya koymasıdır. Medih konusu, korumak ve daha köklü hale getirebilmek gayesiyle insani değerlerle ilgilenir. Klasik Arap şiirindeki amacı ise maddi veya manevi bir karşılık elde etmektir. *İstisrâh* konusu kapsamında bakıldığında medih, komutanları ve Müslüman ordularını yönlendirme amacıyla kullanılmıştır. Şair eserine, Endülüslülerin yardım taleplerine karşılık verilmesi yönündeki umutlarının gerçekleşmesi gayesiyle yardım çağrısı yapılan kişiye dair uzunca bir medih bölümü koyardı. Medihler yalnızca krallar ve komutanlarla kısıtlı kalmamış, aksine tüm Müslümanları kapsayacak genişliğe ulaşmıştır. Çünkü bunda hedef her bir Müslümanın içindeki alicenaplık ve İslam'ı müdafaa duygularını etkilemektir.

Medhin örneklerinden biri İbnu'l-Ebbâr'ın kasidesidir. Şöyle demektedir:

هَذِي وَسَائِلُهَا تَدْعُوكَ مِنْ كَثْبٍ وَأَنْتَ أَفْضَلُ مَرْجُوٍّ لِمَنْ يَسَا
وَأَفْتَنَكَ جَارِيَةً بِالنُّجَجِ رَاجِيَةً مِنْكَ الْأَمِيرَ الرَّضَى وَالسَّيِّدَ النَّدِيسَا²⁹²

Bu onun sana yakından seslendiği sebeplerdir,

Ve sen umutsuz insanların en büyük umudusun.

Kurtarılmak umudunda olan cariyenin imdadına yetiş,

Ey Emir! Senden rıza ve mertlik bekliyoruz.

Şair her beytin ikinci kısmında, kendinden yardım istenen kişiyi methetme yoluna gitmiş ve onu aziz olmakla överek kendinden yardım istenebilecek en üstün kişi haline getirmiştir. Yine kendinden bir istekte bulunanların gönüllerini hoşnut ettiğini de ifade etmiştir.

²⁹² Sâbü, Abdünnûr, *el-Mu'camu'l-edebî* (Beyrut: Darü'l-İlm li'l-Melayin, 2. Basım, 1989), 245.

İstisrâh şiirinde medhin örneklerinden bir diğeri ‘Abdulhak b. ‘Atiyye’nin Yûsuf b. Tâşfîn’den yardım talebinde bulunduğu şiiridir:

لَنَا اللَّهُ وَالْمَلِكُ الَّذِي تُرْتَجَى بِهِ	مِنَ الزَّمَنِ الْمَذْنَابِ رَجْعَةً تَائِبٍ
هُمْ الْعَوْتُ فَأَعْطَفَهُ عَلَيْنَا بِنَظَرَةٍ	مِنَ الْحَزْمِ تَحْتُوا فِي وُجُوهِ النَّوَائِبِ
أَلَيْسَ الَّذِي لَمْ يُنَجِّبِ الدَّهْرَ مِثْلَهُ	أَعَزَّ صَبَاحَ الدِّينِ صِدْقَ الْمَضَارِبِ
عَهْدَنَاهُ يَقْرِي الضَّيْفَ قَبْلَ نُزُولِهِ	وَيَلْبِسُ وَقْتَ السَّلَامِ دِرْعَ الْمُحَارِبِ
وَيَغْزُو فَلَا شَيْءَ يَفُومُ لِعِزْمِهِ	وَلَوْ أَنََّّهُ يُرْمِي بِهِ فِي الْكَوَاكِبِ
إِذَا ظَنَّ لَمْ يَعْدِمِ يَقِينٌ مُشَاهِدٍ	وَأِنْ هَمَّ لَمْ يُخْطِئِ رَمِيَّةً صَائِبٍ
فَلَا زَالَ جَيْشُ النَّصْرِ يَقْدِمُ جَيْشَهُ	وَتَلْقَاهُ بِالْبُشْرَى وَجُوهُ الْعَوَاقِبِ ²⁹³

Bizim için Allah ve Sultan vardır, o sultandan ricamız,

Bir zamanda çok günah işleyip tövbe eden kişi gibidir.

Ey Allah 'ım! Bizi kurtaran onlardır, Onun kalbinde merhamet yarat,

Azimli bir şekilde bizi gözetecek ki bütün musibetleri mahvedecek

Tüm zamanlar içinde onun gibisi doğmamıştır,

Dini koruyan, ona doğru harp eden.

Misafiri daha ziyarete gelmeden önce karşılar,

Barış zamanı savaş elbisesini giyer.

O gazveder de hiçbir şey onu bundan alıkoyamaz,

Onu yıldızlara atsalar bile...

Eğer tahmini başkalarının görmesi gibi olur,

O yapmayı düşünse başkalarının yapması gibi olur.

Onun ordusu her zaman muzafferdir,

Kılıçlar yüzüne gülerek onu karşılamaktadır.

²⁹³ el-Feth b. Hâkân, *Kalâidu 'l- 'ikyân*, 1/213.

Beyitler okunduğunda methedilen kişinin güç, azim, çetinlik, akıl dinginliği ve cihada koşmada eşi benzeri olmayan seçkin bir kimse olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Yûsuf b. Tâşfîn'e yönelik bu muazzam bakışın sebebi, Kuzey Afrika'da güçlü ve adaletli bir devlet kurmasının ardından Endülüs'ün en büyük umudu olmasıdır.

İstisrâh şiirinde medih kullanımının örneklerinden bir diğeri Lisânuddîn İbnü'l-Hatîb'in Kuzey Afrika'daki Emir Ebû 'Annân'a yardım çağrısı elçisi olarak gönderildiğinde ona hitaben söylediği şu sözlerdir:

عَلَاكَ مَا لَاحَ فِي الدُّجَى قَمَرُ	حَلِيفَةُ اللَّهِ سَاعِدَ الْقَدَرِ
مَا لَيْسَ يَسْتَطِيعُ دَفْعُهُ الْبَشَرُ	وَدَافَعَتْ عَنْكَ كَفُّ قُدْرَتِهِ
سِوَاكَ أَنْتَ الثَّمَالُ وَالْوَزَرُ	لَيْسَ لَنَا مَلْجَأٌ نُوَلِّهُ
لَنَا فِي الْخَلِّ كَفُّكَ الْمَطَرُ	وَجَهْلُكَ فِي النَّائِبَاتِ بَدْرُ دُجَى
لَوْلَاكَ مَا أَوْطَنُوا وَلَا عَمَرُوا	وَالنَّاسُ طَرًّا بِأَرْضِ أَنْدَلُسٍ
فِي غَيْرِ عُليَاكَ مَا لَهُ وَطَرٌ ²⁹⁴	وَجُمْلَةُ الْأَمْرِ أَنَّهُ وَطَرٌ

Allah'ın halifesi talihlidir,

Senin merteben gecenin karanlığında parlayan ay gibidir.

Allah'ın eli seni müdafaa eder,

Beşer seni müdafaa edemediğinde...

Bizim sığınacak bir umudumuz yoktur,

Kurtarıcı da sığınak da sensin.

Yüzün bizlere zorlukta ay gibi olur,

Fakirlik bize ulaştığında senin avucun bir yağmur gibi olur.

İnsanlar Endülüs'te zayıf düşmüştür.

Sen olmasan ne yurt inşa ederler ne de orada yaşarlardı.

²⁹⁴ Lisânuddîn İbnü'l-Hatîb, *Divan*, 543.

İşin özü o bir vatandır,

Sen olmasaydın heba olup giden...

İbnu'l-Hatîb, herhangi bir mukaddime olmaksızın doğrudan medihle sözlerine başlamıştır. Bu durumda medih ve *istisrâh* arasında ne denli bir bağ bulunduğu da büyük ölçüde ortaya çıkmaktadır. Zira bu kasidede şairin hoş ve yumuşak bir üslupla yardım çağrısına karşılık bulabilmek için sultanı methetme zeminine nasıl dayandığı görülmektedir.

İbnu'l-Hatîb'de *istisrâh* metinleri incelendiğinde, yardım çağrısında bulunan kimsenin methedilmesi yönünden oldukça zengin olduğu görülmektedir. İbnu'l-Hatîb'in yardım talebi göreviyle Gırnata sultanlarından Afrika'ya resmi sıfatla gönderilmiş olmasına rağmen medih konusunda mübalağaya kaçtığı görülmektedir. Bunun nedeni yardım çağrısında bulunduğu kişinin kendilerine icabet etmesini çok istemesidir. Yardım çağrısında bulunan diğer *istisrâh* yazarları gibi kendisinden yardım istenen kimseyi son derece cesur; iman, ihlas ve güç sahibi olarak nitelerler.

İstisrâhla iç içe geçmiş nesir örneklerinden biri el-Hevzenî'nin el-Mu'tazîd b. 'Abbâd'a hitaben, onu cihada teşvik ederek yazdığı risalesidir. Şöyle demektedir:

”فانتَهزَ فُرْصَتَهَا فَقَدْ بَانَ مِنْ غَيْرِكَ الْعَجْزُ، وَطَبَّقَ مَفَاصِلُهَا فَكَأَنَّ قَدْ أَمَكَّنَكَ الْحَزُّ، ... فَلَقَّ كِتَابِي مِنْ فَرَاغِكَ سَاعَةً... طَمَعْتُ حَتَّى خِيفَ عَلَى عُرْوَةِ الْإِيمَانِ الْإِنْتِفَاضُ، وَطَغَتْ حَتَّى خُشِيَ عَلَى عَمُودِ الْإِسْلَامِ مِنْهَا الْإِنْتِفَاضُ، وَتَمَّتْ حَتَّى تُوقَعَ عَلَى جَنَاحِ الدِّينِ الْإِنْهِيَاضُ، كَأَنَّ الْجَمِيعَ فِي رَقْدَةٍ أَهْلِ الْكَهْفِ، أَوْ عَلَى وَعْدٍ صَادِقٍ مِنَ الصَّرْفِ وَالْكَشْفِ...”²⁹⁵

“...O halde sen bu fırsatı değerlendir. Çünkü senin dışındakiler bunu yapmaktan aciz olmuştur. Yine ne gerekiyorsa yap, çünkü sen lazım olan her şeye sahipsin... Bu çağrıya hızlıca cevap ver... Sorun o denli büyümüştür ki İslam'ın

²⁹⁵ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelus er-ratîb*, 2/93.

görünümleri ve iman neredeyse kaybolmuştur. Sanki herkes Ashab-ı Kehf gibi uyumaktadır yahut yenilgiyi ve küfrün galip gelmesini beklemektedirler”

Yazar burada doğrudan ve dolaylı medih üslubunu kullanmıştır. Hitap ettiği kişiye, onun dışında geri kalan herkesin Berbuşter’i kurtarmakta geç kalmasının ardından onun azmini etkilemek ve benliğindeki cihad güdülerini harekete geçirmek gayesiyle zor işlerin adamı olduğunu, herkes aciz kaldığında ümmet için kendisinden başka bir adamın olmadığını ifade etmiştir.

4.2.4.Vasf

Edebiyatta vasf bir şeyi sıfatları ve halleriyle zikretmektir. Şiirde şair nitelikleri ortaya çıkarır ve onları hislere daha da yakın hale getirir.²⁹⁶

Endülüs’te *istisrâh* edebiyatçıları hüznü bir çağ yaşamış ve Endülüs’ün başına katliam ve eziyet namına gelenleri, tespih taneleri misali düşmanın eline düşerlerken harab olmuş şehirleri görmüşler; yardım isteyen kadınların ve zayıf düşmüş insanların çığlıklarını işitmişlerdi. Duyguları kâh o elim hadiselerin vasfı için kâh düşmanın önderlerinden zalimlere dair içlerinde gizledikleri kin ve nefreti ifade etmek için harekete geçerdi. Bu duyguların ne denli doğru olduğu da bilinmeyen gizli bir durum değildir.

Vasf türünün *istisrâh* konusu ile sıkı bir ilişkisi bulunmaktadır. Zira edebiyatçıları olayları yalnız tarihe kayıt düşmek için vasfetmemişlerdi. Aksine bundan hedefledikleri Endülüs’te İslam’a dair olan izzet-i nefis duygularını etkileyip harekete geçirmek ve ayrıca İslam ordularının benliklerindeki hamaset duygularını tutuşturmak. Böylece, buradaki insanların başlarına gelenleri öğrendikten sonra bizzat kendileri Endülüs’ü ve şehirlerini kurtarmaya koyulacaklardı. Vasf aracılığıyla dinleyen kişi orada neler olup bittiğini tasavvur edebilir ve bu insanları koruma görevini yerine getirmek için yola çıkmasının kendine düşen bir görev ve gereklilik olduğunu bilebilirdi. Bu nedenle *istisrâh* amacıyla yazılmış metinlerin ekserisinde yazarın o şehirlerde hâlihazırda bulunulan durumu vasfetmesinin ardından yardım

²⁹⁶ Ebûl-Ferac, *Nağdü’ş-şîr*, 63.

çağrısı ve şehirleri kurtarma konusunda acele etmeye davetle metnine devam ettiği görülmektedir.

İçerisinde vasf türünün açıkça yer aldığı *istisrâh* metinlerinden biri anonim bir şaire ait olan, Tuleytula'nın vasf edildiği şiir olup şöyle denilmektedir:

طَلِيطَلَةُ أَبَاحِ الْكُفْرِ مِنْهَا	حَمَاهَا إِنَّ ذَا نَبَأٍ كَبِيرُ
فَلَيْسَ مِثَالُهَا إِيْوَانُ كِسْرَى	وَلَا مِنْهَا الْخَوْرَنُقُ وَالسَّيْدِيرُ
مُحَصَّنَةٌ مُحَسَّنَةٌ بَعِيدٌ	تَنَاوُلُهَا وَمَطْلَبُهَا عَسِيرُ
أَلَمْ تَكُنْ مَعْقَلًا لِلدِّينِ صَعْبًا	فَذَلَّلَهُ كَمَا شَاءَ الْقَدِيرُ
وَكَانَتْ دَارَ إِيْمَانٍ وَعِلْمٍ	مَعَالِمُهَا الَّتِي طُمِسَتْ تُبَيِّرُ
فَعَادَتْ دَارَ كُفْرٍ مُصْطَفَاةٍ	قَدْ اضْطَرَبَتْ بِأَهْلِهَا الْأُمُورُ ²⁹⁷

Küfür Tuleytula'nın saygınlığı ve kutsiyetini işgal etmiştir.

Bu hayret verici bir haberdir.

Burası ne Kisra'nın saraylarına benzer.

Ne de Havernak sarayı gibidir.

Korunaklıdır, güzeldir ve uzaktır.

Zor girebilecek bir bölgeydi.

Zor bir din merkezi değil miydi?

Zillete düştü, o Allah'ın istemesidir.

İman ve ilim yurduydı,

Onun kalıntıları mahvedilmiş ancak hâlâ ılık saçıyor.

Artık küfür yurduna dönüştü,

Onun ahalisi telaşe içinde kaldı.

²⁹⁷ el-Makkarî, *Nefhu 't-tîb min gusni 'l-Endelus er-ratîb*, 4/383.

Kasidede vasf şairin geçmişle o günü karşılaştırdığı acı ve korku tasvirleriyle dolu bir şekilde yer almaktadır. Bu durumla da Endülüs edebiyatının başka bir özelliği daha ortaya çıkmıştır: Bu edebiyat Endülüs'te cereyan eden olaylara tüm ayrıntılarıyla eşlik etmiş; edebiyatçılar ve şairler Endülüs'e yardım edilmesi ve kurtarılması için Müslümanların yardım çağrılarına katkıda bulunmuşlardır. Ne var ki olayların ipi çoktan herkesin elinden kaçmıştır.²⁹⁸

Bu tasvirde, kâfirlerin bahsi geçen şehirlerin halklarına yaptıklarına dair insan aklının tahayyül edemeyeceği bir acı görülmektedir. Zira gençler kabul edilemeyecek denli kötü bir şekilde öldürülmüş; güzel genç kızların namusları ailelerinin gözleri önünde lekelenmiş ve ardından kâfirlere hizmet etmek üzere alınıp götürülmüşlerdir. Küçük çocuklar dinlerini değiştirmeye zorlanmış ve Müslüman yakınlarını bilinçsizce öldürecekleri şekilde kilise ordusunun neferlerinden olmaları için kâfirlerin kiliselerinde eğitilmişlerdir. Tüm bunlar insanlık dışı suçlardan sayılır ve uluslararası kanun geleneği çerçevesinde nazarı itibara alınmaları gerekmektedir. Çünkü bunlar herhangi bir milletin kendisine nispet edilmesinden utanç duyacağı türden suçlardır.

İstisrâh nesrinde vasfın örneklerinden biri İbn 'Abdilberî'nin Berbuşter ahalisinin dilinden genel olarak Müslümanlara hitaben ve Müslümanların durumu ile içerisinde bulundukları zillet ve özlemi tasvir ettiği risalesidir. Eserde şöyle demektedir:

”فَلَوْ رَأَيْتُمْ يَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ إِخْوَانَكُمْ فِي الدِّينِ، وَقَدْ غَلَبُوا عَلَى الْأَمْوَالِ وَالْأَهْلِينَ، وَاسْتُحْكِمَتْ

فِيهِمُ السُّيُوفُ، وَاسْتَوْلَتْ عَلَيْهِمُ الْخُتُوفُ، وَأَثَحْنَتْهُمْ الْجِرَاحُ وَعَبَثَتْ بِهِمْ زُرْقُ الرِّمَاحِ، وَقَدْ كَثُرَ

الضَّجِيجُ وَالْعَوِيلُ وَالنَّيَاحُ، وَدِمَاؤُهُمْ عَلَى أَقْدَامِهِمْ تَسِيلُ سَيْلَ الْمَطَرِ بِكُلِّ سَبِيلٍ“²⁹⁹

“Ey Müslümanlar, din kardeşlerinizi görseydiniz... Malları ve aileleri ellerinden alınmış, kılıçlar ve mızraklarla öldürülmüş, üzerlerine zulmet çökmüş,

²⁹⁸ Mustafa, Kayser, *Havle el-Edebi 'l-Endelusî*, (Beyrut: Mu'assasat Eşref li't-Tıbbâ'a, ts), 88.

²⁹⁹ İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini Ehli'l-Cezîra*, 1/176.

yaraları çoğalmış, sesleri ağlayış ve yakarışlarla yükselmiş ve kanları yağmur misali ayaklarına süzölmektedir”

Din kardeşlerinin yardıma koşmalarını sağlamak için yazar, Berbuşter’de Müslümanların yaşadıklarının büyüklüğünü ve ürkütücölüğünü tasvir etmektedir.

Vasf örneklerinden bir diğeri İbnu’l-Hatîb’in şu ifadelere yer verdiği risalesidir:

”إِنَّا فِي هَذِهِ الْأَنْدَلُسِ بَيْنَ بَحْرِ مُظْلَمٍ وَعَدْوٍ مُّجْرِمٍ، وَلَيْسَ لَنَا وَلِيٌّ وَلَا نَاصِرٌ إِلَّا اللَّهُ، وَإِنَّ إِخْوَانَنَا وَجِيرَانَنَا مَمْلُوكُ الْأَنْدَلُسِ لَيْسَ لَنَا فِيهَا نَفْعٌ، وَلَا يَرْجَى مِنْهُمْ نَصْرَةٌ وَلَا حِيلَةٌ، وَهَذَا اللَّعِينُ أَذْفُونُشْ قَدْ رَفَعَ رَأْسَهُ إِلَيْنَا، وَإِنْ نَزَلَ عَلَيْنَا بِكُلِّ كَلِيلٍ مَا يَقَعُ حَتَّى يَأْخُذَ إِشْبِيلِيَّةَ“³⁰⁰

“Bizler Endülüs’te zalim düşmanla karanlık denizin arasında kaldık ve Allah’tan başka yardımcımız da yoktur. Şu İspanyol kralı Alfonso topraklarımıza saldırmaya azmetmiş ve sahip olduğı tüm kuvvetleriyle beldemize girmiştir. İşbîliye’yi almadan da buradan ayrılmayı istemiyor”.

Risalede beldenin ve kulların durumu ile bunların içinde bulundukları vahim acının dakik bir vasfı yer almaktadır. Bu insanlar “karanlık bir deniz ve azılı bir düşmanın arasında” dört bir yandan kuşatılmış bir çıkmazın içerisindeydiler.

Şiir ve nesirde yer alan bu tasvirler daha dakik bir nitelemeyle tarih kitaplarında da bulunmaktadır. Fakat buradaki vasıftan maksat tarih yazımı değil bilakis yardım talebidir. Bu nedenle içerisindeki belagatli ifade tarzına rağmen muhtasar bir şekilde geldiğı görölmektedir.

Endülüs’teki *istisrâh* edebiyatçıların kullandıkları vasf türü incelendiğinde meselenin ayrıntılarını bizlere ne denli aktarabildikleri hissedilebilmektedir. Zira onlar

³⁰⁰ Lisânüddin İbn’l-Hatîb, *el-Hulelü’l-mevşiiyye fî zikri’l-aḥbâri’l-Merrâküşiiyye*, 28.

Endülüs'teki bu mücadelenin bir inanç mücadelesi olduğunu, küfrün imana zorbaca galebe çalmak istediğini, kiliseninse, giriştikleri Endülüs'ten İslami hüviyeti tamamen kaldıracak sıkı denetim mekanizması aracılığıyla İslam'ın görünümelerini silmek istediğini iyice anlamışlardı.

4.2.5.Hiciv

Hiciv “öfke, aşağılama veya küçük görme” duygusunu tasvir eden edebi türdür. Bu tür kapsamında yazılan yazılar bireyler, gruplar, karakterlere veya mezheplere karşı olabildi. ”³⁰¹

Bir edebi tür olarak hiciv *istisrâha* yani yardım talebine uygun görünmeyebilir. Çünkü yardım talebinde bulunan kişi, işlerin ciddi olmasını gerektiren bir durumdadır. Fakat yalnızca komutanların, siyasilerin ve Müslümanların Endülüs'ü savunma görevlerini küçümsemelerine bakmakla dahi bu zan ortadan kalkacak ve hicvin görevini yerine getirmekten geri duran kimselere yönelik olduğu açıkça ortaya çıkacaktır. Şairler ve edebiyatçılar bazen bu geri durma durumunu hicvetmiş ve başka bir zamansa Endülüs'ün ve ahalisinin kurtarılması için yardım çağlığı yükseltmişlerdir.

Hicivde çokça görülen noktalardan biri Mulûku't-Tavâif'ten bir kısmının diğer grup ve taifelerin liderlerinden olan Müslüman kardeşlerine karşı Haçlılara mensup düşmanlarından yardım almalarıdır. Ayrıca grup ve taife liderlerinin yaşamakta oldukları boşa vakit geçirme ile boş eğlenceler de Endülüs'te *istisrâh* konusunun içerisinde hicvin varoluşuna katkı sağlamıştır. Bu önde gelen kimseler cihadı bırakıp içkiye, kadına ve gece hayatına yönelmişlerdir. Bunun üzerine de Endülüs halkı Afrika'daki Yûsuf b. Tâşfîn'e sığınmışlardır³⁰².

Endülüs meliklerine yönelik olarak yapılan kınama ve hicvin örneklerinden biri şairin şu sözlerinde görülebilir:

³⁰¹ Bk: Abdülhamid Muhammed, Cida, *el-Hicâ 'inde İbnu'r-Rûmî* (Beyrut: El Maktabû'l-Â'lami littibâ'a,1974), 87.

³⁰² İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî mehâsini Ehli'l-Cezîra*, 1/254.

أَضَعْتُمُ الْحَزْمَ فِي تَدْبِيرِ أَمْرِكُمْ سَتَعْلَمُونَ مَعَا عَقْبَى الْبَوَارِ عَدَا
فَلَوْ رَأَيْتُمْ بَعَيْنَ الْفِكَرِ حَالَكُمْ بَكَيْتُمْ بِدَمٍ أَنْ دُمْتُمْ بِدَدَا
لَكِنَّ سُبُلَ الْعَمَى أَعْمَتْ بِصَائِرِكُمْ فَأَلْبَسْتُكُمْ ثِيَابًا لِلَّيْلِ جُدَا³⁰³

(İyi yönetimi) kendi işleriniz uğruna zayi ettiniz,

Bunun gelecekte sizin üzerinizde kötü bir etkisi olacaktır.

Eğer halinizi gerçekten görseydiniz,

Ne kadar yaşarsanız yaşayın gözleriniz kan ağlayacak.

Ama yanlış yollar sizi köle yaptı,

Beyitler aracılığıyla, beldenin işlerinin idaresinden bahsedildiğinde siyasilere yönelik hiciv ve ümmetin zayıf düşmesinden bahsedildiğinde de tüm Müslümanların hicvedildiği açıkça görülmektedir. Bu kimselerin İslam'a ve vatana karşı görevlerini yerine getirmemesi, onlar durumun hakikatinin farkında olmamakla beraber, Endülüs'ün hızla küffarın eline düşmesine sebep olmuştur.

Hicvin en elim şekilde yer aldığı beyitlerden bir diğeri Şair et-Tarsûnî'nin Müslümanların Belensiye hezimetinin akabinde söylediği şu ifadelerdir:

لَيْسُوا الْحَدِيدَ إِلَى الْوَعَى وَلَيْسَتْ حُلَلُ الْحَرِيرِ عَلَيْكُمْ أَلَوَانًا
مَا كَانَ أَقْبَحَهُمْ وَأَحْسَنَكُمْ بِهَا لَوْ لَمْ يَكُنْ بَيْطَرَةٌ مَا كَانَ³⁰⁴

Düşmanlar savaş için demirden zırhlarını kuşanmışlardır,

Oysa sizler renkli ipekler giymişsiniz.

Onlar ne kadar çirkinse siz o kadar güzel oldunuz,

Böyle olmasaydınız Paterna³⁰⁵ böyle olmazdı.

³⁰³ el-Merâkeşî, *el-Mu 'cib fî Telhîsi Ahbâri 'l-Mağrib*, 3/110

³⁰⁴ el-Makkarî, *Nefhu 't-tîb min gusni 'l-Endelus er-ratîb*, 4/448.

³⁰⁵ Paterna Muharebesi (Paterna, m.1065), Leon ve Kaştâle Ferdinand I komutasındaki Leon Krallığı birlikleri ile Abdülmelik b. abd el-Aziz komutasındaki Belensiye (Valencia) Taifa birlikleri arasında

Şair burada Müslümanların Belensiye savaşı esnasında içine düştükleri gösterişi ve düşmanla karşı karşıya gelmek için iyi bir şekilde hazırlık yapmamalarını hicvetmektedir. Aynı şekilde kıyafetlere, ziynete, görünüşlerine alaka gösterip düşmanla savaşmak için hazırlık yapmayı unutmalarını da hicvetmiştir. Bu beyitlerin içerisinde hiciv olmakla birlikte *istisrâh* ve işlerin ciddiyetle ele alınması talebi de bulunmaktadır.

İstisrâhla yan yana kullanılmış hiciv örneklerinden bir diğeri Şair el-Fezzâzî'nin Müslüman yöneticiler hakkında söylediği şu sözlerdir:

وَالْجَزْرُ يَأْخُذُ مَا بَقِيَ وَالْمَغْرَمُ	الرَّوْمُ تَضْرِبُ فِي الْبِلَادِ وَتَغْنَمُ
وَالْجَنْدُ تَسْقُطُ وَالرَّعِيَّةُ تُسَلِّمُ	وَالْمَالُ يَوْرَدُ كُلُّهُ قَشْتَالَةً
إِلَّا مُعَيَّنٌ فِي الْفَسَادِ مُسَلِّمٌ ³⁰⁶	وَدُووُ التَّعِينِ لَيْسَ فِيهِمْ مُسَلِّمٌ

Rumlar³⁰⁷ beldeleri işgal edip mallarını ganimet olarak almakta.

O beldelerden geriye kalanlar ise denizde batmakta...

Düşman Kaştâle'ye saldırmak için elindeki tüm malları kullanmakta,

Askerler yavaş yavaş düşüyor, halk ise teslim olmakta.

Yöneticiler için ise bu beldeleri koruyacak bir İslam yok,

Çünkü onlar rıza içerisinde fesada gömülmüşlerdir.

gerçekleşti. el- Mânsur Savaş, Belensiye Kuşatması ile aynı zamanda meydana geldi ve León Krallığı için bir zaferle sonuçlandı, ayrıntılı bilgi için bk. İnân, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs*, 2/178.

³⁰⁶ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelus er-ratîb*, 4/467.

³⁰⁷ Arap kaynaklarında Rum ismi daha ziyade Bizanslılar'ı ve Bizans Devleti'ni ifade etmek üzere kullanılır. Roma ve Bizans ayrımı o dönemde söz konusu olmadığı için bu isim hem Romalılar'ı hem Bizanslılar'ı gösterdiğinden bunlardan hangisinin kastedildiği ancak muhtevadan anlaşılabilmektedir.

el-Makkarî bu kasidenin ölümünün ardından şairin cebinde bulunduğunu; akabinde, bulanların onu sultana gönderdiklerini ve okuduğunda ağlayıp şöyle dediğini ifade etmektedir: “*Allah ona rahmet eylesin, doğru söylemiş. Şayet hayatta olsaydı onun boynunu vurdururdum.*”³⁰⁸

Yöneticilere yönelik hicvi barındıran bu kasideyi şair gizlemiştir. Çünkü yöneticiler düşmanla çarpışmak noktasında içlerinde bir korkaklık barındırdıkları kadar aynı zamanda kendi tebaalarına karşı içlerinde bir zulmü de barındırmaktadırlar. Bundan dolayıdır ki şair kendi canına dair duyduğu endişe ve korkuyla kasidesini gizlemiştir. İlginç olanı sultan da bunun doğruluğunu kabul etmiş olmakla beraber hâlâ hatasında ısrar etmiş ve “şair hayatta olsaydı onu öldürürdüm” demiştir.

İstisrâh ile beraber kullanılan hicivler gerçekten de şairlerin ve edebiyatçıların öldürülmesine sebep olmuştur. el-Hevzenî'nin İbn 'Abbâd'a yazmış olduğu risalesinde de bu durum gözlemlenmektedir. Zira bu risale şairin öldürülmesine yol açmıştır. Eserin içerisinde yer alan hicivlerden bir kısmı şu şekildedir:

”وما أخطأ السبيلَ من أتى البيوت من أبوابها، ولا أرجأ الدليلَ من ناطَ الأمورَ بأربابها، ولربَّ أملٍ
بينَ أثناءِ المحاذيرِ مُدبِّجٍ، ومحبوبٍ في طيِّ المكارهِ مُدرِّجٍ، فانتَهزَ فرصتها فقد بانَ من غيرِكَ العجزُ،
وطبَّقَ مفاصلها فكأنَّ قد أَمَكَّنكَ الحُزُّ،... فلَقِ كُتَّابِي من فراغِكَ ساعةً... طَمَتِ حتى خِيفَ على
عُرْوَةِ الإيْمَانِ الانتقَاضُ، وطَغَتِ حتى حُشِّي على عمودِ الإسلامِ منها الانتقَاضُ، وُسِّمَتْ حتى تُوقَّعَ
على جناحِ الدينِ الإنْهِياضُ، كأنَّ الجميعَ في رَقْدَةٍ أهلِ الكهفِ، أو على وعدٍ صادقٍ من الصَّرْفِ
والكشفِ...“³⁰⁹

“*Evlere kapılarından giren hata etmemiştir, iyi bir komutan seçen de yanlış düşmemiştir. Sakındığımız şeylerin arasından umudun belirmesi ya da nefret ettiğimiz şeylerin arasından sevdiğimiz bir şeyin çıkması ne kadar da güzeldir. O*

³⁰⁸ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelus er-ratîb*, 4/468.

³⁰⁹ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelus er-ratîb*, 2/93.

halde sen bu fırsatı değerlendir. Çünkü senin dışındakiler bunu yapmaktan aciz olmuştur. Yine ne gerekiyorsa yap, çünkü sen lazım olan her şeye sahipsin... Bu çağrıya hızlıca cevap ver... Sorun o denli büyümüştür ki İslam'ın görünümüleri ve iman neredeyse kaybolmuştur. Sanki herkes Ashab-ı Kehf gibi uyumaktadır yahut yenilgiyi ve küfrün galip gelmesini beklemektedirler”

Bu metinde hiciv okur için açık gibi durmasa da İbn ‘Abbâd metinde yer alan belîğ kelimeleri, bunların acziyet, kendisinden yardım bekleyenleri yalnız bırakmak ve Berbuşter’i kurtarma noktasında harekete geçmemek anlamında kendine yöneltmiş ithamlar olduğunu anlamıştı. Zira risalede el-Hevzenî İbn ‘Abbâd ve onun İslam’ı müdafaa etmek konusundaki tembelliğine dair hicvini yardım çağrısı ile iç içe kullanmıştır.

İstisrâh konusu kapsamında kullanılan hicivden maksat yalnızca hakkında hiciv söylenen şeyin kıymetini azaltmak değildir. Aksine durumun ciddiyetle ele alınması ve birbiri ardınca gelecek hatalara düşülmemesi yönünde bir taleptir. Çünkü herkesi kuşatacak olan tehlike ve bunun hicviyle hedeflenen, uyuyan benliklerin uyandırılmasıdır. İşte hicvedilen kimsenin değerini düşürmeyi amaç edinen hicivle hedefi yardım çağrısı olan hiciv arasındaki farklılık bu noktada gizlidir.

Bu bölümde yapılan inceleme neticesinde bahsi geçen türlerin *istisrâh* konusu ile olan ilgisi ortaya çıkmıştır. Zira yazarların şehrin veya Müslümanların bulundukları durumu vassf etmeden yardım çağrısında bulunmaları mümkün değildir. Bu nedenle muhakkak surette vasıfla başlamaları gerekir ki bu metni işiten kimseler yardım çağrısının hedefini anlayabilsinler. Aynı şekilde yazarlar Müslümanların duygularını canlandırabilmek maksadıyla mersiye türünü de dayanak noktası olarak kullanmışlardır. Zira en güzel durumunda olan, kafirlerin istilasının akabinde o an üzerinde oldukları hale dönüşen şehirlere ve beldelere ağıt yakılması İslam ordularının kalplerinde izzet-i nefis ve hüzn duygularını uyandıracaktır. Hamase türüne gelince bununla amaçlanan Müslümanların yaşadıkları acziyet ve takatsizlik durumunun defedilmesidir. Hiciv ise ihtilafların, dünya şehvetlerinin peşine düşmelerinin ve dine karşı görevlerini unutmalarının ardından Müslümanların ulaştıkları acziyet

durumunun sebeplerini ortaya koyma amacına yöneliktir. Bazen yazar ve şairler bu türlerin hepsini tek bir kasidede mezcetmiş ve kendisinden yardım istenen kimsenin dikkatini ve ilgisini çekmek, gönlünü çelmek için bunlara medih türünü de eklemişlerdir.

Mersiye ve vasf türleri yapılan yardım çağrısının sebeplerine dair bir açıklama mesabesindedir. Medih, hamase ve hiciv ise yardım etme konusunda yüreklendirmenin etkenlerini ve harekete geçirici unsurlarını oluşturmaktadır.

Bu noktada bahsi geçen bu türler arasındaki ayrımın önemi ortaya çıkmaktadır. Zira önümüzde olan bir kasidenin, içerisinde yer alan *istisrâh* gibi diğer edebi konuları zikretmeksizin örneğin bir mersiye olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Özellikle de zikrettiğimiz metinlerin çoğunun yazılma amacı açıkça ifade edildiği durumlardaki bu metinlerde amaç *istisrâh* yani yardım çağrısıdır. Bu amaç yazar tarafından risalenin ya da şiirin başında zikredilmektedir. Ayrıca zikrettiğimiz örneklerin çoğu Endülüs emirleri ve meliklerinin Endülüs'ü kurtarmak üzere yardım çağrısı yapmak maksadıyla İslam dünyasının emir ve meliklerine gönderdikleri resmi risalelerdir.

SONUÇ

İstisrâh edebiyatı, emirleri, melikleri ve Müslümanları Endülüs'e yardım etmek üzere askeri ve siyasi hamleler yapmaya çağıran şiirler ve nesir risalelerden ibarettir. Bu metinler Endülüs'ün tarihini uzunca bir dönem için değiştirmiş ve Endülüs'te İslam devletinin çöküşünün ardından ortaya çıkmıştır. Bu edebi konu *istincâd*, *istinfâr* gibi çeşitli isimler de verilmiştir. Ancak *istisrâh* edebiyatı isimlendirmesi bizce en uygun olanıdır. Çünkü bu isimlendirme kurtarıma talebiyle imdad diyerek bağırarak bir kimseye işaret etmektedir. Düşüşünün ardından Endülüs'te edebi mirasın bazı parçaları kaybolmakla beraber buradan Kuzey Afrika'ya göç edenlerin naklettikleri çoğu parçası, Endülüs'te siyasi olayların değişimiyle bu türün kullanımının azaldığı ve çoğaldığını gösterecek şekilde bizlere ulaşmıştır. Zira Hristiyan saldırıları karşısında Endülüs'e yapılan yardımlar azaldığı ve zayıfladığı dönemlerde *istisrâh* konusunda eserler artmış; Endülüs'te durumun istikrarlı olduğu dönemlerde ise azalma göstermiştir.

İstisrâh edebiyatı büyük hacli saldırılarının başlangıcından Endülüs'te İslam varlığı son bulana dek yani yaklaşık dört buçuk asır devam etmiştir. Edebiyatçılar yeryüzünün her bir köşesindeki Müslüman kardeşlerini yardıma çağırmaya gayret etmişlerdir. Ancak bu anlamda yazılanların büyük bir çoğunluğu, coğrafi yakınlık sebebiyle Mağrib ve Kuzey Afrika bölgesine yönelik olarak kaleme alınmıştır. *İstisrâh* edebiyatı bir yenilgi edebiyatı değildir. Bilakis dini ve vatanı savunmaya ve cihada teşvik eden bir edebiyattır. Çünkü Endülüs edebiyatçıları beldelerin başına gelecek olan tehlikenin bilincindeydiler. Endülüs'ten çıkan yardım çağrılarının büyük bir çoğunluğu, Kuzey Afrika'daki devletlerin siyasi sorunlarla uğraştığı bazı durumlar dışında, özellikle Mağrib bölgesi ve burada birbiri ardınca varlık gösteren küçük devletler nezdinde olumlu bir karşılık bulmuştur.

İstisrâh edebiyatının temayüz ettiği sanatsal özelliklerden biri, tek bir metin içerisinde birkaç edebi türün mezc edilmiş olması ve yazarın bu edebi türler arasında okur tarafından neredeyse fark edilmeyecek ince bir üslupla geçiş yapmasıdır. Çünkü metinler, mana bakımından birbirine bağlı, türler bakımından ise farklıdır. Bu bölümler metnin asıl hedefi yani yardım talebi tekâmül edene dek birbiri ardınca gelir.

Aynı şekilde Endülüs doğasının etkisi de *istisrâh* edebiyatında bariz bir şekilde görülmektedir. Zira Endülüslülerle doğa arasında, hayatlarını bu güzelliklerle renklendiren bir bağ kurulmuş ve sevinç olsun, hüznün, elem ya da yardım çağrısı türünden olsun istediklerini doğa unsurlarıyla ifade etme derecesine gelmişlerdir. *İstisrâh* edebiyatının en önemli sanatsal özelliklerinden biri de tek bir metin içerisinde birden fazla edebi türün kullanılmasıyla okurların benliklerinin cezbedilmesi ve dinleyenleri her bir edebi türün yenilenmesiyle odaklanır hale getirmesidir.

Yazarlar ve şairler Müslümanların benliklerinde, Endülüs'te İslam'ı koruma ve cihat ruhunu uyandırmak için dini, tarihi ve kültürel mirası da dayanak noktası olarak kullanmışlardır. *İstisrâh* edebiyatı dilsel özellikleri bakımından da yazılma amacına uygundur. Zira savaş ve cihadın anlatımında güçlü kelimeler; hüznün ve acıların anlatımında ise duygular yönünden zengin kelimeler kullanılmıştır. Aynı durum olayların ortaya konulması ve sunulmasında ciddiyetin ön planda olması ile üslup özelliklerinde de görülmektedir. Ayrıca eğlence ortamlarında veya Endülüs'te meşhur olan muvaşşahlarda kullanılagelen argo ve alaycı ifadelerden de yoksundur. Son olarak İslam geleneğinden, Arap edebiyatından, Kur'an-ı Kerim ve Arap mesellerinden alınan kalıp ifadelerin ve üslupların kullanımı da *istisrâh* edebiyatçılarının dayanak noktaları arasında yer almıştır.

İstisrâh konusunun gelişimine katkı sağlayan etkenlerden biri de yazarlar ve şairlerin yardım çağrılarını Endülüs emirlikleri ile yardım çağrısı yapılan devletler arasındaki resmi risalelere içkin halde yapmalarıdır. Bu risalelerden bir kısmı Endülüs'teki kralların ve emirlerin emriyle oluşturulmuş; bazılarını ise edebiyatçılar ve şairler, din ve vatana karşı üzerlerine düşen bir vazife olarak görüp kendiliklerinden yazmışlardır.

İstisrâh edebiyatçılarının en meşhur eserlerinden bazıları Endülüs emirliklerinde siyasi ve idari kademelerde yükselmiş olan isimlere aittir. Bu isimlerden en meşhuru Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'dir. Bahsi geçen eserler devletlerarası yazışmaların zikredildiği tarihi kaynaklarda korunmuşlardır. Bu durum o dönemde mevcut olan edebi mirasın ne denli zayıf olduğu görüşünü desteklemektedir. Çünkü kaynakları takip edip incelediğimizde çoğu zaman *istisrâh* yazımında ve hatta diğer

edebi türlerin yazımında bir kopukluk olduğunu görmekteyiz. *İstisrâh* edebiyatçıları arasında resmi görev üstlenmemiş olanlar da bulunmaktadır ki bunlar bu alandaki nesir ve şiirlerini, din ve ümmete karşı vazife bilinciyle kendi edebi eserleri arasında kaleme almışlardır.

İstisrâh edebiyatında nesrin şiirden daha çok olduğunu veya aksini ifade eden bir araştırmacıya rastlanmamıştır. Bizim de gördüğümüz kadarıyla *istisrâh* edebiyatında şiir ve nesir arasında bir denge bulunmaktadır. Bu da bu araştırmayı yapmadan önce bu çalışmanın varsayımları arasında zikretmiş olduğumuz varsayımın hatalı olduğunu kanıtlamaktadır.

İstisrâh metinleri bazı risalelerde diğer edebi türlerden bağımsız olarak kullanılmıştır. Çoğu kez ise bilhassa şehir mersiyeleeri gibi diğer edebi türlerle iç içe geçmiş şekilde kullanıldığı görülmektedir. Çünkü yazarın yardım talebinde bulunacağı ya da cihada teşvik edeceği anlamlar çoğunlukla mersiye türünde bulunmaktadır.

İstisrâh konusunun diğer edebi türlerle olan ilişkisi, edebi türe göre farklılık arz etmektedir. Zira bir yazarın var olan durumu vasfetsizsiz yardım talep etmesi mümkün değildir. Mersiye türü ise Müslümanların duygularını uyandırmak ve canlandırmak için kullanılmalıdır. Bu edebi türlerin tamamının tek bir metinde bir arada kullanıldığını görebiliriz. Aynı şekilde yalnızca bir kısmının kullanılması da mümkündür. Bu edebi türlerden mersiye ve vasıf, yardım talebinin sebebini açıklamak amacına yöneliktir. Medih, hamase ve hiciv ise yardımın gelmesine yönelik teşvik unsurlarını oluşturmaktadır.

Tek bir metin içerisinde *istisrâh* konusunun yanında bahsi geçen diğer edebi türlerin de bulunması, bu edebi türlerin yardım talebine baskın gelmesine yol açabilmiştir. Çünkü bahsi geçen türler Arap edebiyatında *istisrâhtan* daha çok bilinmektedir. Bu nedenle araştırmacılar, *istisrâh*ın yeni bir edebi tür olması dolayısıyla, metinlerde *istisrâh* anlamında yer alan hususları gözden kaçırabilmekte ve daha bilindik edebi türler üzerine odaklanmaktadırlar. Ancak ele alınan bir kasidenin, içerisinde yer alan *istisrâh* unsurları zikredilmeksizin, özellikle de bu metinlerin çoğunun yazılma amacı, metinlerde de açıklandığı üzere yardım talebiyken, örneğin

mersiye alanında yazılmış olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Ayrıca *istisrâh* metinlerinin çoğu Endülüs kralları ve emirlerinin Endülüs'ün kurtarılması için İslam aleminin krallarına ve emirlerine gönderdikleri resmi risalelerden ibarettir.

KAYNAKÇA

- ‘Abbâse, Muhammed. *el-Müveşşahât ve’l-Ezcâl*. Cezayir: Dâru Ummi’l-Kitâb li’n-Neşri ve’t-Tevzî’, 2012.
- Înân, Muhammed Abdullah. *Devletü’l-İslâm fî’l-Endelüs*, Kahire: Matba‘atu’l-Hancî, 4. Basım, 1997.
- ‘Alî b. Mûsâ, Ebu’l-Hasen. *el-Muğrib fî hule’l-Mağrib*. Kahire: Dâru’l-me‘ârif, 3. Basım, 1955.
- Abdünnûr, Sâbü. *el-Mu‘camu’l-edebî*, Beyrut: Daru’l-İlm li’l-Melayin, 2. Basım, 1989.
- Abdurrahmân, İbrahim Mehmet. “*el-Hadâsa eşiiriya el- ‘Arabiya*” Camiatul el-Ariş, Mecmau’l- el-Behs el-İlmi, 8/1 (2020).
https://jssa.journals.ekb.eg/article_121323_53fb2e0787e0f715789e2a7ec937d70f.pdf
- ‘Ali b. ebî Zar‘al-Fâsî. *ez-Zâhira es-Sünîyah*, Dımaşk: Dâru’l-Mansûr, 1. Basım, 1972.
- Ali Necâr, Asa'ad Muhammed. "Risâu'ında şu'arâi el hulla", Mecellat Merkez bâbil li dirâsâti el Hazariyah, 2/2 (Aralık 2012), 58-79.
<https://www.iasj.net/iasj/download/99e973852aa1cb15>
- Atîk, Abdulazîz. *Târîhu’l-edebi’l-‘Arabî fî’l-Endelus*. Beyrut: Dâru’n-Nahdati’l-‘Arabiyye, 1976.
- İbn Beşküvâl, Ebü’l-Kâsım. *Kitâbü’s-Şıla fî târîhi e’immeti’l-Endelüs*. Beyrut: Dâru’l Ğarbi’l-İslâmî, 1. Basım, 2010.

- Cerrâr, Eymen Yûsuf. *el-Hareketu's-şi 'riyye fî l-Endelus fî 'Asri Beni'l-Ahmer*. Filistin: en-Necâh Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Cida, Abdülhamid Muhammed. *el-Hicâ 'inde İbnu'r-Rûmî*. Beyrut: el Maktabû'l-Â'lami littibâ'a, 1974.
- Ebü'l-Ferec, Kudâme b. Ca'fer. *Nağdü's-şi'r*. Cezayir: Matba'atu el cevayib, 1. Basım, 1302h.
- Ebü'l-Kâsım, Muhammed b. Hânî b. Muhammed. *el-Mağribu'l-Endelüsî*, Thk. Muhammed ibn Muâmmar. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2014.
- ed-Dabbî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Yahyâ. *Buğyetu'l-Multemis fî Târîhi Ricâli Ehli'l-Endelus*. Kahire: Dâru'l-Kâtibi'l-'Arabî, 1967.
- ed-Dâye, Muhammed, Rıdvân. *Ebu'l-Bekâ er-Rundî Şâ'iru Risâi'l-Endelus*. Riyad: Âlemu'l-Kutub, 1986.
- el Buhtürî, Ebû Ubâde el-Velîd. *el-Hamâse*. Mısır: Matbû'âtu er-Rahmiyye, 1. Basım, 1929.
- el-'Uzrî, Ahmed b. 'Omar b. Enes. *Nusûs 'ani'l-Endelus*. Madrid: Matba'atu Ma'hedi'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1965.
- Cârim, Ali –Emîn, Mustafa. *el-Belâgatü'l-vâziha*. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 22. Basım, 1965.
- el-Cürcânî, Abdülkâhir. *Delâilü'l-İ'câz*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2015.
- el-Fâsî, 'Alî b. ebî Zer'. *el-Enîsu'l-Mutrib*. Fas: Dâru't-Tıbbâ'a el-Medresiyye, 1843.

- el-Fîrûzâbâdî,
Muhammed b.
Ya'kûb. *el-Kâmûsü'l-Muhît*. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 2005.
- el-Hac Abdüssafa,
Necmeddîn. *"eşirü el-Arabi ve el-İtticâhâtü'l-Cadidah, fî 'asri en-Nahzati el-Edebiyye"* India: Mecellat Nadi El Adebî, University of Lucknow, 2/2. (2004).
https://www.lkouniv.ac.in/site/writereaddata/siteContent/202003291612341936md_idris_lecture.pdf.
- el-Hadîsî, Behcet
'Abdulğafûr. *Umeyye b. Ebi's-Salt Hayâtuhû ve Âsâruhû*. Bağdat: Matbû'âtu Vizâratî'l-İ'lâm, 1975.
- el-Hamevî, Yâkût. *Mu'cemü'l-Büldân*. Beyrut: Dâru Sâdir, 1. Basım, 1993.
- el-Hâşimî, Ahmed es-Seyyid. *Cevâhirü'l-belâğa*. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1994.
- el-Himyerî, Ebû
'Abdillâh b. el-Mun'im. *Sıfatu Cezîrati'l-Endelus*. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 2. Basım, 1988.
- el-Kartâcennî, Ebu'l-Hasen. *ed-Dîvân*, thk. Osman K'aak. Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1990.
- el-Kurtubî, Ebû
'Abdillâh Muhammed Şemsuddîn. *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 2. Basım, 1964.
- el-Makkarî,
Şihâbuddîn. *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelus er-ratîb*. Beyrut: Daru Sâdir, 1997.

- el-Makkarî, *Ezhârü'r-riyâz fî aḥbâri 'Îyâz*. Kahire: Baskı Komitesi
Şihâbuddîn. Yazma, Çeviri ve Yayıncılık, 1993.
- el-Merâkeşî, İbn İzârî. *el-Beyânu'l-muğrib fî aḥbâri'l-Endelus ve'l-Mağrib*.
Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 3. Basım, 1983.
- el-Merâkeşî, *el-Mu'cib fî Telhîsi Aḥbâri'l-Mağrib*. Beyrut: el-
Muhyiddîn. Mektebetu'l-'Asriyye, 1. Basım, 2006.
- Essaîdi, el-Müteali. *Bugyetül el-Îzâḥ*. Kahire: Mektabatü el-Edeb, 2005.
- eş-Şâyib, Ahmet. *el-Üslup*. Kahire: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 13.
Basım, 2003.
- eş-Şeka', Mustafâ. *el-Edebu'l-Endelusî Mevzû'âtuhû ve Funûnuhû*. Beyrut:
Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 4. Basım, 1979.
- et-Tavîl, Yûsuf. *Medhal ile'l-edebi'l-Endelusî*. Beyrut: Dâru'l-Fikr,
1991.
- ez-Zebîdî, Ebu'l-Feyz *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Ḳāmûs*. Kuveyt: Dâru'l-
Murtazâ. Hidâye, 1965.
- ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubela'*. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle,
Şemsuddîn. 3. Basım, 1985.
- ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâga*. Beyrut: Darul' Kütübil İlmiyye, 1998.
Muhammed el-Hârizmî.
- ez-Zeyyât, Hassan vd. *el-Mu'cemu'l-Vasît*, Thk. Mecma'u'l-Luğati'l-
'Arabiyye. Kahire: Dâru'd-Dâve, 6. Basım, 1348h.
- ez-Zirikî, Hayruddîn. *el-A'lâm*. Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 5. Basım,
2002.

- Ferhat, Yusuf Şükrî. *Dîvânu Meliki Gırnâta*. Cezayir: Dâru'l-Câmi'ıyyetu li'n-Neşri ve't-Tevzî' 1. Basım, 1982.
- Halîl b. Ahmed. *Kitâbü'l-Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî – İbrâhim es-Sâmerrâi, Dâru ve mektebetü'l-hilâl, yy., ts.
- İbn Abdulmun'im, Himyerî. *er-Ravzu'l-mi'âr fî haberî'l-aqtâr*, thk. İhsân Abbas, Beyrut: el-Mektabatu'l-Lubnaniye, 1974.
- İbn Şerîfe, Muhammed. *Ebu'l-Mutarriif el-Mahzûmî*. Rabat: Üniversite Bilimsel Araştırma Merkezi, 1996.
- İbn Kenun, Abdullah. *İbnü'l-Murahhal*. Beyrut: Darul' Kütubi İlmiyye, ts.
- İbn Sehl, Ebû İshâk İbrâhîm. *ed-Dîvân*, thk. Yousry Abdul Ghani. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbn Zümrek, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Muhammed. *ed-Dîvân*. Beyrut: Daru'l-Garb el-Islamî, 1997.
- İbn 'Âşûr, Muhammed et-Tâhir. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisiyye li'-Neşr, 1984.
- İbn 'Abdi Rabbih, Ahmed Hasen. *Melihu'l-Endelus*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994.
- İbn Ferhûn, Burhâneddin. *ed-Dîbâcü'l-müzehheb fî ma'rifeti a'yâni 'ulemâ'i'l-mezheb*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Haffâce, Ebû İshâk. *ed-Dîvân*, thk. 'Abdusselâm el-Herrâs. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisiyye li'n-Neşr, 1985.

- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddîn. *Kitâbü'l-İber fî'l-mübtedâ ve'l-haber eyyâmü'l-Arabi ve'l-Acemi ve'l-Berber*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2. Basım, 1988.
- İbn Kuteybe, ed-Dîneverî. *eş-Şi'r ve 'şu'arâ'*. Beyrut: Dâru'l-Me'ârif, 1982.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mûkerrem. *Lisânü'l-'Arab*, nşr. Abdullah Ali el-Kebîr. Beyrut: Dâru Sâdir 3. Basım, 1414h.
- İbn 'Îyâd, Ebu'l-Fazl 'Îyâd b. Mûsâ. *el-Ğunye*. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1. Basım, 1982.
- İbnu'l-Hatîb, Lisânuddîn. *ed-Dîvân*. Cezayir: nşr. Muhammed eş-Şerîf Kâhir, 1973.
- İbn Bessâm, Ebu'l-Hasen 'Alî. *ez-Zehîra fî mehâsini ehli'l-Cezîra*. Tunus: ed-Dâru'l-'Arabiyye li'l-Kitâb, 1. Basım, 1981.
- İbnu'l-Ebbâr, Ebû Abdillâh Muhammed el-Kudâî. *ed-Dîvân*, thk. 'Abdusselâm el-Herrâs. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisiyye li'n-Neşr, 2. Basım, 1985.
- İbnu'l-Hatîb, Lisânüddin. *el-Hulelî'l-mevşîyye fî zikri'l-aḥbâri'l-Merrâküşîyye*. Fas: Dârur-Raşad, 1. Basım, 1979.
- İbnu'l-Hatîb, Lisânüddin. *El-İḥâṭa Fî Aḥbâri Ġirnâṭa*. Beyrut: Darul' Kütübil İlmiyye, 1997.
- İbnu'l-Esîr, Ziyâeddin. *el-Meselû's-sâir fî edebi'l-kâtib ve's-şâir*. Kahire, Nehdatü Mısır, 1. Basım, 1959.

- Kartâcennî, Hâzim. *Minhâcu'l- buleğâ ve sirâcu'l-udebâ*, thk.: Muhammed el-Habib b. Hûca. Beyrut: Daru'l-Garb el-Islamî, ts.
- Kasım, Muhammet Ahmet. *Ulûmü'l-Belâga*. Beyrut: el-Müessese el-'Hadise lil-kitab, 2003.
- Kayser, Mustafa. *Havle el-Edebi'l-Endelusî*. Beyrut: Mu'assasat Eşref li't-Tıbâ'a, ts.
- Kessâs, Sâfiye. *Nuhâtu'l-Endelus ve Cuhûduhum fi'd-Dersi'n-Nahvî*. Cezayir: Tîzî Vezzû Mevlûd Ma'merî Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Doktora Tezi, 2018.
- Lane-Poole, Stanley. *Târîhu'l-'Arabi'l-Muslimîn fî Esbânyâ*, çev. 'Alî el-Cârim. Kahire: ed-Dâru'l-Mısriyye-el-Lubnâniyye, 2020.
- Lévi-Provençal, Évariste. *Endülüs edebiyatı ve tarihi üzerine bir dizi konferansları*. Kahire: Darul' Amiriya, 1951.
- Üstün, Mahmut. *Endülüs Edebiyatı Beni Ahmer/Nasriler Dönemi*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Marzouk, Helmy. *Tatavvuru'n-Nekd ve tefkir fi el rub' el-Evvel min el karne'l-'İşrîn*. Kahire: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 1. Basım, 1983.
- Menocal, Maria Rosa. *Dünyanın İncisi*, çev. İhsan Durdu. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2006.
- Munis, Hüseyin. *Essağro el 'Alâ 'el-Endülüsi*. Kahire: el-Mektebetu's-Sekâfiyye, 1. Basım, 1976.

- Hank, Naim. "Modern Arap Edebiyatına İz Bırakanlardan Biri Olarak Şevkî Dayf ve Osmanlı Yönetimine Bakışı". *darulfunun ilahiyat* 30 / 2 (December 2019): 499-528 .
- Özaydın, Abdulkerim. *Bâdîs b. Habbûs*. İstanbul: DİA Türkiye Diyanet Vakfı, 1991.
- Özdemir, Mehmet. *Zellâka Savaşı*. İstanbul: DİA Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.
- Sarmış, İbrahim. *İbnu Sehl*. İstanbul: DİA Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.
- Selâme, Rib'î. *Edebu'l-mihnatî'l İslamiya fî'l-Endelus*. Cezayir: Cezayir Üniversitesi, Arap Dili ve Edebiyatı Enstitüsü, Doktora Tezi, 1991.
- Şâkir, Hârûn, Abdusselâm. *el-Mufaddaliyât*. Beyrut: Dâru'l-Me'ârif, 6. Basım, ts.

ÖZGEÇMİŞ

Naim HANK

1. Unvanı: Dr.

2. Öğrenim Durumu:

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans	Temel İslam Bilimleri	1. Cezayir Üniversitesi	2012
Yüksek Lisans	Temel İslam Bilimleri, İslâm Hukuku Anabilim Dalı	Uluslararası İslam Üniversitesi Malezya	2016
1.Doktora	Temel İslam Bilimleri, İslâm Hukuku Anabilim Dalı	Malaya Üniversitesi Malezya	2019
2. Doktora	Temel İslam Bilimleri, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı	İstanbul Üniversitesi	2022

4. Dil: İngilizce (çok iyi), Fransızca (Orta), Arapça (çok iyi), Türkçe (iyi)

5. Yayınlar

5.1. Uluslar arası hakemli dergilerde yayınlanan makaleler:

Yök Yayın ID	Yayın Adı	Yıl	Dergi Adı
1. 7736894	Corona Pandemisi Sırasında Cezayir'deki Kuran Okullarının Finansman Devamlılığında İslami Vakfın Rolü	2022	Mutalaa
2. 7724963	Katılım Bankacılığı Ürünlerini Küresel Ekonomik Krize Çözüm Haline Getiren Özellikler	2022	İslam Medeniyeti Dergisi

3. 7720480	Financial Crises And Risk Management In
The Qur'ān: Sūrah Yūsuf As A Case Study	2022	Journal of
Integrated
Sciences
4. 7662439	Regulations of the Muslim Governor's
Economic Execution in Light of the Legal
Policy	2021	Balagh,
Journal of
Islamic and
Humanities
Studies
5. 7662445	The requirements of the Islamic banking
supervision tools through the relationship
with the Central bank	2020	(Majmaa)
Al-Madinah
International
University
Journal
6. 7662455	أثر الإطار التشريعي في تطور الصيرفة الإسلامية بماليزيا	2019	(Majmaa)
Al-Madinah
International
University
Journal
7. 7661612	Modern Arap Edebiyatına İz Bırakanlardan
Biri Olarak Şevkî Dayf ve Osmanlı
Yönetimine Bakışı	2019	Darulfunun
ilahiyat -
istanbul
üniversitesi
8. 7662797	The General Pricing Mechanisms at the
Islamic Market	2018	International
Journal of
Specialized
Islamic
Studies
9. 7662803	سيميائية لقصيدة: أنا البحر في أحشائه الدر كامن	2016	SEMAT